

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ НАН УКРАЇНИ**

На правах рукопису

Недужко Юрій Вікторович

УДК 94(4)''1945/1992''

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ ЩОДО ВІДНОВЛЕННЯ

ДЕРЖАВНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

(СЕРЕДИНА 40-х – ПОЧАТОК 90-х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ)

Спеціальність 07.00.01 – історія України

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора

історичних наук

Науковий консультант:

Тронько Петро Тимофійович

доктор історичних наук,

професор,

академік НАН України

Київ 2009

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1	
ОГЛЯД ІСТОРІОГРАФІЇ, ДЖЕРЕЛ ТА МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
1.1. Стан науково-теоретичної розробки проблеми.....	17
1.2. Джерельна база наукової роботи.....	39
1.3. Методика дослідження.....	48
РОЗДІЛ 2	
ФОРМУВАННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНИЦЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ В СЕРЕДИНІ 40-х – 50-х РОКАХ XX СТОЛІТТЯ	
2.1. Державна незалежність України як провідна мета діяльності української діаспори.....	60
2.2. Структура українських національно-державницьких об'єднань в еміграції.....	74
2.3. Міжнародна діяльність зарубіжних українців.....	95
2.4. Взаємодія з Американським комітетом визволення від більшовизму.....	134
2.5. Інформаційна політика української еміграції на прикладі Державного Центру УНР в екзилі.....	149
РОЗДІЛ 3	
ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРІОРИТЕТІВ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ В 60–70-х РОКАХ XX СТОЛІТТЯ	
3.1. Зміна структури та пріоритетних напрямків діяльності української еміграції.....	166
3.2. Роль української діаспори у захисті прав людини в СРСР	182

3.3. Інформаційні заходи української діаспори щодо відновлення державної незалежності України.....	221
3.4. Наукові та освітньо-виховні ініціативи закордонних українців.....	238
3.5. Культурна діяльність української діаспори.....	262

РОЗДІЛ 4

АКТИВІЗАЦІЯ ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ЗУСИЛЬ ЗАКОРДОННИХ УКРАЇНЦІВ НАПРИКІНЦІ 70-х – НА ПОЧАТКУ 90-х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

4.1. Вплив “холодної війни” на активізацію української громади країн Заходу.....	282
4.2. Діяльність української діаспори щодо дослідження, висвітлення правди та вшанування пам’яті жертв Голодомору 1932-1933 років в Україні.....	299
4.3. Правозахисна діяльність та участь закордонних українців у Гельсінкському процесі.....	325
4.4. Заходи української діаспори щодо відновлення державного суверенітету України.....	367
ВИСНОВКИ.....	401
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	414

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АБН	Антибільшовицький блок народів
АДУК	Асоціація діячів української культури
АКВБ	Американський комітет визволення від більшовизму
АОЛПУ	Американці в обороні людських прав в Україні
ГДА СБУ	Галузевий державний архів Служби безпеки України
ДЦ УНР в екзилі	Державний Центр УНР в екзилі
ЗМІ	Засоби масової інформації
ЗП УГВР	Закордонне представництво УГВР
ЗЧ ОУН	Закордонні частини ОУН
ІВІК СРСР	Інститут вивчення історії і культури СРСР
ККДУ	Крайовий комітет допомоги Україні
КОУГЦУ	Координаційний осередок українських громадських і центральних установ в Європі.
КПЛ СКВУ	Комісія прав людини СКВУ
КТПР	Канадське Товариство Прихильників Руху
КУК	Комітет українців Канади
КУШПО	Конференція українських політичних партій і організацій
КЦАБ	Координаційний центр антибільшовицької боротьби
ЛВУ	Ліга визволення України
НБСЄ	Нарада з безпеки і співпраці в Європі
ОДУМ	Об'єднання демократичної української молоді
ООН	Організація Об'єднаних Націй
ООЧСУ	Організація оборони чотирьох свобод України
ОУН	Організація українських націоналістів
ОУФ	Об'єднання українців Франції
ПА	Поточний архів

ПАУК	Пан-Американська Українська Конференція
Паризький блок	Ліга визволення народів СРСР
ТОУК	Товариство об'єднаних українських канадців
СЗСУ–СП	Союз земель соборної України – Селянська партія
СКВУ	Світовий конгрес вільних українців
СРСР	Союз Радянських Соціалістичних Республік
СУА	Союз українок Америки
СУБ	Союз українців Британії
СУМ	Спілка української молоді
СУОА	Союз українських організацій Австралії
СФУЖО	Світова федерація українських жіночих організацій
УАПЦ	Українська автокефальна православна церква
УВАН	Українська вільна академія наук
УВКР	Українська всесвітня координаційна рада
УВУ	Український вільний університет
УГВР	Українська головна визвольна рада
УГКЦ	Українська греко-католицька церква.
УГОА	Українська гетьманська організація Америки
УГПЦ Канади	Українська греко-православна церква Канади
УДР	Український демократичний рух
УККА	Український конгресовий комітет Америки
УКУ	Український католицький університет
Укр. Інформ. Бюро	Українське інформаційне бюро
УКЦ	Українська католицька церква. (Офіційна назва УГКЦ з 1957 по 1991 р.)
УНДО	Українське національно-демократичне об'єднання
УНДС	Український національно-державний союз
УНІГУ	Український науковий інститут Гарвардського університету
УНО	Українське національне об'єднання

УНР	Українська Народна Республіка
УНРада	Українська національна рада
УПА	Українська повстанська армія
УПСР	Українська партія соціалістів-революціонерів
УПЦ	Українська православна церква
УПЦ США	Українська православна церква Сполучених Штатів Америки
УРДП	Українська революційно-демократична партія
УРСР	Українська Радянська Соціалістична Республіка
УСГД	Український союз гетьманців-державників
УСДРП	Українська соціал-демократична робітничка партія
УСП	Українська соціалістична партія
УСРП	Українська соціалістично-радикальна партія
ЦДАВОУ	Центральний державний архів вищих органів влади і управління України
ЦДАГОУ	Центральний державний архів громадських об'єднань України
ЦДАЗУ	Центральний державний архів зарубіжної україніки
ЦДАМЛМУ	Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України
ЦПУЕН	Центральне представництво української еміграції Німеччини

ВСТУП

Актуальність теми безпосередньо пов'язана із сучасним становленням України як незалежної держави та лежить у площині державної політики стосовно української діаспори, зокрема, в контексті співпраці України із зарубіжними українцями. Важливе значення представлене дослідження має для розвитку історичної науки, адже висвітлення участі української діаспори у процесі становлення незалежної демократичної України, насамперед, лобювання національних інтересів нашої держави на міжнародній арені та в різних країнах світу, до цього часу не було предметом спеціального історичного дослідження та є “білою плямою” української історіографії.

Необхідно відзначити, що наша держава виокремлює як пріоритетний напрям поглиблення контактів і налагодження тісних взаємовідносин з українською еміграцією. Про це, зокрема, свідчать прийняття Верховною Радою України 4 березня 2004 р. Закону України “Про правовий статус закордонних українців”, розробка та реалізація Державної програми “Українська діаспора до 2000 року”, Національної програми “Закордонне українство” на період до 2005 року, Державної програми співпраці із закордонними українцями на період до 2010 року та Національної концепції співпраці із закордонними українцями.

Конституція України проголошує: “Україна дбає про задоволення національно-культурних потреб українців, які проживають за межами держави [6, с. 6]”^{*}.

Значна роль у налагодженні конструктивної співпраці із закордонними українцями належить вітчизняній науці. Необхідно відзначити, що ще 16 березня 1994 р. Президія НАН України ухвалила Постанову №15-397к “Проблеми вивчення української діаспори в установах АН України”, в якій

^{*} Конституція України : Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. – К. : Преса України, 1997. – 36 с.

констатувала зародження нового напрямку досліджень в установах гуманітарного профілю – діаспорознавства, а також зазначила прикрий факт відриву вивчення української діаспори від діяльності більшості провідних наукових установ України та українознавчих зарубіжних центрів. Зважаючи на це, Президія НАН України постановила, серед іншого, відділенням історії, філософії та права, літератури, мови, мистецтвознавства та економіки переглянути й розширити діапазон досліджень української діаспори. У документі підкреслювалося: “Потрібні наукові праці, в яких би по-новому висвітлювалася історія української еміграції, політичні течії, громадська й культурна діяльність української діаспори, її внесок у досягнення Україною незалежності. Важливе практичне значення має визначення реальних можливостей та форм участі української діаспори у розбудові Української держави, інтенсифікації політичних, культурних та економічних зв’язків між українцями в діаспорі і в Україні [7, с. 111–112]”*.

Велике значення у цьому вітчизняної історичної науки, зважаючи на необхідність правдивого висвітлення минулого зарубіжних українців, зокрема їх самовідданої безкомпромісної боротьби за відновлення державної незалежності України, що однозначно буде сприяти консолідації світового українства, стане однією з форм співпраці із закордонною українською громадою. Саме на це й орієнтована дана наукова праця.

У 2007 р. визначний український вчений директор Інституту історії України НАН України, академік НАН України В. А. Смолій, зокрема, зазначив: “Проте, на жаль, не так багато наукових робіт присвячено висвітленню історії української діаспори. А процеси, які тривали в середовищі зарубіжних українців в другій половині ХХ століття взагалі на сьогодні є “білою плямою” історичної науки. Це пояснюється ідеологічною забороною в часи існування Радянського Союзу на об’єктивне висвітлення

* Постанова Президії Академії наук України від 16 березня 1994 року №15-397к “Проблеми вивчення української діаспори в установах АН України”// Українська діаспора. – 1994. – Число 5. – С. 111–112.

діяльності організацій зарубіжних українців, що призвело до відсутності підготовлених спеціалістів по цій проблематиці, а також напрацьованої дослідницької бази. Брак підготовлених фахівців з цієї проблематики, здатних проводити наукові дослідження на високому рівні, почав гостро відчуватися і в установах НАН України. Тому наукові роботи, присвячені історії зарубіжних українців, є рідкісними і мають неабияку наукову цінність... активна діяльність синів і дочок українського народу, які з різних причин опинилися за межами Батьківщини, спрямована на відродження незалежної демократичної України, до останнього часу не була предметом спеціального історичного дослідження[8, с. 6–7]**.

Таким чином, дослідження і висвітлення подій, пов'язаних із боротьбою української діаспори за відновлення національної державності, має за мету викликати значну зацікавленість як професійних науковців, так і представників органів державної влади, вітчизняних і зарубіжних українських громадсько-політичних організацій, світової громадськості та може становити суспільну користь за нинішніх складних умов перехідного періоду українського державотворення.

Зв'язок роботи з науковими планами, програмами, темами. Дисертація виконана відповідно до Національної концепції співпраці із закордонними українцями та положень Національної програми “Закордонне українство” на період до 2005 року і Державної програми співпраці із закордонними українцями на період до 2010 року, а також спираючись на рішення IV Всесвітнього форуму українців. Тема наукової роботи входить до перспективної тематики досліджень Відділення історії, філософії та права НАН України, Інституту історії України НАН України та Інституту європейських досліджень НАН України. Її виконання здійснювалося під час навчання в докторантурі Інституту історії України НАН України та в рамках

* Смолій В. А. Передмова до монографії Недужка Ю. В. “Державний центр Української Народної Республіки в екзилі (друга половина 40-х – 50-ті роки ХХ ст.)”. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2007. – С. 5–7.

спільного науково-дослідного проекту Міністерства освіти і науки України, Державного фонду фундаментальних досліджень та Інституту історії України НАН України №0107U012062 “Діяльність української діаспори щодо відродження державної незалежності України (середина 40-х – початок 90-х років ХХ ст.)”, керівником якого виступав автор дослідження та теми НДР №0107U012459 “Україна в європейському цивілізаційному просторі ХХІ століття: діалог народів та культур”, що виконується Інститутом європейських досліджень НАН України.

Мета дослідження – на основі всебічного аналізу, осмислення нових документів, матеріалів і спогадів учасників подій, узагальнення здобутків історіографії всебічно охарактеризувати і висвітлити діяльність української діаспори щодо відновлення державної незалежності України.

Для досягнення цієї мети автор поставив такі **завдання**:

- проаналізувати стан наукової розробки досліджуваної проблеми;
- з’ясувати передумови та причини боротьби української діаспори за незалежність України;
- дослідити структуру, динаміку українських національно-державницьких сил в еміграції;
- розглянути міжнародну діяльність української діаспори, спрямовану на відновлення національної державності;
- з’ясувати інформаційну політику української еміграції;
- проаналізувати наукові та освітньо-виховні ініціативи закордонних українців в контексті досліджуваної проблеми;
- проаналізувати культурну діяльність української діаспори в рамках теми дослідження;
- дослідити і виокремити проведення українською еміграцією масштабних міжнародно-інформаційних кампаній;
- з’ясувати роль і місце правозахисної діяльності та участі закордонних українців у Гельсінкському процесі;

- проаналізувати ефективність форм і напрямків допомоги зарубіжних українців у процесі державотворення в Україні;

- висвітлити місце і роль боротьби української діаспори за демократію та державну незалежність України в контексті національної історії.

Об'єкт дослідження – українська діаспора країн Заходу в період середини 40-х – початку 90-х рр. ХХ ст. **Предметом** є процес діяльності мирними засобами її політичних, громадських, професійних, молодіжних і релігійних організацій, мас-медіа та наукових інституцій щодо відновлення державної незалежності України.

Хронологічні межі – середина 40-х – початок 90-х рр. ХХ ст. Нижня межа – це 1945 р. Саме тоді, напередодні закінчення Другої світової війни та у час активізації національно-визвольного руху на Західній Україні, розпочалося формування та відновлення структур українських національно-державницьких сил в еміграції, проводилися консультації у середовищі українських емігрантських організацій щодо консолідації зусиль в боротьбі за державну незалежність України та було закладено фундамент створення УНРади як об'єднавчого центру зарубіжних українців, що призвело до поновлення активної діяльності Державного Центру УНР в екзилі. Це стало початком нового етапу боротьби української діаспори за відродження Української держави.

Верхня межа – 1992 р. Це час передачі повноважень Державного Центру УНР в екзилі органам влади незалежної України, що символізувало визнання закордонними українцями їх легітимності та завершення боротьби української діаспори за відновлення державної незалежності України. Проте автор інколи виходить за означені хронологічні межі, якщо того вимагає логіка викладу матеріалу.

Територіальні рамки дослідження охоплюють країни проживання західної української діаспори та Україну.

Методи дослідження. Наукове дослідження виконане на основі принципів історизму та наукової об'єктивності. Під час роботи використані загальнонаукові і конкретно-історичні методи: аналізу і синтезу (при вивченні історичних джерел і літератури), типологізації (під час дослідження організаційної структури, основних форм, методів та пріоритетних напрямків діяльності української діаспори), а також діахронний (при створенні періодизації), синхронний (під час вивчення і порівняння процесів, які відбувалися у середовищі української діаспори, країнах Заходу, Україні), статистичний (для вивчення різних за характером і значенням кількісних показників), хронологічний (для викладу історичного матеріалу в хронологічній послідовності).

Наукову новизну одержаних результатів визначають мета, завдання та постановка проблеми дослідження:

– уперше сформульовано та розроблено нову актуальну наукову проблему, що не отримала свого висвітлення в історичній літературі, а саме здійснено комплексний теоретичний та фактографічний аналіз участі української діаспори у процесі відновлення державної незалежності України в середині 40-х – на початку 90-х рр. ХХ ст.;

– у теоретичному плані розширено понятійний апарат для поглиблення історичного пізнання та дано власну інтерпретацію деяким категоріально-понятійним одиницям, зокрема таким, як *державотворча діяльність, закордонні українці, зарубіжні українці, країни Заходу, механізм національного державотворення, міжнародно-інформаційна кампанія, національно-державницькі об'єднання української еміграції, правозахисна діяльність, технологія відновлення національної державності, українська діаспора*;

– розкрито закономірності протікання національного державотворчого процесу та отримали розвиток нові наукові уявлення про важливе значення фактору закордонного українства у становленні державної незалежності нашої країни, формуванні демократичного суспільства в Україні та вибору її

європейського вектора розвитку в контексті перетворення на повноцінну учасницю європейського цивілізаційного простору;

- проаналізовано стан наукової розробки проблеми, виділено ключові напрями, проблематику, здобутки та невирішені проблеми досліджень вітчизняної й зарубіжної історіографії в галузі діаспорознавства;

- розкрито специфіку історичних джерел, введено до наукового обігу значний комплекс документів організацій української діаспори країн Північної Америки, Західної Європи й Австралії;

- розширено і суттєво доповнено науково встановлену систему соціальних фактів про хід національного державотворчого процесу від закінчення Великої Вітчизняної війни (травень 1945 р.) і до передачі владних повноважень Державним Центром УНР в екзилі органам влади незалежної України (серпень 1992 р.);

- уперше заповнено фактологічні прогалини в історичному контексті (взаємодія ДЦ УНР в екзилі, СКВУ, СФУЖО, УККА, КУК, КОУГЦУ, СУОА з органами влади, політичними силами, науковими установами, громадськістю і мас-медіа країн Заходу; проведення українською діаспорою масштабних міжнародно-інформаційних кампаній; організація і перебіг правозахисної діяльності та участь закордонних українців у Гельсінкському процесі; допомога з боку зарубіжної української громади опозиції та національно-демократичним силам в УРСР тощо);

- уперше виявлено кореляційну специфіку між світовими процесами глобального протистояння двох відмінних військово-політичних та соціально-економічних систем, очолюваних СРСР та США у ході “холодної війни” та державотворчою діяльністю української діаспори, пошуками і використанням закордонними українцями нових організаційних структур та ефективних форм боротьби за державну незалежність України;

- уперше виділено складові механізми національного державотворення, застосованого українською діаспорою з метою відновлення державного суверенітету України;

– уперше показано консолідований корегуючий вплив української діаспори на органи влади, політичні сили, громадськість країн Заходу та СРСР і УРСР у питаннях стратегії і тактики демократизації суспільства та утвердження загальноєвропейських демократичних цінностей в Україні, а також сприяння процесу становлення національної державності;

– запропоновано практичні рекомендації щодо вдосконалення державної політики України стосовно закордонного українства, окреслено перспективи подальшого наукового розгляду досліджуваної проблеми та нові задачі, що постають у цьому зв'язку.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання дослідження для написання узагальнюючих праць із всесвітньої історії, новітньої історії України, історії української діаспори, політології, під час навчального процесу у вищих і середніх навчально-освітніх закладах. Дане дослідження буде сприяти висвітленню внеску української діаспори в забезпечення захисту прав людини в Україні та здобуття незалежності нашої держави. Результати наукового дослідження можуть бути використані органами влади та політичними силами країни з метою вироблення заходів для формування позитивного іміджу України у світі та вирішення того чи іншого українського питання на міжнародному рівні.

Ряд наукових напрацювань автора по темі дослідження було втілено під час підготовки і проведення IV Всесвітнього Форуму Українців 18–20 серпня 2006 року та IX Конгресу СКУ 20–22 серпня 2008 р. Надані ним пропозиції включені до Державної програми співпраці із закордонними українцями на період до 2010 р.

Опубліковані праці по темі дослідження також використовуються у процесі науково-дослідної та викладацької діяльності у вітчизняних і зарубіжних вищих навчальних закладах, зокрема, Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, Національному університеті “Києво-Могилянська академія”, Національному університеті “Острозька академія”,

Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича, Волинському національному університеті імені Лесі Українки, Донецькому національному університеті, Дніпропетровському національному університеті, Ніжинському державному педагогічному університеті, Національному університеті “Львівська політехніка”, Тернопільському національному економічному університеті, Європейському колегіумі польських і українських університетів (Польща – Україна), Люблінському католицькому університеті (Польща), Українському католицькому університеті (Італія), Українському вільному університеті у Мюнхені (ФРН), Українському науковому інституті Гарвардського університету (США), Айовському університеті (США), Манітобському університеті (Канада), Мак Мастер Університеті (Канада) та ін.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження ґрунтується на наукових ідеях автора. Всі наукові публікації з проблеми дослідження виконані дисертантом особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні результати досліджень були оприлюднені на II Міжнародній науково-теоретичній конференції “Знаки питання в історії України: українська історія у східноєвропейському контексті” (Ніжин, 2004), Міжнародній науково-теоретичній конференції “Національні рухи Опору в Східній і Центральній Європі кінця 1930-х – середини 1950-х років” (Київ, 2005), Міжнародній науковій конференції “Українська діаспора: історичні пошуки, еміграційні явища, культурно-мистецькі набутки, функціонування наукових установ” (Ніжин, 2005), V Буковинській Міжнародній історико-краєзнавчій конференції, присвяченій 130-річчю заснування Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (Чернівці, 2005), I Міжнародній науковій конференції “Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті” (Львів, 2006), III Міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів і молодих науковців “Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво” (Луцьк, 2006), II Міжнародній науковій конференції

“Українська діаспора: проблеми дослідження” (Острог, 2006), II Міжнародній науковій конференції “Українська діаспора: історичні пошуки, еміграційні явища, культурно-мистецькі набутки, функціонування наукових установ” (Ніжин, 2006), IV Всесвітньому Форумі Українців (Київ, 2006), Міжнародній науково-теоретичній конференції “Наддніпрянська Україна в контексті історичного розвитку Центрально-Східної Європи” (Дніпропетровськ, 2006), II Всеукраїнській науковій конференції “Національна інтелігенція в історії та культурі України в XX–XXI ст.” (Вінниця, 2006), III Міжнародній науковій конференції “Українська діаспора: історичні пошуки, еміграційні явища, культурно-мистецькі набутки, функціонування наукових установ” (Ніжин, 2007), Міжнародній науковій конференції пам’яті Омеляна Пріцака “Спадщина Омеляна Пріцака і сучасні гуманітарні науки” (Київ, 2008), IV Міжнародній науковій конференції “Українство у світі: Україна є там, де живуть українці” (Чернігів, 2008), Міжнародному науковому конгресі “Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті” (Львів, 2008), IX Конгресі Світового Конгресу Українців (Київ, 2008), III міжнародній науковій конференції “Українська діаспора: проблеми дослідження” (Острог, 2008), V Міжнародній науковій конференції “Українство у світі: Україна є там, де живуть українці” (Чернігів, 2009), II Міжнародній науковій конференції пам’яті Омеляна Пріцака “Спадщина Омеляна Пріцака і сучасні гуманітарні науки” (Київ, 2009).

Публікації. Теоретичні узагальнення та фактичний матеріал, які містяться у дисертації, відображено в опублікованих автором 46 наукових працях загальним обсягом майже 90 ум. друк. арк., зокрема, 4 індивідуальних монографіях, 28 статтях у фахових журналах, 14 додаткових статтях у збірниках наукових праць, матеріалах і тезах наукових конференцій.

РОЗДІЛ 1

ОГЛЯД ІСТОРІОГРАФІЇ, ДЖЕРЕЛ ТА МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Стан науково-теоретичної розробки проблеми

В історичній літературі дана проблема практично не досліджена. Поки що не створено комплексної праці, яка б у повному обсязі відтворювала багатогранний процес діяльності української діаспори щодо становлення незалежної демократичної України. Хоча окремі аспекти цієї проблеми знайшли висвітлення в працях зарубіжних, радянських, українських (після 1991 року) дослідників.

Основу зарубіжного діаспорознавства складають, насамперед, праці вчених української діаспори. Приблизно з середини 40-х років минулого століття висвітленням досліджуваного нами періоду в житті української діаспори США і Канади зайнялися зарубіжні українці. Зокрема, в цьому напрямку необхідно відмітити праці Н. Гунчака, П. Юзика, Я. Рудницького [9–11]. Проте на той час були відсутні наукові дослідження, присвячені власне підтримці українською діаспорою процесів національного державотворення в Україні.

Досить цікаві роботи з історії української еміграції з'являються у 50-х роках ХХ століття. До них, насамперед, необхідно віднести праці Л. Білецького, В. Кея-Кисілевського, П. Юзика, П. Мірчука, І. Книш, І. Теслі, Д. Шкварока, П. Кравчука [12–20]. В них, інколи з діаметрально протилежних світоглядних позицій, висвітлюється становлення і розвиток громад закордонних українців у країнах Північної Америки, зокрема, ідеологічні аспекти боротьби за державну незалежність України.

У 60–70-х роках активізувалося вивчення процесів в середовищі української громади країн Заходу. Це було викликано тим, що позаду залишилися наслідки Другої світової війни, в цей період вже завершилась

адаптація переселенців третьої хвилі еміграції та включення їх в життя української громади та суспільств країн переселення. Сприяло цьому і відзначення столітнього ювілею української еміграції в США. Розпочалося створення дослідницьких українознавчих центрів на північноамериканському континенті. Серед праць, які привертають увагу докладним аналізом процесів у середовищі української громади країн Заходу, потрібно відзначити роботи Ольги Войценко, Вільяма Дарковича, Джона Григоровича, Осипа Назарука, Михайла Марунчака, Мирона Куропася, Мирослава Лупула [21–27]. Вони акцентували свою увагу на проблемах розвитку української діаспори, асиміляційних тенденціях серед молодого покоління еміграції, співпраці з іншими східноєвропейськими етнічними громадами для захисту своїх інтересів, взаємодії з органами влади та політичними силами своїх держав, внеску українців у розвиток країн проживання.

Так в 1966 році накладом Союзу Українських Організацій Австралії була опублікована книга “Українці в Австралії. Матеріали до історії поселення українців в Австралії.” В ній змальовано громадсько-політичну, освітньо-виховну, наукову, культурну, спортивну, професійну та релігійну діяльність української громади “Зеленого континенту” [28].

В цей же час з’являється ряд науково-публіцистичних праць Миколи Лівицького, присвячених проблемі становлення незалежної демократичної України та її місця у новій Об’єднаній Європі. Переважна більшість його статей була опублікована в пресі української діаспори, зокрема, в часописі “Свобода” (США) під псевдонімом В. Ткач [29–59]. У 1975 році Українське інформаційне бюро в Мюнхені випустило книгу М. Лівицького “Відносини Захід – Схід і проблеми поневолених Москвою націй”, в якій було зібрано його праці на політичну тематику [60]. Необхідно зазначити, що погляди М. Лівицького на перспективи діяльності Державного Центру УНР в екзилі та державотворчі зусилля української діаспори яскраво відображені в його працях “Перспективи української визвольної політики” та “Українська Народна Республіка – дороговказ на майбутнє”, опублікованих у Нью-Йорку

в 1965 році, а також роботі “Вимушена відповідь”, яка вийшла друком в Нью-Ульмі (ФРН) у 1960 році [61–62].

Проте необхідно зазначити, що наукових досліджень історії української діаспори, в яких би комплексно висвітлювалася боротьба закордонних українців за державну незалежність України, не було. Адже значну увагу в своїй діяльності зарубіжні українські вчені приділяли висвітленню і популяризації історії України, насамперед через неможливість українських радянських істориків вільно висвітлювати ряд тем з вітчизняної історії [63–72].

У 80–90-х роках минулого століття з нагоди відзначення столітнього ювілею української громади Канади, святкування Тисячоліття хрещення Руси-України, а також здобуття державної незалежності України з’явилося ряд нових наукових праць, присвячених історії української діаспори. Серед них, зокрема, роботи В. Маруняка, М. Куропася, В. Дідюка, А. Камінського [73–78]. Названі вчені акцентували свою увагу на становленні громадсько-політичного, науково-освітнього та культурного життя українських громад ФРН і Австрії, США та Канади. Серед іншого в згаданих працях показаний ряд аспектів боротьби за державну незалежність України, зокрема, виникнення політичних організацій закордонних українців, їхні контакти з політичними силами країн Заходу, антирадянська діяльність закордонних українців. Не можна, в цьому ракурсі, не відмітити фундаментальну працю канадського вченого Михайла Боровика “Століття українського поселення в Канаді (1891–1991)”, в якій, крім іншого, наведені цікаві факти боротьби зарубіжних українців за демократію і права людини в СРСР [79].

Серед праць, в яких можна знайти інформацію про державотворчі прагнення зарубіжних українців, необхідно відзначити статтю В. Маркуся, в якій докладно проаналізована політична ситуація в середовищі української еміграції в 1945–1955 роках [80]. Досить змістовні матеріали про діяльність Державного Центру УНР в екзилі містяться в книзі Голови екзильного уряду УНР в 1980–1989 роках Ярослава Рудницького “ДЦ УНР в екзилі між 1941 і

1991/2 роками” [81]. Проблемі міжнародного правового статусу екзильного уряду УНР були присвячені роботи Я. Рудницького та В. Маркуся [82–83]. Багато цікавої інформації про переговори українських закордонних політичних сил щодо концепції реорганізації ДЦ УНР в екзилі можна знайти в працях З. Городиського і К. Паньківського [84–85].

Не зміг обійти увагою роль ДЦ УНР в екзилі у боротьбі за відродження української державності і останній Президент УНР в екзилі М. Плав'юк [86]. Відносини між ДЦ УНР в екзилі та ЗП УГВР висвітлені в статті голови ЗП УГВР Мирослава Прокопа [87].

Проблеми життя і діяльності української діаспори, зокрема, в контексті боротьби за демократію і державну незалежність України висвітлюються у десяти томній “Енциклопедії українознавства”, у п'ятитомній англійській “Encyclopedia of Ukraine”, “Енциклопедії української діаспори. Т. 4. Австралія – Азія – Африка”, а також енциклопедіях “Тисяча років християнства в Україні” та “Тисячоліття християнства в Україні. Ювілейні урочистості 1988 року”, завершених зарубіжними українськими вченими у 80–90-х роках ХХ століття [88–92].

Закордонними українськими вченими Іваном Хватом, Френком Сисиним, Богданом Боцюрківим, Йоханнесом Ортинським, Аркадієм Жуковським, Володимиром Янівим було підготовлено декілька наукових праць, приурочених до ювілею Тисячоліття хрещення Руси-України, який українська діаспора використала для розгортання в 1977–1990 роках великомасштабної кампанії з нагоди цієї важливої історичної події, метою якої була популяризація давньої історії і культури України в країнах Заходу та забезпечення дотримання релігійної свободи в СРСР [93–98].

В 1991 році українською діаспорою США було підготовлено англійську колективну монографію “The Ukrainian Heritage in America”, яка висвітлювала їх досягнення в американському суспільстві та розбудові країни [99].

Висвітленню діяльності УККА в США присвячене дослідження Івана Базарка та Ігнатія Зілінського [100]. Вони звертають увагу на заснування та перші активні дії цієї центральної представницької організації української діаспори США. Докладно змальовується внесок цієї організації в розбудову громадсько-політичного життя американських українців, налагодження їх співпраці з органами влади цієї північноамериканської країни. Громадсько-політична діяльність таких організацій української діаспори, як ОДВУ, УГОА, ООЧСУ, СВУ, АДУК аналізується в роботах Євгена Скоцька, Леоніда Полтави, Олекси Калиника, Майкла Бойяра, Марії Дюплак [101–106]. Внесок української громади США у формування органів влади країни висвітлено в праці С. Галліка [107].

Діяльність жіночих і молодіжних організацій української діаспори, спрямовану на підвищення рівня національної свідомості та протидію процесам асиміляції, а також заходи щодо захисту прав людини в УРСР висвітлено в роботах Анни Кміт, Дори Рак, Пауліни Різник, Ольги Кузьмович, Мирослава Шмігеля, Ігоря Дябоги, Степана Сівуліча, Богдани Сидір-Чарторійської та Даші Процюк [108–115]. Вони роблять аргументовані висновки про значний ступінь інтеграції української діаспори в американське суспільство та вагомий внесок в розбудову США.

Заходам закордонних українців, спрямованим на протидію процесам русифікації УРСР, проведенню наукових досліджень проблем історії та культури України, організації освітньо-виховної діяльності на північноамериканському континенті присвячені роботи Миколи Чіровського, Вільяма Омельченка, Олександра Соколишина, Степана Горака, Наталії Пазунок, Олександри Кісілевської-Ткач, Олександра Лужицького, Мирослава Мельника, Василя Лучківа та Олександра Домбровського [116–125].

У виданій в 1994 році в Торонто монографії “Ukraine and Ukrainians Throughout the World. A Demographic and Sociological Guide to the Homeland and it’s Diaspora” її авторський колектив, під керівництвом Енн Ленчик Павличко, докладно висвітлює діяльність української діаспори щодо

збереження власної національної ідентичності та протидії процесам асиміляції [126]. В науковій праці проаналізовано внесок зарубіжних українських громад у розвиток країн проживання, проте лише мимохідь згадано про роль української громади країн Заходу у становленні незалежної демократичної України.

У 1998 році була опублікована колективна наукова праця “Українці в Австралії. Том II” [127]. Вона стала продовженням надрукованої у 1966 році книги, присвяченої історії української громади Австралії. Головою редакційної колегії виступив керівник Лекторату україністики Монашського університету Австралії Марко Павлишин, PhD. В книзі детально висвітлено громадсько-політичну, правозахисну, інформаційну, освітньо-виховну, наукову, культурну, спортивну, професійну та релігійну діяльність української громади “Зеленого континенту”. Роботи професора Любомира Лаврівського, а також Мирослава Болюха та Стефана Семківа акцентують увагу на правозахисні та інформаційні заходи української діаспори Австралії, її контакти з органами влади і політичними силами країни в контексті боротьби за демократію та державну незалежність України [128–131].

На початку XXI століття дослідження українськими вченими діаспори процесів в її середовищі загальмувалося, передусім через старіння старшого покоління вчених, скорочення фінансування подібних досліджень, зважаючи на припинення бездержавного статусу українців, наукове зацікавлення молоді діаспори іншими пріоритетними для історичної науки країн Заходу темами. Виключення становлять хіба що проблеми розвитку освіти і науки в контексті співпраці діаспори, країн Заходу та України, а також дослідження, пов’язані з висвітленням правди та увічненням пам’яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні [132–146].

В наш час українська діаспора країн Заходу, занепокоєна різким скороченням наукових досліджень власної історії, особливо другої половини XX століття, розпочала передачу своїх архівів та історіографічних джерел в Україну для того, щоб українські історики мали змогу проводити їх. Крім

того, завдяки щедрому пожертвуванню українських меценатів Петра та Доріс Кулів в розмірі 100 тисяч доларів США було започатковано створення Вічного фонду в Канадському інституті українських студій. Цей фонд повинен сприяти розвитку Проекту досліджень української діаспори в рамках Українсько-канадської програми КІУС. Для реалізації цього проекту планується залучити низку науковців та підтримати співпрацю з програмами і центрами в Канаді та за кордоном, зокрема, з науковими установами в Україні, які займаються вивченням української діаспори [147].

Необхідно відзначити, що закордонні українці сприяли створенню в Національному університеті “Острозька академія” Інституту досліджень української діаспори. Метою його діяльності є вивчення життя, діяльності, творчого й наукового доробку українців, які проживають поза межами рідного краю, а також розширення й поглиблення наукових та культурних зв'язків із українською громадськістю поза межами України. Очолює його український вчений член-кореспондент УВАН в США Алла Атаманенко. В 2004–2008 роках на базі Інституту досліджень української діаспори Національного університету “Острозька академія” було проведено три Міжнародні наукові конференції “Українська діаспора: проблеми дослідження” за участі понад 280 учасників з України, Німеччини, США, Канади, Словаччини, Італії, Естонії, Польщі та інших країн [148].

Стурбованість станом дослідження української діаспори була висвітлена учасниками IV Всесвітнього форуму українців, який відбувся у 2006 році. Його резолюції закликають українських вчених приділити посилену увагу висвітленню історії і сучасного становища світового українства, зокрема, дослідженню боротьби української діаспори за державну незалежність України, рекомендують створити відділ досліджень української діаспори в Інституті історії України НАН України [149].

Закордонні вчені неукраїнського походження, в поле зору досліджень яких потрапила українська діаспора, підходили до її вивчення передусім з позицій популярних на Заході політології, соціології або релігієзнавства. На

жаль, серйозних історичних досліджень суто української діаспори, зокрема, присвячених боротьбі закордонних українців за державну незалежність України, підготовлених іноземними вченими, до цього часу не існує. Хоча деякі аспекти життя і діяльності української діаспори країн Заходу знайшли своє відображення в ряді зарубіжних наукових праць.

Група американських і канадських вчених, зокрема, Дж. Армстронг, М. Леві і М. Крамер, Д. Шеффер, Е. Рідел-Діксон у своїх наукових роботах присвятили увагу феномену виникнення діаспор, в тому числі української, характеристиці умов, необхідних для перетворення їх в активних учасників впливу на органи влади країн проживання та походження, а також ролі в громадсько-політичному житті США і Канади [150–154].

Ролі етнічних груп, зокрема української, на формування зовнішньої політики США, діяльності Республіканської і Демократичної партій цієї країни, визначенні і реалізації політичних програм діяльності уряду та Конгресу США присвячені праці Д. Голінгера, Л. Фучса, М. Ле Мея, Л. Дінерштейна і Д. Реймерса, Р. Ніколса [155–159]. Названі дослідники вважають діяльність етнічних груп у цьому напрямку достатньо ефективною, а результати лобізму національних діаспор доволі вагомими. Зокрема, американські вчені С. Фінк, М. Бешлот і С. Тальбот притримуються у своїх працях думки про значну роль української діаспори США у зміні позицій уряду цієї північноамериканської країни на політичні процеси в СРСР та вважають лобістську діяльність української громади одним з найважливіших факторів визнання з боку США державної незалежності України [160–161].

Висвітленню участі української діаспори США в кампанії щодо висвітлення правди та вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років присвячені праці визначного американського вченого, який отримав українське громадянство, Джеймса Мейса. Автор вважав згадану діяльність одним з найважливіших факторів, що сприяли відновленню державної незалежності України [162–163].

Канадські вчені Д. Мунтон, С. Даймок, М. Ісмен, Д. Лехр звертають свою увагу на особливості функціонування канадської державно-політичної системи в контексті діяльності етнічних груп тиску [164–167]. Вони докладно аналізують внутрішні характеристики діаспор Канади, серед яких одне з чільних місць займає українська, враховуючи рівень структурованості, консолідуючої ідеології, можливості впливу на урядову політику країни.

Науковці з Канади Б. Хіббітс та К. Холсті в своїх працях приходять до логічного висновку про те, що успіх лобістської діяльності, зокрема української громади, напряду залежить від її ступеня організованості та впливовості етнічної групи в середині країни, а також співпадання інтересів органів державної влади та представників організацій діаспори [168–169]. Як наочний приклад наводиться діяльність Комітету українців Канади. Крім того, важливу роль відіграє конкретна ситуація на міжнародній арені та збіг зовнішньополітичної стратегії країни з інтересами діаспори.

Іноземними вченими з країн Європи, зокрема, голландцем Вімом Роодом, швейцарцем Робертом Гоцем, німцем Гансом Якобом Штеклем, хорватом Мароє Міховіловичем було підготовлено декілька наукових праць, в яких висвітлювалося релігійне становище в українській діаспорі та УРСР у контексті забезпечення дотримання в СРСР прав людини, зокрема, свободи совісті [170–175].

Вітчизняна історіографія радянської доби, передусім, акцентувала свою увагу на наступні проблеми з життя і діяльності української діаспори:

- становлення заробітчанської “прогресивної” еміграції в зарубіжних країнах, а також висвітлення їх контактів з Батьківщиною;
- нищівну критику антирадянської діяльності “реакційних буржуазно-націоналістичних та клерикальних об’єднань” української діаспори.

Знаковими роботами, які звертають увагу на процес формування української трудової еміграції в США і Канаді, є наукові праці А.Шлепакова, А. Ковальчук, Ш. Богіної [176–181]. Проте підхід радянських науковців до проблеми, піднятої в дисертації, визначався, перш за все, тоталітарним

радянським режимом. Праці радянських науковців, зокрема, О. Кулініч, Є. Шеремета, М. Соломатіна, В.Чередниченко, С. Чернявського, Ю. Римаренка, М. Горелова, Є.Камінського, А. Минайленка, Я. Гульки, З. Суханової, О. Вовка, І. Хміля, К. Гломозди характеризували діяльність української діаспори щодо становлення незалежної демократичної України як ідеологічну диверсію проти Радянського Союзу [182–195]. Багато уваги було приділено викриттю “антирадянського характеру” діяльності представників організацій української діаспори країн Заходу– активних учасників боротьби за державну незалежність України в працях С.Возняка, К. Дмитрука, Л. Новохацької, П. Петлякова та інших [196–200].

Подібні наукові роботи надають можливість поглянути на державотворчу та правозахисну діяльність української діаспори країн Заходу з офіційної позиції органів влади УРСР та наочно ілюструють ставлення вітчизняної історичної науки радянської доби до проблеми, піднятої у науковій праці.

Ідеологічний підхід до висвітлення історії української діаспори, який домінував у вітчизняній науці в 50-х – наприкінці 80-х років ХХ століття наклав свій відбиток на підготовку кадрів та суттєво вплинув на проведення подальших досліджень життя і діяльності закордонних українців уже після розпаду СРСР і зміни соціально-економічної системи та ідеологічних орієнтирів. Адже значна частина радянських вчених-істориків, які займалися вивченням української діаспори, відійшли від її дослідження. Це було зумовлено цілим рядом факторів.

1. Досліджувані за радянської доби теми з історії української діаспори втратили свою актуальність – заробітчанська еміграція та контакти ТОУК і ЛАУ з СРСР були достатньо висвітлені, боротьба за мир і соціалістичні ідеали та проти антикомуністичної еміграції, яка раптом опинилася союзником нової української влади, в умовах зміни ідеологічних орієнтирів, втратили своє значення та будь-які перспективи.

2. Для більшості істориків – знавців діаспори, вихованих у радянський час, було дуже важко з моральних причин кардинально змінити підходи та стати на нові позиції і об'єктивно досліджувати і позитивно висвітлювати діяльність тих організацій зарубіжних українців, які вони декілька років тому нищівно критикували.

3. В зв'язку з здобуттям державної незалежності України з'явилися нові цікаві проблеми, на які була акцентована увага історичної науки, зокрема, переосмислення подій середньовічної історії, вивчення подій Української національної революції 1917–1920 рр., національно-визвольних змагань українського народу.

4. Свою роль відіграла економічна криза 90-х років, в результаті якої багато істориків залишили наукові установи та перейшли до викладацької діяльності у вузи.

5. Через організаційні й економічні причини для більшості вітчизняних дослідників не були доступні архіви української діаспори та відповідна література і періодика.

Все це негативно вплинуло на вивчення історії закордонних українців та підготовку молодих наукових кадрів.

Тим не менше, на початку 90-х років минулого століття, зважаючи на лібералізацію політичного життя та здобуття Україною державної незалежності, вітчизняна історична наука змінила акценти щодо висвітлення історії зарубіжних українців. Почалося об'єктивне дослідження української діаспори вже без ідеологічних нашарувань і штампів. У центрі уваги наукових досліджень опинилася взаємодія української діаспори країн Заходу з органами влади своїх країн та Україною, інформаційна, науково-освітня та культурна діяльність української громади, а також ряд аспектів державної політики України щодо закордонних українців.

Визначний український вчений, віце-президент НАН України в 1993–1998 роках, академік Петро Петрович Толочко під час одного з засідань Президії НАН України, зокрема, підкреслив: “Серед багатьох пріоритетних

напрямків фундаментальних досліджень у галузі гуманітарних наук одне із почесних місць належить діаспорознавству. У зв'язку з цим ми маємо усвідомити, що дослідження цієї важливої проблеми – невідкладне завдання українознавства, перспективна його галузь і, зрештою, – моральний обов'язок материкової України по відношенню до своїх дітей, які і з різних причин виявилися розсіяними по світу [201]”*

В 1991 році, як результат співпраці вчених України та Канади, з'явився довідник “Зарубіжні українці” [202]. У ньому розкриваються політичні, соціально-економічні причини еміграції з України у різний час, висвітлюється економічне і політичне становище українських етнічних груп за кордоном, їх роль і місце у суспільствах США, Канади, Австралії, країн Європи.

Ряд статей, присвячених історії української діаспори, були опубліковані з нагоди 100-літнього ювілею української еміграції відомими українськими дослідниками В. Євтухом і О. Ковальчук на сторінках “Українського історичного журналу” в 1991 році [203–204]. В цьому ж році була опублікована змістовна монографія В. Євтуха, в якій докладно висвітлювалася еволюція концепцій етносоціального розвитку США і Канади [205]. У 1992 році побачила світ колективна монографія Євтуха В.Б., Камінського Є. Є., Ковальчук О. О. та Трощинського В. П. “Зберігаючи українську самобутність” [206]. В 1993 році була видана наступна книга Євтуха В. Б. та Ковальчук О. О. “Українські канадці” [207]. В названих працях докладно висвітлено формування української діаспори на північноамериканському континенті.

З 1992 року Інститут соціології НАН України спільно з Редакцією енциклопедії української діаспори започаткував видання серії збірників “Українська діаспора”, в яких автори статей торкалися проблем життя і

*Толочко П. П. Проблеми вивчення української діаспори : участь установ АН України / П. П. Толочко // Українська діаспора. – 1994. – Чис. 5. – С. 97–101.

діяльності українських громад у різних країнах світу. В 1992–1997 роках вийшло 10 номерів журналу [208]. Потім, через фінансові причини та перехід спеціалістів по українській діаспорі з наукових установ до викладацької діяльності у вищих навчальних закладах України, випуск збірників було припинено. Лише у 2008 році, зважаючи на активізацію вивчення української діаспори в Україні та державну підтримку цього процесу, відомий вітчизняний вчений член-кореспондент НАН України Євтух В. Б. виступив з пропозицією відновити їх видання.

В 1997 році під редакцією завідувача кафедри українознавства Тернопільської академії народного господарства професора Лановика Б.Д., був виданий навчальний посібник “Історія української еміграції”, в якому було висвітлено причини та основні напрямки еміграції з українських земель, а також процес формування українських громад у різних країнах світу [209].

У 1999 році в рамках великомасштабного наукового проекту “Україна крізь віки”, ініційованого визначним українським вченим директором Інституту історії України НАН України, академіком НАН України В. А. Смолієм, побачила світ змістовна і цікава монографія Володимира Трощинського та Андрія Шевченка “Українці в світі” [210]. У ній докладно висвітлено процес формування та сучасне становище українських громад у різних країнах світу. В монографії відображені нові тенденції, які позначилися на розвитку української діаспори у зв’язку із здобуттям державної незалежності України, розкрита політика нашої країни щодо закордонного українства у 90-х роках ХХ століття.

У 2005 році, з метою запровадження курсу “Закордонне українство” у програми вищих навчальних закладів України, провідними вітчизняними вченими Володимиром Євтухом, Володимиром Трощинським та Андрієм Попком було видано навчальний посібник за однойменною назвою [211]. У ньому на основі широкої джерельної бази висвітлюються теоретико-методологічні проблеми феномену української діаспори, розкриваються

питання історичного розвитку, соціально-економічного та правового становища українців у зарубіжних країнах, а також їх контакти з Україною.

Директор Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету “Львівська політехніка”, відомий вчений Ірина Ключковська в своїх наукових працях звертає увагу на стратегію розвитку української діаспори в світі, потребу удосконалення державної політики України щодо закордонного українства, необхідність залучення зарубіжних українців для розбудови Української держави та утвердження її позитивного іміджу в світі [212–214].

У серії пізнавальних статей докторанта Національної академії державного управління при Президентові України Андрія Попка досліджується становлення міжнародної нормативно-правової бази захисту прав осіб, які належать до національних меншин, а також аналізується формування державної політики щодо закордонного українства [215–217].

Дослідженню організаційних та договірно-регуляторних механізмів взаємовідносин Української держави і закордонного українства присвячені наукові роботи Станіслава Вдовенка [218–222]. В них розроблено цілісну систему поглядів на взаємовідносини України та закордонного українства. Закордонне українство розглянуто як суспільну систему, сформовану на основі національного самоусвідомлення, яка перебуває у стані взаєморозвитку та взаємодії з нашою державою. На підставі аналізу історичної ретроспективи розвитку закордонного українства та його становища у сучасний період автор доводить, що воно є значним фактором національного відродження, має духовні та матеріальні підстави та засоби позитивного впливу на українське державотворення.

Директор Інституту дослідження української діаспори Національного університету “Острозька академія”, авторитетний вчений-діаспорознавець Алла Атаманенко у своїх роботах приділяє значну увагу ролі очолюваної нею науково-дослідної установи у вивченні закордонного українства, окреслює

основні напрямки і проблеми дослідження наукових організацій закордонних українців та українських громад у світі [223–227].

Вивченню внеску громадських організацій діаспори у подолання гуманітарних наслідків Чорнобильської трагедії присвятила свою увагу провідний вітчизняний історик Наталія Барановська [228]. Багато уваги висвітленню наукових, культурних та освітньо-виховних процесів в середовищі української громади країн Заходу, а також формуванню їх архівних колекцій приділили відомі вітчизняні вчені Юрій Макар, Олег Бажан, Юлія Зайчук, Оксана Джус, Юрій Щербяк, Катерина Петриченко, Антоніна Богданюк, Валентина Піскун, Людмила Божук, Марина Палієнко, Людмила Стрільчук і Михайло Куницький та інші [229–240]. Співпраця Президента УВАН М. Ветухова та Інституту вивчення історії і культури СРСР висвітлена в статті популярного українського вченого А. Русначенка [241].

У наукових публікаціях Галини Щигельської значну увагу приділено висвітленню причин та особливостей української еміграції до Великої Британії, зародженню організованого громадського життя українців у цій країні, а також процесу заснування, організаційної розбудови та діяльності першої всеукраїнської організації – Союзу українців Британії. Узагальнено основні здобутки організації в період становлення, визначено її вагому роль в житті українських іммігрантів у другій половині 40-х років ХХ століття [242–250].

Досить цікавими та інформативними науковими працями, в яких висвітлюється взаємодія української діаспори Західної Європи та України в галузі економіки, освіти і культури, є дослідження Наталії Совінської [251–257]. У її публікаціях розглянуто взаємовідносини української діаспори Європи з історичною Батьківщиною, визначено історичні та соціально-економічні умови формування та функціонування українських громад у країнах Західної Європи, встановлено внесок закордонних українців у розвиток економіки, науки, освіти, культури та мистецтва України. У

науковій праці проаналізовано доцільність об'єднання зусиль діаспори, уряду та Президента України для розбудови Української держави та входження її до Європейського Союзу. Розглянуто допомогу української діаспори у процесі повернення в Україну історико-культурних цінностей з країн Західної Європи.

Політико-управлінські засади взаємодії України з українською діаспорою в державах Європейського Союзу розглядаються в роботах Юрія Лагутова. Автором докладно висвітлено особливості розвитку громад української діаспори країн ЄС на сучасному етапі, їх потенціал у сприянні євроінтеграційній політиці України, а також осмислено досвід взаємодії діаспори країн ЄС з органами державної влади України. Науковцем розроблено пропозиції щодо вдосконалення політико-управлінських засад взаємодії України з діаспорою в країнах ЄС на основі принципу відповідальності України за здійснення ефективної державної підтримки діаспори та розумінні мережевого феномену діаспори [258–274].

Висвітленню питань, пов'язаних з участю української діаспори Канади у державно-політичному житті цієї північноамериканської країни та проблемі підтримки канадськими українцями демократії в Україні, присвячені праці Юлії Балицької та Віталія Макара [275–278].

У наукових роботах Наталії Горбатюк досліджується значення української діаспори Канади в розвитку двосторонніх відносин між Україною і Канадою з 1991 по 1998 рік. Безумовним позитивом цього дослідження є висвітлення ролі української діаспори як важливого чинника зовнішньої політики Канади. Автор докладно аналізує основні причини, методи, шляхи і результати впливу української етнічної групи на федеральний уряд Канади, а також з'ясовує фактори, які сприяють або перешкоджають ефективному розвитку міжнародного співробітництва між цими двома державами. Наталія Горбатюк провела кропітку роботу з опрацювання документації органів державної влади Канади для висвітлення державно-дипломатичних механізмів взаємодії України та Канади [279–283].

Змістовне дослідження Катерини Чернової висвітлює взаємовідносини української діаспори країн Північної Америки та України [284]. Автор звертає посилену увагу на значні зусилля, приділені українською громадою США і Канади, в справі надання допомоги нашій державі для подолання наслідків Чорнобильської катастрофи. Багато уваги приділено співпраці України та української діаспори у культурно-освітній сфері.

В роботах Євгена Камінського та Мирослави Лендзел на високому науково-теоретичному рівні розкриті механізми взаємодії української діаспори США з органами влади цієї країни. Висвітлена політика США в “українському питанні” [285–295]. Наукова робота Оксани Сліпушко докладно висвітлює наполегливу працю Крайового Комітету Допомоги Україні у США задля розбудови України [296].

Українська діаспора Австралії, як суб’єкт політики, висвітлюється в дослідницькій роботі Інни Бойко [297]. Автор звернула увагу на інтеграцію української громади “Зеленого континенту” в суспільство цієї країни. Докладно проаналізовано діяльність зарубіжних українських громадсько-політичних організацій у цій державі, а також їх взаємодію з Україною.

Досить цікава в сенсі досліджуваної проблеми стаття львівського дослідника Ю. Киричука, в якій зображено спектр українських політичних організацій діаспори післявоєнного періоду [298]. Серед праць, в яких можна знайти певну інформацію по досліджуваній проблемі – книги дослідника українського визвольного руху в еміграції Олександра Панченка, присвячені діяльності Закордонного представництва Української головної визвольної ради (ЗП УГВР) та Організації українських націоналістів за кордоном (ОУН(з)) [299–300]. Ідеологія ОУН висвітлена в змістовній роботі відомого вітчизняного вченого Георгія Касянова [301]. Ряд наукових публікацій присвятили висвітленню діяльності української еміграції щодо вшанування пам’яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні відомі вітчизняні вчені Станіслав Кульчицький, Володимир Марочко, а також український журналіст, очевидець тих подій, Аркадій Сидорук [302–305].

Досить цікавим і змістовним є наукове дослідження О. Уткіна, присвячене інформаційній діяльності політичних, громадських та релігійних об'єднань української діаспори країн Заходу в 1945–1991 роках [306]. Відомий вчений, який в радянський час брав активну участь в інформаційно-пропагандистській діяльності, спрямованій проти “буржуазно-націоналістичних” та “реакційних клерикальних” організацій української еміграції, досить об'єктивно підійшов до висвітлення згаданої проблеми, використавши значний обсяг періодичної преси української діаспори.

Для автора зацікавлення історією української діаспори, зокрема, її діяльністю щодо становлення державної незалежності України, було започатковане підготовкою наукових робіт та перемогою у Всеукраїнських конкурсах на кращу наукову роботу, оголошених Національною Академією Наук України, Міністерством освіти України, Інститутом посткомуністичного суспільства та науковим журналом “Політична думка” у 1996–1997 роках.

У лютому 1998 року, як “Кращий молодий вчений Волині”, він виклав своє бачення важливості майбутньої співпраці нашої держави з українською діаспорою на засіданні Кабінету Міністрів України під головуванням прем'єр-міністра України В. П. Пустовойтенка, за участі віце-прем'єр-міністра України з гуманітарних питань, академіка НАНУ В. А. Смолія, в рамках проведення Всеукраїнської культурно-мистецької акції “Молодь за майбутнє України”, що проходила під егідою Президента України.

Зацікавлення історією української діаспори та релігійними процесами, які відбувалися в її середовищі, невдовзі, вилилося в підготовку кандидатської дисертації про великомасштабне відзначення закордонними українцями ювілею Тисячоліття хрещення Руси-України [307].

Певним підсумком вивчення ролі української діаспори у популяризації давньої історії і культури України у країнах Заходу, підвищення національної самосвідомості серед молодого покоління еміграції, її боротьби на захист релігійної свободи та утвердження демократії в Україні стала серія

публікацій у провідних фахових виданнях та поява монографії “Тисячоліття хрещення Руси-України. Відзначення світовою громадськістю всесвітньо-історичної події” [308–313]. Їх прихильно зустріла наукова громадськість України, про що свідчать чисельні позитивні рецензії у наукових журналах [314–318].

Результатом подальших досліджень проблематики з історії закордонних українців стала поява декількох наукових праць, присвячених Президенту УНР в екзилі Миколі Лівіцькому [319–322]. Серед них чільне місце займає книга “Європейські політичні процеси та перспективи відродження незалежної демократичної України в працях Президента УНР в екзилі Миколи Лівіцького”. У ній особливий наголос зроблено на висвітленні підходів М. Лівіцького до стратегії і тактики боротьби української діаспори за відродження незалежної демократичної України, а також проведений аналіз поглядів Президента УНР в екзилі на політичні процеси в країнах Європи, зокрема, “Східну політику” канцлера ФРН Віллі Брандта і Президента Франції Шарля де Голля, події “Празької весни” у Чехословаччині та перспективи України у майбутньому увійти до складу Об’єднаної Європи [323].

Визначний український вчений, Президент АПН України, академік НАНУ Василь Григорович Кремень у передмові до книги, підкреслюючи вагу та значення цієї непересічної постаті в історії України, зокрема, зазначив: “Серед тих, хто все своє життя боровся за здійснення мрії про незалежність України та її європейське майбутнє, був і Президент УНР в екзилі Микола Лівіцький (1967–1989). Він активно виступав в країнах Заходу, проголошуючи тези про потребу підтримки з боку західних демократій відновлення незалежності України, консолідував політичні кола української еміграції, матеріально і морально сприяв відродженню національної державності, поширенню інформації про визвольний рух українців у світі, їх прагнення до свободи та демократії.

Великий інтерес для дослідників новітньої історії являють собою праці М. Лівницького, в яких він висвітлює політичні процеси в країнах Європи та їхній вплив на майбутнє України. Досліджуючи роботи Миколи Лівницького, написані переважно в 60–70-ті роки ХХ століття, необхідно відмітити ряд ключових проблем, які на думку автора визначали як майбутнє Європи, так і України. Це, в першу чергу, тенденції до об'єднання Європи, суспільно-політичні процеси в провідних європейських країнах – Франції, ФРН, Великобританії. Величезна увага з боку українського політика приділялася також аналізу розвитку демократичних процесів в країнах соціалістичного табору – Чехословаччині, Польщі, Югославії та Румунії, пошуку майбутніх перспектив відродження української державності.

Проте, на жаль, праці провідного українського політичного діяча до цього часу залишаються невідомими в Україні та вимагають уважного аналізу з боку вітчизняних науковців, так як вони становлять важливе джерело для вивчення політичної думки української еміграції [324]**.

Продовженням досліджень державотворчих зусиль української діаспори стала серія наукових публікацій, присвячених діяльності Державного Центру УНР в екзилі [325–335]. Автор звернув увагу на міжнародні та інформаційні заходи екзильного уряду УНР, проаналізував співпрацю закордонних українців із східноєвропейською політичною еміграцією та Американським комітетом визволення від більшовизму. У монографії “Державний центр Української Народної Республіки в екзилі (друга половина 40-х – 50-ті роки ХХ ст.)”, підготовленій за підтримки гранту Президента України, на основі віднайдених архівних джерел докладно висвітлено формування українського національно-визвольного руху в еміграції, євроатлантичний вектор міжнародної політики уряду УНР в екзилі, а також використання українською діаспорою радіостанції “Свобода” в процесі боротьби за державну незалежність України [336].

* Кремень В. Г. Передмова до книги Недужко Ю. В. “Європейські політичні процеси та перспективи відродження незалежної демократичної України в працях Президента УНР в екзилі Миколи Лівницького”. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2004. – С. 5–7.

У сфері наукових зацікавлень автора перебувала також державотворча діяльність громадсько-політичних, інформаційних, наукових, професійних, жіночих та молодіжних об'єднань української діаспори США, Канади, країн Західної Європи у другій половині ХХ століття [337–348]. Аналізувалася автором і освітньо-виховна, наукова та культурна діяльність української діаспори, зокрема, протидія процесам русифікації в УРСР, висвітлення зарубіжними українськими вченими правдивої не заідеологізованої радянськими штампами історії України, їхні виховні зусилля, спрямовані на підготовку нових молодих кадрів борців за волю України [349–356].

В рамках спільного науково-дослідного проекту Міністерства освіти і науки України, Державного фонду фундаментальних досліджень та Інституту історії України НАН України, керівником якого виступав автор дослідження, було вперше у вітчизняній історичній науці досліджено і висвітлено правозахисні зусилля української діаспори, зокрема, її результативну участь у Гельсінкському процесі. Докладно змальовано методи та засоби впливу організацій закордонних українців на органи влади країн Заходу та СРСР під час Міжнародних конференцій НБСЄ і засідань ООН, проведення Олімпійських ігор та Світових торговельних виставок ЕКСПО [357–361].

Підсумком наукового дослідження державотворчої діяльності закордонного українства стала поява монографії “Українська діаспора в процесі відновлення державної незалежності України (середина 40-х – початок 90-х років ХХ століття)” [362].

Ряд наукових напрацювань автора було втілено під час підготовки і проведення IV Всесвітнього Форуму Українців 18–20 серпня 2006 року та IX Конгресу СКУ 20–22 серпня 2008 року. Надані ним пропозиції включені також до Державної програми співпраці із закордонними українцями на період до 2010 року.

Таким чином, не зважаючи на чисельні наукові праці, присвячені історії та сучасному становищу закордонного українства, поза увагою

вітчизняних і зарубіжних дослідників опинилася напружена і багатолітня діяльність української діаспори щодо становлення національної державності. Цю “білу пляму” історичної науки і намагається ліквідувати автор своєю науковою роботою. Представлена наукова праця є підсумком його багаторічних досліджень щодо висвітлення участі української діаспори в процесі відновлення державної незалежності України.

1.2. Джерельна база наукової роботи

Джерельну базу дослідження складають різноманітні опубліковані і неопубліковані історичні джерела, переважно зарубіжного походження, більшість яких введена в науковий обіг вперше. Це, насамперед, документи об'єднань української діаспори, міжнародних і всеукраїнських організацій, органів влади країн Заходу, СРСР і УРСР, а також незалежної України. Крім того, при підготовці наукової роботи автор використав матеріали конгресів і конференцій організацій закордонного українства, зарубіжні і вітчизняні мас-медіа, статистичну інформацію, мемуари та епістолярну творчість учасників подій, про які йде мова в дослідженні.

Цінні документи із досліджуваної проблеми виявлені автором в Центральному державному архіві вищих органів влади і управління України (ЦДАВОУ). Важливий матеріал, який дозволяє висвітлити державотворчі зусилля та гуманітарні ініціативи української діаспори, міститься у фонді 5235 “Уряд Української Народної Республіки в екзилі” [363–387].

Це, зокрема, документація Державного Центру УНР в екзилі та політичних партій закордонних українців: протоколи засідань, комунікати, заклики, звернення, плани діяльності, річні звіти, фінансові надходження і витрати, кореспонденція, а також матеріали про діяльність громадсько-політичних, релігійних, наукових, культурних, жіночих і молодіжних об'єднань та установ української діаспори за 1948–1992 роки.

Згаданий фонд включає в себе також ряд опублікованих і неопублікованих документів органів влади, релігійних і наукових організацій країн Заходу, добірку матеріалів періодичних видань української діаспори та західних інформаційних агентств, присвячених, в тому числі, діяльності української діаспори щодо становлення і розбудови незалежної демократичної України.

Документи політичного керівництва, вищих органів державної влади і управління СРСР і УРСР, місцевих партійних, радянських, правоохоронних

органів та громадських об'єднань стосовно боротьби української діаспори за національну державність, підтримки її дій органами влади, мас-медіа і громадськістю країн Заходу, спроб відродження УГКЦ і УАПЦ в СРСР, за сприяння зарубіжної української громади, політики незалежної України щодо закордонного українства були виявлені дисертантом у ЦДАВОУ в ф. 4629 “Товариство культурних зв'язків з українцями за кордоном (Товариство “Україна”)”, ф. 5110 “Українське товариство дружби і культурного зв'язку з зарубіжними країнами “, ф. 5233 “Адміністрація Президента України Л. М. Кравчука”, Центральному державному архіві громадських об'єднань України (ЦДАГОУ) у ф. 1. “Центральний Комітет КП (б) України” та Поточному архіві Державного комітету України у справах національностей та релігій, ф. 1 “Рада у справах релігії при Раді Міністрів УРСР” [388–413].

Це, насамперед, постанови, довідки, інформації, листи, робочі плани, протоколи засідань Секретаріату та відділів ЦК Компартії України, обкомів партії, Ради Міністрів УРСР, Міністерства закордонних справ УРСР, Держтелерадіо УРСР, Держкіно УРСР, Верховного суду УРСР, Верховної Ради СРСР і УРСР, Ради у справах релігій при Раді Міністрів СРСР та УРСР, документи і матеріали громадських організацій УРСР, зокрема, Товариства культурних зв'язків з українцями за кордоном та Українського товариства дружби і культурного зв'язку з зарубіжними країнами. Ці матеріали допомагають зрозуміти політику УРСР стосовно протидії інформаційним кампаніям української діаспори щодо дотримання прав людини в Радянському Союзі.

Важливе значення для дослідників української діаспори мають документи, що характеризують співпрацю органів влади незалежної України та закордонної української громади за часів президентства Леоніда Кравчука.

Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України (ЦДАМЛМУ) прийняв на зберігання із США архів Фундації Івана Багряного – ф. 1186. “Багрянний Іван (Лозов'ягін Іван Павлович) (1906–1963) – український письменник і політичний діяч”. На особливу увагу заслуговують

статті на політичну тематику, авторства відомого письменника та Голови УНРади, а також документація Української революційно-демократичної партії та, власне, Фондації Івана Багряного (США) [414–429].

Необхідно відмітити наявність важливої інформації щодо боротьби закордонного українства за демократію та державний суверенітет України у ф. 4. “Секретар Микола Львович (кін. XIX ст. – 1970-ті рр. XX ст.) – український публіцист, етнограф на еміграції”, що зберігається у Центральному державному архіві зарубіжної україніки (ЦДАЗУ) [430–434]. Цей фонд є складовою частиною словацької колекції, що була передана ЦДАЗУ у 2008 році. Хронологічні рамки документів охоплюють 1954–1970 роки.

Документи закордонних українських політичних організацій ЗЧ ОУН, ОУН(м), ЗП УГВР, АБН, а також матеріали про Рух Опору в СРСР і УРСР в 40–80-х роках XX століття знаходяться у ф. 13 “Друковані видання” Галузевого державного архіву СБУ [435–447].

Досить важлива інформація про заходи української діаспори, в контексті зазначеної теми, міститься в Державному архіві Волинської області (ДАВО, фонд 3410 “Волинське зарубіжжя”). Тут зберігаються матеріали архівів Степана Радіона (Австралія) та Голови товариства волинян в Сідней Наталії Тиравської (Австралія), зокрема, матеріали передач австралійської радіостанції EA–2 з української тематики за 1980–1989 роки, підготовлені Наталією Тиравською, в яких досить цікаво і змістовно висвітлюються численні заходи української діаспори на підтримку демократії та державної незалежності України. На особливу увагу заслуговують документи, надані ДАВО співробітником Інституту дослідів Волині, науковцем і публіцистом Пилипом Шайдою (США) та професором Індіанського університету США Максимом Бойком [448–452].

Важлива документація з досліджуваної проблеми міститься в Поточному архіві ОУН в Києві [453–458]. Це, зокрема, матеріали УНРади, екзильного уряду УНР, СКВУ, ІСНО, КУК, УНО, Фондації імені Олега Ольжича, МУН, а також документи ОУН з Канади, ФРН, Великобританії.

Вони дозволяють простежити діяльність політичних організацій української еміграції в контексті боротьби за державну незалежність України.

Цінні документи і матеріали із досліджуваної проблеми знаходяться у Поточному архіві Світового Конгресу Українців у Торонто (Канада) [459–469]. Це, зокрема, документація СКУ: протоколи засідань, комунікати, заклики, звернення, плани діяльності, річні звіти, фінансові надходження і витрати, кореспонденція Рад і Комісій СКУ, в тому числі, Світової координаційної виховно-освітньої ради, Комісії людських і громадянських прав, Світової ради суспільної служби, Комісії боротьби проти торгівлі людьми, Конференції українських молодечих організацій, Спортової комісії, Ради засобів масової інформації, Української світової кооперативної ради, Ради Організації Об'єднаних Націй, Комісії допомоги українцям за кордоном, Світової наукової ради, а також матеріали про діяльність громадсько-політичних, релігійних, наукових, культурних, жіночих і молодіжних об'єднань і установ української діаспори, зокрема, Світової федерації українських жіночих організацій, Конгресу українців Канади, Європейського конгресу українців, Українського конгресового комітету Америки, Української американської координаційної ради, Союзу українських організацій Австралії.

Ці матеріали суттєво допомогли автору, зокрема, надали вичерпну інформацію про форми і методи діяльності закордонних українців, реалізацію намічених програм та заходів української діаспори в контексті досліджуваної проблеми.

Матеріали про правозахисну, видавничу та благодійну діяльність діаспори та деякі її видання автор отримав безпосередньо від видавництва “Смолоскип” (США – Канада – Україна). Директор Міжнародного фонду та видавництва “Смолоскип” (США – Канада – Україна) Осип Зінкевич під час неодноразових зустрічей з автором дослідження надав йому докладні вичерпні консультації про діяльність політичних та громадських об'єднань української діаспори США і Канади на підтримку демократії та державної

незалежності України, а також про роль видавництва “Смолоскип” у підтримці талановитої молоді нашої держави, шляхом надання стипендій, організації літературних і дослідницьких конкурсів, щорічного семінару творчої молоді в Ірпені, виділенні коштів на лікування та придбання періодичних видань для молоді, публікації їхніх наукових праць. У поточному архіві “Смолоскипу” зберігається документація про правозахисну та інформаційну діяльність української діаспори країн Заходу [470–477].

Інформаційні матеріали про боротьбу української діаспори США за демократію та державну незалежність України, взаємодію американських українців з органами влади і мас-медіа цієї країни, зокрема, про діяльність Української національної інформаційної служби у Вашингтоні, автор отримав в Постійному представництві УККА в Україні (США – Україна) [478–480].

Документи, що стосуються діяльності Української всесвітньої координаційної ради та організацій української діаспори щодо становлення і розбудови незалежної демократичної України, були виявлені під час опрацювання фондів поточного архіву УВКР [481–482].

Ряд опублікованих матеріалів з цієї проблеми, а також періодична преса української діаспори знаходяться у відділі україністики Національної бібліотеки ім. В. Д. Вернадського НАН України, бібліотеці української діаспори ім. О. Ольжича в Києві, у фондах філіалу Інституту дослідів Волині і діаспорної літератури при Волинському національному університеті ім. Лесі Українки, Національному університеті “Києво-Могилянська академія”, Національному університеті “Острозька академія” та Інституті досліджень діаспори [483–487].

Документацію з особистих архівів про заходи української діаспори країн Північної Америки і Західної Європи на захист прав людини, релігійну свободу та державну незалежність України, а також роль закордонних українців в розбудові громадянського суспільства в Україні, зокрема, про діяльність АОЛПУ, СФУЖО, СУА, КУК, УККА, УГКЦ і УАПЦ, а також

участь органів влади і громадськості країн Заходу в розбудові Української держави були надані автору за допомогою Міжнародного фонду “Смолоскип” (США – Канада – Україна) активними учасниками тих подій Лідією Стебельською (Йонкерс, США) та Юрієм Ковальчуком (Ганновер, ФРН) [488–489].

Важливою для проведення повноцінного дослідження є група як неопублікованих, так і опублікованих джерел, які були виявлені автором у вищеперерахованих архівних сховищах, що складається здебільшого з документів органів державної влади країн Заходу: виступи, звернення, привітання політичних діячів США, Канади, Ватикану, Великобританії, Бельгії, Австралії. Це, зокрема, звіти та рекомендації Держдепартаменту США, резолюції Конгресу США, Сенатів Канади та Австралії, енцикліки, листи і звернення керівництва Ватикану, виступи і привітання президентів, віце-президентів, губернаторів, сенаторів і конгресменів США, прем’єр-міністрів, міністрів, членів парламентів та губернаторів і мерів міст Канади, Австралії, країн Західної Європи і міських легіслатур США.

Всі ці матеріали допомагають краще виявити позицію органів влади і провідних державних діячів країн Заходу щодо боротьби української діаспори на захист прав людини в СРСР і УРСР, в тому числі і права на національне самовизначення українського народу, а також заходів закордонних українців, спрямованих на становлення і розбудову незалежної демократичної України.

Необхідно відзначити, що для проведення наукового дослідження автор використав ряд опублікованих документів авторства представників української діаспори, міжнародних організацій, органів влади і громадськості країн Заходу та СРСР і УРСР / України [490–517].

Так приміром, в англomовній праці Л. Луцюка та Б. Кордана “Anglo-American on the Ukrainian question 1938–1951. A documentary collection” зібрані цікаві документи та аналітичний матеріал про політику органів влади країн Заходу по відношенню до державотворчих прагнень українців та

спроби впливу на неї організацій української діаспори [518]. Аналізу діяльності Державного Центру УНР в екзилі присвячений збірник статей під редакцією Л. Винара і Н. Пазуняк, де автори окреслили основні періоди і напрямки роботи уряду УНР в екзилі, а також представили значний документальний матеріал [519]. Взаємозв'язкам урядових структур і громадських кіл України з українською громадою Канади в другій половині 1940–1980-ті роки присвячений збірник документів та матеріалів “На скрижалях історії”, підготовлений академіком НАН України П. Т. Троньком, вченими Інституту історії України НАН України О. Г. Бажаном та Ю.З.Данилюком [520].

Зокрема, у вступній статті “Наша сила в єднанні” визначний український вчений і державний діяч, Герой України, академік НАН України Петро Тимофійович Тронько підкреслив: “Здається, назавжди пішли в небуття ті складні і невдячні часи, коли українців в Канаді з їх історичною Батьківщиною розділяв не лише океан, а й різні підходи в оцінці політичних, економічних, соціальних, національних, релігійних процесів. Проголошення державної незалежності України стало тим переломним моментом, який так довго чекали єдинокровні брати і сестри. З цих позицій стало можливим глибоко і всебічно проаналізувати стосунки між органами державної влади та управління України з українською громадою в Канаді, дати їм чесну і об’єктивну оцінку... З проголошенням України незалежною державою створилися нові умови, відкрилися нові можливості для єднання українців всього світу. Національна ідея, ідея побудови суверенної, незалежної, демократичної Української держави, за яку віками боролися і гинули десятки тисяч українців, має стати об’єднуючою силою для здійснення цієї історичної мети в нашій спільній прабатьківщині, яка підводиться з колін і потребує допомоги [521]”*.

* Тронько П. Т. Наша сила в єднанні / П. Т. Тронько // На скрижалях історії : з історії взаємозв'язків урядових структур і громадських кіл України з українсько-канадською громадою в другій половині 1940–1980-ті роки : зб. док. та матеріалів. Кн. 1 / [упоряд. : О.Г. Бажан, Ю. З. Данилюк, П. Т. Тронько]. – К., 2003. – С. 5–34.

Важливе значення для проведення наукового дослідження відіграли опубліковані матеріали конгресів і конференцій організацій української діаспори, що наочно демонструють напружену боротьбу закордонного українства за відновлення державної незалежності України [522–530].

Цікавою і різнобічною є група джерел, використаних в науковій роботі, що включає в себе автобіографічні відомості про визначних представників української громади країн Заходу – учасників боротьби за незалежну демократичну Україну, а також статті, мемуари, спогади, епістолярну творчість провідних діячів української діаспори та України про події, пов'язані з державотворчою діяльністю [531–594]. З цих матеріалів можна скласти достатні уявлення про суть і особливості процесів національного відродження в УРСР, а також про успішну спробу національно-демократичних сил налагодити контакти та дістати матеріальну, моральну, організаційну та інформаційну підтримку від організацій української діаспори та органів влади і громадськості країн Заходу.

Листування лідерів провідних організацій української діаспори, опосередковано допомагає краще зрозуміти життя й діяльність української еміграції, мотиви участі зарубіжних українців у підтримці боротьби за незалежну демократичну Україну, виявити труднощі, з якими вони зіткнулися під час подібної діяльності в країнах Заходу. Листи на адресу керівництва України, США, Канади, країн Європи, СРСР, а також ООН, НБСЄ, НАТО дозволяють краще зрозуміти політику організацій української діаспори щодо розбудови нашої держави.

Роль мас-медіа у висвітленні процесу боротьби української діаспори за незалежну демократичну Україну важко недооцінити, незважаючи навіть на те, що вся інформація мас-медіа вимагає перевірки на предмет достовірності висвітлення тих чи інших подій і фактів. Саме тому матеріали мас-медіа, використані в процесі дослідження складають чисельну і різнопланову групу джерел. Це, насамперед, провідні американські, канадські, англійські, західнонімецькі, італійські, швейцарські, датські, а також аргентинські,

чильські та російські емігрантські газети, преса української діаспори, видання СРСР і незалежної України. Зокрема, опрацьовані газети і журнали “Amnesty International Newsletter”, “The New York Times”, “Los Angeles Times”, “Chicago Sun-Times”, “Minneapolis Tribune”, “The Toronto Sun”, “The Ottawa Citizen”, “The Winnipeg Tribune”, “International Herald Tribune”, “The Montreal Star”, “Toronto Telegram”, “Chicago Tribune”, “The Macomb Daily”, “Philadelphia Inquirer”, “Washington Inquirer”, “Foreign Report”, “Nature”, “Herald Tribune”, “Philadelphia Daily News”, “Kristelicht Dagblad”, “Kirchen Zeitung”, “Die Welt”, “Welt”, “Wisseneschaft und Bildung”, “L’osservatre Romano”, “Correro de la Semana”, “La Presse”, “Sur Argentino”, “La Patria”, “El Mercurio”, “La Nueva Provincia”, “La Opinion”, “El Intransigente”, “Esquiu”, “La Nacion”, “La Ciudad Nueva”, “Le Devoir”, “La Prensa”, “Русская мысль”, “Новое русское слово”, “Свобода”, “Америка”, “Гомін України”, “Народна воля”, “Національна трибуна”, “Шлях перемоги”, “Українська думка”, “Український голос”, “Українське слово”, “Християнський голос”, журналів “Смолоскип”, “Українка у світі”, “Вісник СКВУ”, “Патріархат”, “Православне життя”, “Литературная газета”, “Дніпро”, “День”, “Урядовий кур’єр”, “Голос України”, “Відомості Верховної Ради України” та інші.

Узагальнюючи, слід відзначити, що для написання дисертації довелося провести величезну роботу з пошуку і виявлення необхідних документів, адже багато джерел, що висвітлюють історію української діаспори знаходяться у різних вітчизняних і закордонних архівах. Саме тому, зважаючи на велику кількість архівних та опублікованих документів і матеріалів, використаних в науковій роботі, джерельна база дисертації є репрезентативною та достатньою для того щоб об’єктивно підійти до висвітлення досліджуваної проблеми.

1.3. Методика дослідження

В основу концепції наукової роботи лягли власні ідеї автора щодо важливої ролі української діаспори в становленні державної незалежності України. Протягом 1996–2009 років під час зустрічей з лідерами провідних організацій закордонних українців із США, Канади, Австралії, країн Євросоюзу, впливовими державними та політичними діячами України та країн Заходу, а також авторитетними вітчизняними та зарубіжними науковцями автор мав змогу дізнатися про погляди цих людей на роль української діаспори як в становленні національної державності, так і розбудові країн свого нового поселення, отримати необхідну для плідної наукової праці документацію та матеріали.

Про важливість дослідження державотворчих зусиль закордонного українства наголошували під час зустрічей з автором дослідження визначні українські вчені академіки НАН України П. Т. Тронько, В. А. Смолій, П. П. Толочко, В. Г. Кремень, М. Г. Жулинський.

В результаті, спочатку в великій мірі інтуїтивно, а згодом вже доволі усвідомлено був вибраний напрямок дослідження та сформульована тема наукової роботи.

Бажання успішно завершити розпочате дослідження поглиблювалося під час ознайомлення з вітчизняними і зарубіжними архівними джерелами, а також за результатами зустрічей та спілкування з лідерами закордонних українських громад під час IV Всесвітнього Форуму Українців у серпні 2006 року та IX Світового Конгресу Українців у серпні 2008 року, а також цілого ряду міжнародних наукових конгресів і конференцій в 2004–2009 роках.

Цінні поради, консультації, а також ряд документів і матеріалів по досліджуваній проблемі були отримані автором роботи від Президента СКУ в 1998–2008 роках Аскольда Лозинського (Нью-Йорк, США), колишніх членів керівних органів СКУ, КОУГЦУ та ЦПУЕН Юрія Ковальчука (Ганновер, ФРН) та Володимира Леника (Мюнхен, ФРН), членкинь СФУЖО

та СУА Володимири Сливотської (Нью-Йорк, США) та Лідії Стебельської (Йонкерс, США), засновників видавництва “Смолоскип” (США – Канада – Україна) Осипа і Надії Зінкевичів, а також багатьох інших представників закордонної української громади.

У автора склалося моральне переконання, що ці люди щиро вболівають за майбутнє України та прагнуть її перетворення на могутню, багату та квітучу країну. Вони багато зробили для становлення державної незалежності України. Проте їх вагомий внесок у справу підтримки національної державності, на жаль, не отримав свого висвітлення у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі. Важлива сторінка нашого недавнього минулого, по суті, залишилася “білою плямою” історичної науки. Відповідно наукові праці, присвячені становленню державної незалежності України, в значній мірі є неповними, а значить процес національного державотворення є недостатньо об’єктивно висвітлений. Напередодні ювілею 20-річчя здобуття Україною державної незалежності автор постарався максимально об’єктивно підійти до вирішення зазначеної проблеми. Підготовлена ним наукова праця є свідченням його внеску в розвиток історичної науки та підтримкою розбудови незалежної демократичної України.

В процесі дослідницької діяльності відразу постало питання формування принципів методики проведення наукового дослідження. В її основу нами була покладена теорія наукової творчості та метод діалектичного пізнання оточуючої реальності. Після докладного аналізу проблеми автор також прийшов до висновку про доцільність використання історичного та логічного методів. Перший дозволив дослідити об’єктивну реальність у часовому, а другий – у просторово-сутнісному вимірі. Таким чином, хід історичного процесу становлення державної незалежності України, в даному випадку, досліджувався історичним методом, а сутність цього процесу – логічним.

Важливим методом, використаним в дослідженні, став діалектичний метод сходження від конкретного до абстрактного та від абстрактного до конкретного. В пропонованій науковій роботі автор використав принципи абстрагування та абсолютизації. Розпорошені по чотирьох континентах організації української діаспори, були розглянуті як цілісна структура. Шляхом ідеалізації всьому об'єкту дослідження були надані певні якості, якими він в ідеальній формі не володів. Це, насамперед, ряд моральних рис, якими, звичайно, в цілому була наділена закордонна українська громада, проте, кожний окремий її член в різній мірі – патріотизм, непідкупність, об'єктивність, жертвність, безкомпромісність, а також таких ознак об'єкта, як консолідація громади, її взаємопов'язаність, цілісність, ефективність дій. В певній мірі, були абсолютизовані та ідеалізовані відносини між українською діаспорою та суспільствами країн Заходу, які висвітлюються в цілому як конструктивні і позитивні, а також стосунки між закордонними українцями та владою СРСР, які характеризуються як конфронтаційні, свідомо зведено до мінімуму висвітлення протиріч та політичної боротьби в середовищі української громади країн Заходу. Проте зазначені вище риси та якості були виразниками ознак, що реально належали об'єкту дослідження та відображали існуючу в закордонній українській громаді тенденцію до консолідації та посилення збалансованості її структури, існування домінуючої національної ідеї закордонного українства у вигляді патріотичного бажання боротися за державну незалежність України.

Саме тому ідеалізація, у представленому науковому дослідженні, при всій її абстрактності, нерозривно пов'язана з оточуючою реальністю та базується на ній. Це дозволило розкрити сутність досліджуваної реальності в її ідеальному вигляді, що стало основою для виявлення закономірностей її функціонування та розвитку. Таким чином, в процесі дослідження українська діаспора отримала ряд абсолютних рис, що дозволило створити, в певній мірі, абстрактний ідеальний об'єкт для вивчення.

На зазначеному рівні абстрагування вичерпало себе, тому автором був здійснений перехід від абстрактно-теоретичного до конкретно-теоретичного. Відбулося виявлення суперечностей між українською діаспорою, країнами Заходу та СРСР щодо дотримання принципів демократії та державно-політичного статусу УРСР, а також дослідження шляхів, що призвели до їх вирішення. Це дозволило з'ясувати сутність процесу відновлення державної незалежності України та роль в ньому української діаспори, зокрема виділити складові механізми національного державотворення, застосованого закордонною українською громадою. Іншими словами, перед нами постав вже не абстрактний процес мислення над діями об'єкта з ідеальними рисами, а дійсний цілком реальний процес державотворчої діяльності закордонних українців, конкретно-практичним результатом якого стало здобуття Україною державної незалежності. В підсумку, сходження від абстрактно-ідеального до просторового та реально-часового дозволило отримати нове конкретно-теоретичне знання про об'єкт та предмет, що досліджуються в науковій праці.

Крім того, в науковій роботі був використаний історико-генетичний метод. Саме завдяки йому стало можливим поступово, в процесі вивчення історичного розвитку, розкрити якості, функції та зміни досліджуваної реальності, зокрема, докладно висвітлити передумови і причини боротьби української діаспори за державну незалежність України, проаналізувати причинно-наслідкові зв'язки, що зумовили підтримку закордонними українцями процесу національного державотворення.

Під час дослідження джерельної бази та стану наукової розробки проблеми були використані загальнонаукові методи аналізу та синтезу, а також конкретно-історичні – історико-порівняльний та історико-типологічний. Зокрема, останні – під час висвітлення розвитку наукової думки щодо досліджуваної проблеми в країнах Заходу, СРСР та незалежній Україні, а також типізації джерельної бази.

В ході вивчення об'єкта дослідження нами був використаний системно-історичний метод. Так структурно-функціональний аналіз дозволив охарактеризувати структуру та функції організацій української діаспори. Завдяки йому вдалося розглянути систему “українська діаспора” в якості підсистеми більш великих систем “західне громадянське суспільство” та “український народ”, а також по лінії протистояння в ході “холодної війни” двох глобальних полярних військово-політичних і соціально-економічних систем – “соціалістичної” на чолі з СРСР та “капіталістичної” на чолі із США.

Системно-синхронний аналіз був використаний під час вивчення особливостей державотворчої діяльності української діаспори в країнах Північної Америки, Західної Європи та Австралії, з одного боку, та результатів її впливу на становище в СРСР і УРСР, з іншого.

Доцільність використання системно-діахронного аналізу полягала у необхідності висвітлення не лише сутнісно-просторової природи досліджуваної реальності, але й вивчення її сутнісно-часових змін. Адже автор поставив собі за мету дослідити процес діяльності української діаспори щодо відновлення державної незалежності України, який призвів до зміни певних глобальних історичних систем. Нами створена періодизація процесу державотворчої діяльності закордонних українців, в основу якої покладена динаміка розвитку системи “українська діаспора” на фоні протистояння більш великих систем “соціалістичної” на чолі з СРСР та “капіталістичної” на чолі із США.

Важливу роль у вивченні об'єкта дослідження відіграє системно-діяльнісний підхід. За його допомогою аналізуються компоненти людської діяльності. Це дозволяє висвітлити державотворчу діяльність української діаспори, як за логічною так і за часовою структурою, а також охарактеризувати її за особливостями і умовами здійснення. Такий підхід створює реальну можливість комплексно та всебічно підійти до розкриття проблеми, піднятої у науковій праці.

Потрібно підкреслити, що діяльність – це форма активності окремої людини, групи людей, чи цілого соціуму та пов'язаних з ними систем, спрямована на реалізацію поставленої мети щодо пізнання та перетворення оточуючої реальності. В цьому контексті автор розглядає в науковому дослідженні діяльність української діаспори як специфічну форму активності великої групи людей, під час якої вони досягають свідомо поставленої мети – державної незалежності України, що зумовлена певними історичними причинами. Вони докладно аналізуються на сторінках наукової роботи. Відповідно вступає в дію причинно-наслідковий зв'язок: реалізація поставленої мети вимагає з боку української діаспори множини певних взаємопов'язаних дій – одиниць діяльності, що не розкладаються на простіші. Таким чином в ході сукупності цих дій реалізується загальна мета діяльності та досягається результат – здобуття Україною державної незалежності. Ефективність дій української діаспори, в даному випадку, яскраво пояснюється за допомогою одного з законів діалектичного пізнання, розроблених ще Георгом Гегелем, щодо переходу кількісних змін у якісні.

Логічна структура діяльності включає в себе такі компоненти: причина – суб'єкт – об'єкт – предмет – форми – засоби – методи – результат діяльності. Відповідно в представленому дослідженні в рамках подібної схеми суб'єктом діяльності виступає українська діаспора, об'єктом є країни Заходу, СРСР і УРСР, предметом – державний статус України. Серед форм діяльності автор виділяє, насамперед, організаційну, міжнародну, інформаційну, правозахисну, наукову, культурну та освітньо-виховну. Аналіз засобів діяльності закордонних українців дозволяє виділити організаційні, інформаційні та фінансові ресурси, а також міжнародні механізми врегулювання суперечностей. На основі уважного дослідження зазначеної проблеми можна аргументовано стверджувати, що використані українською діаспорою методи реалізації поставленої мети включали в себе проведення масштабних міжнародно-інформаційних кампаній, акцій протесту, виступів під час наукових конференцій та публікацій у мас-медіа, використання

механізмів Гельсінкського процесу, підтримку опозиції в УРСР. Результатом подібної діяльності і стало здобуття державної незалежності України.

В цьому контексті об'єктивно виникає потреба висвітлити часову структуру діяльності – виділити її періоди, а також в рамках кожного з них дослідити зміну структури, функцій та форм діяльності української діаспори в контексті заявленого предмету дослідження, що й робить автор на сторінках наукової праці.

Характеризуючи умови та особливості державотворчої діяльності, необхідно відзначити, що вона відбувалася в досить складних умовах глобального протистояння двох відмінних військово-політичних та соціально-економічних систем в ході “холодної війни”. При цьому українська діаспора виступала підсистемою кожної з них. Вона була, з одного боку, частиною західного суспільства, зважаючи на те, що проживала в країнах Заходу та підтримувала демократичні цінності, а з іншого боку, вона була частиною українського народу, переважна більшість якого мешкала на території УРСР, яка перебувала в той час в складі СРСР. З рідною Батьківщиною нерозривними вузлами її пов'язували родинні зв'язки, рідна мова, велична культура, давня історія, національний менталітет та непереборне прагнення до змін. Саме цим і пояснюється, чому розпорошена по різних країнах світу, досить часто роздроблена партійно та ідеологічно, українська діаспора демонструвала в ряді випадків небачену єдність та ефективність дій в справі здобуття державної незалежності України.

Понятійно-категоріальний апарат дослідження наповнений використанням термінології, запропонованої автором, що визначає сутність досліджуваної проблеми.

Державотворча діяльність – форма активності людини, груп людей або соціуму в цілому, метою якої є утворення або розбудова держави.

Закордонні українці, зарубіжні українці – представники української національної спільноти поза межами незалежної України, або держав

складовою територіальною частиною яких вона була до 1991 року, що відчують духовну ідентичність з українським народом та зв'язок з історичною Батьківщиною.

Країни Заходу – економічно розвинуті держави Північної Америки, Західної Європи, Австралія і Нова Зеландія, політичні системи яких базуються на загальнолюдських демократичних цінностях та спадку європейської цивілізації.

Механізм національного державотворення – система організації, проведення і використання діяльності з метою створення сприятливих умов для розвитку, відновлення, становлення або розбудови державності.

Міжнародно-інформаційна кампанія – система заходів впливу на певні групи людей за допомогою різноманітних засобів з метою досягнення поставленої мети діяльності.

Національно-державницькі об'єднання української еміграції – організації та установи української діаспори, метою діяльності яких було відновлення державної незалежності України.

Правозахисна діяльність – форма активності людини, груп людей або соціуму в цілому, метою якої є забезпечення демократії, заснованої на дотриманні прав людини та основних свобод, а також повазі до людської особистості та верховенстві закону.

Технологія відновлення національної державності – комплекс організаційних заходів, операцій та прийомів, спрямованих на досягнення державної незалежності України.

Українська діаспора – українська національна спільнота поза межами незалежної України, або держав складовою територіальною частиною яких

вона була до 1991 року, що почуває духовий зв'язок з українським народом та історичною Батьківщиною.

Використання зазначеної вище методики наукового дослідження дало можливість визначити наукову новизну дисертації, розкрити поставлені в дисертаційному дослідженні проблеми, а також зробити відповідні висновки, що виносяться на захист. Вибрана автором наукова методика дозволила скласти докладне уявлення про зміст, характер та ідеологічну зумовленість процесу боротьби української діаспори за державну незалежність України.

Висновки до розділу

Підсумовуючи все вищесказане, необхідно відмітити тенденції, які визначали процес дослідження діяльності української діаспори щодо становлення незалежної демократичної України в регіонально-історичній ретроспективі з середини 40-х років ХХ століття до нашого часу.

До початку 90-х років минулого століття дослідження процесів в середовищі закордонних українців, переважно, здійснювали вчені української діаспори. Пріоритетом перших дослідницьких робіт були причини і напрямки еміграції, місця поселення, побут, формування громадських та релігійних об'єднань зарубіжних українців. Згодом з'явилися праці, в яких висвітлювалася історія українських громад в різних країнах світу, досить часто, не повна або обмежена вузькими часовими рамками. В поле уваги вчених діаспори почала потрапляти діяльність різноманітних українських організацій, внесок української громади в розбудову власних країн. З початку ХХІ століття почався поступовий занепад вивчення української діаспори закордонними українцями, насамперед через процеси старіння в середовищі вчених-діаспорознавців та асиміляцію серед молоді.

Проблема, піднята в дослідженні, не отримала свого висвітлення в працях вчених діаспори. Однією з причин була розпорошеність документальних джерел по різних континентах, відповідно до штаб-квартир провідних організацій діаспори. Лише з недавнього часу розпочався процес передачі цих джерел в Україну, що значно полегшує роботу дослідникам. Другою причиною було, часом жорстке, політичне протистояння в середовищі самої діаспори, яким були охоплені навіть вчені діаспори. Тому об'єктивно висвітлити зазначену проблему українські дослідники діаспори не могли, а підходити до неї з суб'єктивних позицій не наважувалися, адже однозначно потрапили б під критику опонентів. Для висвітлення цієї теми повинно було прийти нове молоде не заангажоване покоління дослідників, проте його ця проблема вже не приваблювала. Вона не була пріоритетною для західної історичної науки, через наявність власних цікавих і перспективних тем для дослідження, а отже під неї було проблематично отримати грант для проведення досліджень та заробити собі ім'я в науці.

Підхід іноземних вчених неукраїнського походження до вивчення української діаспори визначався переважно соціологією або політологією. Піднята в дослідженні проблема їх не дуже цікавила. Розбиратися в хитросплетіннях відносин в середовищі української еміграції, ще й розпорошеної по різних країнах, вони не могли та й не бажали. Тому їх праці лише побіжно торкалися проблем, піднятих в дослідженні, переважно, якщо цього вимагала власна наукова робота.

Вчені СРСР і УРСР до кінця 80-х років ХХ століття взагалі намагалися уникати проведення серйозних досліджень української діаспори, зважаючи на тоталітарний політичний режим в країні та відсутність свободи слова. Позитивне висвітлення першої “заробітчанської” хвилі еміграції, пояснювалося потребами пропагандистської політики, розрахованої на українських за походженням громадян країн Заходу та супроводжувалося нищівною критикою зарубіжних українських організацій, які не відповідали,

вигаданому в радянській історіографії терміну “прогресивні”. Домінував однобічний підхід, в основі якого лежала тоталітарна ідеологія.

З початку 90-х років ситуація кардинально змінилася. В Україні з’явилося ряд наукових праць, в яких об’єктивно висвітлювалося життя і діяльність української діаспори країн Заходу. Розпочалася співпраця вчених України та діаспори. Після невеликого занепаду в другій половині 90-х років ХХ – на початку ХХІ століття, що було викликане економічною кризою, вивчення української діаспори вітчизняними вченими відновилося та розширилося. Активізація досліджень в згаданій сфері співпало з появою відповідних джерел в архівах України, а також зі зміною політики нашої держави щодо зарубіжного українства на початку ХХІ століття. Одночасно були відкриті діаспорознавчі центри в Національному університеті “Острозька академія”, Національному університеті “Львівська політехніка”, Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя, Чернігівському державному педагогічному університеті імені Тараса Шевченка. Вітчизняні вчені поступово забрали пальму першості у вивченні української діаспори в зарубіжних українських науковців.

Проте вчені України намагалися не піднімати в своїх працях політичні процеси в середовищі діаспори та проблеми боротьби української діаспори за державну незалежність у другій половині ХХ століття. Витоки цього необхідно шукати не тільки у відсутності в Україні необхідних джерел і літератури, але й у тому “відбитку”, який наклало на українську історичну науку виконання радянського політичного замовлення по боротьбі з “українським буржуазним націоналізмом” в еміграції. Саме тому, зважаючи на названі об’єктивні та суб’єктивні обставини, піднята в авторському дослідженні проблема ніколи не була об’єктом зацікавлення вчених та предметом спеціального історичного дослідження.

Саме відсутність комплексного підходу до вивчення цієї важливої історичної проблеми й зумовили дане авторське дослідження. Опрацьовані під час роботи різноманітні джерела та використана наукова методика

дозволили автору скласти докладне уявлення про сутність, характер та перебіг процесу національного державотворення та участь в ньому української діаспори. Підсумки його вивчення викладені у трьох наступних розділах дисертації.

РОЗДІЛ 2

ФОРМУВАННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНИЦЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ В СЕРЕДИНІ 40-х – 50-х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

2.1. Державна незалежність України як провідна мета діяльності української діаспори

Протягом багатьох сотень років територія сучасної України була розділена на частини та перебувала в складі інших держав, а український народ, відповідно, знаходився під владою іноземних правителів. Українці вели активну боротьбу за власну державність. Свідченням цього є діяльність гетьманів України Богдана Хмельницького та Івана Мазепи, органів влади УНР і ЗУНР.

Українська діаспора – це частина українського народу, яка через політичні, військові чи соціально-економічні обставини була вимушена залишити рідні землі. Незважаючи на поступові процеси асиміляції, переважна її більшість завжди вважала себе українцями за походженням. На переконання багатьох із них, основна причина їхніх негараздів і, відповідно, перебування поза межами Батьківщини, це відсутність власної незалежної національної держави. З батьківською землею їх досить часто пов'язували не тільки спогади про минуле, але й наявність родинних зв'язків. Значна частина українських емігрантів мала близьких родичів та друзів на українських землях. Їхня доля та становище не були для них байдужими. Тому закордонні українці брали активну участь та здійснювали значну допомогу в справі боротьби за державну незалежність України.

Відомий американський вчений Джеймс Мейс писав з цього приводу: “Треба знати, що таке політична еміграція: група людей, вигнана зі своєї батьківщини якоюсь злісною силою й з'єднана однією думкою, як визволити її від загарбника. Це результат довготривалої війни за виживання української нації, різноманітність рухів та своєрідний архаїзм, який неминуче існує в усіх

політичних еміграціях. Втім, почасти, саме подібні еміграції стають носіями, охоронцями і оборонцями національних цінностей, заборонених на батьківщині. І не можна не захоплюватися мужністю українців, які через чисельні лихоліття все ж зберегли скарби мови, культури, духовності, які ще й досі не освоїла людська цивілізація [163, с. 809]”*

Історично першими політичними емігрантами-борцями за державну незалежність України зарубіжні українці вважали сподвижників та оточення гетьмана Івана Мазепи, які в 1709 році після поразки в битві під Полтавою залишили Україну. Як відомо, наступник Івана Мазепи Пилип Орлик на еміграції проводив активну боротьбу за українську державність.

В ХХ столітті його справу продовжував екзильний уряд УНР, який в листопаді 1920 року залишив Україну та перебрався до Тарнова (Польща), де і розгорнув боротьбу за відновлення української державності. Задля історичної об’єктивності необхідно відзначити, що саме він забезпечував безперервність української державницької традиції в країнах Заходу протягом 1920–1992 років. До 1926 року його очолював Голова Директорії УНР Симон Петлюра, а з 1926 року – його заступник Андрій Лівницький, якого в 1948 році обрали Президентом УНР в екзилі [328, с. 129–147].

Досліджуючи Державний Центр УНР в екзилі неможливо обійти увагою проблему періодизації його діяльності. Голова уряду УНР в екзилі Ярослав Рудницький визначив такі етапи його розвитку:

- 1) 1920–1948 рр. – політична діяльність із перевагою індивідуальної дії прибічників С. Петлюри;
- 2) 1948–1978 рр. – політична діяльність партійно-групового сектору української діаспори на базі Української національної ради (УНРади);

* Мейс Дж. Діяльність Комісії Конгресу США з вивчення голоду в Україні / Дж. Мейс // Голод 1932–1933 років в Україні : причини та наслідки. – К. : Наукова думка, 2003. – С. 800–816.

3) 1979–1989 рр. – політична діяльність із тенденцією збалансування партійно-групового і непартійно-індивідуального чинників (“відпартійщення ДЦ УНР”);

4) 1989–1991 (з епілогом у 1992) – політична діяльність із перевагою партійно-групового сектору української діаспори (“нове запартійщення ДЦ УНР”) [81, с. 17].

Іншу періодизацію діяльності екзильних органів влади УНР можна побачити в збірнику під редакцією Любомира Винара та Наталії Пазуняк “Державний Центр Української Народної Республіки в екзилі: статті і матеріали”:

– перший етап (1920–1948 рр.) – діяльність екзильних органів влади УНР;

– другий етап (1948–1992 рр.) – діяльність Державного центру УНР в екзилі [519].

Останній Президент УНР в екзилі Микола Плав’юк вважає, що діяльність ДЦ УНР в екзилі за напрямом, змістом і формою поділялася на два періоди.

Перший – 1921–1944 роки. В основі діяльності ДЦ УНР в екзилі – ставка на досягнення державної незалежності України за допомогою іноземних держав та зовнішнього військового втручання.

Другий – 1945–1992 роки. Діяльність ДЦ УНР в екзилі орієнтована на консолідацію світового українства навколо ідей УНР та підтримку державотворчих прагнень українського народу за допомогою, переважно, міжнародно-інформаційних та правозахисних акцій. Ставка в досягненні державної незалежності України робилася на український народ [542, с. 588].

Крім екзильного уряду УНР боротьбу за державну незалежність України підтримували громадсько-політичні структури, створені гетьманом Павлом Скоропадським і його прибічниками. Це Український союз гетьманців-державників, який діяв в Канаді, Великобританії і Німеччині та Українське гетьманське об’єднання Америки в США. Гетьманці, на відміну

від республіканської демократичної форми правління, яку сповідували представники уряду УНР, дотримувалися поглядів про майбутню українську державу з монархічним устроєм [105]. Саме через це, а також зважаючи на роль діячів УНР у поваленні влади гетьмана Павла Скоропадського в Україні в 1918 році – ці еміграційні політичні сили не могли об'єднатися і діяти спільно в боротьбі за національну державність.

Зі створенням в 1920 році Українського військового об'єднання, яке в 1929 році трансформувалося в ОУН, за кордоном з'явилася ще одна політична сила, яка активно включилася в боротьбу за державну незалежність України [299]. Відповідно, крім власне цієї організації, яка активно діяла на Західній Україні та в країнах Європи, в США і Канаді виникли громадсько-політичні об'єднання, які підтримували її діяльність. Це, зокрема, Українське національне об'єднання в Канаді, Український Золотий Хрест і Організація державного відродження України в США [101]. З розколом ОУН в 1940 році названі організації підтримали мельниківську її частину.

В 1940 році в Канаді і США виникають “парасолькові” організації, які об'єднують під своїм дахом всі не комуністичні громадсько-політичні професійні, допомогові, жіночі та молодіжні організації української еміграції. Одним із основних завдань новостворених Українського конгресового комітету Америки та Комітету українців Канади була підтримка українського народу в боротьбі за національну державність [26].

Діяльність багатьох вищенаведених організацій української діаспори була призупинена на час Другої світової війни. Проте активно відновилася напередодні її закінчення. Наснаги в підтримці боротьби за державну незалежність України їм надавала діяльність УГВР, ОУН і УПА на західноукраїнських землях, а також зміна міжнародного політичного клімату після поразки нацистської Німеччини, викликана початком протистояння країн Заходу та СРСР в ході “холодної війни”, що могло надати додатковий

шанс українському народу нарешті здобути вимріяну століттями державність.

Боротьбу української діаспори за державну незалежність України після завершення Другої світової війни зумовив також цілий комплекс інших причин. Політичні причини були викликані політикою, яку проводили стосовно України та її народу органи влади СРСР, Польщі, нацистської Німеччини, а також українські громадсько-політичні організації в Україні та діаспорі. Саме боротьба за владу і контроль над Україною зумовили виникнення УГВР на українських землях та активну збройну боротьбу ОУН і УПА на три фронти, участь закордонних українців у “холодній війні” проти СРСР.

Потрібно відмітити, що до політичних причин боротьби закордонних українців за державну незалежність України необхідно віднести наявність в еміграції великої кількості представників політичних партій, держапарату, наукових інституцій – загалом інтелектуальної української еліти, яка через відсутність власної незалежної держави не могла повноцінно реалізувати себе. В Україні на них чекали репресії через інший, відмінний від комуністичного, світогляд і політичні переконання. В країнах Заходу ці люди почувалися чужими. Переважна більшість із них не могла включитися в політичне життя країн Заходу, зважаючи на походження з України та відсутність необхідних зв'язків. Ці люди могли сподіватися лише на свої сили та підтримку української громади. Проте вони мали певний політичний досвід, знання та лідерські якості. Саме тому, невдовзі вони розбудували систему громадсько-політичних установ еміграції та почали брати активну участь в українському еміграційному політичному житті, основною метою якого було здобути підтримку якнайбільшого числа української еміграції в справі боротьби за державну незалежність України. Наявність значної кількості прибічників, для політичних партій надавало їм кадровий резерв, фінанси за рахунок внесків і пожертв, контроль за діяльністю громадських, професійних, жіночих, наукових, молодіжних організацій і установ та,

відповідно, вплив на українську громаду в світі. Все це, з рештою, надало можливість певним чином впливати на органи влади та політичні сили країн Заходу, виступаючи від імені національної етнічної спільноти.

Важливу роль для активізації боротьби за державну незалежність України відігравали особисті політичні амбіції лідерів українських емігрантських об'єднань, які прагнули збереження своєї влади та привілейованого становища в українській громаді. Для цього потрібно було поставити перед нею велику політичну мету діяльності. Цією метою і була боротьба за державну незалежність України.

Таким чином боротьба за державну незалежність України поступово перетворювалася в національну ідею української діаспори. Вона дозволяла консолідувати її в певних межах, переборювати асиміляцію, збирати фінансові кошти, організовувати та надихати закордонних українців на нові звершення в ім'я майбутньої незалежної України. Боротьба за українську державність стала сенсом існування багатьох організацій зарубіжних українців та загалом сприяла успішному розвитку і становленню громадсько-політичного, наукового і культурного життя української громади в світі.

Це досить яскраво видно, якщо порівняти другу і третю політичні хвилі еміграції, з одного боку, та першу і четверту – трудові, з іншого. Для перших характерна висока громадська активність, розбудова організаційних структур, участь в справах громади, активна позиція. Другі ж, особливо на перших етапах, були слабко охоплені членством в українських організаціях та знаходилися поза українським громадським життям – самі по собі.

Соціально-економічні причини також відігравали значну роль в справі боротьби за українську державність. До соціально-економічних причин боротьби української діаспори за незалежну українську державу необхідно віднести вкрай погане матеріальне становище третьої хвилі української еміграції в перше повоєнне десятиліття, особливо, під час перебування у таборах для переміщених осіб в Німеччині й Австрії [73]. Третя хвиля еміграції пройшла своє становлення через жахи Другої світової війни,

боротьбу на два, а часом і на три фронти (проти німців, радянських військ та польських націоналістів), через концтабори і примусову працю в Німеччині, репресії радянської та польської влади. Вона формувалася в таборах переміщених осіб, під посиленням психологічним тиском через загрозу насильницького повернення до СРСР, у вкрай важких соціальних умовах. Її виїзд в США і Канаду був обумовлений розрухою в країнах Європи після війни та відсутністю роботи, яка могла б прогодувати не тільки себе, але й часом родину. Чоловіки вимушені були йти у вартові сотні при американських чи англійських військах. Іншої роботи просто не було. Ці напіввійськові об'єднання несли охоронну функцію, забезпечуючи недоторканість складів, баз, приміщень та іншого військового майна армій США та Великобританії. Подібні причини сприяли залученню багатьох українських науковців та журналістів до співпраці з Інститутом вивчення історії і культури СРСР та радіостанцією “Свобода”.

Іншим джерелом доходів українців в таборах, після різкого зменшення допомоги з боку UNRRA, була підтримка з боку української еміграції США і Канади, яка проте роздавалася переважно ЗЧ ОУН, або ж ОУН(м). Членство в цих структурах і, відповідно, підтримка їх діяльності, спрямованої на відновлення державної незалежності України, дозволяли у важкі повоєнні часи матеріально забезпечувати не тільки себе, але й родину. Кошти, які розподілялися цими організаціями, відчутно сприяли українцям та дозволяли активно збільшувати членство ОУН(м) та ЗЧ ОУН в еміграції.

Таким чином, наявність значної невдоволеної життям, соціально незахищеної нової української політичної еміграції, чисельністю понад 200 тис. осіб, надавала політичним партіям можливість спрямовувати їх енергію і силу у вигідне для себе русло – підтримку боротьби за незалежність України та збільшувати за їх рахунок кількість свого членства.

Важливою причиною продовження боротьби зарубіжних українців за державну незалежність України стало сприятливе міжнародне становище в світі, викликане “холодною війною” між СРСР та його союзниками з одного

боку та країнами Заходу з іншого. Лідери українських політичних партій та організацій сподівалися, що очікувана війна між двома провідними військово-політичними блоками надасть українцям ще одну можливість відновити власну державність та активно готувалися до цього [447, арк. 37–46].

ЗЧ ОУН та ЗП УГВР налагодили активні відносини з ЦРУ та “Інтеллідженс Сервіс” і отримували від них підтримку в своїх операціях, спрямованих на допомогу УПА. Загалом ЗЧ ОУН в другій половині 40-х – на початку 50-х років сповідувала концепцію підтримки активної боротьби УПА до часу, коли війська західних союзників не вступлять на територію України. ОУН(м) та інші політичні структури української еміграції схилилися до потреби збереження кадрів, створення тайників зі зброєю та розбудови підпільної мережі в Україні, готової в будь-який момент піднятися на збройну боротьбу за українську державність. Партії, що входили до Укради, критикували позицію ЗЧ ОУН як таку, що вела до масової безцільної загибелі кращих синів України, а відтак, послаблювала визвольний рух та сприяла, за допомогою Ресорту військових справ екзильного уряду УНР, формуванню кадрового військового резерву та комбатантських організацій [375, арк. 1–89]. Нагадаємо, що в 40-ві – 50-ті роки це були люди здатні носити зброю та брати участь у військових діях. Саме тому ДЦ УНР в екзилі приступив до формування кадрової української армії на еміграції. Це мало суттєве значення на випадок війни країн Заходу та СРСР для української визвольної справи. Проте було актуальним лише в 40–50-х роках минулого століття через об’єктивні процеси старіння та втрати військової вправності серед колишніх українських вояків. В подальші роки певне теоретичне значення мали їхні знання про військові дії, які передавалися з покоління в покоління у вигляді мемуарів та праць на військову тематику з історії визвольних змагань.

В 50-х роках минулого століття, коли в середовищі української еміграції згасли надії на військовий сценарій розвитку відносин між СРСР і США та зважаючи на поразку УПА, українська еміграція переорієнтувалася з

підтримки військових сценаріїв розвитку подій на психологічну війну проти СРСР задля здобуття державної незалежності України. Українська діаспора, як окрема політична сила, почала брати активну участь в “холодній війні”. Вона виступала союзником країн Заходу, зважаючи на те, що закордонні українці були громадянами західних держав. Проте, якщо уряди західних країн ставили собі за мету лише послабити і стримати СРСР, українська діаспора висунула концепцію “поневоленних народів”, серед яких чільне місце, завдяки чисельності, займав український, і домагалася розпаду СРСР на національні держави та відновлення української державності [442, арк. 38–39]. В ряді випадків інтереси закордонних українців та органів влади країн Заходу співпадали. Тому українцям не перешкоджали в їхніх акціях, а в деяких випадках навіть підтримували.

Становище української діаспори в справі боротьби за державну незалежність України зміцнювалося через наявність подібних вимог з боку еміграційних середовищ народів СРСР та країн Східної і Центральної Європи [435, арк. 34–36]. Їхні спільні, разом з українцями, акції примушували органи влади та політичні сили країн Заходу прислуховуватися до вимог своїх громадян-етніків та часом задовольняти їх.

До психологічних причин боротьби закордонних українців за державну незалежність України необхідно віднести патріотизм української діаспори, викликаний тугою за рідними землями та турботою за долі рідних і близьких людей, які залишилися в Україні. Інформаційні кампанії, спрямовані проти радянського способу життя та СРСР, які проводили західні мас-медіа, примушували закордонних українців співчувати Батьківщині та надавати підтримку громадсько-політичним об’єднанням еміграції в боротьбі за державну незалежність України. Крім того, знищення тоталітарною владою УГКЦ і УАПЦ в Україні додавало борцям за державну незалежність України додаткових моральних сил, адже вони боролися з атеїстичним ворогом за власну віру, народ і державу. Це був сильний моральний стимул. Насильницька ліквідація УГКЦ і УАПЦ в УРСР, проведення державної

політики атеїзму в СРСР зачепили духовні струни українського народу і тому закордонні українці вели активну діяльність на захист священнослужителів та віруючих цих релігійних об'єднань [442, арк. 38–39]. В умовах існування в діаспорі досить потужних УГКЦ і УАПЦ та зважаючи на їх визначну роль в житті української громади країн Заходу, боротьба закордонних українців проти атеїстичної, “безбожної” влади СРСР за незалежну Українську державу була майже святим обов'язком кожного національно свідомого українця. А таких в діаспорі було декілька мільйонів.

Переважна більшість борців за державну незалежність України була представниками націоналістичних політичних середовищ. Їхні опоненти в Радянському Союзі виступали носіями комуністичного світогляду. Врешті боротьба за державну незалежність України була також боротьбою ідеологій і світоглядів. Одні вбачали мету своєї діяльності в побудові національної державності, інші – комуністичного безкласового суспільства в світовому масштабі. Були, правда, ще й такі, хто проводив імперську політику на території України під виглядом боротьби за комуністичні ідеали, а дещо пізніше намагався прибрати до своїх кишень майно Радянської України під демократичними гаслами.

Проте, крім політичних, соціально-економічних, історико-ідеологічних та міжнародних причин боротьби української діаспори за національну державність були й інші. Це, насамперед, бачення українською діаспорою соціально-економічного становища в УРСР та оцінка політики, яку проводили по відношенню до Радянської України органи влади СРСР. Зупинимося на цьому докладніше.

Українська діаспора трактувала СРСР як пряме продовження Російської імперії під комуністичними гаслами та владою КПРС. Відповідно Радянську Україну зарубіжні українці вважали “колонією Москви”. Вони рахували УРСР “бутафорною державою”, органи влади якої виконували роль “весільних генералів” та були цілком підзвітні Москві. На думку представників діаспори, повноцінного політичного життя в Україні не

існувало, а єдина політична партія – КП(б)У була лише відділенням всесоюзної КПРС. Прийняття УРСР в ООН було ідеологічною хитрістю органів влади СРСР, щоб продемонструвати західному світу існування української державності, хоча насправді це була фікція. УРСР була фактично позбавлена свого конституційного права на дипломатичні відносини із зарубіжними країнами [432, арк. 3–4]. Саме тому закордонні українці мали б не піддаватися омані та продовжувати боротьбу за державну незалежність України. Представляти Україну в ООН, на їх думку, повинен був не “окупаційний уряд”, а Державний Центр УНР в екзилі, чи Закордонне Представництво УГВР [443, арк. 40–42].

Становище в соціально-економічній галузі українська еміграція трактувала як “колоніальний грабунок” України. Цим, на їх переконання, і пояснювалася мізерна заробітна плата в УРСР, недостача продуктів харчування у містах та загальна бідність українців. Крім того, на думку закордонних українців, в Україні існувала вкрай неефективна економічна система, заснована на примусовій праці робітників і селян [595]. Однією з вагомих причин цього закордонні українці вважали планування народного господарства України та керування ним із всесоюзних органів у Москві [432, арк. 3–4]. Українська діаспора підрахувала, що економіка УРСР перераховує до бюджету СРСР щорічно 4 млрд карбованців податків, нічого не отримуючи взамін [432, арк. 3–4].

Оцінюючи становище в галузі свободи слова, закордонні українці відзначали, що такої в УРСР просто не існувало, мас-медіа піддавалися жорсткій цензурі та були вимушені виконувати накази владних структур [522, с. 370].

Переслідування за релігійні переконання стало нормою в атеїстичній державі. Знищена УАПЦ, загнана в “катакомби” УГКЦ та заборонені релігійні організації протестантів. Ось лише не повний перелік закидів української діаспори до органів влади УРСР [432, арк. 3–4]. На їх думку, лише офіційна Руська православна церква могла більш-менш вільно діяти в

Радянському Союзу. На Україні ж її діяльність дозволялася лише з метою перешкоджання підпільній діяльності УТКЦ та залишків УАПЦ [91–94; 171–172].

Становище в галузі культури виглядало жахливо, зважаючи на політику русифікації, яку проводили органи влади СРСР. Закордонні українці констатували наявність обмеження дослідів над культурною спадщиною в Україні та її вільного культурного обміну із зовнішнім світом [432, арк. 3–4]. Навіть делегація лояльного прокомуністичного Товариства Об'єднаних Українців Канади та Комуністичної Партії Канади була стурбована процесами русифікації в Україні та порушенням прав людини [230, с. 108–113]. Органи влади СРСР замість виправлення становища в рамках соціалістичної демократії здійснили тиск на керівництво Комуністичної Партії Канади з метою не допустити публікації звіту, що яскраво демонструвало псевдокомуністичний характер політичної влади СРСР та проблеми з дотриманням прав людини в країні Рад [431, арк. 1]. Систематичне порушення прав людини, арешти і переслідування українських поетів, письменників, журналістів, правозахисників, релігійних діячів, на думку української еміграції, стали нормою в Україні [433, арк. 1–4]. Влада боялася Руху Опору, тому безжалісно розправлялася з інакодумцями.

За оцінками діаспори, в Україні вільно розвивалися лише точні науки. Науки гуманітарного профілю, насамперед історія України, українська мова і література, пригноблювалися. Вільні дослідження в галузі українознавства в Україні неможливо було проводити. Свідченням українофобської політики органів влади СРСР, на думку зарубіжних українців, став підпал унікального архіву, який зберігався в будинку Академії Наук УРСР [430, арк. 1–5]. Подібне становище, на їх переконання, було і в інших національних республіках СРСР, тому політична еміграція з них виступала стратегічним союзником закордонних українців [440, арк. 37–46].

Такий стан речей на Батьківщині не міг задовольнити українську діаспору. Її представники небезпідставно вважали, що тільки з досягненням

Україною державної незалежності можна перетворити її в багату і могутню демократичну європейську країну. Саме тому українська діаспора і проводила інтенсивну діяльність, метою якої було створення незалежної демократичної України.

Можна виділити наступні періоди цієї діяльності:

- **Партійно-політичний період (середина 40-х – 50-ті роки ХХ ст.)** – характеризувався відчутною допомогою з боку зарубіжних українців другій хвилі еміграції; формуванням нової, перш за все політичної, організаційної структури української діаспори; перевагою міжнародної та інформаційної форм державотворчої діяльності, спрямованих на налагодження конструктивних відносин із органами влади, політичними силами, науковими колами та мас-медіа країн Заходу для забезпечення їх підтримки в справі відновлення державної незалежності України.

- **Громадсько-правозахисний період (60–70-ті роки ХХ ст.)** – характеризувався трансформацією організаційних структур і пріоритетів державотворчої діяльності української діаспори; консолідацією закордонного українства в світовому масштабі; суттєвим збільшенням впливу громадських організацій діаспори; провідною роллю правозахисної, наукової, освітньо-виховної, культурної та інформаційної форм державотворчої діяльності.

- **Державотворчий період (кінець 70-х – початок 90-х років ХХ ст.)** – характеризувався проведенням закордонними українцями масштабних міжнародно-інформаційних кампаній, метою яких була дискредитація органів влади СРСР перед світовою спільнотою та популяризація національної історії і величної культури України з акцентом на праві українського народу створити власну незалежну державу; активним використанням правозахисної форми державотворчої діяльності, зокрема, ефективною участю української еміграції у Гельсінкському процесі; міжнародною, організаційною, фінансовою, ідеологічною підтримкою з боку зарубіжних українців опозиції в УРСР та формуванням для цього нових організаційних структур; лобюванням діаспорою визнання країнами Заходу

державної незалежності України та сприянням у налагодженні її конструктивної співпраці з іноземними державами.

Таким чином, боротьба української діаспори за державну незалежність України була об'єктивним історичним явищем, викликаним самим ходом історичних процесів в Україні і світі.

2.2. Структура українських національно-державницьких об'єднань в еміграції

Після закінчення Другої світової війни українська діаспора продовжувала боротися за реалізацію ідеї побудови незалежної демократичної Української держави. Для українського політичного середовища на еміграції, яке на той час було представлене залишками екзильного уряду УНР на чолі з Андрієм Лівіцьким, Українським союзом гетьманців-державників (УСГД), який очолювала дружина гетьмана Скоропадського – Олександра, а також правими націоналістами – прибічниками бандерівської та мельниківської гілок ОУН, відкривалося широке поле ідеологічної діяльності з благодатним ґрунтом у вигляді невдоволеної життям, вимушеної української еміграції. Саме тому для всіх українських політичних центрів діаспори основним завданням стало відновлення або створення ефективних організаційних структур, домагання залучення до своїх рядів якнайбільшої чисельності українських емігрантів з метою домінування в українському політичному житті, а також спроби добитися підтримки з боку представників органів влади та політичних сил країн Заходу. Провідною ідеєю усієї цієї діяльності виступало створення незалежної Української держави з певною специфікою, яку навіювали відповідні партійні догми та ідеології.

Формування українських національно-державницьких сил в еміграції в перші повоєнні роки переважно відбувалося за рахунок: 1) відновлення діяльності довоєнних партій та перенесення діяльності політичних організацій з України в діаспору; 2) створення нових політичних партій та організацій; 3) залучення до активної політичної діяльності центральних і крайових установ української еміграції, а також громадських, професійних, ветеранських, допомогових, жіночих, молодіжних організацій шляхом включення в їх діяльність; 4) реорганізації ДЦ УНР в екзилі та висунення

претензій на державне представництво України за кордоном на противагу офіційному уряду УРСР.

Першими в післявоєнний період відновили свою діяльність довоєнні українські соціалістичні партії, які сформували лівий спектр українського політичного життя на еміграції. Це Українська соціал-демократична робітнича партія (УСДРП) на чолі з І. Мазепою, Українська партія соціалістів-революціонерів (УПСР) на чолі з Я. Зозулею та Українська соціалістично-радикальна партія (УСРП) на чолі з М. Стаховим. Вони об'єдналися в Союз українських соціалістів, а в березні 1950 року злилися в Українську соціалістичну партію (УСП) [73, с. 239–241].

В 1946 році були утворені центристські Українська революційно-демократична партія (УРДП) на чолі з Г. Костюком, а з 1948 року – І.Багряним та Український національно-державний союз (УНДС) на чолі з Т.Олесіюком, а з 1950 року М. Лівіцьким. Тенденція до утворення центристських політичних партій продовжувалася в 1947–1948 рр., коли відновило свою діяльність на еміграції Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО), під головуванням В. Мудрого, та було засновано ліберальний Союз земель соборної України (СЗСУ), який згодом змінив назву на Селянська партія (СЗСУ–СП). Очолив її В. Доленко [73, с. 241].

Активно розвивалися організаційні структури правих політичних партій, представлених як монархістами, так і націоналістами. В 1948 році Верховну Раду гетьманського руху очолив син Павла Скоропадського – Данило. До її складу входили В. Гришко, І. Марченко, В. Бачинський, Д.Левчук, Й. Білоус, В. Коростовець, П. Силенко. Гетьманська організація не мала єдиної офіційної назви. В США вона називалася Українська гетьманська організація Америки (УГОА), в Канаді та Великобританії – Український союз гетьманців-державників (УСГД) [298, 336].

Проте найбільш потужними в організаційному плані виявилися українські націоналісти. В лютому 1946 року в Мюнхені було створено Закордонні частини ОУН (ЗЧ ОУН) на чолі з С. Бандерою. В межах цієї

політичної організації об'єдналися всі структури бандерівців в діаспорі. До керівних структур ЗЧ ОУН увійшли також Я. Стецько, С. Ленкавський, М.Лебідь. Потрібно відмітити активне територіальне поширення діяльності бандерівців. В цьому ж році в США виникла пробандерівська Організація оборони чотирьох свобод України (ООЧСУ) на чолі з Є. Ляховичем. Для своєї підтримки серед американців організація намагалася використати популярні тези з Декларації президента США Ф. Рузвельта, що стали основою Атлантичної хартії: свобода слова, свобода совісті, свобода від страху, свобода від злиднів [596]. В Канаді в 1948–1949 роках була сформована пробандерівська Ліга визволення України. Очолив її Роман Малащук [597]. Основною метою її діяльності стала мобілізація в Канаді всіх сил, які готові були об'єднатися в єдиний фронт для спільної боротьби за визволення України, за відновлення на всіх її етнографічних землях української суверенної держави [597, с. 422].

Серед пріоритетних завдань ЛВУ були наступні:

- об'єднання українців Канади, а також канадців інших національностей в боротьбі за визволення України;
- пропаганда ідеї політичної незалежності і суверенності України;
- боротьба з комуністичною ідеологією, діяльністю та пропагандою в Канаді;
- підвищення рівня освіти, добробуту і моральності членів організації;
- підтримка лояльності до Канади, захист її незалежності та демократичного устрою [597, с. 423].

Крім того, приблизно в той же час, виникли й інші організації, які стояли на подібній політичній платформі. Так, в 1948 році була створена Спілка української молоді Канади (СУМК), в 1952 році – Об'єднання жінок ЛВУ (ОЖ ЛВУ) та Товариство колишніх вояків УПА (Т-во к. в. УПА). Тоді ж виникло Товариство української студіюючої молоді ім. М. Міхновського (ТУСМ) [79, с. 158–161].

Незабаром всі згадані організації були об'єднані в Український визвольний фронт Канади (УВФК). Для пропаганди своїх ідей вони використовували загальноканадську газету "Гомін України", засновану в 1948 році. УВФК підтримував активні стосунки з ОУН-р, Антибільшовицьким блоком народів (АБН), канадський осередок якого виник в 1953 році, а також Організацією оборони чотирьох свобод України (ООЧСУ), яка була лідером УВФ США [341, с. 283].

В 1954 році після розколу в ЗЧ ОУН була утворена ОУН(з) на чолі з Левом Ребетом та Зиновієм Матлюю [299, с. 76–77]. В 1967 році ОУН(з) увійшла до складу УНРади. В питаннях боротьби за державну незалежність України згадана партія активно взаємодіяла із Закордонним Представництвом УГВР, яке очолював Микола Лебедь. ЗП УГВР довгий час позиціонувало себе як закордонне представництво "уряду воюючої України [443, арк. 40–42]"*. Воно намагалося очолити боротьбу закордонних українців за державну незалежність України та виступати репрезентантом національно-визвольної боротьби українського народу в країнах Заходу [447, арк. 37–46].

Активно діяли в напрямку утворення закордонних організаційних структур і мельниківці. В 1946–1948 роках ОУН (м) розповсюдила свою діяльність на ряд країн проживання української діаспори, поширивши свій вплив на Канаду, Францію, Аргентину, країни Скандинавії. В 1947 році Андрій Мельник був обраний пожиттєвим головою Проводу українських націоналістів [445, арк. 374]. В керівництво організації входили також К.Горський, О. Бойдуник, Я. Гайвас, М. Капустянський. Д. Квітковський, З.Книш, Ю. Вассиян [298, с. 365–366].

Відомий зарубіжний український дослідник В. Маркусь розрахував рейтинг післявоєнних політичних партій на підставі десяти критеріїв, а саме кількості членів і симпатиків, популярності в суспільстві, апараті, фінансових засобах, партійних виданнях, впливу на громадські організації, наявності

* ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 5. – Арк. 40–42.

“фронтових організацій”, ключових позиціях діячів в непартійній структурі, результатах виборів в таборах, впливі в УНРаді. Відповідно до рейтингу на першому місці перебувала ЗЧ ОУН, далі ОУН(м), УРДП, ОУН (з) разом з ЗП УГВР, УСГД, УНДС, УСП, УНДО, СЗСУ–СП [80, с. 70–71].

Статистика свідчила, що чисельність ЗЧ ОУН складала понад 5 тис. осіб, ОУН (м) та УРДП від 2 до 3 тис. кожна, УНДС, УНДО, УСП та УСГД – 150–300 осіб кожна, СЗСУ–СП – 100 членів. Міцний партійний апарат створили 3 партії: ЗЧ ОУН (75–100 осіб перебували на утриманні партії), ОУН (м) – (20–25 працівників), УРДП (5–7 працівників) [298, с. 368–369].

Активно проходить формування крайових, громадських, професійних, молодіжних, допомогівих, ветеранських організацій української еміграції в зазначений період. Практично всі вони опиняються під впливом тих чи інших українських політичних об’єднань. Так керівництво ЗЧ ОУН спільно з колишнім віце-маршалом польського сейму В. Мудрим, який невдовзі очолив УНДО, поставило під свій контроль створене в 1945 році Центральне представництво української еміграції Німеччини (ЦПУЕН). Його головою спочатку став В. Мудрий, згодом представник ЗЧ ОУН І. Вовчук [445, арк. 374]. Мельниківці підпорядкували собі Українське національне об’єднання (УНО) в Канаді, Об’єднання українців Франції (ОУФ), українські громадські товариства Скандинавії та Аргентини. Гетьманич Данило Скоропадський став почесним головою Союзу українців Великобританії СУВ, в якому гетьманці мали відчутний вплив [298, с. 365–366].

Було створено декілька організацій, які боролися за отримання та розподіл допомоги від міжнародних та німецьких економічних джерел, в справі фінансових компенсацій для жертв нацистського режиму. Це було важливим фактором, який відчутно впливав на політичну позицію українських емігрантів, зважаючи на вкрай незадовільне фінансове становище більшості з них. Під вплив ЗЧ ОУН потрапила заснована 1 липня 1945 року в Мюнхені Ліга українських політичних в’язнів (ЛУПВ). В тому ж році було утворене близьке до ОУН(м) Товариство українських політичних

в'язнів (ТУПВ). В 1946–1948 рр. за підтримки УРДП в США виникло Демократичне об'єднання бувших репресованих українців під советами з центром у Нью-Йорку, а в Канаді його двійником став Союз українських жертв російського терору з центром у Торонто [537, с. 440–445].

Таким же чином поділилися молодіжні українські організації, яким в майбутньому належало стати кузницею партійних кадрів. Спілка української молоді (СУМ) представляла інтереси ЗЧ ОУН, молодіжні товариства “Січ” і “Зарево” були близькими до ОУН(м), а Об'єднання демократичної української молоді (ОДУМ) тяжіло до УРДП [337, с. 323].

Зважаючи на те, що військовий фактор відігравав завжди вагомую роль в боротьбі за незалежність України, політичні організації діаспори приділяли велику увагу формуванню легальних військових об'єднань ветеранів визвольних змагань. Адже військові, хоча і колишні, це завжди сила, яку важливо відчувати за собою не тільки в боротьбі за незалежну Українську державу, але й в міжпартійних сутичках, які були дуже поширені в той час в емігрантському середовищі. Так під вплив екзильного уряду УНР потрапили створений в 1945 році Союз українських ветеранів на чолі з генералом М.Омеляновичем-Павленко та Вільне українське козацтво, яке очолив І.Цапка. Під бандерівською егідою опинилися Організація українських комбатантів та чисельні товариства колишніх воїнів УПА, які виникли в США та Канаді, а також організації січових стрільців. Не залишилися від цього процесу осторонь і мельниківці, за підтримки яких в Мюнхені в 1949 році виникло та швидко поширило свою діяльність на країни проживання української діаспори Братство колишніх вояків Першої дивізії Української національної армії. УРДП спричинилася до об'єднання колишніх бійців Червоної армії в Українську національну гвардію, яка була створена у Німеччині в 1947 році. В 1949 році її очолив прихильник УРДП Т. Бульба-Боровець. Активно в цьому ж плані діяли гетьманці, які утворили в Великобританії та США свої військові ветеранські організації – Об'єднання

бувших вояків українців, а в Канаді – Гетьманську січову гвардію на чолі з М. Стуссом [337, с. 324].

Таким чином сформувалася дієва структура українських національно-державницьких об'єднань в еміграції. Вона спочатку складалася з представників названих українських партій, які виступали в авангарді визвольної боротьби, проте невдовзі поширилась і на крайові, громадські, професійні, молодіжні, ветеранські, допомогові організації в зв'язку з політизацією їх діяльності, яка проявлялася, з одного боку, в підтримці певних партійних структур, а з іншого, в безперечному визнанні необхідності боротьби за відновлення незалежної Української держави.

Загальновизнаним недоліком закордонних українських національно-державницьких сил стала їх розпорошеність, постійні міжпартійні сутички, відсутність єдності в середовищі борців за незалежність України [445, арк. 375]. Зокрема, активний учасник тих подій, український вчений Степан Галамай так описує атмосферу, яка склалася в таборі українських переселенців в Міттенвальді (Німеччина): “Не можна було відкрито висловлювати свої думки, чи то на словах, чи то на письмі. Провідникам доводилося вдаватися до методів інтелігентної конспірації. Для прикладу: пересічному переселенцеві, не кажучи вже про виробленого бандерівця, було зрозуміло, що Голова Проводу ОУН мусив з'являтися в таборі чи на конференціях в Міттенвальді тільки з охороною. Завдяки тому, що голова організації табору мгр. Михайло Дужий був членом ОУН, і то не рядовим, а провідним, то самозрозуміло, що така прихильна настанова дуже допомагала праці ОУН під проводом Степана Бандери [584, с. 165]”*

Зважаючи на загальну напруженість в українському політичному середовищі, робилися постійні спроби знайти компроміс та розпочати переговори про спільну діяльність і припинення поміж собою ворожих акцій.

* Галамай С. Конференції закордонних частин ОУН в Міттенвальді / Степан Галамай // Міттенвальд 1946–1951. З нагоди 50-ліття Таборів Українських Біженців в Міттенвальді, Німеччина. – Воррен – Мічиган, 2001. – С. 165–167.

Перші попередні переговори щодо проблеми консолідації українських національно-державницьких сил в еміграції розпочалися ще в липні–серпні 1945 року в Бад-Кіссіген (Німеччина), проте вони не дали реальних результатів через відмову Степана Бандери підписати фінальну декларацію. Переговори про замирення між ОУН(м) і ЗЧ ОУН продовжувалися в 1946–1948 роках в Мюнхені, проте безрезультатно, через відмову останньої підписати будь-який документ [73, с. 245–246].

В 1946 році до участі в переговорах про консолідацію українських національно-державницьких сил в еміграції долучився голова Комітету українців Канади В. Кушнір, який перебував тоді в Німеччині. Їх наслідком стало створення Українського контактного комітету, до складу якого увійшли представники ЗЧ ОУН, ОУН(м), УНДО, УСРП, УСДРП, УПСР, УСГД та екзильного уряду УНР. В жовтні 1946 року до них приєднався УНДС. Назва комітету була змінена на Координаційний і він повинен був виробити платформу спільної політичної діяльності. Про те, як важко проходили переговори, свідчить вихід з Координаційного комітету ЗЧ ОУН. Причиною стали розбіжності в справі лідерства і репрезентації боротьби за незалежність України. ЗЧ ОУН підтримувала в цьому питанні позицію УГВР, створеної наприкінці війни в Україні, ОУН(м) – позицію Всеукраїнської національної ради, створеної в Києві, середовище УНР – позицію екзильного уряду УНР, як останнього легального уряду України в 1918–1920 роках [73, с. 246].

В результаті сторони пішли на компроміс. Основою його стала реорганізація екзильного уряду УНР та створення Державного Центру УНР в екзилі. Він включав в себе Українську Національну Раду з функцією передпарламенту, як найвищої законодавчої інституції, екзильний уряд та посаду президента. 1 червня 1948 року майже всі українські політичні партії та організації, включно з ЗЧ ОУН, підписали статут УНРади. Винятком стала

лише УСГД, яка проте заявила, що не буде заважати “в творчій праці ДЦ УНР для української справи [519, с. 78–79]”*

10 червня 1948 року Президент УНР в екзилі Андрій Лівіцький підписав “Тимчасовий закон про реорганізацію Державного центру УНР в екзилі”, чим поклав початок післявоєнному відновленню засад української державності в еміграції та вніс вагомий внесок у формування українських національно-державницьких сил.

16–20 липня 1948 року в Авгсбурзі відбулася перша сесія УНРади. Під час її проведення були сформовані органи державної влади УНР в екзилі: УНРаду очолив Борис Іваницький, екзильний уряд – Ісаак Мазепа, Президентом УНР залишився Андрій Лівіцький [445, арк. 374–375].

В фінальній Декларації Української Національної Ради, прийнятій після засідань першої сесії в липні 1948 року, зазначалося: “До часу, коли Український народ зможе свobodно виявляти свою волю на власній землі, справи українського народу заступає перед світом Державний центр Української Народної Республіки, що свого часу одержав на те уповноваження від вільно обраних українських законодавчих установ незалежної демократичної України. Українська Національна Рада кличе під прапор Незалежної Соборної Української Держави усіх, кому він дорогий... єднаймося духом з усіма нашими братами і сестрами в Україні і поза Україною сущими. Українська Національна Рада буде боротися за здійснення в українській незалежній державі всіх демократичних громадянських вольностей, за здорову українську родину, за передачу землі селянам у трудову власність, за вільну працю і законну її охорону, за знищення визиску і за найвищий добробут працюючих, за державне підпорядкування великої промисловості, за вільні індивідуальні підприємства, за організацію вільної кооперації і за всебічний розвиток духовної культури. Українська

*Державний Центр Української Народної Республіки в екзилі : статті і матеріали / [під ред. Л. Винара і Н. Позуняк]. – Філадельфія – Київ – Вашингтон : Фондація ім. С.Петлюри в США, Веселка, 1993. – 493 с.

Національна Рада поборюватиме всякі тоталітарні і диктаторські прямування і стоятиме за рівноправність усіх громадян України, незалежно від їх національності, раси та віри [519, с. 369–371]”*

Питання подальшого демократичного розвитку України підтримувалося, в першу чергу, екзильним урядом УНР, за наполяганням діячів якого воно було включене до Декларації Української Національної Ради. Демократичне майбутнє України, яке пропонували закордонні українські політики, повинно було стати альтернативою тоталітарному, більшовицькому ладу в СРСР, а також авторитаризму деяких націоналістичних лідерів ОУН, зокрема, оточення Степана Бандери та монархістських проектів гетьманського руху.

Крім, власне, вимог створення самостійної Української держави, висувалася вимога її соборності, тобто до її складу повинні були входити всі українські землі, зокрема, колишніх УНР, ЗУНР, які проголосили Акт Злуки 19 січня 1919 року, а також землі Карпатської України, яка впала під ударами угорських загарбників у 1939 році.

По суті реформування ДЦ УНР стало органічним підсумком формування українських національно-державницьких сил в еміграції у 1945–1950 роках. Хоча в той же час продовжував існувати альтернативний ДЦ УНР політичний центр – Закордонне представництво УГВР, який також претендував на визнання його як єдиного екзильного уряду та мав зв’язок з підпільними збройними формуваннями в західних областях УРСР [445, арк. 375–376]. Проте в 1948 році внаслідок конфлікту в ЗЧ ОУН в Міттенвальді, ЗП УГВР залишилася без підтримки цієї потужної в діаспорі політичної організації, що значно підірвало його позиції. З поразкою визвольних змагань в Україні в середині 50-х років ХХ століття значення ЗП УГВР як політичного центру та представника воюючої України було зведено до

* Державний Центр Української Народної Республіки в екзилі : статті і матеріали / [під ред. Л. Винара і Н. Позуняк]. – Філадельфія – Київ – Вашингтон : Фондація ім. С.Петлюри в США, Веселка, 1993. – 493 с.

мінімуму. Це призвело до того, що ЗП УГВР розпочало активні переговори про співпрацю з ДЦ УНР в екзилі [300].

Виступаючи 27 червня 1949 року на закритті другої сесії УНРади її голова Борис Іваницький, підкреслюючи потребу консолідації всіх українських політичних сил в боротьбі за незалежність України, зазначив: “Адже ми не тільки творимо одну установу, не тільки у багатьох випадках виявляємо одну дію, але головне всі ми маємо одну мету і сповідуємо одну віру – Незалежна й Соборна Українська Держава. Це всіх нас зобов’язує до можливого узгіднення та до однієї узгідної праці – змаганнях за визволення України. ...окупація позбавила вільну українську державу самостійності перетворивши її на... колонію під назвою “УРСР”, але ідейна і формально-правна легальна форма незалежної і соборної України залишилася втілена в органах Державного Центру. Українська Національна Рада перебрала від нашого легального державного центру тяглість боротьби і підняла смолоскип незалежної Української Держави. Цей смолоскип палає і далі [366, арк. 119]”*

В 1950 році УНРаду залишає фракція ЗЧ ОУН. Таке рішення було прийняте партійним керівництвом, зважаючи на те, що в умовах дії квотно-партійного принципу формування українського передпарламенту, ЗЧ ОУН, як одна з найпотужніших політичних сил еміграції, не змогла добитися домінування в ньому і, відповідно, поставити під свій контроль екзильний уряд. ЗЧ ОУН ультимативно домагалася зміни законодавства та проведення прямих виборів в Украду [367]. В той час такі вибори, в умовах значної кількісної переваги представників ЗЧ ОУН в складі адміністрації таборів для переміщених осіб в Німеччині і Австрії та в поєднанні з об’єктивною неможливістю забезпечити прозорий виборчий процес, автоматично призвели б до її перемоги над іншими політичними силами, а відтак і до

* Протокол засідань II сесії УНРади та документи до нього (запрошення, додатки до протоколу I-го дня засідання пленуму УНРади, список членів УНРади та виконавчого органу, звіт УНРади за перший рік її існування, список постанов, листи). Машинопис, олівець. 23–27 червня 1949 р. – ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 4. – 168 арк.

домінування в органах Державного Центру УНР в екзилі. Тим більше, що через брак фінансів і організаційних можливостей українська еміграція США, Канади та країн Латинської Америки не змогла б взяти участі в таких виборах і, відповідно, вплинути на їх результати. Добре це розуміючи, керівництво ДЦ УНР в екзилі відкинуло ультиматум ЗЧ ОУН. У відповідь її представники залишили УНРаду, не відкликаючи, проте, своїх підписів під установчими документами ДЦ УНР в екзилі та не припиняючи діалогу про умови свого повернення до складу українського екзильного передпарламенту [371]. Необхідно зазначити, що такий стан речей хоч і послабив ДЦ УНР в екзилі, але не завадив вищеназваним політичним силам проводити спільні консультації та активно взаємодіяти в акціях, спрямованих на відродження державної незалежності України [335, с. 26].

В грудні 1945 року в Авгсбурзі (Німеччина) був скликаний жіночий з'їзд, в якому взяли участь 48 осіб з 26 таборових осередків. Вони утворили Об'єднання українських жінок на еміграції (ОУЖ). Головою управи була обрана Ірина Павликовська. В 1947 році керівництво ОУЖ видало "Заповіді Українки на Чужині", які лягли в основу подальшої діяльності багатьох жіночих організацій української діаспори. Документ, зокрема, наголошував на потребі віддати всі сили для добра власної Батьківщини – соборної незалежної Української держави, в якій український народ повинен був знайти право на вільне життя [585, с. 11].

Українки мали шанувати віру своїх батьків, розбудовувати українську церкву на еміграції, плекати в родині українську мову та культуру, сприяти вихованню національно свідомого молодого покоління, високо тримати гідність власного народу, підтримувати українську громаду та сприяти її єдності. Одним з основних обов'язків українок на еміграції, було виховання дітей, які мали стати свідомими і гідними українцями та продовжувати справу боротьби за відродження незалежної демократичної України [585, с. 11–12].

В 1947–1951 роках понад 150 тис. українців і українок залишили Німеччину й Австрію та розселилися в інші держави Західної Європи, країни Північної і Південної Америки, Австралію і Нову Зеландію. Загалом чисельність української еміграції в країнах Заходу в цей час наближалася до 2,7 млн осіб [483, арк. 1–7]. Зокрема, українська громада США, за оцінками закордонних українців, складала приблизно 1,5 млн осіб. В Канаді мешкало до 1 млн українців. Українська діаспора країн Західної Європи складала від 150 до 200 тисяч осіб. В Австралію і Нову Зеландію переселилися майже 35 тисяч українців [483, арк. 1–7].

Нова хвиля жіночої частини еміграції активно поповнювала лави вже існуючих об'єднань української діаспори або спричинялася до виникнення нових. Переважна більшість жіночих організацій української діаспори проводила діяльність, спрямовану на відродження незалежної демократичної України.

Зупинимось коротко на характеристиці цих організацій. Провідну роль серед них відігравали:

– Союз українок Америки (СУА). Він був заснований в 1925 році в США. З 1945 року головою СУА була Олена Лотоцька. СУА нараховував в 1937 році – 53 відділи, а в 1956 їх кількість зросла до 72. Друковані видання – з листопада 1939 р. – окрема сторінка “Вісник СУА” в газеті “Америка”, під ред. О. Лотоцької, з січня 1944 р. – газета “Наше життя”, під ред. Клавдії Олесницької, з 1951 р. журнал “Наше життя”. В 1953 році штаб-квартирою СУА стала Філадельфія, де було придбано будинок для цілей організації.

– Український золотий хрест (УЗХ). Був заснований в 1931 році в Нью-Йорку. Активно співпрацював з Організацією державного визволення України (ОДВУ). В 1935 році налічував 12 відділів, в 1940 р. їх було вже 60. Після розколу в 1940 році організація втратила частину відділів. Проте в 1948 році за їх кількістю змогла вийти на довоєнний рівень. Друковані видання – з 1936 року “Сторінка УЗХ” в тижневику “Націоналіст”, згодом в газеті “Україна”. Резиденції УЗХ – Нью-Йорк та Детройт. Голови УЗХ – Анна

Середа (1931–1940), Марія Лехницька (1940–1949), Анна Левкут (1949–1950), Павлина Різник (1950–1958), Марія Квітковська (1958–1960).

– Союз українок Аргентини (СУАр). Створений в 1949 році. Голови СУАр – Ніна Онацька (1949–1951, 1952–1959) та Люба Вітошинська (1951) Резиденція СУАр – Буенос-Айрес.

– Об'єднання українок Бельгії (ОУБ). Створене протягом 1948–1952 років. Голова ОУБ – Зінаїда Вітязь. Друкований орган – сторінка “Жіночий шлях” в газеті “Вісті”. Використовувала для своїх потреб щомісячні передачі українською мовою на радіостанції округу Ено і Сентр. Керівник радіопрограм Зінаїда Вітязь, ведуча Катерина Калиниченко. Резиденція організації – Брюссель.

– Організація українських жінок Бразилії(ОУЖБ). Створена протягом 1945–1952 років шляхом об'єднання жіночих секцій Хліборобсько-освітнього союзу. Голови ОУЖБ З. Ящинська, Н. Фелик, О. Гарачук. Друкований орган – сторінка “Жіночі Вісті” в часописі “Хлібороб”, редактори О. Кушнір, К. Ващенко. Організація використовувала для своїх потреб українські передачі на радіостанції Курітіби. Резиденція – столиця провінції Парана місто Курітіба.

– Об'єднання українських жінок Великої Британії (ОУЖ ВБ). Створене в 1949 році в Лондоні з ініціативи Союзу українців Британії (СУБ). В 1953 р. – 10 гуртків, 1957 р. – 16 гуртків. Друкований орган – “Жіноча сторінка” в газеті “Українська думка”. Резиденція – Лондон. Голови ОУЖ ВБ – М.Дубляниця (1949–1950), А. Гортинська (1950–1951), І. Вітошинська (1951–1952), А. Мирошниченко (1952–1953), Г. Сесь (1954–1955), Р. Монцібович (1955–1957), І. Калюжна (1957–1958), О. Роснецька (1958).

– Об'єднання українських жінок Венесуели (ОУЖВ). Створене в жовтні 1949 року. Резиденція – столиця Венесуели місто Каракас. Голови ОУЖВ – Г. Коваль (1949–1951), С. Припхан (1951–1952, 1953–1955), Е.Бережна (1952–1953), Е. Слюсар (1955–1956, 1957–1959), О. Бойко (1956–1957).

– Ліга українських католицьких жінок Канади (ЛУКЖК). Заснована в 1944 році. Резиденція – Вінніпег. Голови ЛУКЖК – Марія Дима, Катерина Кравс, Стефанія Потоцька. Організація – член Комітету українок Канади (КУК). Нараховувала 128 відділів та понад 4 тис. членів. Друкований орган – “Жіночі сторінки” в журналі “Католицька Акція” та тижневику “Наша Мета”, редактор Іванна Петрів. Для поширення своєї ідеології використовувала радіо та телебачення Канади. Член Союзу католицьких жіночих організацій (СОКАЖО), де представляла український жіночий рух Канади та українські емігрантські жіночі організації.

– Організація українок Канади імені О. Басараб (ОУК). Заснована в 1934 році. Член Українського національного об’єднання, Національної Ради жінок Канади, КУК. Резиденція: 1934–1941 р. – Саскатун, 1941–1955 – Вінніпег, з 1955 – Торонто. Друковані видання – “Жіноча сторінка” в газеті “Новий шлях”, згодом жіночий журнал – місячник “Жіночий світ”. Голови ОУК – Анастасія Павличко, Марія Гуляй, Євгенія Ситник, Анна Тарновецька, Ольга Стеблицька, Стефанія Савчук.

– Об’єднання українських жінок Німеччини (ОУЖН). Створене в Авгсбурзі в 1945 році. ОУЖН нараховувала в 1947 році – 72 делегатури з 7500 членами. Друковані видання – жіночий журнал “Громадянка”, “Жіночий Альманах”, “Українка”, “Українка на чужині”. Голови ОУЖН – Ірина Павликовська, Ольга Павловська, Олександра Сулима. Резиденції: Авгсбург, Регенсбург, Мюнхен. Член Ліги жінок на еміграції.

– Союз українок Франції (СУФ). Заснований в 1945 році. Резиденція Париж. Голови СУФ – Г. Коваль (1945–1948), І. Книш, І. Браєр (1948–1950), А.Сапрун (1950–1957), Г. Пастернак (1957).

– Український жіночий союз Австрії (УЖСА). Створений в 1920 році. В 1938 розпущений німецькою владою. Відновлений в 1957 році. Резиденція – Відень. Голова УЖСА – Ірина Зошук-Прісневська. УЖСА – член Австрійської жіночої національної ради. Осередки в містах: Куфштайн, Зальцбург, Ст. Мартін, Шпіталь, Інсбрук.

– Об'єднання жінок Ліги визволення України (ОЖ ЛВУ). Засноване в 1951 році. Резиденція – Торонто. В 1959 році нараховувало 18 відділів. Друковане видання – “Жіноча сторінка” в газеті “Гомін України”. Використовувала програми радіостанцій Канади. Голова ОЖ ЛВУ – Марія Солонинка. ОЖ ЛВУ член КУК.

– Союз українок Австралії (СУАв). Створений протягом 1949–1951 років. Член Союзу українських організацій Австралії (СУОА). Нараховував в 1959 році – 700 членів. Резиденція – Канберра. Голови організації: І.Пеленська, М. Осідач, І. Хомяк. Активно використовував радіостанції та мас-медіа країни [598, с. 17–61].

В листопаді 1948 року в Філадельфії (США) відбувся Світовий конгрес українського жіноцтва. Його метою була консолідація українських жіночих організацій. Під час проведення конгресу жіночі організації української діаспори виступили проти спроб поневолення України, ліквідації в ній демократичних громадянських прав та свобод, підтримали консолідацію українських політичних сил навколо новоствореної Української Національної Ради та реорганізованого Державного Центру УНР в екзилі [598, с. 6].

Організоване жіноцтво взяло на себе обов'язки: виховання молоді в релігійному та національному дусі, збереження та плекання національних традицій, культурного надбання і народного мистецтва, проведення культурно-освітньої роботи серед жіноцтва, організації моральної і матеріальної допомоги потребуючим, і головне – допомоги Батьківщині в боротьбі за її визволення [586, с. 170].

Проте основним рішенням конгресу стало створення Світової федерації українських жіночих організацій (СФУЖО). Засновниками СФУЖО стали – Союз українок Америки, Організація українок Канади, Об'єднання українських жінок Німеччини, Великобританії, Бельгії, Союз українок Аргентини. В 1950 році членами організації стали УЗХ в США, ОУЖВ та Союз українок Австралії. В 1952 році – ЛУКЖК, СУФ, ОУЖ Бразилії. В 1959 році членами СФУЖО стали ОЖ ЛВУ та УЖСА. Резиденціями СФУЖО

були – Торонто в Канаді та Філадельфія в США [598, с. 1–12]. Очолила СФУЖО Олена Кисілевська. В 1956 році на чолі організації стала Олена Залізник [473, арк. 1].

Серед завдань організації: а) намагання об'єднати всі національні сили в еміграції; б) репрезентація українського жіноцтва серед українського суспільства та в країнах Заходу; в) координація праці жіночих організацій; г) охоплення в організованій формі жіночих мас і залучення всіх сил на службу Батьківщині, для відродження незалежної демократичної України [598, с. 6].

З метою інформування про діяльність СФУЖО була створена окрема сторінка “Вісті СФУЖО” в журналі Союзу українок Америки “Наше життя”, а також готувалися спеціальні випуски – “Інформаційні матеріали”. Серед них, зокрема, М. Біляк “Лицем до дійсності”, І. Петрів “Подія в Кінгірі”, М.Зибачинської “Азія і Україна”. Активно з цією метою використовувалася радіостанція “Голос Канади”, яка постійно передавала інформацію про український жіночий рух [377, арк. 20].

Діяльність жіночих організацій діаспори по відродженню незалежності України концентрувалася в наступних напрямках:

1) міжнародному, який полягав в налагодженні співпраці з іноземними жіночими організаціями, а також у використанні форумів міжнародних та національних жіночих організацій різних країн з метою домогтися від них підтримки вимог українок в політичних і національних питаннях;

2) інформаційному – популяризації інформації про український жіночий рух, Україну, її давню європейську історію і культуру, національні звичаї і традиції, проблеми, пов'язані з відсутністю національної державності, та боротьбу українського народу за відродження незалежної демократичної Української держави;

3) культурно-освітньому та виховному – збереженні і популяризації в середовищі української громади країн проживання українських народних традицій, мистецтва, культури, сприянні вивчення історії України, вихованні

національно свідомого молодого покоління еміграції, яке повинне було гідно продовжити справу боротьби за незалежність України.

В 1952–1957 роках в США виникли перші відділи Співки визволення України (СВУ), яку спочатку пов'язували з УРДП, а згодом з ЗП УГВР. Очолили їх А. Хайдар, В. Коваль та О. Кейс [104, с. 476–477]. Приблизно в цей же час виникла і близька до УНДО Організація оборони Лемківщини в Америці на чолі з Юліаном Налісніком (ООЛА) [106, с. 504–507].

Проте, без сумніву, лідером серед українських організацій США, зокрема в боротьбі за демократію і незалежність України, став створений в 1940 році та відновлений в 1944 році Український конгресовий комітет Америки (УККА) [479, арк. 1–6]. Ще в 1940 році в відозві “До Українського Громадянства в Америці” з приводу скликання першого конгресу УККА зазначалося, що його мета “заманіфестувати перед широким світом право українського народу на вільний державний розвиток, нарівні з іншими народами Європи, і наладнати подальшу акцію тутешніх українських організацій на допомогу державним змаганням до Самостійної, Соборної і Народноправної України [530, с. 7]”*. Очолював УККА в 1944–1948 роках С.Шумейко, в 1949–1983 – Л. Добрянський, в 1983–1992 – І. Білинський.

Аналогом УККА в Канаді був створений також в 1940 році Комітет Українців Канади (КУК), який в 40–70-х роках ХХ століття очолював В.Кушнір. В статуті КУК серед цілей його діяльності, зокрема, зазначалося: “Бути речником слухних прав і змагань української нації до державної незалежності на своїй рідній землі зі становища канадського громадянства. Давати їм моральну і матеріальну допомогу, спрямовану на її остаточне визволення з-під московсько-більшовицької окупації та відбудови Української Самостійної Соборної Держави [76, с. 9]”**.

* Дванадцятий Конгрес українців у ЗСА, 8, 9 і 10 жовтня 1976 р. “Americana” Готель Нью Йорк, Н.Й. – 192 с.

** Нарис історії Конгресу Українців Канади в Торонто / [ред. В. Дідюк]. – Канада – Онтаріо – Торонто, 1991. – 589 с.

У листопаді 1947 року з ініціативи УККА і КУК був створений координаційний громадський центр українських громадських організацій Північної і Південної Америки. Він отримав назву Пан-Американська українська конференція (ПАУК). До складу ПАУК увійшли українські громадські організації Аргентини, Бразилії, Венесуели, Канади, Парагваю, США та Уругваю. Очолив його президент КУК В. Кушнір. Секретаріат ПАУК знаходився в Нью-Йорку. Керував ним екзекутивний директор В.Шандор. Метою діяльності ПАУК була репрезентація українців країн Америки у спільних акціях, спрямованих на відродження державної незалежності України, а також проведення заходів, спрямованих на консолідацію української громади в світі [522, с. 37–38].

В січні 1949 року на V Конференції українських громадських допомогових комітетів Європи в Лондоні був створений Координаційний осередок українських громадських центральних установ в Європі (КОУГЦУ). Очолив його В. Мудрий. КОУГЦУ отримав повноваження від українських суспільно-громадських установ Європи представляти і захищати національні і громадські інтереси майже двохсот тисяч українських емігрантів в Австрії, Німеччині, Франції, Бельгії, Великобританії, Швеції, Нідерландах, Іспанії, Італії та Тунісі [73, с. 260]. У 1949–1994 роках КОУГЦУ представляв національні та громадські інтереси закордонних українських громад у 21 країні Європи [481, арк. 1]. В 1994 році КОУГЦУ змінив назву на Європейський Конгрес Українців.

Головними завданнями Координаційного осередку в 1949–1991 роках було:

- координувати діяльність членства існуючих українських центральних громадських установ;
- захищати й представляти національні та громадські інтереси українців-емігрантів;
- допомагати при заснуванні українських центральних громадських установ в тих країнах, де проживають українці;

- допомагати своїм членам в різних ділянках суспільно-громадського й культурно-освітнього життя та сприяти громадській і культурній діяльності в українських громадах суміжних країн, котрі не стали членами КОУГЦУ;

- нав'язувати і утримувати співпрацю з українськими центральними організаціями, об'єднаннями й установами інших континентів і, зокрема, захищати принцип незалежності й самостійності України і державницьких інтересів та соборності українського народу [481, арк. 1–2].

В 1950–1953 роках відбулося формування Союзу Українських Організацій Австралії (СУОА), який об'єднав майже 35-тисячну українську громаду “зеленого континенту” та проводив активну діяльність, спрямовану на підтримку державної незалежності України. Важливу працю в цьому напрямку проводили керівники СУОА Олександр Престашевський, Тарас Яськевич, Роман Логин [127, с. 131–132, 179–180].

Різниця в становищі між ПАУК, УККА, КУК, КОУГЦУ, СУОА та ДЦ УНР в екзилі, як провідними політичними об'єднаннями зарубіжних українців, полягала перш за все в тому, що перші були громадсько-політичними організаціями, які представляли інтереси своїх членів – громадян українського походження держав Північної і Південної Америки, Західної Європи та Австралії перед органами влади цих країн, а останній вважався суто українським органом державної влади, який тимчасово перебував у вимушеній еміграції. Таке розмежування функцій і статусу допомагало їм в справі відродження української державності.

Підсумовуючи все вищесказане, необхідно відмітити, що після закінчення Другої світової війни питання здобуття державної незалежності України продовжувало залишатися одним з найактуальніших в середовищі української еміграції. На противагу органам державної влади Радянської України відновив активну діяльність Державний Центр УНР в екзилі. Відновлення довоєнних політичних партій та створення нових, а також перенесення діяльності ряду політичних організацій з України в діаспору

призвело до потреби їх консолідації. Виразником консолідаційних зусиль українських політичних організацій в еміграції та національних прагнень до побудови незалежної Української держави став реформований Державний центр УНР в екзилі. Активну роль в боротьбі за державну незалежність України відігравали також громадсько-політичні організації закордонних українців, зокрема, УККА, КУК, КОУГЦУ, СУОА, ПАУК, СФУЖО та інші.

2.3. Міжнародна діяльність зарубіжних українців

Після закінчення Другої світової війни перед закордонними українцями відразу постало питання щодо підтримки процесу відродження державної незалежності України. Його актуальність визначалася активною збройною боротьбою загонів УПА на західноукраїнських землях, а також появою нової хвилі української еміграції. Переважна її більшість мала антикомуністичний світогляд. Частина з них набула досвіду політичної та збройної боротьби проти радянської, німецької та польської влади за державну незалежність України. Люди які опинилися в еміграції вимагали нагальної матеріальної підтримки та захисту від насильницької репатріації в СРСР де на них чекали ув'язнення або страта. Відповідно, їх поява в країнах Заходу лише зміцнювала українську громаду та національно-державницькі сили в еміграції.

З іншого боку збройна боротьба українців за державну незалежність, яка тривала на терені Західної України, значно посилювала аргументи української діаспори перед органами влади країн Заходу щодо потреби підтримки з їх боку державотворчих прагнень українського народу. Адже що могло, на переконання закордонних українців, яскравіше продемонструвати сподівання українців на відновлення власної незалежної держави та їх небажання підкорятися владі СРСР, ніж збройна боротьба. Крім того, це дозволяло представити українців, які перебували в таборах для переміщених осіб на території Німеччини та Австрії, як жертв тоталітарного радянського й німецького режимів та добиватися їхнього права на еміграцію до країн Північної Америки, Західної Європи та Австралії.

Зважаючи на це, громадсько-політичні організації української діаспори в країнах Заходу розпочали активні міжнародні заходи спрямовані на відродження незалежної Української держави. Зусилля закордонних українців були сконцентровані в декількох напрямках:

- Була розгорнута масштабна кампанія проти насильницької репатріації українських емігрантів, які не бажали повертатися в СРСР, а

також відносно політичного притулку для солдатів УПА в американській зоні окупації та дозволу для переміщених осіб на імміграцію в країни Заходу;

- Проходила популяризація “української визвольної справи” серед органів влади, політичних сил, науковців та громадськості країн Заходу, тривали спроби налагодити з ними тісні контакти та створити проукраїнське лобі із впливових політиків цих держав. До участі в міжнародних політичних акціях під егідою Паризького блоку, АБН чи Інтернаціоналу Свободи залучалися представники організацій інших “поневолених народів”, що значно зміцнювало позиції української діаспори;

- Організовувалися різноманітні міжнародні акції проти політики СРСР, яка трактувалася як “режим тероризму” стосовно України, зокрема, спрямовані на заперечення прав делегації УРСР представляти український народ в ООН. Вважаючи небезпечним поширення комуністичних і прорадянських настроїв серед української еміграції, закордонними українцями неодноразово організовувався бойкот різноманітних місій емісарів із СРСР і візитів вищих радянських керівників в країни Заходу. З цією ж метою була розгорнута активна протидія діяльності прорадянських організацій зарубіжних українців, науковим і культурним контактам із СРСР;

- Проводилася політика “оборони інтересів України”, зокрема, в стосунках з російськими та польськими емігрантськими організаціями, спрямована, з одного боку, проти позиції російських політичних діячів з Координаційного центру антибільшовицької боротьби (КЦАБ), підтримуваних впливовими політиками США щодо об’єднання зусиль “всіх народів Росії” в боротьбі з радянською владою в СРСР для повалення там тоталітарного режиму і заміни його на демократичний, зважаючи на не підтримку росіянами ідеї незалежності України, а з іншого – проти планів польських політиків в США та емігрантського польського уряду в Лондоні, які добивалися анулювання згоди американського уряду на включення Галичини і Волині до території УРСР з метою перекроїти карту України.

Саме на цих питаннях акцентувалася увага української спільноти в контексті державотворчої діяльності у другій половині 40-х – в 50-х роках ХХ століття.

Після закінчення Другої світової війни українська громада США і Канади розгорнула масштабну кампанію, спрямовану на припинення насильницької репатріації українців в Радянський Союз, а також допуск на територію цих північноамериканських країн переміщених осіб українського походження. Необхідно зазначити, що вже в середині 1945 року на адреси КУК та УККА надійшли листи з проханням про допомогу від Українського Комітету з Ганноверу за підписами Олексія Семенка, Мирона Луцького та Іллі Сапіги з клопотанням надати негайну допомогу українцям, які перебували в таборах для переміщених осіб, зокрема, сприяти отриманню ними статусу політичних емігрантів та дозволу на виїзд до Канади і США [79, с. 85–86].

Українці США відразу звернулися з запитом до уряду своєї країни щодо насильницької репатріації українців в СРСР. КУК також відправив телеграму прем'єр-міністру Канади Л. Меккензі Кінгу з протестом проти силових дій по відновленню до українців у справі їх насильницької депортації до Радянського Союзу [79, с. 85–86]. Канадський сенатор українського походження Антон Глинка зібрав підписи 25 своїх колег під іншою телеграмою до голови уряду Канади, який на то час перебував з робочим візитом у Великобританії. Сенатори Канади також висловили протест проти насильницької репатріації українців та зверталися до прем'єр-міністра з проханням втрутитися у цю справу [79, с. 86].

18 грудня 1945 року під час Дня уряду у Сенаті Канади Антон Глинка ще раз підняв перед прем'єр-міністром питання насильницької репатріації українців в Європі. У відповідь Л. Меккензі Кінг зазначив, що уряд дуже уважно слідкує за цими подіями та намагається захистити інтереси українців [599].

16 грудня 1945 року величезний мітинг закордонних українців відбувся у Міннеаполісі (штат Міннесота, США). Українська діаспора домоглася дозволу для переміщених осіб на імміграцію в США. Присутній на мітингу сенатор Лангер проінформував про вимоги українців своїх колег по законодавчому органу та звернувся до уряду США з проханням сприяти імміграції переміщених осіб до США [292, с. 78–79].

З метою створення сприятливої думки населення Канади до імміграції українців в країну відомий канадський вчений професор Ватсон Кіркконнел опублікував прихильну до них статтю під назвою “Муки українців” у провідній канадській газеті “Торонто Телеграм” [600].

Потрібно відзначити, що 27 січня 1946 року відбулося величезне українське віче в Мессей Холл у Торонто з вимогами до органів влади Канади сприяти переміщеним українцям у переселенні до Канади. На ньому виступали багато відомих канадців, зокрема, мер Торонто. Було зібрано 5 тис. доларів на потреби українців. Незадовго до того Комітет Фонду Допомоги Українців Канади передав через Червоний Хрест ще 50 тис.доларів для потреб переміщених українців [79, с. 87].

Необхідно відзначити активну роботу Комітету Фонду Допомоги КУК та Злученого Українського Американського Допомогового Комітету у справі створення Центрального Українського Допомогового Бюро у Лондоні. Його очолювали Б. Панчук і С. Фроляк. КУК, ЗУАДК та ЦУДБ проробили величезну працю, намагаючись переконати уряди США, Канади та Великобританії про необхідність надання дозволу переміщеним українцям на еміграцію у ці країни [79, с. 86].

Багато зусиль з боку УККА було приділено кампанії проти насильницької репатріації українських емігрантів, які не бажали повертатися в СРСР, а також підготовці закону про допуск до Америки переміщених осіб, які прибули з Європи. Ще в 1946 році УККА та КУК надіслали меморандум на захист становища українських емігрантів до Суспільно-Економічної Ради ООН, а також делегату США в ООН, колишній Першій

леді країни Е. Рузвельт. Спеціальна делегація УККА відвідала американських представників в ООН, яких проінформувала про підневільне становище українського народу в СРСР та його боротьбу за відродження власної державності. Особливо було обговорено проблеми українських емігрантів. 13 лютого 1946 року УККА надіслав телеграму до Президента США Г. Трумена, директора UNRA в Австрії генерала Л. Кларка та Е. Рузвельт на захист прав емігрантів українського походження, а також українського народу в Україні. На це послання була отримана відповідь від американського уряду, в якій зазначалося, що органи влади США підтримуватимуть УККА в справі припинення репресій з боку Радянської влади і запобігання майбутнього насильницького повернення емігрантів українського походження до СРСР [100, с. 33].

В зв'язку з узгодженням спільних дій між СРСР, Польшею та Чехословаччиною щодо спільної боротьби проти УПА, УККА через делегацію США надіслав меморандум до ООН з проханням провести вивчення питання щодо розвитку подій в Україні. 12 вересня 1947 року УККА звернувся до Держдепартаменту США у Вашингтоні та до офісу генерала Л. Клея в Німеччині відносно політичного притулку для солдатів УПА в американській зоні окупації. Генерал Л. Клей відповів запевненнями, що по відношенню до них буде застосоване міжнародне право [100, с. 33].

13 лютого 1946 року Загальні збори ООН під час засідання у Лондоні ухвалили резолюцію про створення міжнародної комісії для вирішення проблем біженців, а також заборону їх примусової репатріації на батьківщину [601]. 18 травня 1946 року ООН вирішила надати біженцям статус політичних емігрантів. Це стосувалося й українців [79, с. 87].

Залишалось лише забезпечити їх безперешкодну імміграцію до Канади і США. Проте на заваді цьому стали прокомуністичні організації зарубіжних українців. Товариство об'єднаних українських канадців (ТОУК) прийняло резолюцію щодо недопущення українців, які перебували в таборах для переміщених осіб до Канади. Аргументом виступала їх можлива співпраця з

нацистами у роки Другої світової війни. Згаданий документ був надісланий на адресу прем'єр-міністра Л. Меккензі Кінга [602]. Подібні акції продовжувалися як в Канаді, так і в США. Для того, щоб розібратися в суті питання Комісія для імміграційних справ Сенату Канади провела в травні-липні 1946 року слухання з цього приводу. Участь у них брали як представники ТОУК, так і делегація КУК. Перші домагалися заборони на в'їзд до Канади нових політичних емігрантів, другі захищали право українців на імміграцію, підкреслюючи, що вони вели боротьбу за державну незалежність власної країни проти тоталітарного режиму СРСР. КУК доводив що всі звинувачення проти нових українських емігрантів інспіровані в Кремлі та сфабриковані радянськими спецслужбами, на замовлення яких ТОУК і домагався не допуску українських патріотів до Канади. Крапку у справі поставив арешт спецслужбами Канади радянського шпигуна Ігоря Гузенка, який підтримував тісні контакти з представниками ТОУК. Про це було публічно заявлено 15 липня 1946 року. Цей випадок послужив додатковим аргументом на користь доводів КУК. Комісія Сенату Канади підтримала імміграцію переміщених українців до Канади [79, с. 88].

У 1947–1949 роках до Канади в'їхало майже 100 тис. українців, які склали кістяк нових організацій української імміграції, які боролися за відродження державної незалежності України – ЛВУ, ОЖ ЛВУ, СУЖЕРО, УНДС, Українсько-канадського товариства прихильників визвольної боротьби в Україні [79, с. 90–91].

Завдяки зусиллям УККА та ЗУАДК на українців була поширена дія директиви президента США Г.Трумена від 15 грудня 1947 року про розширення імміграційних квот для переміщених осіб з країн Європи. В 1948 році закон про допуск до Америки переміщених осіб, які прибули з Європи, був прийнятий Конгресом США. 29 червня 1948 року Президент США Г.Трумен підписав закон, ініційований конгресменом Феловзом та схвалений перед тим американським Сенатом, згідно з яким близько 80 тис. українців отримали право на імміграцію до США [292, с. 128].

В 1948 році від імені УККА була надіслана телеграма на адресу Президента США Г. Трумена з подякою за його результативне протистояння “Радянсько-Російському тероризму”. В телеграмі підкреслювалося, що Україна була першою жертвою російського імперіалізму, а тому продовжує кровопролитну боротьбу проти військової агресії за свою незалежність [100, с. 33].

Зважаючи на розширення імміграційних квот органами влади США у 1949–1953 до цієї країни в’їхало приблизно сто десять тисяч українців та були розселені в різних штатах [100, с. 34]. Вони сприяли активізації громадсько-політичного життя української громади США, в тому числі, завдяки створенню нових організацій, що взяли активну участь в боротьбі за державну незалежність України – СФУЖО, ООЧСУ, ОЖ ОЧСУ, СВУ, а також дещо зміцнили, наповнивши новим членством, ОДВУ і УГОА.

Таким чином, активна діяльність українських громад США і Канади на захист українських політемігрантів, а також сприяння їм у в’їзді до США, Канади, Великобританії та Австралії призвела до розширення людської бази, зміцнення та подальшого структурування національно-державницьких сил в еміграції, а також наступного продовження активної боротьби зарубіжних українців за відродження національної державності.

Розширилися і географічні межі діяльності українських національно-державницьких сил в еміграції. Адже в другій половині 40-х – на початку 50-х років минулого століття майже 30 тис. українців переселилися до Австралії та Нової Зеландії, утворивши дієздатні та консолідовані українські етнічні громади цих країн. В Австралії було відкрито представництво екзильного уряду УНР та створено австралійську ЛВУ [127, с. 983–1004]. Ці та інші українські організації брали активну участь в боротьбі за державну незалежність України, намагаючись взаємодіяти в цьому питанні з органами влади “зеленого континенту”.

Політичні об’єднання української еміграції потребували союзників. Вони були потрібні як для посилення боротьби за державну незалежність

України, так і для здійснення відчутного тиску на політичні сили, громадськість, мас-медіа та органи влади країн Заходу, з метою добитися їх підтримки в справі створення незалежної Української держави, а також з метою політичного тиску на СРСР. Природним союзником для закордонних українців були представники політичної еміграції народів СРСР та окупованих радянськими військами країн Центральної та Східної Європи.

Досить швидко це зрозуміли бандерівці. В січні 1946 року ЗЧ ОУН видали в Празі перший номер журналу “Визвольна політика”, в якому була розроблена загальна концепція Антибільшовицького блоку народів (АБН). Автором концепції був один з лідерів ЗЧ ОУН Ярослав Стецько. Вже 16 квітня 1946 року в Мюнхені відбувається установчий Конгрес АБН. Його створення підтримали литовська організація “За волю Литви”, польська “Народна Сила Збройна”, словацька “Білі партизани” [603]. Протягом 1947–1948 років Ярослав Стецько займається розробкою детальної концепції міжнародної політики ЗЧ ОУН та АБН. Він зазначає, що ОУН буде реалізовувати основні функції АБН в Україні.

У вересні 1947 року на конференції ЗЧ ОУН концепція АБН була схвалена як головна засада міжнародної діяльності ОУН. Вона викладена в програмних статтях Ярослава Стецька “Визвольна революція народів АБН” та “АБН і Панєвропа”. Ярослав Стецько зокрема писав: “Наша Визвольна революція народів буде революцією національно-соціальною. В першу чергу вона буде революцією політичною, себто боротьбою за владу. Коли ж політичну владу захоплять у наших країнах в свої руки народи, вони здійснять всі ті зміни, до котрих вони прямують, себто вони здійснять у власних інтересах справедливий соціальний устрій. І коли ми говоримо, що ми боремося за свої власні, незалежні суверенні національні держави, то це те саме, що ми в той же час боремося за владу наших народів у цих державах, за наповнення всього державного життя таким змістом, котрий дійсно і правдиво відповідав би інтересам наших народів сьогодні в майбутньому. АБН як нова міжнародна формація висуває таку міжнародну конструкцію

майбутнього, яка гарантує забезпечення національних інтересів кожного народу, визначаючи, що вищою ціллю для кожного з народів АБН є його національна свобода і національний добробут” [604, с. 146–148].

В 1948 році під час Другого Конгресу АБН Ярослав Стецько обирається головою цієї організації. Він озвучує тезу про те, що народи АБН є третьою силою між країнами Заходу та СРСР. В 1949 році до складу АБН входять вже представники 23 народів, зокрема, румуни, словаки, хорвати, серби, литовці, естонці, латиші, білоруси, азербайджанці, грузини, вірмени та інші [444, арк. 15]. В 1950–1955 роках організації АБН створюються у Великобританії, Бельгії, Франції, Канаді, США, Австралії, країнах Південної Америки.

У березні 1954 року в Мюнхені відбувся Третій Конгрес АБН. На ньому було затверджено статут АБН та прийнято “Маніфест Свободи”. До керівного складу організації увійшли представники 15 національно-визвольних рухів різних народів світу. АБН проводить активну інформаційно-пропагандистську діяльність. Його офіційним друкованим органом є “АБН-Кореспонденц”. Головний редактор цього видання – дружина і соратник Я.Стецька – Слава. Було організовано “Фронт молоді АБН” [603].

В 1950 році з’являється стаття Я.Стецька “За єдиний фронт поневоленних народів”. В ній він підкреслює, що політична орбіта впливу АБН – Європа, Азія та Північна Африка, де активно поширювався вплив СРСР. Серед них, зокрема, важливе значення відводилося Прибалтиці, Середній Європі, Балканським країнам, Східній Європі, Кавказу та Середній Азії, Сибіру, Далекому Сходу та Манжурії. Народи саме цих країн, на переконання Я. Стецька, складали єдиний фронт поневоленних народів та активно підтримували АБН [604, с. 276–277].

Досить цікаво те, що приблизно в той же час з’явилася стаття Степана Бандери за майже подібною назвою “Фронт поневоленних народів”, в якій він зазначав: “Без національно-державного визволення України не може настати суверенність Естонії, Литви, Латвії, Білорусії, націй і держав Кавказу,

Азербайджану, Грузії, Вірменії, Козацької держави і інші... Україна творить стрижень системи поневолених народів [603]”*

Голова АБН Я. Стецько проводив активну міжнародну діяльність. Він відвідував з візитами Китай, Південний В'єтнам, Іспанію та Італію, збільшуючи коло прихильників АБН. Потрібно зазначити, що Я. Стецько був беззаперечним лідером АБН з 1948 по 1986 роки. З 1986 року АБН очолила його дружина Слава Стецько.

Аналогічну структуру під назвою Інтернаціонал Свободи утворили і мельниківці. Її головою був обраний лідер ОУН(м) Андрій Мельник. Проте проіснувала вона недовго. В травні 1952 року після чисельних переговорів голови Представництва екзильного уряду УНР в США Степана Витвицького з представниками неросійських народів СРСР в Нью-Йорку був заснований Координаційний комітет представників поневолених народів СРСР, згодом – Ліга визволення народів СРСР (Паризький блок). До складу організації увійшли представники українців, білорусів, азербайджанців, грузинів, народів Кубанського краю, Північного Кавказу і Туркестану. Метою діяльності комітету був захист спільних інтересів представлених в ньому народів та вироблення їх спільної позиції щодо незалежності своїх країн перед урядами іноземних держав та міжнародними організаціями. Першим головою Паризького блоку був колишній грузинський міністр закордонних справ Євген Гегечкорі, другим – екзильний Президент Білорусі Микола Абрамчик, третім – Президент УНР в екзилі Микола Лівицький [363, арк. 94].

Необхідно відзначити, що однозначно позитивно до ідеї появи Української самостійної соборної держави та зусиль закордонних українців у цьому напрямку поставилися екзильні політичні центри Болгарії, Чехословаччини, Білорусії, Угорщини, Польщі та країн Прибалтики, з

* Мацука О. Розвиток націоналістичного руху за кордоном з кінця 40-х рр. по кінець 80-х рр. ХХ ст. [Електронний ресурс] / Олексій Мацука // Режим доступу : <http://www.lab.org.ua/article/date/2005/02/08/>.

представництвами яких підтримував постійні контакти ДЦ УНР в екзилі [365, арк. 30–31].

Таким чином українській еміграції вдалося створити ряд міжнародних політичних організацій, в які входили представники різних етнічних груп, що спільно виступали на Заході з антирадянських позицій від імені народів своїх “поневолених” комуністичною владою країн, а також налагодити конструктивні ділові стосунки з еміграційними державними центрами країн Центральної і Східної Європи. Всі ці організації вели активну діяльність, спрямовану на протидію політиці СРСР, популяризуючи концепцію “поневолених народів”, як основної рушійної сили, яка без війни та атомної зброї призведе до розвалу Радянського Союзу та появи на його теренах нових незалежних країн, в тому числі і України.

Серед інших важливих напрямків діяльності закордонних українців важливе місце відводилося налагодженню контактів із міжнародними організаціями, органами влади і політичними силами країн Заходу з метою інформування їх про визвольні змагання українського народу та отримання підтримки в боротьбі за державну незалежність України.

Ще в 1945 році під час міжнародної конференції в Сан-Франціско делегація УККА, яка складалася із С. Шумейка, Б. Катамая, А. Грабовського, І. Петрушевича, та делегація КУК в складі В. Кушніра та І. Соломона проголосили меморандуми стосовно політичної ситуації в Україні, а також інформували уряди США, Канади, Великобританії та міжнародну громадськість про прагнення українського народу до відновлення власної державності. Інформаційні матеріали на цю тематику були опубліковані в іноземній пресі. Зарубіжні українці виступили із заявами, в яких наголошували про те, що делегація УРСР в США не мала ніякого морального і політичного права представляти Україну, “оскільки фактично це було

тільки представництво від російських комуністів, котрі панували та експлуатували цю країну на користь Москві [100, с. 32]”*

В липні 1946 року УККА підготував меморандум-протест, який стосувався режиму терору, влаштованого в Україні з боку органів влади СРСР. Він був відправлений на адресу Держдепартаменту США. В меморандумі були підняті наступні клопотання:

1. Запровадити заходи, які примусили б Радянський уряд припинити терористичне правління в Україні та відповісти за всі злочини, заподіяні проти українського народу;

2. Змусити уряд СРСР шанувати Атлантичну хартію і надати країнам, які перебували під пануванням Росії, включно з Україною, можливість обирати свій уряд демократичним шляхом;

3. Привернути увагу Ради Безпеки ООН до того факту, що радянський режим терору, встановлений в Україні, становить загрозу миру в усьому світі [100, 33].

Влітку 1946 року Президент УККА С. Шумейко особисто взяв участь у Паризькій мирній конференції. Він провів ряд зустрічей з численними іноземними делегаціями та окремими іноземними дипломатами, обговорюючи політичну ситуацію в Україні. Окремий меморандум з вимогами вивчення міжнародним співтовариством ситуації в Україні був направлений до Генерального секретаря ООН Тригві Лі. 21 листопада 1947 року меморандум УККА у справі радянського геноциду в Україні був відправлений на адресу Генеральної Асамблеї ООН в Нью-Йорку та до Комісії з прав людини в Женеві. Восени 1948 року делегати УККА надали пропозиції, які стосувалися американської політики по відношенню до СРСР та “пригноблених в ньому націй”, зокрема української, до організаційних комісій Республіканської і Демократичної партій США [100, с. 33].

* Bazarko, I. and Bilinsky, I. The Establishment and Activities of the Ukrainian Congress Committee of America / Ivan, Bazarko and Ignatius, Bilinsky // The Ukrainian Heritage in America. – New York, 1991.

Активна і цілеспрямована діяльність української діаспори в справі здобуття державної незалежності України призвела до усвідомлення та визнання з боку частини американської політичної еліти справедливості прагнень українців.

У Директиві Ради Національної Безпеки США 20/1 від 18 серпня 1948 року, зокрема, підкреслювалося: “Українці – найбільш розвинутий із народів, які знаходяться під керівництвом Росії в цей час. В цілому, вони ображені російським пануванням; їх націоналістичні організації за кордоном активні, до них прислухаються. Було б легко прийти до висновку, що вони повинні нарешті отримати свободу від російського володарювання та реалізувати себе в якості незалежної держави. Ми повинні бути дуже обережні з таким висновком. Сама простота робить його непридатним в умовах східноєвропейських реалій. Дійсно, українці були нещасними під володарюванням Росії, та необхідно щось здійснити для захисту їх становища у майбутньому. [...] Здається очевидним, що найкращим з подібних зв’язків буде федерація, при якій Україна буде користуватися значним ступенем політичної і культурної автономії, але не буде незалежною в економічному чи військовому сенсі. Такі відносини повністю задовольняють вимогам самих великоросів та, напевне, відповідають тим рамкам, якими повинні обмежуватися завдання США по відношенню до України... Слід додати, що хоча, як вище стверджується, ми не схильні заохочувати український сепаратизм, тим не менше, якщо без нашої участі на території України виникне незалежний режим, ми не повинні прямо протидіяти цьому. Поступити так означало би взяти на себе небажану відповідальність за внутрішньоросійський розвиток. Такий режим буде постійно піддаватися перевіркам на міцність з боку Росії. Якщо він зможе успішно зберегтися, це означає, що вищенаведений аналіз не вірний, та що

Україна має можливості та моральне право на незалежний статус [605, с. 173–203]”*

Тим не менше, в липні 1952 року під час проведення П'ятого Конгресу УККА ряд офіційних осіб США проголосили про свою незмінну підтримку українському народу в його прагненні до свободи і незалежності. Серед них були член урядової Комісії в справах переміщених осіб Едвард О'Коннор, колишній посол США у Москві адмірал Алан Кірк, помічник Президента США з юридичних питань Джозеф Фіней, член американського уряду Оскар Чепмен та інші. Президент США Г.Трумен направив послання на адресу делегатів конгресу. В ньому йшлося про підтримку зусиль українського народу, спрямованих на боротьбу з “комуністичною тиранією”. Він закликав українців розповідати своїм співвітчизникам в Україні “правду про демократію” та звертався до них “не впадати у відчай у своїй боротьбі за волю [100, с. 34–35]”**.

Міжнародна діяльність ДЦ УНР в екзилі здійснювалася за допомогою Ресорту закордонних справ уряду УНР. З 1948 по 1950 його очолював Ісаак Мазепа, а з 1950 по 1954 роки обов'язки керівника виконував Степан Витвицький, в 1954–1957 – Дмитро Андрієвський та Спиридон Довгаль, а з 1957 року – Микола Лівіцький.

З метою налагодження активної діяльності ДЦ УНР в екзилі, в тому числі і на міжнародному напрямку, були утворенні представництва останнього в США, Великобританії, Франції, Італії, Іспанії, Аргентині і Австралії. Проте вони не мали офіційного характеру, зважаючи на те, що всі названі держави

* U.S. Objectives with respect to Russia. Topsecret NSC 20/1 August 18, 1948. // Thomas H. Etzold and John Lewis Gaddis, eds., *Containment: Documents on American Policy and Strategy, 1945–1950*. – P. 173–203.

** Bazarko, I. and Bilinsky, I. *The Establishment and Activities of the Ukrainian Congress Committee of America* / Ivan, Bazarko and Ignatius, Bilinsky // *The Ukrainian Heritage in America*. – New York, 1991. – P. 23-71.

підтримували дипломатичні відносини з СРСР. Завдяки їх активній діяльності, невдовзі ДЦ УНР в екзилі був зареєстрований в багатьох впливових міжнародних інституціях. В США значну допомогу в цій справі надав Український конгресовий комітет Америки, який представив перед держдепартаментом цієї країни факт утворення УНРади, як зародок національного уряду. Крім того, ДЦ УНР в екзилі здобув визнання і у Великобританії. Уважно до української проблеми віднеслися в посольствах Чилі і Аргентини. Однозначно позитивно до ідеї Української самостійної соборної держави поставилися екзильні політичні центри Болгарії, Чехословаччини, Білорусії, Угорщини, Польщі та країн Прибалтики [365, с. 30–31].

Ще восени 1948 року Ресортом закордонних справ уряду УНР в екзилі спільно з Комісією закордонних справ УНРади був підготовлений “Проект напрямків української зовнішньої політики”. Цей документ передбачав стратегічні цілі Державного центру УНР в екзилі на міжнародній арені. Зокрема, автори документу вважали, що російська держава, навіть при зміні існуючого правлячого режиму, з огляду на її історичне минуле, не припинить претендувати як на українські, так і інші східноєвропейські території. Зважаючи на це, неприпустимим вважалось входити до будь-якого східноєвропейського союзу за участю Росії. Тому для української політики пріоритетним рахувався варіант включення України в Об’єднану Європу [367, с. 12]. Документ висував концепцію утворення “регіональних союзів”, згідно з якою, перебудова політичних відносин в Східній і Центральній Європі призведе до створення Східно-Європейського Союзу, як першого етапу до Об’єднаної Європи [367, с. 12]. Частиною цього майбутнього Союзу закордонні українські політичні діячі хотіли бачити Україну.

Так, виступаючи на засіданні Другої сесії УНРади 24 червня 1949 року, в якості заступника голови уряду УНР в екзилі, Степан Витвицький зазначив: “Проблема сформування нашого погляду на той комплекс, що називається Російською імперією. Є погляд, щоб витягнути з того комплексу справу

України. Другий погляд, що українську справу треба включити в комплекс всіх справ Східної Європи... Проте найважливіша проблема – це включення нас в Об'єднану Європу і Панєвропейську концепцію [366, арк. 104]”*

Президент УНР в екзилі Микола Лівіцький (1907–1989) пропонував кілька моделей майбутнього переустрою європейського державно-політичного простору. Зокрема, один з варіантів передбачав створення Сполучених Держав Європи (СДЄ). СДЄ повинні були будуватися в атмосфері взаємного довір'я і розуміння спільних інтересів європейських країн, на засадах рівноправності. Інша його концепція передбачала утворення блоку держав поміж Балтійським і Середземним морями. До його складу мали б увійти Греція, Болгарія, Югославія, Румунія, Угорщина, Чехо-Словаччина, Польща, Латвія, Литва, Естонія, Білорусь та Україна. Не виключалася і можливість створення Малого Межимор'я в складі Литви, Польщі, Білорусі та України [606]. Саме тому одним з основних завдань, які стояли перед українською політичною еміграцією, М. Лівіцький рахував налагодження порозуміння з представниками народів країн Центральної і Східної Європи.

Проте при встановленні союзних відносин з сусідніми державами, українські політики пропонували наперед визначитися щодо їх кордонів. Зокрема, висувався “етнографічний принцип”, як найбільш правильний і доцільний для “встановлення тривалого миру між народами і в цілому світі [367, арк. 12]”**.

* Протокол засідань II сесії УНРади та документи до нього (запрошення, додатки до протоколу I-го дня засідання пленуму УНРади, список членів УНРади та виконавчого органу, звіт УНРади за перший рік її існування, список постанов, листи). Машинопис, олівець. 23–27 червня 1949 р. – ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 4. – 168 арк.

** Протокол засідання II сесії УНРади та документи до нього (доповнення до звіту УНРади за перший рік її існування (16.07.1948 р. – 22.06.1949 р.), постанови УНРади, додатки до протоколу II-го дня засідання УНРади, звіти ресортів, закон про Державний трибунал, заява Організації українських націоналістів (революціонерів), промови, листи). 1949 р. – ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 5. – 170 арк.

Це пояснювалося, переважно, претензіями закордонної польської політичної еміграції на землі Галичини і Волині. Як підстава ними висувався Варшавський договір, підписаний тодішнім головою Дипломатичної місії УНР в Варшаві Андрієм Лівіцьким, за дорученням Симона Петлюри, з поляками 20 квітня 1920 року.

Потрібно відзначити, що ситуація загострювалася ще й тим фактом, що лідери УККА С. Шумейко, Б. Катамай, О. Грановський ще під час конференції у Сан-Франциско, яка тривала 25–26 червня 1945 року, сподіваючись нормалізувати стосунки з польською громадою США та до кінця не розібравшись в суті питання, пішли на поступки президенту Польсько-американського комітету Ч. Розмареку в територіальному питанні [292, с. 38–39].

Зважаючи на це, в жовтні 1951 року Ресортом закордонних справ була підготовлена обґрунтована доповідь про безпідставність польських зазіхань на територію Галичини і Волині. Крім того, за підписами Президента УНР в екзилі Андрія Лівіцького, Голови УНРади Бориса Іваницького, Голови уряду УНР Ісаака Мазепи, керівника Ресорту закордонних справ Степана Витвицького була оприлюднена заява про недійсність Варшавського договору від 20 квітня 1920 року [363, арк. 79].

Ці документи були опубліковані в ЗМІ та вислані на адресу ООН, а також урядів провідних країн Заходу, зокрема США, Канади, Великобританії, Франції, Італії. Вони викликали зацікавленість не тільки серед громадськості та офіційних осіб іноземних країн, але й здобули підтримку серед української еміграції [363, арк. 79].

Важливим аспектом діяльності ДЦ УНР в екзилі стала спроба налагодити активні відносини з ООН з метою представити світовій громадськості справу відновлення незалежної демократичної України. В вересні 1948 року на адресу ООН з нагоди сесії Загальних зборів цієї організації, яка відбувалася в Парижі, було направлено меморандум. В ньому зображено політичну ситуацію в Україні та поставлена вимога, щоб для

розгляду українського питання та справ інших народів, “поневолених радянською окупацією, була призначена спеціальна комісія при ООН [363, арк. 76]”^{*}.

До меморандуму була долучена інформація про український визвольний рух. Ресортом закордонних справ екзильного уряду УНР була підготовлена і видана англійською та французькою мовами брошура “Україна і Радянська Росія”. Всі згадані інформаційні матеріали були поширені серед делегацій країн ООН, а також представників світових ЗМІ [363, арк. 76].

У вересні 1949 року ДЦ УНР в екзилі ініціював підготовку меморандуму на адресу Генерального секретаря ООН стосовно постійних порушень прав людини в СРСР та державах соціалістичного табору з боку органів влади цих країн. Даний документ був підписаний представниками політичних екзильних центрів Білорусії, Болгарії, Чехії, Естонії, Латвії, Литви, Угорщини, Польщі, Словаччини, Югославії та України [363, арк. 76].

В серпні 1950 року в зв’язку з подіями в Кореї на адресу ООН був висланий меморандум, в якому ДЦ УНР в екзилі звертав увагу світової громадськості на “небезпеку подальшої більшовицької агресії і на ту роль, яка припадає Україні в системі оборони перед більшовицьким наступом на вільні народи [378, арк. 5]”^{**}. Копії цього документу надійшли на адресу 40 держав світу.

Представники ДЦ УНР в екзилі активно виступали на захист українського народу та збереження територіальної цілісності України. Так в

* Протоколи засідань виконавчого органу Української національної ради та документи до них (листи, плани робіт, запрошення). 1 червня 1949 р. – 6 жовтня 1950 р. – ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 1. – 144 арк.

** Документи про роботу УНРади (звіти про діяльність ресортів: закордонних справ, фінансів, народного господарства та інш., проект до питання упорядкування селянської фракції в УНРаді, рецензія на працю Ф. Гаєнка “Питання вартості в СРСР” , промова Президента УНР М. Ливицького на урочистому засіданні, присвяченому 51-й річниці самостійності УНР). 1958 р. – ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 244. – 125 арк.

липні 1951 року на адресу ООН та провідних країн Заходу був висланий меморандум стосовно обміну українських територій між СРСР та Польшею. В січні 1952 року на адресу ООН був відправлений лист, в якому змальовувалися масові репресії на території України та ставилася вимога розглянути “українське питання” на сесії Загальних зборів ООН [378, арк. 1–6].

В березні 1953 року під час сесії Загальних зборів ООН в Нью-Йорку ДЦ УНР повторив своє прохання, виславши нового листа та інформаційну літературу на адресу делегатів ООН. В листі був змальований “режим терору в Україні” та заперечувалося право представникові “маріонетного уряду УРСР” Барановському виступати від імені українського народу в ООН [376, арк. 1–2].

Подібні акції безперервно тривали протягом 50-х років ХХ століття. Так значний резонанс викликала організована в 1960 році в стінах ООН великомасштабна інформаційно-пропагандистська акція, метою якої було привернути увагу міжнародної громадськості до проблеми “колоніального статусу” України в складі СРСР.

Зважаючи на важливість позиції США, щодо справи відновлення незалежності України, керівник Ресорту закордонних справ Степан Витвицький перебував з листопада 1951 по листопад 1953 року в цій країні. Він налагодив і підтримував постійні зв’язки з відділом для справ СРСР Державного департаменту США.

Потреба активної діяльності з боку українців на терені США здебільшого пояснювалася діями російської еміграції, яка виступала проти майбутнього поділу СРСР на незалежні держави, відмовляючи тим самим українцям в реалізації їх права на національне самовизначення. Виступаючи на спільному засіданні Президії УНРади та уряду УНР в екзилі 24 жовтня 1952 року в Мюнхені, новий голова уряду Степан Баран підкреслив “маємо враження, що деякі американські офіційні чинники ще проти наших позицій... Вони є проти поділу “Росії”. Великою мірою цьому сприяла

діяльність російської еміграції. Певною мірою до цього схиляються і єврейські кола. Це викликає потребу знейтралізувати ці кола [371, арк. 61]”*

Протягом зазначеного періоду Степан Витвицький провів в Вашингтоні понад чотири десятки зустрічей і нарад з провідними американськими урядовцями, намагаючись здобути їх підтримку в справі визвольних змагань українського народу. Серед іншого, предметом переговорів було:

1. Ставлення УНРади до діяльності Американського комітету визволення від більшовизму (АКВБ) та пропозиції українців щодо його політики;

2. Українська позиція щодо територіальних постанов Ялтинського договору, в зв'язку з запланованими в лютому 1953 року дебатами в Конгресі США про цей договір;

3. Позиція українців в справі перебудови Східної Європи в разі падіння там тоталітарних режимів;

4. Участь українців в психологічній війні проти СРСР;

5. Радянські репресії в Україні;

6. Нова тактика радянської національної політики після Йосифа Сталіна та потреба відповідної реакції на неї з боку країн Заходу [363, арк. 80].

Дані проблеми обговорювалися і під час виступів С. Витвицького перед комісіями закордонних справ Сенату і Палати представників Конгресу США. Зокрема, коли під час дебатів в американському конгресі постало питання ревізії Ялтинського договору, яке активно підтримували впливові польські політичні кола в США та емігрантський польський уряд в Лондоні з метою анулювання згоди американського уряду на включення Галичини і Волині до території України, голова Ресорту закордонних справ Степан

* Протоколи засідань виконавчого органу УНРади (звіти ресортів та Головного комісаріату, позички визволення України, кошториси, текст пропозицій до президії УНРади від Організації українських націоналістів). 1952–1953 рр. – ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 9. – 285 арк.

Витвицький провів ряд переговорів з американськими сенаторами і конгресменами на захист українських національних інтересів в територіальному питанні [363, арк. 80]. Їх наслідком стала заява американських конгресменів про відмову польським претензіям.

Проте пропозиція української сторони щодо створення Конгресом США спеціальної комісії для розслідування масових вбивств у Вінниці та виявлення винуватців цієї трагедії була відхилена. Американські законодавці запропонували перенести цю справу на пізніший термін [363, арк. 80].

В січні 1953 року ДЦ УНР в екзилі передав через Верховного комісара США в Німеччині аналітичну записку “Психологічна війна і поневолені народи за залізною заслоною”, адресовану членам американського уряду – Держсекретарю США Дж. Ф. Далласу і спеціальному помічнику президента США Д. Ейзенхауера з питань розброєння Г. Стассену. Американські урядовці відповіли подякою на адресу ДЦ УНР в екзилі. На продовження цієї справи в жовтні 1953 року Степан Витвицький провів зустріч з заступником голови американського уряду з питань пропаганди на тему засадничих і тактичних питань пропагандистської діяльності. Було домовлено про постійні контакти шляхом двосторонніх зустрічей та письмових доповідей [363, арк. 81].

В лютому 1954 року Ресортом закордонних справ було вислано меморандум стосовно політичного становища в країнах Східної Європи та України до міністрів закордонних справ Великобританії, США і Франції в зв’язку з Берлінською конференцією, в якій повинен був брати участь і Радянський Союз. Державний департамент США відповів подякою та запевненням, що зміст меморандуму буде використаний під час конференції [363, арк. 81].

Успішність діяльності ДЦ УНР в екзилі в цій країні пояснювалася і активною роботою, яку провадило Представництво екзильного уряду УНР в США. Під час перебування в США обов’язки його керівника взяв на себе

Степан Витвицький. Його заступником став колишній голова уряду УНР в екзилі Кость Паньківський. Секретарем Представництва була Мілена Рудницькі [363, арк. 89].

Представництво в США підтримувало тісні контакти з рядом політичних діячів і вчених-дослідників Східної Європи. Серед них проф. Боригем, проф. Борнгорн, проф. Мозлі, адмірал Менс, комісар для справ держдепартаменту США О'Коннор та інші. Були налагоджені зв'язки з науковцями ряду американських університетів, до яких уряд США звертався за консультаціями, як до експертів в питаннях Східної Європи. Саме за допомогою цих людей відбувалася популяризація ідеї відновлення незалежності України серед офіційних осіб та громадськості країни [363, арк. 93].

З цією ж метою, відстоюючи ідею самостійності України, Представництво увійшло в контакт з АКВБ, Американським комітетом для об'єднання Європи, організацією "Вільна Європа". В 1952 році для налагодження дружніх відносин між обома народами, заходами доктора Арнольда Бартоліна в співпраці з Представництвом, було засноване Американсько-Українське товариство імені Президента США В. Вільсона [363, арк. 95].

Популяризуючи серед різних кіл американського суспільства прагнення українського народу до відновлення української державності, Представництво провело в 1951 році 6 прес-конференцій для американських журналістів. Інформаційні матеріали про Україну та національний визвольний рух було подано до провідних американських газет, зокрема, до "The New York Times" [363, арк. 93–94].

У 1952–1953 роках з метою популяризації ідеї незалежності України Степан Витвицький відвідав ряд іноземних представництв в США. Серед інших було і посольство Ізраїлю, яке поставилося прихильно до ДЦ УНР в екзилі. Було проведено ряд зустрічей з впливовими представниками єврейської громади в США. З метою налагодження подальшого конструктивного співробітництва двох народів вирішено заснувати

спеціальну наукову комісію для дослідження українсько-єврейських відносин в минулому, а також проводити постійні зустрічі та товариські зібрання між українськими та єврейськими політичними діячами і журналістами.

На продовження цих домовленостей Українська вільна академія наук організувала ряд наукових зустрічей з виголошенням рефератів на тему українсько-єврейських відносин. Участь у них взяли науковці обох народів. Зокрема, під час однієї з них, проф. Фрідман виголосив доповідь про єврейсько-українські відносини в Галичині в 1848 році, а доктор Шацький – про єврейські поселення на Україні в XVIII–XX століттях [363, арк. 95].

З 25 листопада по 24 грудня 1954 року Степан Витвицький перебував в Канаді на запрошення Комітету українців Канади. Під час його зустрічей з представниками канадського уряду обговорювалися питання становища українців у цій країні, а також справа відродження незалежності України. З цих же проблем було проведено 5 прес-конференцій з представниками англійської преси. С. Витвицький також виступив по радіо в Монреалі з привітанням від ДЦ УНР в екзилі до українців Канади та СРСР, на які проводилася трансляція передачі [363, арк. 92].

Завзято протидіяли українці діяльності Американського комітету визволення народів Росії, який виступав категорично проти відновлення незалежності України. Українською громадою США за підтримки екзильного уряду УНР було проведено ряд скоординованих акцій проти дій голови даного комітету Олександра Керенського щодо створення Союзу організацій народів Росії (СОНР) та проти організації радіостанції на подібних до СОНРу засадах [371, арк. 61].

Українська діаспора Канади також виступила категорично проти співпраці з російськими емігрантськими організаціями, зокрема, Комітетом визволення народів Росії (КВНР), Координаційним центром антибільшовицької боротьби (КЦАБ) та іншими подібними установами, зважаючи на те, що мета їх діяльності не відповідала інтересам українців.

Представники української еміграції рахували, що російські емігрантські політичні діячі за підтримки американських політиків ставлять за мету об'єднати в боротьбі проти комуністичного режиму в СРСР неросійські народи під егідою названих організацій, а також Американського комітету визволення від більшовизму. Проте їх кінцевою метою була лише заміна в СРСР комуністичної влади на демократичну. Країна ж повинна була залишатися неподільною. Це категорично не влаштовувало українську еміграцію, яка основною метою своєї діяльності рахувала відродження незалежної демократичної Української держави. Саме тому ЛВУ та інші організації зарубіжних українців організували в 1951 році інформаційну кампанію в ЗМІ з висвітленням позиції української діаспори, а також ряд маніфестацій під гаслом “Єдиним фронтом проти імперіалістичних російських планів”. Вони відбулися в Оттаві, Торонто, Гамільтоні, Монреалі, Віндзорі, Вінніпезі, Брентфорді, Форт Вільямі та багатьох інших містах [607].

Активно проходила діяльність ДЦ УНР в екзилі і на території Західної Європи, зокрема, в Італії. Представництво екзильного уряду УНР в цій країні очолював з 1948 року Василь Федорончук. Воно підтримувало постійні зв'язки з органами влади, політичними і громадськими організаціями цієї держави. Так ще в 1948 році представництво налагодило активні стосунки з Міністерством закордонних справ Італії. Під час неодноразових зустрічей Василя Федорончука з заступником міністра закордонних справ Людовіко Бенвенуті, керівником політичного департаменту амбасадором Дель Бальцо та керівником відділу у справах СРСР маркізом П'єтро Солярі, вони були проінформовані про діяльність ДЦ УНР в екзилі, становище в УРСР, українські визвольні змагання та потребу підтримки урядовими колами Італії відродження незалежної демократичної України. Італійському представництву ДЦ УНР в екзилі вдалося заручитися підтримкою в справі відновлення державної незалежності України представників найбільшої урядової партії – Християнсько-демократичної. Сенатори Чіяска, Чінгаліяні, депутати Тавіяні, Кампосаркуно та ряд інших, обраних від цієї партії в

парламент Італії, погодилися підтримувати українців в їх прагненні до незалежності та шляху до Об'єднаної Європи [328, с. 141].

Християнські демократи сприяли налагодженню відносин представництва ДЦ УНР в екзилі з італійською Католицькою Акцією, зокрема, Рухом італійських інтелектуалів. Президент цієї організації проф. Гальчіо сприяв організації поїздок Василя Федорончука протягом 1953–1954 років по Італії з доповідями про ситуацію в Україні та український визвольний рух. В 1953 році В. Федорончук виголосив 64, а в 1954 році – 22 доповіді в різних містах Італії. Серед тем доповідей: “Різні фази большевізації України”, “Релігійні переслідування та нищення Церков на Україні”, “Україна і Європа”, “Сучасна політична, господарська, соціальна, і релігійна ситуація на Україні”. Ці виступи викликали зацікавленість з боку представників політичних та наукових кіл країни. Вони сприяли популяризації ідеї відновлення незалежності України. В результаті такої діяльності Італійське представництво УНР налагодило дружні відносини та заручилося підтримкою в справі українських визвольних змагань з представниками інших політичних сил країни: Італійською ліберальною партією, Соціал-Демократичною партією Італії (СДП), Монархістською партією Італії (МПІ). Депутати Тревес від СДП та князь Алірјате від МПІ активно сприяли діяльності українського представництва ДЦ УНР в екзилі. Для налагодження дружніх відносин між двома народами, за ініціативою представництва було створено Італійсько-Українське товариство, співголовами якого стали сенатор Чіяска та Василь Федорончук [363, арк. 96].

Активну діяльність проводило представництво ДЦ УНР в екзилі у Франції. Його головою був С. Созонтів, секретарем Г. Галіян. Воно налагодило активні стосунки з Міністерством зовнішніх справ Франції, намагаючись захищати інтереси українців в цій країні. Основними напрямками діяльності представництва стали : інформування органів влади, ЗМІ та громадськості цієї країни про визвольні змагання українського

народу, а також сприяння в отриманні віз для українських емігрантів та допомога в їх переселенні.

Успішно проходило співробітництво представництва з Міністерством внутрішніх справ та Міністерством праці Франції. Його метою було визнання права на перебування українських емігрантів у Франції, а також винайдення можливостей влаштування їх на роботу в цій країні. Багато уваги з боку Представництва УНР було приділено різноманітним акціям допомоги емігрантам, а також заснуванню Будинку для літніх людей в Шато Абондан, в якому було розміщено понад 60 літніх українців [363, арк. 97].

Представництво УНР у Франції налагодило тісні стосунки з політичною еміграцією Польщі, Румунії, Словаччини, Югославії та Болгарії. З його ініціативи було утворено Товариство лібералів Центральної і Східної Європи, куди увійшли представники згаданих країн. За активним посередництвом С. Созонтіва була заснована Федерація колишніх вояків Центральної і Східної Європи, в складі якої була і українська делегація.

Французьке представництво УНР підтримувало політичні відносини з посольством США в Парижі, інформуючи його співробітників про ситуацію в УРСР, діяльність ДЦ УНР в екзилі, прагнення українців до відродження їх незалежної держави. Активну пропагандистську діяльність воно розгорнуло під час засідань сесій Генеральної асамблеї ООН в Парижі в 1948 та 1951 роках, а також під час двох зібрань Європейського руху в столиці Франції. Українці інформували іноземні делегації про проблеми в УРСР та прагнення українського народу до побудови власної незалежної держави в складі вільної Європи. Було проведено ряд прес-конференцій для світових ЗМІ. Учасникам цих заходів були роздані інформаційні матеріали про Україну і національно-визвольний рух [363, арк. 97].

Популяризацією ідеї відродження незалежної демократичної європейської Української держави займалися також представництва екзильного уряду УНР в Іспанії і Великобританії [374].

Заступник голови Ресорту закордонних справ Д. Андрієвський неодноразово бував у Франції і Бельгії для налагодження відносин з політичними діячами цих країн для підтримки визвольних змагань українського народу. Тривали переговори з керівництвом Європейського руху, зокрема, секретарем цієї організації П. Рабате про включення до її складу українського представництва [363, арк. 79].

На запрошення Італо-Українського товариства Д. Андрієвський перебував в червні 1952 року в Римі, де провів ряд переговорів з італійськими політиками та дипломатами щодо необхідності відновлення незалежності України.

В жовтні 1952 року Ресорт закордонних справ підтримав участь представників Закарпатської України в акції нечеських національностей Чехословаччини проти претензій екзильного політичного центру цієї країни на їх землі [363, арк. 79].

В грудні 1952 року від імені ДЦ УНР в екзилі було вислано лист до Ватикану в зв'язку з пастирським листом Папи Пія XII під назвою "До народів Росії", в якому на основі історичних фактів надано роз'яснення щодо відмінностей між російським та українським народами [378, арк. 3].

Активно справа відродження незалежності України була представлена делегатами уряду УНР в екзилі під час сесії Ради Європи в Страсбурзі в листопаді 1950 року. Міністрам європейських країн, членам Європейського парламенту та представникам світових ЗМІ були роздані інформаційні матеріали про Україну та прагнення її народу до незалежності [378, арк. 3].

З ініціативи зарубіжних українців були проведені наради з представниками політичних сил та журналістами країн Східної Європи, зокрема, Болгарії, Естонії, Угорщини, Латвії, Польщі, Румунії, Чехословаччини та Югославії [378, арк. 3]. Була організована прес-конференція для іноземних ЗМІ, присвячена планам відновлення незалежної демократичної України та її наступному входженню до Об'єднаної Європи.

Екзильний уряд УНР проробив енергійні заходи для прийняття українського представництва в Європейський рух. До складу цієї міжнародної організації входили європейські політичні партії та установи, що мали за мету у своїй програмі створення Об'єднаної Європи. Зокрема, в складі Європейського руху перебували партійні організації християнських демократів, соціалістів, лібералів, федералістів.

Ресортом закордонних справ було проведено ряд переговорів з керівництвом Європейського руху стосовно включення представників українських політичних об'єднань до складу цієї міжнародної організації. З цією ж метою, з ініціативи Ресорту, було засновано Український комітет для Об'єднаної Європи. Але згадана діяльність зіткнулася з зауваженням керівництва Європейського руху про те, що дана організація охоплює своїм членством лише представництва країн Західної Європи, а також незалежних держав Центральної і Східної Європи за умови, що ті були незалежними перед Другою світовою війною. Україну ж вони розглядали як частину Радянського Союзу [371, арк. 61]. Очевидно, подібна позиція була викликана тим, що керівництво Європейського руху не хотіло отримати обвинувачення з боку СРСР в підтримці сепаратизму.

Проте заходи Ресорту закордонних справ призвели до того, що українська делегація від УНРади була запрошена в якості спостерігачів на конференцію Центральної та Східної Європи, організовану Європейським рухом у Лондоні в січні 1952 року. Під час конференції представники української делегації мали змогу проінформувати іноземну громадськість про українські визвольні змагання та потребу відновлення незалежної демократичної України [378, арк. 3].

Крім того, УНРадою були пророблені заходи, щоб увійти до складу Європейського Руху через представництва європейських політичних партій. Так українські соціалісти взяли участь в конгресі Соціалістичного руху Об'єднаних держав Європи, що відбувався в лютому 1954 року в Франкфурті-на-Майні. Під час його проведення, представника ДЦ УНР в

екзилі Богдана Феденка було обрано до виконавчого комітету названої організації. Відтак він автоматично увійшов до керівного складу Європейського руху. В жовтні 1954 року українські делегати П. Феденко і Б. Феденко брали участь в конгресі Європейського руху, що відбувався в Гаазі [378, арк. 3].

Багато уваги з боку ДЦ УНР в екзилі було приділено налагодженню контактів з європейськими політичними партіями з метою популяризації європейських прагнень українців та справи відновлення незалежної України. Так, делегація українських політичних партій, представлених в УНРаді, що входили до Ліберального Інтернаціоналу, брала участь в трьох його конгресах, що відбувалися в Штутгарті, Упсалі і Страсбурзі в 1951–1952 роках. Українські делегати налагодили контакти з рядом європейських політичних діячів, ознайомивши їх з справою відновлення незалежності України. Вони організували ряд доповідей перед учасниками конгресів, в яких ознайомили делегатів з проблемами України, поширили між ними інформаційні матеріали про український визвольний рух [363, арк. 87]. Були проведені чисельні прес-конференції для іноземних журналістів. Це призвело до того, що делегати конгресів схвалили резолюції на підтримку визвольних змагань українського народу.

В червні 1951 року делегація Української соціалістичної партії, серед якої був член екзильного уряду УНР С. Довгаль, брала участь в Міжнародній соціалістичній конференції в Франкфурті-на-Майні. Представники делегації провели ряд переговорів з учасниками конференції, а також іноземними журналістами на тему відродження самостійної європейської Української держави. Серед учасників конференції був розповсюджений відповідний інформаційний матеріал про Україну [363, арк. 87].

В липні 1952 року представники ДЦ УНР в екзилі виступили з різкими доповідями на Конгресі вільних народів у Дюссельдорфі, в яких розкритикували імперіалістичні тенденції, виявлені на ньому російськими учасниками [363, арк. 87].

ДЦ УНР в екзилі з метою подальшої популяризації справи відродження незалежної демократичної європейської України серед іноземних політичних кіл та міжнародних організацій профінансував поїздку делегації Української соціалістичної партії на Міжнародний соціалістичний конгрес в Мілані, а також подорож членів студентської організації ЦЕСУС для участі в якості української делегації в Міжнародному студентському з'їзді в Копенгагені [363, арк. 83].

Необхідно відзначити, що ДЦ УНР в екзилі в справі налагодження стосунків з органами влади і політичними силами країн Західної Європи та боротьби за державну незалежність України постійно взаємодіяв з громадсько-політичними об'єднаннями української діаспори, зокрема, КОУГЦУ, ЦПУЕН, СУБ, СУФ, ОУВБ, ОУФ та іншими.

Австралійські українці в 50-х роках минулого століття почали брати активну діяльність в політичному житті країни та державотворчій діяльності української діаспори. СУОА налагодила тісне співробітництво з Ліберальною партією Австралії та Демократичною лейбористською партією Австралії, членами управ яких були відповідно О. Престашевський та Т. Яськевич [128, с. 179–180]. Своє завдання вони вбачали в тому, щоб захищати інтереси української громади Австралії, інформувати австралійське суспільство про боротьбу українського народу за державну незалежність України та “боротися проти комунізму, як ворога української нації [128, с. 180]”*.

В 50-х роках відбулося ряд маніфестацій української громади Австралії проти пригнобленого статусу України в СРСР, а також візиту керівників Радянського Союзу Микити Хрущова та Миколи Булганіна до Лондона. Проте наймасштабніші акції закордонних українців на підтримку державної незалежності України пройшли під час проведення Олімпійських ігор у Мельбурні в 1956 році. Про успіхи австралійських українців в ділянці налагодження взаємодії з органами влади і політичними силами цієї країни

* Лаврівський Л. Зовнішні зв'язки українців в Австралії / Любомир Лаврівський // Українці в Австралії. Т. 2. – Мельбурн, 1998. – С. 178 – 199.

свідчило проведення в 1957 році “Вечора Ліберальної партії Австралії для українців”, участь в якому взяли 15 австралійських сенаторів на чолі з майбутнім прем’єр-міністром Австралії Джоном Гортоном [128, с. 179–180].

З метою інформування громадськості країн Заходу про прагнення українського народу до відродження незалежної демократичної України, жіночі організації діаспори налагодили активні відносини з багатьма міжнародними організаціями. Референтура міжнародних зв’язків СФУЖО проробила значну роботу в сфері налагодження і підтримки постійних контактів з міжнародними жіночими організаціями: Міжнародною Радою Жінок, Міжнародним Жіночим Союзом, Світовим Рухом Матерів, Міжнародним сектором Генеральної Федерації Жіночих Клубів. В склад кожної з вищенаведених організацій входило від 20 до 70 жіночих об’єднань різних країн.

Зокрема, в 1955 році представниці СФУЖО Надія Шехович та Олена Процюк взяли участь в ювілейному конгресі Міжнародного жіночого союзу (МЖС) (Int. Women’s Alliance), який відбувався в Коломбо на Цейлоні. Були налагоджені тісні відносини з керівництвом цієї впливової міжнародної жіночої організації. Її представники були проінформовані про прагнення українок до відродження власної демократичної держави, а також небезпеку, яку становив для західних демократій Радянський Союз. В 1958 році на конгресі МЖС в Афінах СФУЖО представляла Н. Гладій [598, с. 9].

В 1947 році представниці СУФ на чолі з Н. Геркен-Русовою взяли активну участь в першому конгресі Світового руху матерів (М.М.М.), який відбувався в Парижі. В 1950 році СФУЖО стало членом цієї міжнародної організації. На наступному конгресі в Парижі її представляли З. Вітязь та О.Піснячевська. Співпраця між українськими жіночими організаціями та М.М.М. полягала в інформуванні цієї впливової жіночої організації про становище українських матерів в УРСР та в діаспорі. Українські жіночі організації висвітлювали проблеми, які виникали в українських матерів, наголошуючи, що багато з них викликані відсутністю власної незалежної

Української держави, яка могла б їх цілком самостійно вирішити. На конгресах, які відбувалися в Парижі та Брюсселі в 1950 і 1953 роках, представниці СФУЖО запропонували резолюції, спрямовані проти напрямків виховання в СРСР. Крім того, учасникам конгресу були роздані підготовлені документи про підневільне становище жінки в СРСР. Матеріал зі статистикою був використаний в пресі М.М.М. Участь у конгресі в Брюсселі в 1953 році взяли З. Вітязь, І. Павликовська, Н. Гладій, І. Петрів, в Бонні в 1955 р. – О. Бойко-Сулима, З. Вітязь і М. Томашівська, в Парижі в 1958 р. – Л. Вітошинська, О. Лотоцька, Н. Гладій, Н.Коваленко [598, с. 9–10].

В 1957 році СФУЖО налагодило контакти з Союзом католицьких жіночих організацій (СОКАЖО). Представниця СФУЖО М.Томашівська передала доповідь про становище жінок-в'язнів в СРСР до Президії Конгресу СОКАЖО, на який представниць українських жіночих організацій було запрошено в якості спостерігачів. Ліга українських католицьких жінок Канади стала членом СОКАЖО на конгресі в Римі. Її представляла в цій організації Катерина Кравс.

Проходила співпраця українських жіночих організацій з Міжнародною жіночою радою (МЖР). Цьому сприяло і те, що ряд українських жіночих організацій – Організація українок Канади, Союз українок Америки та Союз українок Австралії були членами Національних рад МЖР в своїх країнах. Представниці СФУЖО О.Лотоцька, І.Павликовська, Н.Пазуняк, К.Пеленюк брали участь в конгресах МЖР в Хельсінкі в 1954 р. та Монреалі в 1957 р. Вони представили там інформацію про Україну, український жіночий рух, прагнення українців до демократії і незалежності своєї країни. Ця, а також багато іншої інформації про становище українських жінок, була передана на зберігання і для ознайомлення міжнародної громадськості до українського відділу Бібліотеки імені леді Абердін в Оттаві [598, с. 9].

Серед поширених на різноманітних конгресах міжнародних жіночих організацій та в українських і іноземних мас-медіа інформаційних матеріалів багато уваги було приділено 20-й річниці голодомору в Україні, протестам

проти святкування 300 річниці Переяславської угоди та переселення української молоді на цілині землі, критичним коментарям щодо становища жінок в СРСР, особливо жінок-в'язнів. Так в Декларації СФУЖО з приводу святкування річниці Переяславської угоди, підготовленої англійською мовою і розісланої на адреси всіх міжнародних жіночих організацій та мас-медіа, зокрема, зазначалося: “Святкування роковин Переяславського договору, що його тепер із великою пишнотою проводять в Советському Союзі та сателітних країнах, є глумом над прагненням до волі українського народу... Українське зорганізоване жіноцтво у вільному світі підносить голос протесту проти такого явного фальшування української історії. А підносить цей протест ще й тому, що на Україні жінка не має права творити окремих жіночих організацій, не має права висказати своєї думки і виявити своєї волі... Знаючи ціну волі, ми звертаємо увагу вільного світу на мільйони своїх сестер, що зазнали і зазнають найгіршої неволі під більшовиками на Україні. Вони там позбавлені права на власне національне життя, вони не мають змоги боротися за свої права, як їхні сестри на Заході [377, арк. 12]”*

Бурхливу реакцію жіночих організацій діаспори викликала загибель українських жінок під час повстання в Кінгірі (Казахстан) в лютому-березні 1954 року. За неперевіреними даними там загинуло 500 українських жінок. Українські жіночі організації використали цей факт як інформаційний привід для проведення маніфестацій, пікетувань посольств СРСР, інформування за допомогою засобів масової інформації та листів-звернень міжнародних організацій, Червоного хреста, політиків, представників органів державної влади, громадськості країн Заходу про підневільне становище української жінки, геноцид проти українського народу, порушення прав людини в СРСР, прагнення українців до відродження власної держави, національну політику СРСР по відношенню до України. Про події в Кінгірі було відправлено

* Документи Світової федерації українських жіночих організацій (інформації, листування з виконавчим органом УНРади та інш.). 19 вересня 1953 р. – 20 серпня 1955 р. – ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 178. – 23 арк.

звернення до 24 жінок членів парламенту Великобританії та королеви Великобританії Єлизавети II. Британський парламентар леді Твідсміур повідомила, що використала цю інформацію та звернулася з нею до міністра закордонних справ країни. Надалі річниця Кінгівського повстання щорічно відзначалася в діаспорі. Вона мала величезний вплив на патріотичне виховання української молоді на засадах боротьби за незалежність України [588, с. 264–266].

Констатуючи велике значення українського жіноцтва в справі боротьби за відродження незалежної демократичної України заступник Голови екзильного уряду УНР С.Довгаль в листі на адресу СУА від 20 серпня 1955 року зокрема писав: “Державний Центр Української Народньої Республіки пильно слідкує за Вашою роботою і тішиться спільними здобутками, що їх маєте на чолі організацій українського жіноцтва, піднесення культурного рівня й національної свідомості та почуття обов’язку перед поневоленою Україною. З почуттям глибокого вдоволення ми констатуємо... велику роботу на міжнародному форумі, ...інформативну службу на користь української визвольної справи. Ще більші завдання стоять перед українським жіноцтвом у теперішнім часі і майбутнім. Державний Центр УНР покладає великі надії на Вашу поміч у визвольній акції, що її проводить політичний актив українського народу, в складі якого у перших лавах перебуває свідоме українське жіноцтво [377, арк. 21]”*

Активна діяльність української діаспори призвела до того, що протягом 50-х років представники місцевих органів державної влади США щороку проголошували 22 січня “українським днем”. Відома українська дослідниця М. Лендвел вважала, що у такий символічний спосіб демонструвалася моральна підтримка українському народу [292, с. 138]. Ця ініціатива мала продовження на федеральному рівні. У січні 1957 року заангажовані

* Документи Світової федерації українських жіночих організацій (інформації, листування з виконавчим органом УНРади та інш.). 19 вересня 1953р. – 20 серпня 1955 р. – ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 178. – 23 арк.

українською громадою сенатори Пуртел, Буш, Джавітс внесли на розгляд Конгресу США резолюцію № 31, яка уповноважувала американського Президента проголосити на офіційному рівні щорічне відзначення 22 січня як Дня української незалежності. Законопроект був схвалений 20 січня 1959 року [292, с. 138].

В липні 1959 року Конгрес США схвалив резолюцію № 86-90 про “Тиждень поневолених націй”. В передмові до резолюції йшла мова про те, що кожен третій тиждень липня щорічно Президент США повинен був підписувати прокламацію про “Тиждень поневолених націй”. В ній робився огляд та містилася оцінка радянсько-російського домінування над чисельними неросійськими народами, включно з українським. Ініціатором резолюції ще в 1957 році виступив президент УККА Л. Добрянський. Активно підтримував її прийняття Державний центр УНР в екзилі. Значну підтримку також надала українська громада США, яка слала численні листи, телеграми і меморандуми з цього питання окремим членам всіх без винятку комітетів Конгресу США [100, с. 36–37].

Відомий український вчений Євген Камінський підкреслював у своїх наукових працях, що головну місію цей закон покликаний був виконати через “війну нервів” з Радянським Союзом. Його декларована мета – розпад СРСР – мала реалізовуватися шляхом поступової ерозії радянської системи. Науковець зазначав, що закон не залишився декларативним, адже від Дуайта Ейзенхауера до Джорджа Буша тривав період щорічних прокламацій президентів про поневолені народи в СРСР, постанов і резолюцій конгресу, масових віче і мітингів протесту, виступів американської преси на ці теми [286].

Необхідно зазначити, що в цьому ж році конгресмен Волтер Джадд з Мінесоти представив резолюцію № 3881. Її метою було заснування в США “Академії Свободи” для підтримки людства в боротьбі з комунізмом. УККА організував інформаційну кампанію на підтримку ініціативи американського законодавця. Українська діаспора слала чисельні листи та телеграми на

адресу комісії Конгресу США. Ця діяльність значно пришвидчила прийняття Конгресом США резолюції про “Тиждень поневолених націй”. В липні 1959 року вона була підписана Президентом США Д. Ейзенхауером та набула статусу Громадського закону № 86-90. В цей же день українською громадою країни були організовані багаточисельні маніфестації на відзначення цієї події. Тоді ж розпочата кампанія за створення спеціального комітету Конгресу США з питань поневолених націй. Резолюцію з цього приводу вніс в Палату представників Конгресу США конгресмен Д. Флуд. Ця діяльність в той час не досягла успіху. Проте продовженням її стало утворення в наступному році у Вашингтоні Національного комітету поневолених націй. Він відповідав за підготовку відзначення Тижня поневолених націй і активно співпрацював з УККА. Очолив комітет Л. Добрянський [100, с. 36–37].

Українська діаспора активно використала підготовчий період до виборів Президента США, які були намічені на листопад 1960 року для того, щоб донести прагнення українського народу щодо відновлення державної незалежності України до офіційних осіб США на федеральному та місцевому рівнях. Представники української громади країни, зокрема, Л. Добрянський, Д. Галичін, М. Пізнак та І. Дужанський брали участь у виборчій кампанії Республіканської партії, С. Ярема, В. Душник – Демократичної партії. В результаті обидві українські групи внесли положення про “українську визвольну боротьбу” в політичні платформи цих американських партій [100, с. 38].

В серпні 1959 року організації української діаспори США розпочали масштабну пропагандистську кампанію, спрямовану проти візиту лідера СРСР М. Хрущова до цієї країни. Керівництво УККА закликала свої місцеві відділи підготувати демонстрації та інші заходи для “зустрічі” радянського керівника. Активну участь у цій діяльності взяли також ООЧСУ, СВУ, СУМ, ОДВУ, УГОА. Згаданими організаціями були проведені чисельні акції протесту, а також відправлені листи та петиції на адресу органів влади США, в тому числі, Президенту США Д. Ейзенхауеру від української громади

країни, яка виступала проти цього візиту. 9–11 вересня 1959 року в Комітеті по антиамериканській діяльності Конгресу США відбулися слухання щодо “злочинної політики” М. Хрущова проти українського народу. У них брали участь представники української діаспори Л. Добрянський, К. Кононенко, І.Вовчук, М. Приходько та інші. Результати слухань опубліковані у вигляді книги, як матеріали засідань Конгресу [100, с. 37].

Незважаючи на активні заходи української громади М. Хрущов прибув до Нью-Йорка в другій половині вересня 1959 року. Для його зустрічі УККА видав англomовну брошуру, яка включала в себе текст про злочинну політику М. Хрущова по відношенню до України, а також дві карикатури на радянського лідера авторства Є. Козака. Її тираж складав 50 тис. примірників. Брошура була поширена організаціями української діаспори серед американських політиків та громадськості. Зарубіжні українці також виготовили та розповсюдили тисячі копій тексту промови сенатора Томаса Додда, спрямованої проти візиту М. Хрущова до США. Організації української діаспори в тих містах, де перебував з візитом лідер СРСР, масово поширювали антирадянські матеріали, а також англomовну газету “Свобода”, сторінки якої були присвячені “задокументованим злочинам” радянської тоталітарної системи проти українського народу. Американська преса, радіо і телебачення розповідали про українські антирадянські демонстрації, публікували карикатури на М. Хрущова, а також друкували інформацію про Україну та її прагнення до демократії і незалежності [100, с. 37].

Крім того, необхідно відзначити, що тривали постійні контакти української діаспори з органами влади Канади з намаганням створити проукраїнське лобі та добитися підтримки відновлення незалежності України. 20–23 жовтня 1957 року Оттаву відвідала делегація закордонних українців в складі Р. Малащука, І. Бойка, С. Фроляка, Я. Спальського, В.Солонинки. Вона зустрілася з українськими послами І. Кучерепою, П.Стефуром, Ф. Заплідним, М. Мандзюком, сенатором В. Воллом, а також міністром праці М. Старом. З ними були проведені переговори про потребу і

можливості проведення “політики визволення України” із залученням до цього уряду Канади. Українські політики організували зустріч делегації з міністром закордонних справ Канади С. Смітом. Йому був вручений меморандум в справі визволення України, як одного з аспектів зовнішньої політики Канади [608]. Ввечері 6 листопада в готелі Шато-Лоріє була влаштована прес-конференція для представників іноземних ЗМІ, під час якої була висвітлена історія України та популяризована ідея відновлення її незалежності [608].

Невдовзі українська діаспора Канади підготувала меморандум про колоніальний статус республік, зокрема УРСР, в СРСР та надіслала його на адресу міністра закордонних справ Г. Гріна. В той же час діаспорні громадсько-політичні організації звернулися до української громади Канади з проханням висилати листи та телеграми до уряду з вимогами поставити на порядок денний ООН питання про колоніальну політику СРСР [597, с. 278].

Наслідком подібних дій став виступ прем'єр-міністра Канади Джона Діффенбейкера на Генеральній сесії ООН 26 вересня 1960 року. Він розкритикував “колоніальну політику” Радянського Союзу та виступив на захист України й інших країн, зазначивши їх право на незалежність [597, с. 117].

Таким чином, потрібно підкреслити значну увагу з боку громадсько-політичних організацій зарубіжних українців, яка була приділена налагодженню співпраці українських емігрантських об'єднань з європейськими та американськими організаціями і політичними партіями, органами влади США, Канади, Австралії, країн Західної Європи з метою інформування їх про визвольні змагання українського народу, а також здобуття підтримки в боротьбі за державну незалежність України. Організацією постійних акцій протесту, інформаційних кампаній в мас-медіа проти “поневолення” України українська діаспора привернула увагу органів

влади, політичних сил та громадськості цих країн до “української проблеми”.

Державний Центр УНР в екзилі намагався добитися розгляду питання про відновлення незалежності України, використовуючи для цього трибуну Організації Об’єднаних Націй. Одним з основних пріоритетів зовнішньої політики ДЦ УНР в екзилі вважався європейський напрям, зокрема, вступ майбутньої незалежної України до Об’єднаної Європи. З цією метою ДЦ УНР в екзилі була розгорнута активна діяльність, насамперед, в Італії, Франції, Німеччині, Великобританії, Іспанії, Бельгії, з метою залучення органів влади, політичних сил, мас-медіа та громадськості цих країн до підтримки вимог української еміграції.

2.4. Взаємодія з Американським комітетом визволення від більшовизму

В січні 1951 року виник Американський комітет за свободу народів СРСР. Згодом він змінив назву на Американський комітет визволення від більшовизму (АКВБ). До його складу увійшли Євген Лайонс, Ісаак Дон Левін, письменник Вільям Вайт, професор Гарвардського університету Вільям Елліот, автор багатьох творів про радянський режим Вільям Чемберлен, колишній посол США у Москві адмірал Алан Кірк та інші [538].

Метою АКВБ було об'єднання та консолідація російських політичних організацій і національних комітетів неросійських народів СРСР в боротьбі з більшовизмом. Ця організація повинна була виступати в умовах “холодної війни” як посередник між офіційною владою США та еміграцією з Радянського Союзу. Адаже при встановленні дипломатичних стосунків між обома країнами в 1933 році кожна з них зобов'язалася не дозволяти створення або існування на своїй території будь-яких організацій чи груп, які ставили за мету усунення від влади уряду іншої країни. АКВБ функціонував без будь-яких урядових обмежень, а антирадянська еміграція в Західній Європі ідеально підходила для боротьби проти СРСР. В офіційній інформації для мас-медіа щодо створення АКВБ, зокрема, підкреслювалося, що його метою було сприяння створенню в Німеччині емігрантами з СРСР центральної організації, яка б охоплювала всі демократичні елементи та здійснювала б над ними ефективно координуюче керівництво. АКВБ зобов'язався надати цій організації всебічну моральну та матеріальну підтримку [330, с. 29].

Це привернуло увагу багатьох емігрантських антирадянських організацій. Після переговорів і дебатів, які продовжувалися більше року, 16 жовтня 1952 року було створено Координаційний центр антибільшовицької боротьби (КЦАБ). До його складу увійшли дев'ять організацій: чотири російських та п'ять неросійських національних комітетів. Завданням КЦАБ

було звільнення народів СРСР від комуністичної диктатури та встановлення демократичного ладу відповідно до їх волі та бажання. Він об'єднав такі організації: Ліга боротьби за свободу народів (керівники – Б.І.Ніколаєвський, В.М.Зензинов), Російський демократичний рух (О.Керенський, І.А.Курганов), Союз боротьби за свободу Росії (С.П. Мельгунов, Соловйов), Союз боротьби за звільнення народів Росії (Б.А. Яковлєв (Троїцький), Г.І.Антонов), Азербайджанський національний комітет свободи (Дж.Хаджибейлі, І.Акбер), Союз вірменських борців за свободу (Сааруні, Шауні), Північнокавказьке антибільшовицьке національне об'єднання (А.Авторханов, Гаппо), Національна рада Грузії (Н.К. Цинцадзе, Скіртладзе), Комітет національного звільнення Туркестану (К. Канатбай, д-р А. Бердимурат) [538].

У 1953–1954 роках Державний Центр УНР в екзилі провів ряд переговорів з представниками АКВБ та КЦАБ. Цьому передували консультації і наради українських політичних сил у Мюнхені в 1952 році. Участь в них, крім ДЦ УНР в екзилі, брали представники Українського конгресового комітету Америки, Комітету українців Канади, Закордонного представництва Української головної визвольної ради, Закордонних частин ОУН, Українського союзу гетьманців-державників. Вироблена на переговорах спільна позиція українських політичних організацій свідчила на користь відмови співпраці з КЦАБ та АКВБ, зважаючи на невизнання з боку цих установ української державності. Представники українських організацій стояли на платформі, згідно з якою український народ в 1917–1920 роках вже виборов власну державність і не мав потреби в проведенні будь-яких плебісцитів та не потребував рішень Установчих зборів щодо цього. Російська сторона, зокрема КЦАБ, а також АКВБ повинні були відмовитися від принципів “непередрішенства” – тобто визначення майбутньої долі СРСР тільки після повалення там тоталітарного режиму і заміни його на демократичний. Співпраця була можлива при умові попереднього визнання з

боку російських організацій державної незалежності України, а також інших республік СРСР [330, с. 30].

Відмова українців і представників інших народів СРСР співпрацювати з КЦАБ, а також протиріччя в його середовищі призвела до припинення діяльності цієї організації та часткової зміни позицій керівництва АКВБ. Влітку 1953-го, на конференції дев'яти емігрантських груп у Тегернзеї, неросійські партії поставили перед російськими організаціями питання визнання права народів СРСР на самовизначення. Однак росіяни не погодились на це. О. Керенський повторив вже відому серед російської еміграції формулу про “непередрішенство”, заявивши, що це завдання повинне втілюватись в життя після розвалу СРСР. Він додав, що “не можна ділити шкуру не вбитого ведмеда”. Після цього конференція закінчилась, а КЦАБ припинив своє існування у вересні 1953 року [538].

Після цих подій керівництво АКВБ відмовилося від однозначної ставки на підтримку національної єдності народів Росії та переорієнтувалося на активну співпрацю з національними центрами неросійських народів СРСР. В результаті між ДЦ УНР в екзилі та АКВБ було досягнуто компромісу щодо подальшої співпраці в рамках функціонування Інституту вивчення історії і культури СРСР та радіо “Свобода” [609].

У серпні 1953 року Президент АКВБ адмірал Стівенс звернувся до представників національних центрів народів СРСР, об'єднаних в Паризькому блоці, з закликом підтримати Інститут вивчення історії і культури СРСР (ІВІК СРСР) включенням до його складу наукових діячів різних національностей Радянського Союзу. Інститут був заснований ще в липні 1950 року в Мюнхені представниками російської еміграції. Метою його діяльності була протидія радянському комунізму за допомогою наукових засобів, зокрема шляхом вивчення державного та соціального ладу в СРСР. У квітні 1951 року АКВБ взяв на себе обов'язок фінансування ІВІК СРСР.

Інституту було надане приміщення та обладнання для роботи. Кількість співробітників нараховувала 15 чоловік. Директором ІВІК СРСР був обраний Б.А. Яковлєв.

Проте керівництво інституту перебувало тоді в руках росіян, а сам ІВІК СРСР вивчав російську історію, культуру, економіку та загалом всі досліджувані проблеми ставив в площині СРСР, ігноруючи національно-визвольні рухи та історію неросійських народів СРСР. У відповідь на звернення адмірала Стівенса представники Паризького блоку утворили окрему комісію на чолі з заступником голови екзильного уряду УНР С.Довгалем. Цій комісії було доручено вступити в переговори з представниками АКВБ і підготувати такі умови угоди, які дали б змогу науковим діячам неросійських народів СРСР включитися в роботу інституту [381, арк. 8].

Комісія розпочала свою діяльність в жовтні 1953 року. Протягом 10 місяців проходили переговори між представниками АКВБ проф. Баллісом і його асистентом Н. Александером та Паризьким блоком. На початку 1954 року до участі в них приєдналися представники українських наукових установ, зокрема, проф. І. Мірчук (Український вільний університет у Мюнхені), проф. А. Вакуленко (Український технологічно-господарський інститут), проф. П. Курінний (Українська вільна академія наук), проф. В.Кубійович (Наукове товариство ім. Шевченка), а також вчені інших народів СРСР – білорус доктор С.Станкевич, вірменин доктор С. Торосіян, татарин доктор Є. Керімал [381, арк. 8].

Комісія підготувала проект статуту ІВІК СРСР, який остаточно був прийнятий американською стороною 2 липня 1954 року. Згідно з ним мета діяльності інституту передбачала:

1. Дослідження теорії і практики державного ладу в СРСР, а також різних історичних, культурних, економічних, національних та політичних проблем народів СРСР;

2. Налагодження і розвиток наукових зв'язків з німецькими та іноземними науковими організаціями та вченими;

3. Досягнення взаємного порозуміння між антикомуністичною еміграцією народів СРСР та демократичними країнами.

Серед основних напрямків діяльності ІВІК СРСР були наступні:

- а) зібрання різнобічних матеріалів для виконання дослідницьких завдань інституту;
- б) визначення принципів та методів відносно написання наукових робіт вченими інституту;
- в) критичний аналіз наукових робіт співробітників інституту;
- г) підготовка наукових публікацій;
- д) організація публічних доповідей з питань діяльності інституту;
- е) обмін інформацією щодо наукової діяльності з німецькими та іноземними науковими об'єднаннями;
- ж) створення бібліотеки;
- з) прийняття на роботу службовців та вчених, необхідних для виконання завдань інституту [382, арк. 16–28].

Інститут створювався в формі приватного об'єднання, зареєстрованого як юридична особа, члени якого не мали права на участь в його прибутках. Ними могли бути лише емігранти з СРСР, члени їх родин та нащадки, незалежно від національності, раси, релігійної приналежності та місця проживання. Не допускались до участі в діяльності інституту особи засуджені за безчесні вчинки, а також члени і прибічники фашистських та комуністичних організацій [382, арк. 22–28].

Органами керівництва інституту були Загальна асамблея, Наукова рада та Дирекція. На випадок ліквідації інституту все його майно, включно з книгами, архівами, рукописами та друкованими матеріалами, переходило до АКВБ [382, арк. 29–31].

Крім статуту, прийнятого американською стороною під час наради 2 липня 1954 року, були погоджені й інші умови, які дозволили науковим діячам неросійських народів СРСР взяти участь в науковій конференції в Тутцінгу та Загальній асамблеї інституту в Мюнхені 13 липня 1954 року. Серед них:

- Наукова рада інституту повинна була складатися з 7 членів – 2 росіян, 2 українців, одного білоруса, кавказця та тюрка;
- Дирекція повинна була складатися з одного росіянина, одного українця та одного представника інших народів СРСР;
- Наукова рада інституту призначала стипендії науковцям різних народів на основі запропонованих ними тем;
- Стипендія складала 420 німецьких марок та надавалася на 3 місяці;
- Реорганізований інститут видавав публікації мовами народів СРСР, а також світовими, в першу чергу, англійською;
- Бібліотека інституту мала бути доповнена книгами народів СРСР, а також мікрофільмами з їхніх наукових видань, які зберігалися в бібліотеці Британського музею в Лондоні, Державній бібліотеці у Вашингтоні та інших;
- З метою усунення диспропорції домінування росіян в інституті, його службовий і технічний персонал мав бути доповнений представниками неросійських народів СРСР;
- Кількість наукових співробітників визначалася наявністю кваліфікованих наукових кадрів різних народів та не обмежувалася;
- Розмір наукових публікацій та їх зміст не обмежувався і зумовлювався характером та формою наукових праць [381, арк. 9].

Наслідком цих переговорів стало те, що Паризький блок рекомендував своїм науковим діячам розпочати співробітництво з інститутом.

В липні 1954 року, під час загальних зборів інституту, АКВБ запропонував провести реформу ІВІК СРСР з метою включення до його складу зарубіжних представників різних національностей Радянського Союзу. 13 липня 1954 року відбулася Загальна асамблея нового складу інституту під керівництвом проф. А.П.Філіппова. Була вибрана нова Наукова рада і Дирекція. Після реорганізації склад ІВІК СРСР збільшився до 42 вчених. З них 15 були росіянами, 14 українцями, 5 тюрко-татарами, 3 білорусами, 3 кавказцями, 2 німцями. До складу інституту від української

сторони увійшли доц. І. Бакало, проф. Ю. Бойко, проф. А. Вакуленко, проф. Н. Полонська-Василенко, проф. М. Васильєв, проф. М. Ветухів, проф. Є.Гловінський, проф. В. Кубійович, проф. П. Курінний, проф. Б. Мартос, проф. І. Мірчук, проф. П. Феденко, проф. О. Юрченко, наук. співробітник В.Марченко [382, 4].

До Наукової ради були обрані 2 українці – проф. Б. Мартос і проф. А.Вакуленко, 2 росіянина – проф. П. Ковальковський та проф. В. Мерцалов, а також учасники переговорів з американцями – білорус доктор С.Станкевич, вірменин доктор С. Торосіян, тюрк доктор Є.Керімал. Загалом всі ключові посади в ІВІК СРСР були розподілені з урахуванням національності. Головою Наукової ради був обраний українець проф. Б. Мартос, його заступником росіянин проф. В. Мерцалов. Посаду директора інституту зберіг за собою росіянин Б. Яковлев, його заступником став українець доц. І.Бакало. Посади секретаря та вченого секретаря були надані представникам інших національностей. Після реформи інституту американським радником при ньому був призначений спеціаліст з історії слов'янських народів проф. О.Фредеріксен. Члени ІВІК СРСР проживали в Західній Німеччині, Франції, Великобританії, Туреччині, США та Канаді. Вони збиралися один раз на рік на Загальну асамблею для обрання керівництва інституту та вирішення принципових питань [382, арк. 5].

4 лютого 1955 року в Німеччині відбулася зустріч нового Президента АКВБ Говланда Сарджента з представниками уряду УНР в екзилі С.Созонтовим, С. Довгалем та Д. Андрієвським. На ній українська делегація підняла ряд питань, які стосувалися діяльності ІВІК СРСР. Мова йшла про збільшення бюджету інституту та кількості стипендій для дослідників, прийом на роботу в інститут більшої кількості науковців та технічного персоналу з числа неросійських народів СРСР, періодичне видання наукового збірника українською мовою, книг про Україну світовими мовами, доповнення бібліотеки інституту українськими книгами та мікрофільмами наукових праць з бібліотек США та Великобританії. Президент АКВБ

підтримав пропозиції української сторони, заявивши про те, “що чимало з них можна виконати без затримки, а деякі з них можна виконати згодом [381, арк. 6]”^{*}.

ІВІК СРСР активно займався вивченням історичних, політичних, культурно-освітніх та соціально-економічних аспектів функціонування Радянського Союзу. Вагомий внесок в цю працю внесли українські вчені. Так в 1954–1955 роках ІВІК СРСР призначив стипендії цілому ряду українських науковців для опрацювання наступних тем: І. Майстренку “Криза економіки воєнного комунізму”, М. Марченку “Валютна політика СРСР”, О.Билимовичу “Радянська кооперація після Другої світової війни”, О.Добровольському “Причини нерентабельності кінських заводів в СРСР”, В.Городецькому “Серцева база цукрової промисловості в Радянському Союзі”, Ю. Студинському “Аграрна політика СРСР на Кавказі”, І. Громик “Зернові і бобові культури Західної України”, О. Архимовичу “Хлопківництво в СРСР”, С. Нагаю “Водопостачання і каналізація міст Радянського Союзу після війни”, П. Шидловському “Проблеми переливання крові в СРСР”, Б. Мартосу “Забезпечення старості в СРСР”, О.Кульчицькому “Радянська концепція людини в світлі західної психології”, Б. Цимбалістому “Психологія радянської людини”, Г. Ващенко “Основні напрямки в розвитку радянської педагогіки і школи”, Ю. Абрамовичу та П. Зайцеву “Тарас Шевченко в дзеркалі радянської пропаганди і науки”, Б. Феденку “300-ліття Переяславської угоди в радянській пропаганді”, М. Маньчукову “Сатира і гумор в політичній боротьбі”, Ф. Пігідо “Україна під більшовицькою окупацією”, Я. Зозулі “Війна більшовиків проти України в 1917–1921 рр. з погляду міжнародного права”, О. Повстенку “Архітектура Київської Русі в сучасній радянській інтерпретації”, Д. Бурку “Трагедія православної Церкви українського народу”, М. Єфремову “Шахтинська справа”, П. Феденку

^{*} Документи про роботу Американського комітету по визволенню від більшовизму (листування членів УНРади про роботу Інституту по вивченню історії і культури СРСР, про приїзд голови комітету п. Сарджента). 24 січня – 19 липня 1955 р. – ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 861. – 13 арк.

“Україна після Сталіна”, М. Ковалевському “Опозиційні рухи в Україні і національна політика СРСР”, “Державно-правова еволюція в УРСР у світлі останніх децентралізаційних реформ в СРСР”, О. Юрченку “Політичний і державний статус України в Радянській союзній системі” [382, арк. 14–15].

В грудні 1954 року заходами ІВІК СРСР був виданий перший “Український збірник”, який включав праці українських співробітників інституту, присвячені дослідженню України. Серед них: Б. Мартоса “Завоювання України більшовиками”, П. Курінного “Більшовицька агресія проти України”, Г. Ващенко “Визвольна політика більшовиків у світлі документів про “звільнення” Західної України”, Г. Костюка “З останніх років життя академіка М. Грушевського”, С. Горака “Міжнародні договори і зобов’язання України”, Є. Процюка “Принципи планового господарства в СРСР та їх здійснення в Україні”, С. Нагая “Житлові і побутові умови України та СРСР”, П. Лютаревича “МТС в Україні”. Українська редакція збірника складалася з проф. Б. Мартоса, проф. А. Вакуленка, проф. П. Курінного, а також технічних співробітників – редакторів М. Семчишина та П. Которовича [382, арк. 10].

В результаті того, що в 1954–1955 роках інститут збільшив кількість співробітників, значно зріс обсяг друкованої продукції. Крім періодичних видань “Вісник Інституту” російською мовою та “Бюлетень Інституту” англійською мовою, виходили друком збірники наукових праць українською та турецькою мовами, а також “Матеріали та дослідження” в двох серіях. Був створений науково-бібліографічний відділ, який складав огляди з поточних радянських джерел. Бібліотека ІВІК СРСР зросла до 19 тис. томів та 3,7 тис. комплектів періодики та стала однією з найкращих в Європі з тематики, на якій спеціалізувався інститут. ІВІК СРСР мав ряд цінних архівів та колекцій [610].

За період 1950–1955 року інститут видав більш ніж 80 солідних публікацій, підготовкою яких займалося приблизно 400 авторів, зокрема, 8 книжок і 8 збірників з української тематики, включаючи 2 англійською

мовою. В їх число входили книжки Д. Соловєя “Національна політика партії і уряду СРСР в Україні”, А. Полюйка “Економіка сучасної України”. Інститут надавав інформаційні довідки науковим та іншим закладам, зокрема ДЦ УНР в екзилі, які стосувалися різних аспектів функціонування СРСР. Понад 50 українських науковців дістали стипендії ІВІК СРСР. Українська видавнича група підготувала до 1959 року 16 томів “Українського збірника” і до 1958 року 8 томів “Ukrainian Review” та декілька монографій [241, с. 211].

В 1954 році була створена Нью-Йоркська група ІВІК СРСР. Вона займалася вивченням питань про створення і діяльність органів цивільної влади, а також про роботу громадських, культурних і політичних організацій на території СРСР, окупованій німцями в роки Другої світової війни. Ці матеріали повинні були збиратися від свідків і учасників тих подій і ставили на меті з’ясувати можливість: “утворення демократичної влади після повалення тоталітарного режиму [241, с. 210–211]”*.

З метою поширення інформації в країнах Заходу про історію і культуру України, прагнення її народу до волі і незалежності представники ДЦ УНР в екзилі провели наради з керівником української групи науковців Інституту вивчення історії і культури народів СРСР проф. І. Бакалом та керівником української редакції радіостанції “Свобода” М. Добрянським [379, арк. 59].

Українські науковці допомагали ДЦ УНР в екзилі та активно розміщували протягом другої половини 50-х років ХХ століття статті на актуальні теми української визвольної політики у виданнях Інституту вивчення історії і культури народів СРСР, своїх монографіях, а також публікували наукові праці на шпальтах провідних світових мас-медіа. В англomовному науковому збірнику Інституту вивчення історії і культури народів СРСР “Ukrainian Review” № 5 за 1957 рік було вміщено велику

* Русначенко А. М. О. Ветухів і Інститут вивчення СРСР / Анатолій Русначенко // Михайло Ветухів перший Президент УВАН у США. – Нью-Йорк – Київ – Львів : Місіонер, 2004. – С. 207–212.

статтю керівника Ресорту преси і інформації Ф. Пігідо про українсько-єврейські відносини “Ukrainian Jewish Relations Auring the Revolution 1917–1921” [379, арк. 16].

Наукові публікації ІВІК СРСР, а також аналітична інформація, підготовлена його співробітниками, досить часто використовувалася в інформаційно-пропагандистській та міжнародній діяльності ДЦ УНР в екзилі для популяризації в країнах Заходу справи відродження незалежності України.

Іншим напрямком співпраці ДЦ УНР в екзилі та АКВБ стала участь зарубіжних українців в діяльності радіостанції “Свобода”. Радіо “Свобода”, початкова назва радіо “Визволення”, розпочало своє існування наприкінці 1952 року. На початку своєї діяльності воно підпорядковувалося спільному керівництву американської адміністрації та Координаційного центру антибільшовицької боротьби на чолі з князем О.Керенським. Після організації радіо “Свобода”, в ній понад 2 роки не було радіопередач українською та білоруською мовами через розходження, які існували у представників неросійських народів СРСР з КЦАБ.

В кінці 1954 року були проведені детальні переговори між Паризьким блоком та АКВБ щодо вирішення цього питання. Участь у переговорах брали від українців – Микола Ливицький, від білорусів – Микола Абрамчик. Їх наслідком стало створення української та білоруської редакцій на радіо “Свобода”. Умови угоди між Паризьким блоком та АКВБ визначали засадничі принципи функціонування української редакції радіо “Свобода”. До них серед інших відносилися такі:

1. Персонал української редакції повинен був призначатися за згодою дирекції радіостанції та екзильного уряду УНР;
2. Зміст та ідеологічна спрямованість українських радіопересилань повинні були узгоджуватися між дирекцією радіостанції та екзильним урядом УНР;

3. Українська радіоредакція повинна була керуватися не тільки інструкціями дирекції радіостанції але й уряду УНР в екзилі;

4. Зважаючи на те, що в основу діяльності радіо “Свобода” були покладені принципи “непередрішенства” та “права народів на самовизначення”, українська радіоредакція не мала права проводити безпосередньої пропаганди за відновлення державної незалежності України та закликати до активної діяльності в цій справі. Проте вона мала право постійно і вичерпно подавати відомості про існування суверенної української держави в минулому, її утворення, боротьбу з іноземною агресією, захоплення, тогочасні утиски з боку радянського режиму в Україні;

5. Українська радіоредакція повинна була подавати відомості про діяльність українських громадсько-політичних організацій в країнах Заходу, передавати в інформаційному порядку їх заклики, декларації, відозви та звернення. Ця інформація не мала підлягати цензурі. Прямий ефір радіо “Свобода” повинен був надаватися для виступів діячам Державного центру УНР в екзилі, які мали право висвітлювати свої погляди на майбутнє України. Подібні матеріали мали подаватися у вигляді об’єктивної інформації, і за домовленістю сторін радіо “Свобода” не несла за них відповідальності [387, арк. 26–27].

16 серпня 1954 року група українських журналістів створила українську радіоредакцію і розпочала свої 20-хвилинні програми впродовж 12 годин тричі на кожну непарну годину. Шефами української радіоредакції в 1954–1965 роках були: М. Ковальський, М. Добрянський, В. Кубрик-Ромашка. Крім того, від американської адміністрації діяли представники радіо “Свобода”: Діз, Терпак, Дяковський, Герус, Бесараб [387, арк. 26–27].

З 30 жовтня 1956 року українські радіопередачі були збільшені до 30 хвилин 15 годин на добу. Згодом було введено ще 2 додаткові радіопрограми по 30 хвилин кожна. Загальна тривалість українських програм в ефірі складала 18 годин. З 1957 року розклад радіопрограм раз на день змінювався, для того, щоб включити останні новини, які надійшли в першій половині дня.

Потужність українських радіотрансляторів була низькою та дозволяла покривати радіохвилями лише територію УРСР. ДЦ УНР в екзилі неодноразово звертався до АКВБ та дирекції радіостанції “Свобода” з вимогами передати українській радіоредакції потужніші транслятори, зокрема, розташовані в Іспанії. Вони були в 5 разів потужніші за українські та дозволяли покривати радіохвилями територію Західної і Східної Європи, Далекий Схід і Казахстан. АКВБ обіцяв це зробити в майбутньому, зважаючи на технічні складнощі, які існували на той момент. Це викликало справедливе невдоволення ДЦ УНР в екзилі, який неодноразово підкреслював переваги, надані в радіотрансляціях російській еміграції, незважаючи на те, що саме українські радіопересилання СРСР заглушував з особливою наполегливістю [379, арк. 29].

Незважаючи на не цілком сприятливі умови співпраці з радіо “Свобода”, протягом перших 3 років існування української радіоредакції було досягнуто певних результатів. Радіопрограми розповідали про “колоніальну політику Москви”, примусову русифікацію, утиски неросійських народів СРСР. В програмі “З життя української еміграції” містилася інформація політичного характеру, в радіопрограми включалася інформація ДЦ УНР в екзилі стосовно боротьби за державну незалежність України, подавалися критичні статті про українську радянську літературу. Проте не було дозволено виступів в прямому ефірі політичних діячів української еміграції. Натомість було введено практику передавати інтерв’ю з визначними українськими особистостями [379, арк. 30].

З 1958 року серед європейського керівництва АКВБ помітно зросли “проросійські настрої”. Це вилилося у відміну підготовленої Паризьким блоком Антиколоніальної конференції народів СРСР, яка мала відбутися в Парижі з участю європейських парламентарів та видатних політичних діячів країн Заходу. Європейське представництво АКВБ відмовилося фінансово допомогти заздалегідь запланованому проведенню цієї конференції. Замість неї, за рахунок тих сум, які були виділені на проведення конференції, була

організована, без відома Паризького блоку, виставка “10 років комунізму”, витримана в “московському імперіалістичному стилі” [379, арк. 30–31].

Подібні тенденції відбилися і на роботі радіо “Свобода”. До гострого протистояння між ДЦ УНР в екзилі та дирекцією радіостанції ситуація дійшла в 1959 році, коли американське керівництво радіо “Свобода” заборонило передавати в усіх неросійських мовах відомості про резолюцію Конгресу США № 86-90 про Тиждень поневолених націй. Через деякий час, екзильний уряд УНР та Паризький блок втратили вплив на кадрову політику та зміст радіопересилань радіоредакцій неросійських народів СРСР. Паризький блок спробував виправити ситуацію, яка склалася. З його ініціативи була створена Консультативна комісія, до складу якої увійшли представники Паризького блоку та дирекції радіо “Свобода”. Представники Паризького блоку висунули ультиматум дирекції радіостанції: вони повинні були мати вплив на формування кадрової бази національних радіоредакцій та характер і зміст їх радіопередач [387, арк. 27].

Комісія набула постійного статусу. Її засідання відбувалися кілька разів на рік. На них обговорювалися різні актуальні питання щодо становища СРСР. Становище в радіо “Свобода” покращилося. В редакційній політиці більше уваги стало приділятися національним проблемам в СРСР. Проте повернути собі контроль за формуванням кадрової бази національних радіоредакцій та характером їх радіопередач Паризькому блоку так і не вдалося.

Підсумовуючи все вищесказане, необхідно зазначити, що в 1951 році з метою протидії СРСР в ході “холодної війни” був створений Американський комітет визволення від більшовизму. Основним завданням АКВБ було об’єднання та консолідація російських політичних організацій і національних комітетів неросійських народів СРСР в боротьбі з більшовизмом. Для цього було створено Координаційний центр антибільшовицької боротьби, який невдовзі припинив своє існування через національні та ідеологічні протиріччя серед його членів. З цих же причин українська еміграція відмовилася співпрацювати з КЦАБ і, відповідно, з АКВБ.

Необхідно відзначити, що після зміни позиції АКВБ щодо однозначної підтримки національної єдності народів Росії та переорієнтації на активну співпрацю з національними центрами неросійських народів СРСР, між Державним Центром УНР в екзилі та АКВБ було налагоджено активну взаємодію. Вона стосувалася, насамперед, участі української еміграції в роботі Інституту вивчення історії і культури СРСР та радіостанції “Свобода”, які функціонували під егідою та на гроші АКВБ.

2.5. Інформаційна політика української діаспори на прикладі Державного Центру УНР в екзилі

Серед основних напрямків діяльності ДЦ УНР в екзилі важливе місце відводилося інформуванню представників української еміграції, а також органів влади, політичних сил, громадськості і мас-медіа країн Заходу про визвольні змагання українського народу з метою отримання підтримки в боротьбі за державну незалежність України. Інформаційна діяльність ДЦ УНР в екзилі здійснювалася за допомогою Ресорту преси і інформації уряду УНР в екзилі. Ресорт преси і інформації уряду УНР в екзилі був створений в період проведення першої сесії УНРади, яка тривала з 16 по 20 липня 1948 року. В різний час його очолювали М. Шлемкович, С. Довгаль, М.Лівицький, Ф. Пігідо.

Основними напрямками інформаційної діяльності ДЦ УНР в екзилі в перші роки його утворення були:

- розповсюдження серед української еміграції інформації про мету, завдання та особовий склад ДЦ УНР в екзилі;
- ознайомлення міжнародних організацій, органів влади, політичних сил, мас-медіа та громадськості країн Заходу з фактом створення ДЦ УНР в екзилі;
- налагодження зв'язків з українськими та іноземними мас-медіа країн Заходу;
- інформування зарубіжної громадськості про український національно-визвольний рух та боротьбу українців за відродження незалежної демократичної України;
- розбудова організаційної структури Ресорту преси і інформації уряду УНР в екзилі, зокрема створення посад Уповноважених Ресорту в країнах Заходу;
- налагодження видавничої діяльності Ресорту преси і інформації.

Згідно з підготовленим М. Лівіцьким в 1952 році “Загальним планом праці уряду УНР в екзилі” основними завданнями Ресорту преси і інформації вважалися: підтримка зв’язків з мережею уповноважених і зв’язкових для проведення внутрішньої і зовнішньої пропаганди, періодичне видавництво інформаційних бюлетенів українською мовою та неперіодичне іноземними, здійснення пропагандистських акцій серед українців та іноземців (проведення прес-конференцій, виступи на радіо, розсилка пропагандистських матеріалів тощо), організація і проведення усної пропаганди серед українців і іноземців шляхом публічних виступів з доповідями, здійснення проекту періодичних видань англійською, німецькою і французькою мовами, видання інформаційних брошур іноземними мовами, а також організація поїздок з пропагандистськими виступами серед українських громад Німеччини та інших країн Європи [373, арк. 32–33].

Інформаційна діяльність Ресорту преси і інформації відбувалася у формі: усної інформації, шляхом листування, за допомогою мас-медіа.

Основним завданням Ресорту преси і інформації в 1948–1949 роках було інформування української еміграції в Німеччині та Австрії про реорганізацію ДЦ УНР в екзилі, створення УНРади та екзильного уряду УНР, а також значення цих подій в справі боротьби за відродження незалежної демократичної України. Для цього були залучені члени УНРади. Ситуація поглиблювалася браком фінансових коштів. Ресорт преси і інформації розробив план відвідань таборів української еміграції членами УНРади. Наголос був зроблений, в першу чергу, на американську зону окупації, де перебувала найбільша кількість українців та мешкало багато представників УНРади [379, арк. 2].

Для підсилення місцевих інформаторів і для налагодження тіснішого зв’язку української еміграції з ДЦ УНР в екзилі, члени УНРади М.Лівіцький, С.Росоха та О.Бойдуник об’їхали англійську зону окупації. У французькій зоні окупації – в Австрії, з лекціями виступили проф. Гловінський, др. Білинський, др. Лисий та інші [379, арк. 2–5].

Протягом серпня-жовтня 1948 року всі таборіві осередки українців були ознайомлені з фактом реорганізації ДЦ УНР в екзилі та метою його діяльності. Впродовж 1948–1949 років делегати УНРади побували з інформацією про ДЦ УНР в екзилі та боротьбу за відродження незалежної демократичної України по декілька разів в кожному таборі, де перебували українці. Кількість учасників зібрань, на яких виступали посланці УНРади, в великих таборах доходила до 800–1000 осіб за один раз. Керівник Ресорту преси і інформації С. Довгаль підкреслював, що відсоток присутніх був дуже високим. На його думку: “Це свідчило про велике зацікавлення всього українського громадянства фактом створення УНРади та довершенням консолідації українських політично-визвольних сил навколо одного центру – Української Народної Республіки [379, арк. 3]”^{*}.

Активну участь у виступах в таборах українських біженців в Німеччині брали: М. Шлемкович і Л. Макарушка (Авгсбург), О. Бойдуник, П. Феденко, А. Кротюк, С. Чернецький, Г. Денисенко (Ашафенбург, Берхтесгаден, Ерланген, Байройт, Ланнсгут), В. Соловей, С. Довгаль, М. Ливицький, М. Капустянський, Ю. Бойко, М. Степаненко, С. Підгайний, С. Вовчук (Майнц-Кастель, Регенсбург, Мюнхен-Шлясгайм, Мюнхен-Фрайман, Цуфенгавзен, Ельванген, Гіссен, Пфорцгайм, Етлінген), К. Паньківський, С. Річецький, М. Степовий, Д. Поритко, С. Козюк, П. Васишин, М. Дмитрюк, Ю. Дивнич, К. Дацко, С. Баран (Ділінген, Корнберг, Ноймаркт, Генав, Інгольштадт, Крайбург, Новий Ульм, Мітенвальд, Вайсенбург) [379, арк. 5].

Активно використовував Ресорт виїзд українців з Німеччини до інших країн, передаючи їм інформаційні матеріали про ДЦ УНР в екзилі та український національно-визвольний рух з проханням виступати на відповідні теми в місцях свого нового поселення.

^{*} Документи про роботу Українського інформаційного бюро (вісті Укрінформбюро, звіти про діяльність, плани роботи). 16 липня 1948 р. – 10 липня 1959 р. – ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 374. – 64 арк.

Подібні дискусійні і маніфестаційні збори-віче відбувалися в містах США, Канади, Аргентини, Бразилії, Франції, Великобританії, Бельгії та інших. Так в США, зокрема, з значним успіхом виступали Я. Зозуля, І.Паливоха, Ю. Ревай, М. Шлемкович (останній після еміграції до США в березні 1949 року), в Канаді – В. Кохан, С. Росоха [333, с. 277].

Ресорт преси і інформації підготував і видав для допомоги виступаючим 3 посібника, а саме “Тези доповіді про УНРаду”, “Думки до доповіді про УНРаду”, “УНРада, її постання, організація і значення”. Тираж цих видань складав 500 примірників. Зазначені матеріали були вислані всім членам УНРади, а також представникам української еміграції США, Канади, Аргентини, Бразилії, Франції, Великобританії, Бельгії, Австралії, Швеції, Італії, Швейцарії, Венесуели [333, с. 277].

Однією із форм роботи Ресорту преси та інформації було налагодження систематичного листування з багатьма українськими та іноземними діячами, які перебували в різних країнах світу. Керівник Ресорту в 1949 році С.Довгаль писав з цього приводу: “Досягнення в цім напрямі є значні, ми іноді уривки з тих листів подаємо в пресі, особливо думки чужинців, які шляхом листування відкривають для себе новий світ – Україну, а свої діячі довідуються про цікаві для них деталі та різні факти політичного, культурного чи іншого значення. Метода праці така. Ресорт через своїх знайомих та приятелів довідується, що така особа чи така особа перебуває в листових зв’язках з особою, до якої може бути зацікавлення. Тоді Ресорт просить, побіч з приватними справами особистого значення, інформувати свого кореспондента й про справи української визвольної політики. Коли цю методу поширити, вона відіграє ще більшу роллю в інформуванні українських і чужинецьких діячів [379, арк. 3]”*.

* Документи про роботу Українського інформаційного бюро (вісті Укрінформбюро, звіти про діяльність, плани роботи). 16 липня 1948 р. – 10 липня 1959 р. – ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 374. – 64 арк.

Організаційна структура Ресорту преси і інформації передбачала діяльність наступних відділів:

1. Українського інформаційного бюро (Укр. Інформ. Бюро), яке мало за допомогою українських журналістів з різних країн займатися видавничою діяльністю, зокрема видавати українською й іноземними мовами “Вісті”, пресові бюлетні для мас-медіа, брошури і книги для висвітлення проблем відродження незалежної демократичної України, співпрацювати з зарубіжними видавництвами;

2. Відділу українських радіопересилань, який повинен був тісно співпрацювати з українськими радіовідділами радіостанцій “Визволення”, “Голос Америки”, “Голос Канади”, “Радіо Риму”, “Радіо Мадриду”, “Радіо Буффало”, радіостанціями Бразилії. Цей відділ мав постачати їх новинами й коментарями про ДЦ УНР в екзилі, громадсько-політичне життя в діаспорі та Україні. До сфери його обов’язків входило пророблення заходів для відкриття Європейського відділу “Голосу Америки” українською мовою, а також Українського відділу BBC та, на перспективу, українських радіовідділів у Франції й Туреччині;

3. Представництв Ресорту в різних країнах. До їхньої компетенції входило налагодження контактів з мас-медіа своїх країн, розміщення в них матеріалів про події в Україні, збір та пересилка до Ресорту інформації про питання, які стосувалися боротьби за відродження незалежності України, участь в роботі українських товариств співпраці з іншими народами і популяризації їх діяльності, підтримка контактів з еміграційними ЗМІ народів країн Центральної і Східної Європи та СРСР, організація доповідей про діяльність ДЦ УНР в екзилі серед української громади;

4. Прибічної Рада при Ресорті. Вона складалася з відомих українських журналістів та письменників для створення професійного підходу до української пропаганди в країнах Заходу та СРСР [379, арк. 21].

Головною метою інформаційно-пропагандистської роботи ДЦ УНР в екзилі мало стати найефективніше використання “холодної війни” між

країнами Заходу та СРСР для забезпечення відродження незалежної демократичної України. Важливими аспектами подібної діяльності було використання протиріч між обома військово-політичними блоками для спонукання їх до поступок українській державності, а також привернення народних мас і радянської еліти в Україні на сторону українських державно-визвольних змагань.

Для цього було вирішено використовувати політично-пропагандистський і інформаційний тиск з боку Державного центру УНР в екзилі на органи влади СРСР. Одним з основних його елементів була концепція “демократичної Української Народної Республіки та вільної коаліції партій Української Національної Ради” на противагу уряду УРСР. Державний центр УНР в екзилі домагався більшої свободи для національно-культурного розвитку українського народу в СРСР, підвищення рівня життя населення Радянської України, а також здобуття нових формальних і фактичних атрибутів “державності” УРСР та наповнення вже існуючих реальним змістом [379, 18].

З цією метою на Ресорт преси та інформації уряду УНР в екзилі покладалося завдання: “...бити по Москві зі становища їхньої ж конституції. Систематично показувати народові України фіктивність “самостійності” УССР через неповноцінність, напр. міністерств закордонних і військових справ, відсутність дипломатичних зв’язків УССР із зовнішнім світом, підкреслювання, що Україна ще не є соборна, винародовлення України через репресії і переселення ...через викриття антинародної економічної, фінансової, адміністративної політики Москви щодо України та політики нерівномірного капіталовкладення на теренах УССР... [379, арк. 18]”*.

Іншим напрямком інформаційної діяльності ДЦ УНР в екзилі була пропаганда відродження незалежної демократичної України в країнах

* Документи про роботу Українського інформаційного бюро (вісті Укрінформбюро, звіти про діяльність, плани роботи). 16 липня 1948 р. – 10 липня 1959 р. – ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 374. – 64 арк.

Заходу. Її пропонувалося будувати насамперед на основі подій в УРСР. Зокрема, на їх тлі висвітлювати цілі і діяльність ДЦ УНР в екзилі, використовуючи, насамперед, зарубіжну пресу, радіо, наукові видання, кіно, міжнародні з'їзди і конференції. Важливе значення мало своєчасне реагування Укр. Інформ. Бюро на появу в західній пресі інформації та коментарів про українську визвольну справу, особливо у випадку наклепів і перекручувань. Це мало сприяти налагодженню тісних контактів із західними мас-медіа. Окремі зусилля мали бути спрямовані на залучення іноземних журналістів і публіцистів для висвітлення української тематики, зокрема і за допомогою організації постійних прес-конференцій та доповідей для іноземної преси. Багато уваги приділялося підтримці контактів Укр. Інформ. Бюро та українських журналістів з засобами масової інформації представників інших народів СРСР. Планувалося систематично видавати “Вісті” англійською і німецькою мовами, “Визволення” – російською та французькою мовами [332, с. 259].

Згадана вище інформаційна діяльність Державного центру УНР в екзилі полягала в тому, щоб використовуючи юридичний стан УРСР демонструвати країнам Заходу, зокрема США, їх відставання від СРСР в боротьбі за “українську карту” в “холодній війні” та спонукати їх до: а) відмови від концепції “непередрішенства” супроти України; б) підтримки в “холодній війні” концепції УНР як найефективнішого засобу протиставлення концепції УРСР; в) підтримки ДЦ УНР в екзилі, коаліції партій УНРади, політичних, культурно-наукових і громадських українських установ на Заході; г) розширення мережі наукових закладів для вивчення національних і соціальних проблем СРСР та створення духовних цінностей для боротьби з ним.

Представники ДЦ УНР в екзилі вважали, що завдяки підтримці країнами Заходу українських науковців на еміграції та підготовці достатньої кількості молодих наукових кадрів, були б розроблені нові засоби тиску на

органи влади СРСР. А це неодмінно призвело б до зміни симпатій населення СРСР на користь Заходу [332, с. 259].

Таким чином, завдяки активному використанню пропагандистського апарату ДЦ УНР в екзилі намагався добитися від обох ворожих таборів в ході “холодній війні” задоволення українських державницьких прагнень.

План реалізації згаданих стратегічних цілей зокрема передбачав:

1. Організацію всестороннього і швидкого інформування українців про мету, акції і конкретні здобутки ДЦ УНР в екзилі та найважливіших українських політичних культурно-наукових і громадських організацій, використовуючи для цього українські радіопередачі з різних країн;

2. Допомогу в залученні українських політичних, наукових, публіцистичних і журналістських кіл в діяльність інститутів “холодної війни” західних держав для впливу, в міру можливого, на характер роботи цих установ на користь відродження незалежної демократичної України;

3. Укріплення дружби між народами СРСР на ґрунті їхніх спільних визвольних державницьких інтересів за допомогою взаємного обміну матеріалами для радіопередач різних народів;

4. Пропаганду на СРСР з використанням радіо і листівок за допомогою залучення до цих акцій Антикомуністичного об’єднання колишніх вояків і офіцерів Радянської Армії, Демократичного об’єднання бувших репресованих українців під Советами, Об’єднання демократичної української молоді та інших;

5. Проведення протестних акцій, а також участь у подібних заходах, організованих іншими об’єднаннями проти зловживань радянської системи [332, с. 259].

Наступний напрямок інформаційної діяльності ДЦ УНР в екзилі був спрямований в середовище української діаспори країн Заходу. Він передбачав всебічну допомогу морально-політичному і організаційному скріпленню українського демократичного табору, консолідацію українських наукових, релігійних і громадських установ, зведення нанівець

деструктивних процесів в політичному житті української громади, ефективно інформування української еміграції про завдання і здобутки ДЦ УНР в екзилі та інших провідних українських політичних, науково-культурних і громадських організацій [332, с. 259–260].

Перелік заходів з цього приводу включав в себе: а) видавництво пресових бюлетенів, призначених для швидкого забезпечення матеріалами редакцій преси і радіо; б) видавництво “Вістей” українською мовою, з докладним аналізом подій в УРСР, становища в середовищі еміграції та висвітлення українських зовнішньополітичних акцій; в) організацію доповідей представників ДЦ УНР в екзилі перед українськими громадами іноземних країн; г) організацію прес-конференцій для українських мас-медіа [332, с. 260].

Відбувалася розбудова інформаційної структури ДЦ УНР в екзилі. Відповідно до постанови екзильного уряду УНР від 17.10.1948 року про створення його Крайових представництв в окремих країнах, було призначено Уповноважених Ресорту преси і інформації при них. Зокрема, Уповноваженим у Франції став Р. Голян, в Швейцарії – І. Лисяк-Рудницький, в Австралії – Я. Логин, згодом Т. Нікітченко [379, арк. 11–12]. Було створене Українське інформаційне бюро (Укр. Інформ. Бюро), яке мало за допомогою українських журналістів з різних країн займатися видавничою діяльністю, зокрема видавати українською та іноземними мовами “Вісті”, пресові бюлетені для мас-медіа, брошури і книги для висвітлення проблем відродження незалежної демократичної України, співпрацювати з зарубіжними видавництвами.

З жовтня 1950 року почало виходити в світ щомісячне періодичне видання Укр. Інформ. Бюро – “Вісті”. Воно розповсюджувалося серед української еміграції та сприяло популяризації праці та підвищенню авторитету ДЦ УНР в екзилі. Його перший тираж складав 350 екземплярів. В 1952 році було видано 20 номерів цієї газети. Розпочалося видавництво бюлетенів Укр.Інформ.Бюро німецькою мовою. Вони зокрема стосувалися

конференції екзильного уряду УНР у вересні 1951 року, конференції “поневолевих народів” в листопаді 1951 року, Конгресу вільних журналістів у Берліні в квітні 1952 року та інших подій. Видано також один випуск Укр. Інформ. Бюро та дві брошури “Українська визвольна політика” та “Україна і Польща” англійською мовою [373, арк. 62].

В засобах масової інформації активно висвітлювалися влаштовані Ресортом преси і інформації заходи, зокрема велика прес-конференція для іноземної преси у вересні 1951 року, на якій з заявами виступили Голова екзильного уряду І. Мазепа, керівник Ресорту закордонних справ С.Вітвицький, керівник Ресорту преси і інформації М. Лівницький. Інформацію про неї, крім чисельної іноземної преси, передало і радіо Баварії. В квітні 1952 року М. Лівницький на чолі делегації українських журналістів, яка складалася з 14 осіб, взяв участь в Конгресі вільних журналістів у Берліні. В серпні 1952 року представники Ресорту виступали на великій українській маніфестації в Вальці з приводу річниці голоду в Україні. Текст промови М. Лівницького був вміщений у німецькому журналі “Україна в минулому і сучасному” в номері за квітень-грудень 1952 року [379, арк. 13].

Налагоджено контакти з іноземними журналістами, зокрема укладено угоду з редакцією німецького друкованого органу Союзу вільної преси. Згідно з нею Ресорт постачав для цього видання матеріали про Україну. Голова Ресорту преси і інформації М. Лівницький звернувся з листом до директора радіостанції “Голос Америки” з проханням вмістити в українських радіопередачах відозву екзильного уряду УНР. У додатках до листа було надіслано текст англійською мовою та нота уряду до ООН. В листі було подано короткі відомості про ДЦ УНР в екзилі. Невдовзі надійшла відповідь з інформацією про те, що всі згадані документи були передані для вивчення відповідним відділам Державного департаменту США. Через деякий час “Голос Америки” розпочав постійно передавати інформаційні повідомлення про ДЦ УНР в екзилі, чого до того не було. 22 січня 1952 року “Радіо-Рим”

передало промову голови екзильного уряду УНР І. Мазепи з приводу свята Української державності [379, арк. 12–14].

ДЦ УНР в екзилі з метою подальшої популяризації справи відродження незалежної демократичної європейської України серед іноземних політичних кіл та міжнародних організацій фінансово підтримав участь українських журналістів у радіоконференціях, влаштованих німецькими ЗМІ і присвячених проблемам країн Східної Європи. Вони відбувалися з березня 1952 по листопад 1953 років в Штутгарті. В квітні 1952 року делегація ДЦ УНР в екзилі взяла участь в Конгресі вільної преси, який відбувався в Берліні. Заступник голови Ресорту закордонних справ Дмитро Андрієвський виступив перед його учасниками з доповіддю “Советізація України”, де змалював переслідування, яким піддається український народ в СРСР [363, арк. 83–87].

Налагоджено контакти щодо видавництва періодичної кореспонденції під назвою “Об’єднана Європа”. Її видавцем мав бути Ульріх фон Штауффенберг – небіж полковника, який здійснив замах на А. Гітлера 20 липня 1944 року. В цьому журналі мали друкуватися матеріали про Україну, український національно-визвольний рух, а також боротьбу інших “поневолевених народів” за свою незалежність [379, арк. 11].

Активні стосунки підтримувалися із Студійним колом проблем Сходу в Штутгарті. Українським представником в цій організації був редактор Павло Которович. М. Ливицький та П. Которович неодноразово виступали на засіданнях Кола з інформацією про боротьбу за незалежність України. Їх доповіді мали великий резонанс, зважаючи на те, що на зібраннях Кола були присутні багато політиків і журналістів різних національностей [373, арк. 62].

Екзильний уряд УНР в 1950–1960 роках проробляв заходи для налагодження інформаційних контактів з українцями в УРСР. Для цього активно використовувались українські радіовідділи “Голосу Америки”, “Голосу Канади”, “Радіо Риму”, “Радіо Мадриду”, “Радіо Буффало”, “Радіо Свобода”.

Для інформування української еміграції про діяльність ДЦ УНР в екзилі було налагоджено постійні контакти з українськими газетами: “Прометей”, “Народна воля”, “Народне слово”, “Свобода” (США), “Українській голос”, “Канадійській фермер” (Канада), “Українські вісті” (Європа), “Українське слово” (Франція), “Українці в Австралії” (Австралія). ДЦ УНР в екзилі підтримав ініціативу українців в Аргентині про створення газети “Рада”. Вона стала друкованим органом Товариства сприяння УНР та Товариства прихильників УНР. Ресорт преси і інформації екзильного уряду УНР розмістив в бюлетенях Укр. Інформ. Бюро заклики на підтримку цієї газети, направив листи до всіх Крайових представництв екзильного уряду УНР, в яких просив підтримати нове українське періодичне видання та надсилати до нього свої матеріали і статті [379, арк. 27].

Намічена програма інформаційної діяльності ДЦ УНР в екзилі активно впроваджувалася в життя. Єдиною перешкодою були недостатні обсяги фінансових коштів, які мав в своєму розпорядженні екзильний уряд УНР. Це стало основною причиною того, що проєктований ДЦ УНР в екзилі випуск “Вістей” іноземними мовами був не реалізований, а інформація в країнах Заходу про українські визвольні змагання була недостатньою.

Значну допомогу для виправлення подібного становища надав Ресорт закордонних справ уряду УНР в екзилі. Для інформації світового співтовариства його співробітники кожні 10 днів надсилали ком’юніке іноземними мовами на адреси найбільших світових ЗМІ в Західній Європі та Північній Америці. Мова в них йшла про український визвольний рух, становище в Україні та прагнення українського народу до відновлення власної незалежної держави. Крім того, починаючи з 1949 року Ресорт закордонних справ висилав щорічно понад 200 листів на адреси визначних, переважно англо-американських політичних діячів, науковців, письменників і журналістів з інформацією про український визвольний рух та ДЦ УНР в екзилі [367, арк. 9].

З цією ж метою активно використовувався Бюлетень Укр. Інформ. Бюро, який в 1956–1960 роках тиражем 1500 примірників розсилався до українських і зарубіжних мас-медіа, політичним діячам, науковцям та представникам громадських організацій іноземних країн, а також Крайовим представництвом ДЦ УНР в екзилі [379, арк. 15].

У 1958–1960 роках керівник Ресорту преси і інформації Ф. Пігідо опублікував в газетах Італії, Іспанії, США, Канади і Аргентини ряд статей на підтримку позицій УНР та її лідерів. Найбільший розголос мали статті “Та все ж ... Соборна УНРеспубліка”, “Брутальна фальшивка”, “Масовий ... клебочучий рух”. В 1958–1959 роках ним було вміщено в органах української преси ряд статей щодо публікацій в російському збірникові Інституту вивчення історії і культури народів СРСР тенденційних не наукових матеріалів про Україну “На небезпечних манівцях”, “Радіовисильня українською мовою” тощо. [379, арк. 26–27].

Велику кількість статей та інформаційних матеріалів, присвячених боротьбі українського народу за відродження незалежної демократичної України, було надруковано в багатьох американських і канадських засобах масової інформації під час подорожей до Північної Америки Голови УНРади Івана Багряного в 1959 році та Голови екзильного уряду УНР Миколи Ливицького в 1958 та 1960 роках. Вони активно проводили зустрічі з українською громадою та представниками політичних кіл, громадськості та мас-медіа США і Канади, ознайомлюючи їх з актуальними питаннями боротьби за відродження незалежної демократичної України [379, арк. 26–27].

Незважаючи на постійний брак необхідних фінансових коштів активно проходила видавнича діяльність ДЦ УНР в екзилі. В літку 1957 року було видано тиражем 3000 екземплярів “Збірник матеріалів IV сесії УНРади”. В 1958 році вийшла брошура Ф. Пігідо “Консолідація і т. зв. непередрішенство”. Її тираж склав 1000 примірників. В ній керівник Ресорту преси і інформації вперше поставив питання про потребу перегляду відносин з Американським комітетом визволення від більшовизму.

У 1958–1959 роках заходами Ресорту було зроблено два видання памфлету В. І. Гришка “Хто з ким і проти кого? Відкритий лист-відповідь Ю.Смоличу” загальним тиражем 3500 примірників. Іншу книгу В. І. Гришка “Молода Україна пореволюційного сорокаліття під Советами” було опубліковано за допомогою видавництва “Україна”. Більше тисячі примірників цих книг В. І. Гришка було надіслано ДЦ УНР в екзилі на адреси культурних і наукових установ, а також бібліотек Радянської України. Навколо них розгорнулася жвава дискусія з радянською пресою [379, арк. 15–16].

Ряд інформаційних праць було видано англійською та німецькою мовами. Так, Микола Лівичий підготував дві брошури “Wie lange noch die illusion der Koexistenz” та “The fight for freedom of the nations invaded by Moscow and the policy of the free World”. Кожна з них вийшла тиражем 2000 примірників. Крім того було видано англійською і німецькою мовами брошури “Ukrainische Jugend und die Bolschevismus” та “Ukrainian Youth and Bolschevism” також тиражем 2000 примірників кожна. Ці брошури було розіслано на адреси Крайових представництв екзильного уряду УНР, в найбільші світові бібліотеки та університети, визначним політичним і громадським діячам США, Канади, країн Західної Європи та представникам інших держав [379, арк. 24].

Ресорт преси і інформації уряду УНР взяв активну участь в підготовці і проведенні Світового фестивалю молоді, який відбувався у Відні навесні 1959 року. На фестиваль було відряджено редактора “Радіо Свобода” А.Ромашко. Він розповсюджував серед учасників фестивалю пропагандистські матеріали, видані ДЦ УНР в екзилі та присвячені боротьбі за відродження незалежної демократичної України [379, арк. 16].

Активну участь ДЦ УНР в екзилі взяв в організації відзначення 40-ліття УНР та 10-ліття УНРади. Було підготовлено до друку ювілейний “Збірник до 40-ліття проголошення Української Народної Республіки”. Ресорт преси і інформації видав “Тези до відзначення 40-ліття проголошення

Української Народної Республіки” та “Тези до 10-річчя УНРади”. В такий спосіб екзильному уряду УНР вдалося перебрати на себе в більшості зарубіжних країн роль головного організатора відзначення цих загальноукраїнських ювілейних дат. Це призвело до того, що участь у ювілейних заходах взяли десятки тисяч українців та представників іноземної громадськості. Крім провідних українських політичних діячів на них виступили відомі політики США, Канади, Німеччини. В мас-медіа зарубіжних країн були вміщені чисельні статті та радіопрограми присвячені історії і культурі України, проблемі відродження незалежної демократичної України. Зокрема, в ряді газет країн Європи, США, Канади та Аргентини було опубліковано серію статей під загальною назвою “Від автономії до незалежної Української Держави” загальним обсягом біля 80 сторінок друкованого тексту, а також спеціальну статтю з нагоди 10-річчя УНРади “Українська Національна Рада” [379, арк. 26].

Подібна діяльність сприяла зміцненню позицій ДЦ УНР в екзилі, визнання його як повноважного представника “поневоленого” українського народу в світі.

Підсумовуючи все вищесказане, необхідно зазначити, що відновлення діяльності ДЦ УНР в екзилі призвело до необхідності інформування органів влади, політичних сил, громадськості та мас-медіа країн Заходу про український національно-визвольний рух з метою здобуття їх підтримки у справі відродження незалежної демократичної України. Для цього було створено Ресорт преси і інформації екзильного уряду УНР та відкрито його представництва в ряді країн Заходу.

Ресорт преси і інформації та Крайові представництва уряду УНР в екзилі у країнах Заходу розгорнули активну інформаційно-пропагандистську діяльність на захист інтересів українського народу та справи відродження незалежності України. Це сприяло зміцненню позицій ДЦ УНР в екзилі як серед української еміграції, так і в країнах Заходу. Необхідно відзначити наполегливу працю голів Ресорту преси і інформації М. Шлемковича,

С.Довгаля, М. Лівницького, Ф. Пігідо, завдяки зусиллям яких справа відродження незалежності України набула розголосу в країнах Заходу.

Висновки до розділу

Необхідно відзначити, що у середині 40–50-х рр. ХХ ст. активізувалася діяльність української діаспори, провідною метою якої стало здобуття державної незалежності України. Вона була зумовлена цілим рядом політичних, соціально-економічних, міжнародних, історико-ідеологічних та психологічних причин. Закордонні українці вважали, що тільки з досягненням Україною державної незалежності можна перетворити її в багату і могутню демократичну європейську країну. Саме тому українська діаспора і проводила інтенсивну діяльність, метою якої було відновлення державної незалежності України.

Задля втілення в життя поставленої мети – незалежної Української держави, була сформована структура національно-державницьких організацій української еміграції. Провідне місце в ній відіграв Державний Центр УНР в екзилі, ЗЧ ОУН, ЗП УГВР та громадсько-політичні організації української діаспори у країнах Заходу, насамперед УККА, КУК, КОУГЦУ, СУОА, ПАУК, СФУЖО. Організації української діаспори проводили активну міжнародно-інформаційну діяльність у країнах Західної Європи, Північної Америки та Австралії. Її метою було переконати органи влади, політичні сили, мас-медіа і громадськість країн Заходу в необхідності підтримки боротьби українського народу за державну незалежність. Для цього українською діаспорою було створено ряд міжнародних організацій, таких як АБН, Паризький блок, Інтернаціонал Свободи. До їхнього складу увійшли представники екзильних центрів та політичних сил країн Центрально-Східної Європи та СРСР. Були налагоджені активні відносини з Американським комітетом визволення від більшовизму. Це значно сприяло українській діаспорі в боротьбі за державну незалежність України. Адже вона могла безпосередньо використовувати з інформаційно-пропагандистською метою радіотрансляції на УРСР “Радіо Свобода” та “Голосу Америки”, а також наукові напрацювання Інституту вивчення історії і культури СРСР.

Потрібно відзначити серйозну роботу, проведену ДЦ УНР в екзилі, у країнах Західної Європи, США і Канаді для того, щоб переконати їх політичні сили, мас-медіа та громадськість у необхідності підтримки державної незалежності України та її майбутньому європейському векторі розвитку.

Органи влади, політичні сили, мас-медіа та громадськість країн Заходу в умовах загострення відносин з СРСР в ході “холодної війни” декларували підтримку державотворчих прагнень української діаспори. Свідченням цього стало прийняття закону про Тиждень поневолених націй у США та виступ прем’єр-міністра Канади Джона Діффенбейкера на підтримку незалежності України у присутності лідера СРСР Микити Хрущова під час засідання Генеральної Асамблеї ООН. Підтримка державотворчих зусиль закордонного українства представниками органів влади, політичних сил і громадськості країн Західної Європи та Австралії, внесення в програми Республіканської та Демократичної партій США положень про український визвольний рух, а також відзначення у США і Канаді на державному рівні щорічно 22 січня як Дня незалежності України свідчило про успішну діяльність української діаспори у країнах Заходу на підтримку національної державності.

РОЗДІЛ 3

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРІОРИТЕТІВ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ В 60–70-х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

3.1. Зміна структури та пріоритетних напрямків діяльності української еміграції

У 60–70-х роках ХХ століття боротьба української діаспори за державну незалежність України продовжувалася, проте зазнала суттєвих змін. Вони були викликані зміною міжнародного становища в світі, політичними процесами в країнах Заходу, СРСР і УРСР, а також в середовищі української діаспори.

Безсумнівно, поразка збройної боротьби ОУН і УПА на західноукраїнських землях, поряд з непідтримкою країнами Заходу народних революцій в Угорщині в 1956 році і Чехословаччині 1968 року, негативно вплинула на українську еміграцію. Проте поява шістдесятників, а згодом і дисидентів, засвідчила наявність Руху Опору в УРСР. Репресії по відношенню до його учасників додали закордонним українцям моральної наснаги і сил продовжувати боротьбу за відродження державної незалежності України.

Мирне врегулювання Карибської кризи в 1962 році остаточно поховало потаємні надії частини представників української еміграції на можливість прямого збройного конфлікту між США і СРСР та використання його з метою відродження державної незалежності України. Поразка збройних сил США у В'єтнамі та негативний психологічний клімат в країні, який виник у зв'язку з цією війною, опосередковано продемонстрували закордонним українцям, що країни Заходу не в змозі проводити по відношенню до СРСР політику з позиції сили. Адже армія США, як перед цим і війська Франції, не змогла перемогти навіть в'єтнамців. Тим більше, вони не могли б протистояти оснащеним ядерною зброєю, потужній армії СРСР. Це вплинуло на внутрішню та зовнішню політику провідних країн Заходу. Антикомуністична “істерія” в США та сумнозвісна політика “маккартизма”

залишилися в минулому. “Полівіння” простежувалося в діяльності урядів Канади, Австралії та країн Західної Європи.

Зміна зовнішньої політики провідних країн Заходу та СРСР у напрямку поступової міжнародної розрядки, яка розпочалася після завершення Карибської кризи в 1962 році, створила для української діаспори несприятливий міжнародний політичний клімат щодо боротьби за державну незалежність України старими методами. Проблема посилювалася ще й незникаючими політичними протиріччями в середовищі української діаспори, неможливістю Державного Центру УНР в екзилі виконувати роль єдиного консолідаційного політичного центру еміграції та репрезентанта національно-визвольної боротьби українського народу.

На початку 60-х років ХХ століття відбувалися постійні переговори про консолідацію закордонних українських політичних організацій, зокрема, ОУН(м), ОУН(з) і ОУН(р), проте реальних результатів вони не дали [379, арк. 4]. Не припинялася політична криза і в середовищі ДЦ УНР в екзилі. Документи Архіву ОУН свідчили про постійні спроби Президента УНР в екзилі Степана Вітвицького та Голови екзильного уряду УНР Миколи Лівіцького подолати кризу та помирити “розсварені” фракції УНРади та політичні сили української діаспори [379, арк. 4]. Проте, це було не просто.

Розходження виникали буквально на порожньому місці. Так, в грудні 1960 року відбулася нарада всіх некомуністичних політичних партій української еміграції в справі підписання Меморандуму до ООН щодо “колоніального поневолення України” з вимогою винести це питання на порядок денний цієї авторитетної міжнародної організації [454, арк. 4]. Документ був підписаний всіма політичними партіями діаспори за винятком соціалістів, які відмовилися поставити свій підпис під приводом того, що такий меморандум до ООН мав висилати лише екзильний уряд УНР [454, арк. 4].

В липні 1964 року, перебуваючи на посаді голови екзильного уряду УНР, Микола Лівіцький підготував від імені Паризького блоку меморандум

під загальною назвою “Відносини Захід-Схід і проблеми поневолених Москвою націй” [611, с. 9–16]. Цей документ був розісланий на адресу органів влади країн Західної Європи і США, а також опублікований в українських та іноземних мас-медіа. Його провідною ідеєю було те, що шляхом місцевих конфліктів і “малих війн” соціалістичний табір на чолі з СРСР прагне послабити країни демократичного Заходу. Робився висновок: якщо Радянський Союз переборе свої внутрішні труднощі, то його агресивні дії по відношенню до Заходу будуть посилені. Не виключався і варіант повернення до політики воєнних погроз [611, с. 11]. Документ підготовлений М. Лівіцьким пропонував вихід із загрозливого становища: “З огляду на те, що найбільш слабким місцем Москви є факт спротиву поневолених народів всього комуністичного блоку, а особливо неросійських народів СРСР, було б доконечним використати в обороні проти Советської агресії найбільш ефективну зброю, що нею є визвольні рухи поневолених Москвою народів [611, с. 11]”*

М. Лівіцький зазначав, що народи СРСР прагнули здобути незалежність не шляхом зовнішньої воєнної інтервенції, а шляхом внутрішніх процесів в Радянському Союзі, які могли призвести до його розпаду, а також шляхом боротьби за ліквідацію тоталітарного режиму в цій країні. Зважаючи на те, що ця боротьба послаблювала силу зовнішньої експансії СРСР, вона була в інтересах країн Заходу. Відповідно “поневолені народи” були його природнім союзником. А результатом відновлення незалежних демократичних держав цих народів стало б значне послаблення соціалістичного табору, а відтак, як рахував М. Лівіцький: “комуністична небезпека для вільного світу автоматично зникла б [611, с. 14]”*

* Лівіцький М. Меморандум “Відносини Захід – Схід і проблеми поневолених Москвою націй” / Микола Лівіцький // Відносини Захід – Схід і проблеми поневолених Москвою націй. – Мюнхен : Українське інформаційне бюро, 1975. – С. 9–16.

* Лівіцький М. Меморандум “Відносини Захід – Схід і проблеми поневолених Москвою націй” / Микола Лівіцький // Відносини Захід – Схід і проблеми поневолених Москвою націй. – Мюнхен : Українське інформаційне бюро, 1975. – С. 9–16.

Документ закликав США та європейські країни не відсувати на задній план проблему визволення “поневолених народів”, серед яких чільне місце займав український, а постійно виступати з деклараціями на їх захист. Це було необхідно, щоб не створювати в уряді СРСР враження, що політика “мирного співіснування” призвела до ліквідації названої проблеми взагалі. М. Лівіцький просив також громадські і політичні кола демократичних країн Заходу на чолі з США, в інтересах їх власного захисту від радянської небезпеки, надати моральну підтримку визвольним прагненням народів, екзильні представництва яких були об’єднані в Паризький блок [611, с. 14–16].

Необхідно відзначити, що суть меморандуму віддзеркалювала погляди всіх основних політичних об’єднань української еміграції та їх східноєвропейських та азійських союзників на проблему подальшого продовження боротьби за державну незалежність своїх країн. Проте будь-якої реакції на документ з боку представників органів влади країн Заходу не було.

В той час лідери політичних організацій української діаспори вже остаточно зрозуміли необхідність зміни форм і методів боротьби за державну незалежність України, що в свою чергу вело до зміни структури національно-державницьких сил в еміграції.

Надзвичайна Європейська Конференція УНРуху, що відбулася ще 7–9 березня 1959 року, констатувала наявність духовної і політичної кризи в рядах української еміграції. Її наслідком була загроза втрати впливу політичних кіл на українську діаспору та послаблення державотворчих зусиль закордонного українства [453, арк. 2].

Протокол 17 Конференції УРДП Канади, що відбулася в Торонто 21 жовтня 1967 року, засвідчив різке зменшення членів цієї партії: “Останнім часом у УРДП Канади помітно зменшення активності як у внутрішній партійній діяльності, так і на громадській ниві, у наслідок чого майже припинився ріст організації, а частина добрих – заслужених членів партії відійшли від

активної праці в партії [417, арк. 51]”*. Приблизно таке ж становище було і в середовищі інших політичних організацій української діаспори. Документи засвідчували катастрофічне падіння рейтингу та довіри до всіх політичних партій української діаспори з боку української громади країн Заходу, зокрема, й самої УРДП [414–429].

Можливості для протидії цим процесам, на переконання політичних лідерів закордонної української громади, лежали у площині консолідації українських політичних сил навколо УНРади, координації дій закордонних українських націоналістичних організацій та ініціативи скликання Світового Конгресу Українців [453, арк. 2].

Зважаючи на неможливість повної консолідації українських політичних партій навколо Державного Центру УНР в екзилі, а також наявність постійних криз в УНРаді, що здійснювало негативний вплив на діяльність екзильного уряду УНР, по суті паралізуючи його діяльність щодо відродження державної незалежності України, керівництво політичних об’єднань зарубіжних українців прийшло до висновку про необхідність створення нової структури, яка об’єднала б навколо себе всі громадські установи української діаспори. Якщо Державний Центр УНР в екзилі та еміграційні партії вже не могли прямо впливати на органи влади країн Заходу, то це могли робити громадські об’єднання громадян певних країн, сприяючи таким чином боротьбі за державну незалежність України. На порядок денний постало питання їх консолідації в глобальному світовому масштабі для координації процесу здобуття національної державності.

Серйозним чином на це впливали тенденції поширення громадянських свобод та ідеї побудови громадянського суспільства, які почали домінувати в політичній думці та практиці розвинутих країн Заходу. Ідеї про створення

* УРДП Канади. Матеріали VII, XVII, XIX, XXI крайових конференцій (програми, протоколи, звіти, резолюції учасників та ін.). 6 квітня 1951 – 29 грудня 1973 р. – ЦДАМЛМУ. – Ф. 1186. – Оп. 2. – Спр. 61. – 154 арк.

Світового Конгресу Українців виношувалися ще перед Другою світовою війною, проте не знайшли тоді свого практичного втілення. 20 липня 1948 року Українська Національна Рада на своїй першій сесії схвалила постанову про необхідність створення Світового Союзу Українців та доручила екзильному уряду УНР проробити заходи в цьому напрямку [522, с. 38].

Був створений проект Статуту Світового Союзу Українців проте далі цього справи не пішли. В 1957 році до цього питання повернувся лідер однієї з найвпливовіших політичних сил еміграції ОУН(м) – Андрій Мельник. В 1959 році його ініціативи щодо створення Світового Союзу Українців були підтримані Шостим Конгресом Українців Канади та Сьомим Конгресом Українців в США [522, с. 39]. 29–30 жовтня 1960 року в Нью-Йорку відбулася VI сесія ПАУК. На ній був створений підготовчий комітет ПАУК для скликання Світового Конгресу Українців. Комітет очолили президенти КУК В.Кушнір та УККА Д. Галичин.

Учасниками Світового Конгресу Українців мали стати представники українських центральних і крайових репрезентацій, громадських, релігійних, професійних організацій та наукових установ в країнах Заходу. Представники політичних об'єднань української діаспори також мали взяти участь в Конгресі, але в якості гостей. Одним із основних завдань Конгресу був розгляд політичного і соціально-економічного становища в Україні та шляхи допомоги визвольній боротьбі українського народу [522, с. 40].

Проте лише 22 січня 1967 року в Нью-Йорку був опублікований “Маніфест Пан-Американської Української Конференції про скликання Світового Конгресу Вільних Українців”. Він повинен був пройти з 16 по 19 листопада 1967 року в Нью-Йорку.

Світовий Конгрес Вільних Українців скликався для того, щоб:

1. Зарекомендувати перед світом непохитну волю українського народу боротися за відновлення Суверенної Соборної Української Держави.

2. Заманіфестувати солідарність української спільноти у вільному світі з визвольною боротьбою українського народу й її готовність допомогти йому всіма засобами, які вона має у своєму розпорядженні [522, с. 46].

Важливе значення також мало організаційне об'єднання українців у країнах Заходу з метою забезпечення тісної співпраці між ними, а також вироблення шляхів для розбудови всіх ділянок українського життя [522, с. 46].

Документи ОУН(м) свідчили, що справа загальнонаціональної консолідації значно ефективніше просувалася на базі створення СКВУ [454, арк. 3–4].

Участь в I СКВУ брали 1003 делегати, які представляли українську громаду Австралії, Австрії, Аргентини, Великобританії, Бельгії, Бразилії, Венесуели, Нідерландів, США, Італії, Канади, Люксембургу, ФРН, Парагваю, Франції, Чилі та Швейцарії [522, с. 51].

За наслідками Конгресу були створені робочі органи організації з аналогічною назвою. Згідно з Статутом Світовий Конгрес Вільних Українців мав завдання:

а) надавати всю можливу допомогу українському народу в його змаганнях до волі і державної незалежності;

б) координувати діяльність своїх членів згідно з постановами і резолюціями Першого і чергових Конгресів [522, с. 192].

Першим президентом СКВУ був обраний В. Кушнір, генеральним секретарем – М. Плав'юк [522, с. 195–196].

Слово “вільних” в назві Конгресу і організації означало, що участь в них беруть представники українських поселень країн Заходу, зважаючи на те, що українська громада в СРСР та країнах Центрально-Східної Європи не мала незалежних, позбавлених державного контролю, громадських організацій, які могли б представляти інтереси українського народу [522, с. 40].

Політичні організації української діаспори високо оцінили проведення СКВУ. Так, в постановах Проводу ОУН(м), схвалених 2–3 грудня 1967 року, зазначалося: “Вважати перебіг і висліди СКВУ наскрізь вдалими й

трактувати їх як великий успіх української спільноти, а зокрема УНРуху [455, арк. 1]”*

Світові Конгреси Вільних Українців відбувалися в 1967, 1973, 1978, 1983 та 1988 роках. В 1993 році організація змінила свою назву на Світовий Конгрес Українців, зважаючи на здобуття Українською державою незалежності.

Президентами наступних СКВУ були: В. Кушнір (1967–1978), Микола Плав’юк (1978–1981), Іван Базарко (1981–1983), Петро Саварин (1983–1988), Юрій Шимко (1988–1993), Дмитро Ципівник (1993–1998), Аскольд Лозинський (1998–2008), Євген Чолій (2008 – по даний час).

Невдовзі після утворення СКВУ та демонстрації життєздатності нової світової громадсько-політичної організації діаспори в українські громаді країн Заходу постало питання доцільності збереження Державного Центру УНР в екзилі, а також напрямків взаємодії між ним та СКВУ.

Відповідь дав Президент УНР в екзилі Микола Лівіцький. Проблема відродження незалежної демократичної європейської України, на його думку, повинна була мати статус міжнародної. Саме для цього і потрібен Державний Центр УНР в екзилі, як повноважний представник “поневоленої” України. Президент УНР в екзилі вважав, що ліквідація центру викличе в іноземців враження, ніби українці самі зняли справу відновлення своєї держави з площини міжнародних проблем. А цього не можна було допускати. Тому обов’язком української діаспори було збереження ДЦ УНР в екзилі як легального представництва українського народу та протиставлення “узурпаторсько-окупаційній владі в Україні в формі УРСР [612, с. 374]”*.

* Постанови Проводу Українських Націоналістів, схвалені 2–3 грудня 1967 року. – ПА ОУН. – Ф. 1. – 15 арк.

* Лівіцький М. Проблеми української визвольної політики / Микола Лівіцький // Відносини Захід – Схід і проблеми поневолених Москвою націй. – Мюнхен : Українське інформаційне бюро, 1975. – С. 374.

На думку М. Лівіцького, саме Державний Центр та екзильний уряд УНР повинні стояти на чолі визвольної справи українського народу. Тому обов'язком української еміграції в усьому світі була всебічна допомога і підтримка діяльності ДЦ УНР в екзилі. Проте чільний український політик вважав, що ця підтримка повинна бути не лише фінансовою, але й у формі активної участі діаспори в справі відродження незалежної України [612, с. 374].

Для цього потрібна була консолідація зарубіжних українців. З цією метою М. Лівіцький висунув концепцію створення “Духової Української Держави в Діаспорі”, яка мала бути пов'язана з Україною та визвольними змаганнями українського народу [612, с. 378]. Президент УНР в екзилі вважав, що український народ в УРСР перебував в “підневільному стані” і не міг розвивати своє національне життя. Саме тому в еміграції повинні існувати скоординовані відповідними центральними установами вільні українські Церкви, наука, освіта, виховання молоді, мистецтво, література, господарські інституції. Проте основним рахувалося існування вільних державних органів незалежної України в формі ДЦ УНР в екзилі. Все це разом мало утворити нероздільний організм “Духової Української Держави в Діаспорі”. Всі українці повинні були стати її громадянами, проте не формально, а морально, в духовному плані [319, с. 185–186].

За задумом М. Лівіцького здійснення ідеї створення такої держави мало проходити шляхом об'єднання зусиль українського громадсько-суспільного сектору на чолі з Секретаріатом Світового конгресу вільних українців та політично-державного сектору, очолюваного ДЦ УНР в екзилі [613, с. 399–400].

Президент УНР в екзилі виступав з пропозицією влаштувати між ДЦ УНР в екзилі та СКВУ своєрідний “поділ праці”. Де СКВУ як громадсько-суспільне об'єднання повинне було організовувати і координувати національні прояви життя українців різних країн, і тільки побічно брати участь в справах української визвольної боротьби та України. В той же час ДЦ УНР в екзилі та екзильний український політичний сектор повинні були

виступати речниками і представниками української визвольної політики та займатися проблемами “поневоленої” України. М. Лівіцький вважав, що якби була б досягнута гармонійна співпраця між СКВУ та ДЦ УНР в екзилі, це забезпечило б безперервне і плідне функціонування “Духової Української Держави в Діаспорі” [613, с. 400].

Практичні можливості співпраці він вбачав в тому, що ДЦ УНР в екзилі брав активну участь у створенні СКВУ. Представники ДЦ УНР в екзилі провели чисельні консультації та доклали багато зусиль для реалізації ідеї СКВУ, брали участь в I і II конгресах цієї організації [613, с. 400–401].

Український політик вважав, що така співпраця не повинна була обмежуватися часовими рамками. Він передрікав, що плідна взаємодія між СКВУ та державною владою обов’язково буде продовжена в майбутній незалежній демократичній Україні. СКВУ буде допомагати цій державі втриматися, закріпитися та зміцнитися, використовуючи свій вплив в різних країнах світу та сприяючи відновленій українській державі матеріально та кадрово [322, с. 50].

Необхідно відзначити, що незважаючи на постійні спроби ряду політичних партій діаспори підпорядкувати собі СКВУ, зробити це так і не вдалося. Невдовзі ця потужна світова організація зарубіжних українців стала лідером українських національно-державницьких сил еміграції. Створення СКВУ завершило процес домінування політичних партій діаспори над громадськими структурами діаспори та їх провідну роль в боротьбі за державну незалежність України. Проте їх відчутний, але вже не визначальний вплив на процеси боротьби за незалежну Українську державу все одно зберігся.

Зважаючи на неможливість консолідувати політичні партії для роботи в УНРаді Президент УНР в екзилі М. Лівіцький ввів до її складу представників громадських, церковних, наукових організацій з числа Товариства сприяння УНРаді. Таким чином ДЦ УНР в екзилі відреагував на тенденції різкого зменшення впливу політичних партій в суспільно-

політичному житті закордонної української громади. Невдовзі він переніс штаб-квартиру ДЦ УНР в екзилі з Мюнхена (ФРН) до Філадельфії (США), де знаходилася потужна і чисельна закордонна українська громада, яка могла надати необхідну організаційну та матеріальну підтримку. Все це дозволило певним чином збалансувати діяльність та налагодити конструктивну роботу ДЦ УНР в екзилі, проте викликало незадоволення і гостру критику ряду політичних партій української діаспори, зокрема, ОУН(м), ОУН(з), УНДО та УРДП [417, арк. 54].

Процес розбудови і консолідації громадсько-політичних організацій української діаспори в світовому масштабі продовжувався й далі. В 60-х роках ХХ століття Ліга визволення України, Спілка української молоді Канади, Об'єднання жінок ЛВУ, Товариство колишніх вояків УПА та Товариство української студіюючої молоді ім. М. Міхновського були об'єднані в Український визвольний фронт Канади (УВФК). Для пропаганди своїх ідей вони використовували загальноканадську газету "Гомон України", засновану в 1948 році. УВФК підтримував активні стосунки з ОУН(р), Антибільшовицьким блоком народів (АБН), канадський осередок якого виник ще в 1953 році, а також Організацією оборони чотирьох свобод України (ООЧСУ), яка стала лідером УВФ США [596].

Організації УВФК увійшли до складу Комітету українців Канади (КУК) та Світового конгресу вільних українців (СКВУ), що значно сприяло їх діяльності. В 1967 році УВФК на з'їзді в Нью-Йорку ініціював створення Світового українського визвольного фронту (СУВФ) [357, с. 44]. На другому з'їзді СУВФ, що відбувався в Торонто 30–31 жовтня 1973 року, головою цієї організації був обраний лідер ЛВУ Роман Малащук. Штаб-квартирою СУВФ стало Торонто. На цей час СУВФ об'єднував організації в Австралії, Аргентині, Великобританії, Бельгії, Бразилії, Нідерландах, ФРН, Франції, США та Канаді [357, с. 44].

За основну мету діяльності дана організація визначила відродження Української суверенної соборної держави. У постанові Другого світового

з'їзду СУВФ зазначалося: “Перше і найголовніше наше завдання: мобілізувати всі сили і зосереджувати всі засоби українського суспільства у вільному світі на допомогу визвольній боротьбі української нації... У вільному світі, в усіх країнах нашого поселення, мусимо розгорнути всебічні масові акції на захист арештованих і засуджених борців за волю і права української нації, їхніх переслідуваних родин і всіх українських патріотів, розгорнути якнайширшу міжнародну акцію і мобілізувати світову опінію – всіх волелюбних людей, у тому й державних діячів і представників різних ділянок життя проти ... тиранії, насильницької русифікації, безпощадного економічного визиску поневолених ... націй, переслідування українських Церков і релігії, людино- і народовбивства, та рішуче домагатися здійснення прав України та інших поневолених у ... СРСР народів на їхнє вільне, суверенне, державне життя [597, с. 145]”*

З цією метою СУВФ звертався до органів влади країн Заходу стати в обороні українського народу від національного та культурного геноциду. Українська діаспора закликала їх:

- Припинити політику співпраці з СРСР;
- Розпочати політику визволення України й інших народів, надаючи політичну підтримку національним визвольним рухам в СРСР;
- Поставити на Генеральній сесії ООН питання про засудження національного, культурного і мовного геноциду щодо України й інших поневолених народів, переслідування релігії і русифікації;
- Припинити економічну і технологічну наукову співпрацю з СРСР;
- Припинити релігійну співпрацю країн Заходу з СРСР та Руською православною церквою, зважаючи на ліквідацію і переслідування УАПЦ та УГКЦ;

* Нарис історії ЛВУ. – Торонто – Канада, 1984. – 719 с.

- Закликати Ватикан виконати постанову Другого Вселенського Ватиканського Собору про Східні церкви і зміцнити УГКЦ шляхом перейменування Верховного архієпископату УГКЦ на патріархат, очолений Йосифом Сліпим [597, с. 147–148].

Завдяки створенню СУВФ українська діаспора Канади координувала боротьбу за відродження незалежності України на міжнародному рівні серед членів ідеологічно подібних організацій.

В цей же час близькі до ОУН(м) організації утворили подібну світову систему Ідеологічно споріднених націоналістичних організацій (ІСНО). До складу новоутвореного Українського демократичного руху (УДР) увійшли всі політичні партії української еміграції за виключенням ОУН(р) та монархістів-гетьманців. З метою консенсусного вирішення політичних розбіжностей та проблем, які виникали в процесі боротьби за державну незалежність України була створена Конференція українських політичних партій і організацій (КУШПО), яка виконувала роль певного дискусійного майданчика між ідеологічно діаметрально протилежними об'єднаннями української діаспори.

Необхідно відзначити, що в 60–70-х роках ХХ століття була значно розширена структура наукових, освітніх, культурних, інформаційних та правозахисних об'єднань української діаспори. Це стало відповіддю української еміграції на виклики, висунуті суспільно-економічним і політичним розвитком країн Заходу, міжнародним становищем в світі та процесами асиміляції серед громади.

1–4 листопада 1973 року в Торонто відбувся Студійний семінар на тему «Наша участь у політичному житті країн нашого поселення». Головним доповідачем на ньому був радник Президента США Джеральда Форда професор Мирон Куропась. Учасники семінару прийшли до висновку, що головним завданням політичної діяльності закордонних українців повинно стати збереження української ідентичності та підтримки боротьби українського народу за державну незалежність [523, с. 258].

Українська діаспора вважала, що для реалізації поставлених завдань необхідно добитися включення представників зарубіжних українців в роботу державного апарату, політичних партій та наукових установ країн поселення.

Учасники семінару запропонували СКВУ та іншим організаціям української еміграції розгорнути з цього приводу інформаційну акцію серед української громади. Наголос повинен був бути зробленим на здобуття ключових позицій у провідних політичних партіях, державному апараті, дипломатичних установах і наукових інституціях [523, с. 258].

Допомогти в цій діяльності повинні були інші етнічні групи, з якими українська громада підтримувала приятні стосунки. Для цього вважалося необхідним підтримувати з ними постійні контакти, а також координувати діяльність під час забезпечення підтримки потрібних кандидатів, особливо українського походження [522, с. 258].

Крім організаційної та інформаційної, в 60–70-х роках ХХ століття на перший план в українській громаді виходять правозахисна, освітньо-виховна, наукова та культурна діяльність.

Найважливішою стала діяльність української діаспори на захист прав людини в СРСР та права на національне самовизначення українського народу в УРСР. Це означало боротьбу за державність, проте, у завуальованій формі. В своїй діяльності українська діаспора спочатку спиралася на Декларацію прав людини ООН 1948 року, а згодом на Заключний Акт Гельсінкської конференції 1975 року.

Голова УРДП Василь Гришко, виступаючи на 18 Конференції УРДП Канади 23 січня 1969 року, зокрема, зазначив: “Не випадково й тепер у розвитку революційного процесу в Україні таким важливим етапом стала поява “захалавної літератури”, твореної Симоненками, Дзюбами, Чорноволами та іншими. Їм, а не якимось невчасним тепер “підпільним

боївкам” має допомогати своєю діяльністю кожна справді революційна партія сьогодні [417, арк. 60–61]”*

Політичні резолюції 6-го З’їзду УРДП, що відбувся в Чикаго (США) 25–27 грудня 1970 року, зокрема, наголошували: “...делегати 6-го З’їзду УРДП засуджують комуністичний режим за його brutальне та сатанинське трактування опозиціонерів, позбавлення їх свободи на основі вигаданих і сфабрикованих обвинувачень, протизаконне й самовільне здовження відбух вироків і зламання офіційним і поліційним апаратом всіх дотичних параграфів існуючих союзної та республіканської конституцій. Усі свідомі українці-патріоти, де б вони не жили й перебували, повинні негайно розпочати рух і протестну акцію за те, щоб всі ті в Україні й всьому ССРСР, які холоднокривно й brutально порушують найвищі закони держави заради збереження влади, були поставлені на суд світової громадської думки... [416, арк. 173]”**.

Важливе значення закордонні українські організації відводили захисту національної культури, шляхом її збереження, розвитку та популяризації як в Україні, так і поза її межами. Важливим фактором для реалізації цього завдання було поширення принципу політичної консолідації на усі культурні круги української еміграції [457, арк. 6].

Культурна діяльність з одного боку популяризувала самобутню і давню українську культуру в країнах Заходу, а з іншого піднімала питання про пригноблення української культури в СРСР внаслідок політики русифікації. Це було ніби й політичне питання, яке проте, на переконання представників еміграції, сприяло українському народу в боротьбі за

* УРДП Канади. Матеріали VII, XVII, XIX, XXI крайових конференцій (програми, протоколи, звіти, резолюції учасників та ін.). 6 квітня 1951 – 29 грудня 1973 р. – ЦДАМЛМУ. – Ф. 1186. – Оп. 2. – Спр. 61. – 154 арк.

** Матеріали ОУРДП США (листування, протоколи, резолюції, звіти, інформативні листки, акти та ін.). 18 лютого 1957 – 25 червня 1983 р. – ЦДАМЛМУ. – Ф. 1186. – Оп. 2. – Спр. 53. – 217 арк.

державність, проте в свідомості політичних і державних діячів країн Заходу воно не прив'язувалося до розподілу Радянського Союзу, не могло бути використане в обвинувачення з боку СРСР у підтримці сепаратизму, а значить було зручним у використанні з пропагандистською метою в “холодній війні” проти СРСР, а також для здобуття голосів українських виборців з числа діаспори під час виборчих кампаній.

Освітньо-виховна діяльність була спрямована на підготовку нових молодих кадрів – борців за державну незалежність України, що було пов'язано з негативними асиміляційними тенденціями в молодіжному середовищі, а також з відходом від активного політичного життя старшого покоління еміграції внаслідок процесів старіння.

Наукова діяльність відігравала важливе значення, зважаючи на потребу інформувати політичних і наукових чинників країн Заходу про давню історію і культуру України, адже в західному середовищі домінували переважно погляди російських та радянських істориків, які фальсифікували історію України, відмовляючи її народу в праві на власну державність. Крім того молодих студентів-українців потрібно було вчити на певних наукових працях, які б віддзеркалювали державотворчий підхід до минулого і сучасного України, створюючи у молодого покоління еміграції відповідний національно-патріотичний світогляд і переконання.

3.2. Роль української діаспори у захисті прав людини в СРСР

Правозахисна діяльність стала важливою формою боротьби української діаспори за демократію та державну незалежність України. Необхідно відзначити, що ряд спонтанних, досить часто не скоординованих акцій на захист переслідуваних в СРСР і запроторених до радянських концтаборів учасників українського національно-визвольного руху відбувалися в країнах

Заходу ще в 40–50-х роках минулого століття. Проте вони не мали в той час суттєвого значення, а отже і реальних наслідків. Хоча й свідчили про патріотизм закордонних українців та їх підтримку борців за державну незалежність України в СРСР.

У 60–70-х роках ХХ століття спорадичні акції української діаспори на захист прав ув'язнених в СРСР патріотів України поступово переросли в масовий правозахисний рух. Основною його метою, поряд із звільненням запроторених до тюрем представників Руху Опору в УРСР, було забезпечення дотримання органами влади СРСР Декларації прав людини ООН 1948 року та Гельсінкської угоди 1975 року. Провідну роль для закордонних українців в цих документах відігравала теза про право націй на національне самовизначення. Тобто ці міжнародні документи, виконання яких від органів влади СРСР домагалася українська діаспора, гарантували українському народу право отримати власну незалежну державу з демократичним устроєм.

Гельсінкський процес взагалі надав змогу закордонній українській громаді офіційно піднімати перед органами влади своїх держав питання забезпечення прав людини в СРСР. Уряди країн Заходу в свою чергу піднімали це питання перед органами влади СРСР під час Міжнародних конференцій НБСЄ, а також двосторонніх зустрічей на вищому рівні. Радянський Союз, після підписання Гельсінкської угоди 1975 року та взятих на себе перед міжнародною спільнотою зобов'язань, вже не міг заявляти, що це його внутрішня проблема, а дії урядів західних країн – це грубе втручання у внутрішні справи СРСР.

В принципі, виконання СРСР взятих на себе зобов'язань призвело б до звільнення з тюрем та таборів противників радянського режиму та більш-менш нормальних умов діяльності опозиції в СРСР. Це “підточувало” б могутній СРСР з середини та в проекції на перспективу вело б до його подальшої демократизації та наступного розпаду відповідно до розробленої українською діаспорою “концепції поневолених народів”. Тобто,

правозахисна діяльність закордонних українців стала важливим фактором забезпечення демократії та становлення державної незалежності України.

Боротьба української діаспори за права людини та нації в Україні здійснювалася в декількох напрямках, а саме:

- Українська діаспора ознайомлювала міжнародні організації та органи влади країн Заходу з проблемою недотримання прав людини і української нації в Україні й просила їх втрутитися та підняти це питання на міжнародних конференціях, зустрічах і переговорах з офіційними особами Радянського Союзу. В ряді випадків представники української діаспори самостійно намагалися підняти ці питання у дискусії з членами делегацій СРСР і УРСР.

- Зарубіжні українці організовували прес-конференції для засобів масової інформації, розміщували повідомлення та інтерв'ю в світових та зарубіжних українських мас-медіа, завдяки яким офіційні особи та громадськість країн Заходу ознайомлювалася з проблемою недотримання прав людини в СРСР і УРСР. Крім того, було започатковано видавництво книг, брошур та журналів, присвячених порушенню прав людини в УРСР, зокрема, іноземними мовами.

- Закордонна українська громада брала активну участь в підготовці і проведенні чисельних протестних акцій, мітингів, маніфестацій, голодувань, зокрема, перед посольствами СРСР в різних країнах світу, таким чином, формуючи думку громадськості і мас-медіа іноземних держав про недотримання прав людини в СРСР та лобіюючи необхідні українській діаспорі рішення та дії органів влади західних держав на підтримку свободи і демократії в УРСР.

Ілюстрацією перших успішних дій української діаспори на захист прав людини в СРСР стало звільнення з радянського табору та наступний виїзд на Захід Глави УГКЦ, кардинала Йосипа Сліпого. В 1962 році українська громада країн Заходу організувала масштабну інформаційно-пропагандистську акцію з нагоди 70-річчя Йосипа Сліпого, метою якої було

добитися його звільнення. Закордонна УГКЦ і УККА надіслали резолюції в Конгрес США, Держдепартамент та представнику США в ООН, вимагаючи сприяти його звільненню [292, с. 96].

У відповідь на дії закордонних українців сенатор Р.Янг вніс на розгляд Конгресу США резолюцію S.Res. 62, яка вимагала від органів влади СРСР звільнити з ув'язнення Йосипа Сліпого. Резолюція була підтримана американськими законодавцями. Проте справу вирішило особисте втручання президента США Дж. Кеннеді та посередництво нью-йоркського журналіста Нормана Козіна, а також французької дипломатки Марії де Ляфорте, заангажованої українською громадою Франції [292, с. 151]. Марія де Ляфорте виступила під час засідання Генеральної сесії ООН та особисто вручила представнику УРСР матеріали щодо звільнення Глави УГКЦ кардинала Йосипа Сліпого [528, с. 122].

Ряд акцій на захист прав людини відбулося протягом декількох наступних років в США, Канаді, Австралії, країнах Західної Європи. Проте вони не мали необхідного ефекту через відсутність консолідації серед української діаспори. Докорінним чином ситуацію змінило створення в 1967 році СКВУ, що уможливило координацію правозахисної діяльності закордонних українців у світовому масштабі. Вже наступного року делегація закордонних українців на чолі з Президентом СКВУ В. Кушніром брала участь у Міжнародній конференції ООН з прав людини, яка відбувалася у Тегерані з 22 квітня по 13 травня 1968 року. Вона розповсюдила під час роботи конференції ряд інформаційних матеріалів про Україну, порушення в ній прав людини та релігійної свободи, прагнення українського народу до волі і незалежності. Всім делегатам конференції ООН з цього приводу був наданий меморандум щодо необхідності забезпечення прав людини в СРСР, який викликав велике зацікавлення учасників цього міжнародного заходу. Також під час роботи конференції закордонними українцями було роздано 10 тисяч примірників буклету про русифікаторську політику в Україні та перспективи її подальшого культурного розвитку [100, с. 44].

Активно в справі оборони політв'язнів в Україні діяв Союз Українок Франції. Закордонні українки надсилали до міжнародних та французьких організацій чисельні меморандуми, в яких піднімали питання наявності українських політичних в'язнів в СРСР та їх суворе переслідування органами влади, нищення української культурної творчості в УРСР. Телеграма-протест була вислана французькими українками щодо порушення прав людини в СРСР на Тегеранську конференцію з прав людини в квітні 1968 року. Крім того ряд листів-меморандумів СУФ відправив на адреси визначних жінок Парижу, зокрема, і дружині президента Франції пані Пампиду. Листи стосувалися сприяння в звільненні українських політичних в'язнів та легалізації діяльності УГКЦ і УАПЦ в УРСР [528, с. 122].

В середині 1969 року була створена Комісія прав людини Світового Конгресу Вільних Українців (КПЛ СКВУ). Очолив її сенатор Канади Павло Юзик, заступником голови був обраний Йосип Лисогір, секретарем комісії – Михайло Сосновський. Постійне бюро КПЛ СКВУ було відкрито у Нью-Йорку. Основним завданням КПЛ СКВУ став захист прав людини та української нації в Україні, оборона на міжнародних форумах засуджених українських політв'язнів, патріотів та борців за незалежність і демократію [471, арк. 1].

Активну участь у діяльності КПЛ СКВУ брали Олександра Ковальська, Андрій Бандера, Микола Мороз, Микола Ліповецький, Ярослав Білак, Богдан Боцюрків, Андрій Веретельник, Любомир Войтів, Северин Григорців, Зіновій Зварич, Осип Зінкевич, Христина Ісаїв, Денис Квітковський, Віра Маланчій, Мирослав Прокоп, Олег Романишин, Марія Тивонюк, Ірина Тимошенко, Леонід Філь, Святомир Фостун, Богдан Футала, Уляна Целевич, Антон Яремович [471, арк. 1].

КПЛ СКВУ налагодила постійні зв'язки з представниками урядів країн Заходу в справі оборони прав людини в Україні. Співпраця, зокрема, тривала з урядами США, Канади, Великобританії, ФРН, Австрії, Австралії, Франції та Ватикану [525, с. 318].

КПЛ СКВУ розгорнула в країнах Заходу діяльність, спрямовану на збір матеріалів, які свідчили про репресивну політику органів влади СРСР в Україні, порушення прав людини в УРСР. Зібрані свідчення та документи мали бути використані в політичних акціях на форумах міжнародних організацій з метою захисту прав людини в Україні. В 1973 році завдання КПЛ СКВУ були розширені. На порядку денному вже постало питання не стільки оборони “поодинних осіб, висоти виміру кари, але й всієї української нації, як історично-духовної цілості, бо борці за свободу в Україні не змагаються тільки за індивідуальну свободу, але й за свободу української нації взагалі [523, с. 196]”*.

КПЛ СКВУ було поставлено завдання мобілізувати світову громадську думку для оборони людських і національних прав в Україні. До цієї акції повинні були активно включитися українські жіночі і молодіжні організації діаспори в усьому світі [523, с. 196].

Необхідно зазначити, що з метою привернення уваги органів влади, політичних сил, мас-медіа та громадськості країн Заходу до проблем порушення прав людини в Україні, при підтримці СКВУ та КУК був створений Міжнародний комітет оборони прав людини (МКОПЛ). Його почесним президентом став лауреат Нобелівської премії Рене Касен. Фактичне ж керівництво цим комітетом взяв на себе колишній прем'єр-міністр Канади Джон Діфпенбейкер [523, с. 102–103].

Завданням МКОПЛ було вивчити випадки політичних ув'язнень та перевірити судові вироки, винесені радянськими судами в УРСР та інших країнах соціалістичного табору, щоб згодом представити в державах Заходу незалежну юридичну оцінку МКОПЛ щодо цих вироків. Джон Діфпенбейкер взяв на себе обов'язок запросити до співпраці в комітеті визначних міжнародних юристів та державних діячів країн Заходу.

* Матеріали Другого Світового Конгресу Вільних Українців. Видання Секретаріату Світового Конгресу Вільних Українців. – Торонто – Нью-Йорк – Лондон, 1986. – 470 с.

Крім цих двох комітетів активну роль в боротьбі за права людини в Україні відіграли відповідні комісії та відділи центральних, крайових, місцевих громадсько-політичних, жіночих і молодіжних організацій української діаспори. Згодом до цієї діяльності приєдналося Закордонне представництво Української Гельсінкської Групи. Постійно її підтримував Державний центр УНР в екзилі, а також українські політичні партії еміграції. Розглянемо боротьбу української діаспори за права людини в Україні докладніше.

4 травня 1967 року ОЖ ОЧСУ спільно з американською жіночою організацією “Модерн Крузейд” провела маніфестацію у Вашингтоні проти торгівлі між СРСР та США, зважаючи на порушення прав людини та недотримання демократії в СРСР. Представниці обох організацій вручили петиції офіційному представнику Президента США Ліндона Джонсона та конгресменам США з домаганням припинити торговельні відносини з СРСР [589, с. 56]. 13 травня 1967 року ОЖ ОЧСУ взяла участь у величезній антикомуністичній маніфестації в Нью-Йорку [589, с. 60].

Обмін нотами між урядами СРСР і Канади викликала велика антирадянська демонстрація, влаштована 7 листопада 1967 року українською діаспорою у відповідь на міжнародне відзначення 50-річчя Жовтневої революції, організоване Радянським Союзом. Вона проходила під стінами посольства СРСР в Оттаві [79, с. 341]. Українці, а також інші народи, об'єднані в АБН-Канади, вимагали незалежності своїх країн та дотримання в СРСР прав людини [614]. До прем'єр-міністра Канади Лестера Пірсона від імені зарубіжних українців був відправлений лист з вимогами активної політики канадського уряду в ім'я свободи і справедливого миру в світі [357, с. 46].

ОУН(м) розгорнула інформаційну акцію в Канаді на захист ув'язненого В. Чорновола. Для цього використовувалася англomовна щоденна газета “The Telegram”. Були опубліковані англomовні переклади його творів та листа. Для подальшого ознайомлення західної громадськості з його творами

була налагоджена співпраця з американським видавництвом “Mc. Grov. Co” [454, арк. 211].

28 квітня 1968 року українська діаспора Канади провела загальноукраїнську акцію протесту під назвою “День солідарності з українським народом”. Вона проходила в формі Богослужінь, маніфестацій, пікетувань посольства СРСР в Оттаві, організації інформаційної кампанії в мас-медіа. Зарубіжні українці направили тисячі листів та телеграм на адресу органів влади Канади, вимагаючи підтримати справу звільнення нескорених українських патріотів [597, с. 308].

6–7 липня 1968 року під час зустрічі українців США і Канади у Клівленді відбулася Сесія ОЖ ОЧСУ та ОЖ ЛВУ. Під час її роботи голова ОЖ ООЧСУ Уляна Целевич виступила з доповіддю “Московська політика в Україні і декларація прав людини”, а голова ОЖ ЛВУ Марія Солонинка – “Оборона нескорених”. Їх виступи вказали делегаткам на необхідність спільних дій, спрямованих на захист переслідуваних і ув’язнених в СРСР борців за демократію і незалежність України. В резолюції за наслідками зібрання було обґрунтовано потребу проведення акції за звільнення українських політв’язнів та підняття цієї проблеми на форумі ООН. Дві петиції на захист жінок-в’язнів Катерини Зарицької, Галини Дідик, Дарії Гусяк були адресовані ООН та Міжнародній Амністії [589, с. 56–57].

У 1968 році СФУЖО ініціювала створення об’єднання жіночих емігрантських організацій країн Східної і Центральної Європи з метою боротьби за демократію, права людини та звільнення їх від тоталітаризму. Комітет “United Women from Eastern Europe” очолила чешка Бетка Папанек. Цей Комітет підготував спільний меморандум, який торкався положення жінок в СРСР та питання невидачі Радянському Союзу та іншим країнам соцтабору втікачів з цих держав. Цей документ було передано до Комісії прав людини ООН, а також місіям всіх країн-учасниць ООН [592, с. 31].

Восени 1968 року українська діаспора організувала збір підписів під петиціями до ООН та правозахисної міжнародної організації “Міжнародна

Амністія” щодо захисту прав людини в СРСР та стосовно звільнення ув’язнених українських жінок – працівниць Червоного Хреста: К. Зарицької, Г. Дідик, Д. Гусяк. Петиції з тисячами зібраних підписів були направлені на адреси згаданих міжнародних організацій. В 1970 році ця акція поновилася. Петиції у справі звільнення українських політв’язнів, зокрема, згаданих працівниць Червоного Хреста та лікаря Володимира Горбового на цей раз були звернені до Міжнародного суду в Гаазі, Міжнародного об’єднання робітників та Міжнародного об’єднання юристів [597, с. 309].

В 1969 році управа ОЖ ОЧСУ підготувала листи у справі захисту українських політв’язнів та надіслала їх до Женевського офісу Міжнародного Червоного Хреста, членам Конгресу США та дипломатичним представництвам різних країн в США [589, с. 57]. 7 листопада 1969 року пройшла зустріч представниць ОЖ ОЧСУ з послом США в ООН Сеймуром М. Фінгероні. Серед іншого обговорювалися питання порушення прав людини в СРСР [589, с. 57].

На початку 1970 року КПЛ СКВУ опублікувала англійською мовою зібрані матеріали про порушення прав людини в Україні. Ці матеріали були передані з відповідними супровідними листами до Комісії прав людини ООН, Генеральному секретарю ООН У Тану, правозахисній організації “Міжнародна Амністія”, представництвам всіх країн при ООН, урядам країн проживання української діаспори. КПЛ СКВУ, зокрема, виступала на захист Л.Лук’яненка та членів його групи, апелюючи до Комісії прав людини ООН [523, с. 193–194].

Реакцією на правозахисні зусилля закордонних українців був виступ 17 березня 1970 року члена делегації США в ООН Рити Хаузер на захист прав людини в Україні [416, арк. 178].

У 1970 році референт міжнародних зв’язків СФУЖО Олена Процюк очолила першу українську жіночу акцію оборони жінок-політв’язнів. В Нью-Йорку з цією метою був утворений спеціальний комітет, до складу якого увійшли всі жіночі організації міста. Результатом їх діяльності став виступ

посла США в ООН В.Шофлі на засіданні Комісії прав людини ООН про порушення прав людини в СРСР, зокрема в УРСР. Нью-Йоркський жіночий комітет з цієї нагоди надіслав спеціальний меморандум до ООН, в якому просив поважну міжнародну організацію сприяти в звільненні жінок-політв'язнів в СРСР [592, с. 31].

В червні 1971 року ОЖ ОЧСУ організувала маніфестацію в Нью-Йорку перед будівлею ООН на захист українських політв'язнів та вручили представникам ООН петицію з 4 тисячами підписів з домаганням сприяти звільненню українських політв'язнів [589, с. 57].

Масові акції протесту були проведені під егідою КУК та за активної участі УВФК з 17 по 25 жовтня 1971 року в зв'язку з візитом Голови Ради Міністрів СРСР А. Косигіна в Канаду [79, с. 342]. Вони проходили в Оттаві, Монреалі, Ванкувері, Едмонтоні, Вінніпезі, Пікерінзі під гаслами “За свободу і незалежність для поневолених Москвою народів”, “За ліквідацію російсько-большевицької імперії”. В Оттаві та Торонто, де участь в демонстрації взяли понад 15 тис. учасників, відбулися зіткнення маніфестантів з поліцією [79, с. 342]. В січні 1972 представники молодіжних об'єднань української діаспори заблокували проведення засідання Агентства ООН з розвитку, вимагаючи розслідування арештів українських інтелектуалів в УРСР [292, с. 62–63].

У 1972 році СКВУ розпочав акцію на захист переслідування в УРСР діячів культури, зокрема, І. Світличного, В. Чорновола, Є. Сверстюка, а також ув'язненого в СРСР сина головнокомандувача УПА Романа Шухевича – Юрія. Меморандуми з тисячами підписів на їх захист були відправлені до ООН та інших міжнародних організацій, органам влади Канади всіх рівнів, а також опубліковані в мас-медіа [358, с. 42].

В цьому ж році на XI Конгресі УККА було утворено Комітет з огляду сучасного становища в Україні та захисту людських прав, під егідою якого була проведена загальноамериканська кампанія на захист заарештованих українських письменників, зокрема, В. Чорновола, Є. Сверстюка, І. Дзюби, І.Світличного [292, с. 62–63].

У відповідь на нову хвилю арештів українців в УРСР ОЖ ОЧСУ звернулася з листами до Генерального секретаря ООН Курта Вальдхайма, представника Президента США в ООН Джорджа Буша, американських сенаторів і конгресменів, в яких змальовувалася ситуація в УРСР, репресивний режим терору з боку органів влади СРСР та містилося прохання вплинути на керівництво Радянського Союзу. 22 травня 1972 року петиція з багаточисельними підписами на захист українських політв'язнів була вручена Президенту США Ричарду Ніксону напередодні його візиту в СРСР [589, с. 58].

4 березня 1972 року членами ОДУМ та УРДП перед будівлею ООН у Нью-Йорку була організована демонстрація проти арештів інтелігенції в Україні. Понад 350 демонстрантів несли плакати, роздавали листівки та вимагали звільнення заарештованих українських письменників [417, арк. 65].

18 березня 1972 року 13 членкинь управи ОЖ ОЧСУ взяли участь у зустрічі з дружиною президента США Петою Ніксон. Під час зустрічі піднімалася проблема українських політв'язнів. Дружині президента була вручена золота медаль княгині Ольги та грамота з подякою за сприятливе ставлення до української справи [589, с. 58].

В серпні 1972 року голова МКОПЛ Джон Діффенбейкер вислав меморандум в обороні репресованих українців до ООН, “Міжнародної Амністії”, Міжнародної комісії юристів та Міжнародного бюро праці. Необхідно зазначити, що в цій справі МКОПЛ тісно взаємодіяв з КПЛ СКВУ. Згадані організації підтримали заходи МКОПЛ та вислали протести на адресу уряду СРСР. Проте органи влади Радянського Союзу не дозволили цим установам надати адвокатів для заарештованих українців. Не було надано й дозволу представникам згаданих міжнародних організацій взяти участь у судових процесах над українцями в якості спостерігачів [523, с. 102]. Восени 1972 року Джон Діффенбейкер разом із сенатором Павлом Юзиком вирушили в поїздку до Великобританії, де провели ряд зустрічей з державними діячами цієї країни, а також представниками політичних сил і

громадськості країн Західної Європи. Під час переговорів піднімалися питання оборони прав людини і демократії в Україні [523, с. 102].

18–20 грудня 1972 року МКОПЛ організувала Міжнародний симпозіум, присвячений 50-річчю створення Радянського Союзу. Він відбувався під патронатом Нобелівського лауреата Рене Касена та під науковим керівництвом почесного ректора Коледжу Європи професора Г.Бругмана з Гааги і професора Г.Горіелі з Брюсселю. Участь у ньому взяли майже 100 осіб з країн Західної Європи, США і Канади.

Організації української діаспори були представлені Святославом Ростаном, Омеляном Ковалем, Володимиром Косиком і Богданом Боцюрковим. Вони звернули увагу учасників симпозіуму на проблематику “поневоленних народів”, їх боротьбу за свої права, демократію та державну незалежність. Українська делегація наголосила на необхідності підтримати цю боротьбу з боку країн Заходу. Під час симпозіуму його українські учасники роздали англо- і франкомовну літературу, в якій містилася інформація про ув’язнених і переслідуваних в СРСР українських письменників, діячів науки, культури і мистецтва. Окремо було піднято питання звільнення Юрія Шухевича [523, с. 102].

В 1972 році один з керівників УРДП в США Алекс Коновал звернувся до сенатора США від штату Іллінойс Адлі Стівенсона з клопотанням виступити на захист українських політв’язнів [416, арк. 181].

Американський сенатор звернувся з цього приводу до Державного департаменту США. В березні 1972 року в офіційному листі на ім’я сенатора США А. Стівенсона асистент Держсекретаря США по зв’язкам з Конгресом США Девід Абшир підкреслив серйозну занепокоєність уряду США порушенням з боку уряду СРСР: “національних, релігійних і культурних прав індивідуальних осіб та груп в Україні [416, арк. 178]”*.

* Матеріали ОУРДП США (листування, протоколи, резолюції, звіти, інформативні листки, акти та ін.). 18 лютого 1957 – 25 червня 1983 р. – ЦДАМЛМУ. – Ф. 1186. – Оп. 2. – Спр. 53. – 217 арк.

Представник Державного департаменту США підкреслив, що подібні арешти дисидентів спрямовані проти розвитку українського культурного життя. Держдепартаменту було відомо про арешти Івана Дзюби, В'ячеслава Чорновола і Валентина Мороза, які виступали проти репресивної політики СРСР в Україні. Державний департамент США трактував ці арешти як порушення “фундаментальних людських прав, гарантованих Загальною Декларацією Прав Людини та Радянською Конституцією зокрема [416, арк. 178]”^{**}. Державний департамент США підкреслював, що він підіймає та буде підіймати проблему порушення прав людини в Україні на міжнародних форумах, зокрема в ООН. Державний департамент США передав отримані від УРДП матеріали на захист заарештованих українських інтелектуальних лідерів для реакції в ООН [416, арк. 178–179].

У грудні 1972 року Секретаріат СКВУ відправив на адресу Генерального секретаря ООН Курта Вальдхайма меморандум, присвячений 50-річчю заснування СРСР. Зміст меморандуму розкривав “імперіалістичну політику СРСР”, змальовував боротьбу українського народу за власну державність. Секретаріат СКВУ просив ООН, щоб вона “вимагала від Москви пошанування основних принципів Декларації прав людини, припинення переслідувань та звільнення ув'язнених українських письменників, поетів, патріотів, інтелектуалів, молоді і віруючих, що караються у в'язницях, концтаборах і шпиталях для умовохворих [523, с. 104]”^{*}.

СКВУ добивався від ООН звільнення України і виводу радянських військ з її території, а також “волі і незалежності всім європейським і

^{**} Матеріали ОУРДП США (листування, протоколи, резолюції, звіти, інформативні листки, акти та ін.). 18 лютого 1957 – 25 червня 1983 р. ЦДАМЛМУ. – Ф. 1186. – Оп. 2. – Спр. 53. – 217 арк.

^{*} Матеріали Другого Світового Конгресу Вільних Українців. Видання Секретаріату Світового Конгресу Вільних Українців. – Торонто – Нью-Йорк – Лондон, 1986. – 470 с.

азійським народам, поневоленим СРСР [523, с. 104]”**. Копії меморандуму були відправлені на адреси урядів держав-членів ООН.

Окремий меморандум Президія СКВУ направила Раді Голландських Церков з нагоди приїзду до цієї країни делегації РПЦ Московського патріархату. В документі було піднято питання релігійних переслідувань та знищення УГКЦ і УАПЦ в СРСР [358, с. 43].

У січні 1973 року на шостій пленарній Сесії Секретаріату СКВУ було вирішено, що основними завданнями КПЛ СКВУ повинні бути стати:

- 1) оборона прав українського народу на форумах міжнародних організацій та підтримка правозахисних акцій МКОПЛ;
- 2) створення в співпраці з центральними і крайовими організаціями діаспори крайових комісій прав людини в системі КПЛ СКВУ;
- 3) захист, при потребі, прав української діаспори в країнах поселення;
- 4) підготовка відзначення 25-річчя проголошення Загальної декларації прав людини в контексті оборони прав українського народу в СРСР;
- 5) пошук можливостей видання англійською мовою повного перекладу всіх випусків самвидавного “Українського Вісника” [523, с. 151].

КПЛ СКВУ фінансово підтримала інформаційні заходи видавництва “Смолоскип” в обороні прав людини в Україні, а також профінансувала переклад та редагування професором Пітером Реддавеєм у Лондоні перших 4 томів “Українського Вісника” англійською мовою. Фінансово було підтримане видання англійської книги, присвяченої правам людини авторства Майкла Брауна “Фермент України” [523, с. 151].

У лютому 1973 року КПЛ СКВУ звернулася до Комісії прав людини ООН у справі оборони та звільнення відомого письменника і літературного критика В.Чорновола, літератора і публіциста І.Дзюби, науковця Л.Плюща.

** Матеріали Другого Світового Конгресу Вільних Українців. Видання Секретаріату Світового Конгресу Вільних Українців. – Торонто – Нью-Йорк – Лондон, 1986. – 470 с.

Делегація КПЛ СКВУ на чолі з Павлом Юзиком провела з цього приводу зустрічі з керівником Комісії прав людини ООН М. Шрайбером і керівником відділу зв'язків та інформації КПЛ ООН Я. Мюллером. Під час цих переговорів представники української діаспори вимагали конкретних заходів від КПЛ ООН на захист арештованих і засуджених на довголітнє ув'язнення українських наукових і культурних працівників .

Влітку 1973 делегація КПЛ СКВУ нанесла офіційний візит послу Канади в ООН С. Рееві. Українці проінформували його про діяльність КПЛ СКВУ в обороні прав українського народу, заручилися його підтримкою в згаданому питанні та передали йому документацію щодо засуджених українських політв'язнів [523, с. 104–105].

В 1973 році Президія СКВУ звернулася до українських центральних, крайових та місцевих організацій діаспори із закликом провести протестні акції та вислати меморандуми до міжнародних організацій на захист Юрія Шухевича. Меморандуми з цього приводу були направлені до Комісії прав людини ООН, Міжнародної федерації прав людини, Міжнародної комісії юристів, “Міжнародної Амністії”.

У відповідь на меморандуми СКВУ та інших організацій української діаспори керівництво Міжнародної федерації прав людини, акредитованої при ООН, звернулося з протестом до уряду СРСР проти “варварської поведінки” з Юрієм Шухевичем, домагаючись його звільнення [523, с. 102].

Видавництво “Смолоскип”, засноване у 1967 році у Балтиморі (США) активно взаємодіяло в справі захисту прав людини в УРСР з “Міжнародною Амністією”. Секції цієї міжнародної правозахисної організації в США, Великобританії, ФРН, Швеції, Австрії, Швейцарії, Франції, Іспанії, Нідерландах та Австралії отримували від видавництва “Смолоскип” достовірну інформацію про українських політв'язнів [476, арк. 1–29].

Її збирали зв'язкові “Смолоскипу” Н. Водяник, П. Фединський, А.Фединський, О. Сливинський, Р. Сливинська, Р. Горейчук, А. Проник, А.Каркоць, А.Зінкевич, Б. Колос під час подорожей в УРСР, а також

отримували від радянських туристів та моряків торговельних кораблів СРСР [470, арк. 1–2].

“Міжнародна Амністія” розгорнула активну кампанію на захист В’ячеслава Чорновола, Миколи Матусевича, Мирослава Мариновича, Володимира Андрушка, Миколи Руденка, Леоніда Мілявського, Василя Рубана, Віталія Калініченка, Сергія Набоки, Григорія Приходька, Івана Світличного, Володимира Калюжного, Івана Кирилюка, Георгія Постулатого, Ніни Строкатої [476, арк. 1–29].

Офіційне видання “Міжнародної Амністії” “Amnesty International Newsletter” на своїх сторінках неодноразово публікувало інформацію про українських політв’язнів [615–617].

В 1973 році видавництво “Смолоскип” на чолі з Осипом Зінкевичом підготувало петицію до Генерального секретаря ООН Курта Вальдхайма на захист українських політв’язнів та організувало збір підписів під нею. Її підписали 883 представники інтелектуальних кіл США, Канади, Аргентини та країн Західної Європи. Серед них був 351 професор, 23 письменника та актора, 27 конгресменів США та сенаторів Канади, 7 суддів, 57 інженерів, 53 вчителя, 51 спортсмен. Вони вимагали від Генерального секретаря ООН Курта Вальдхайма щоб ця міжнародна організація виступила на захист переслідуваних в СРСР за політичними мотивами українців [477, арк. 1–7].

4 грудня 1973 року представниці ОЖ ОЧСУ були прийняті в посольстві США при ООН. Вони вручили представнику США в КПЛ ООН Ф. Гофману петицію “В обороні людських прав для України”. Американські українки підняли перед послом питання порушення людських і конституційних прав в Україні. Крім того дана петиція була розіслана на 1100 адрес – членам Конгресу США, посольствам іноземних держав в США та провідним мас-медіа країни [589, с. 59].

У відповідь Головна управа ОЖ ОЧСУ отримала листи від 49 конгресменів та 38 сенаторів із заявами про розуміння та підтримку дій українців. Ряд американських парламентарів звернулися з окремими листами,

в яких піднімали українську проблематику до посла СРСР в США А.Добриніна, посла США в ООН В. Шофлі та Державного департаменту країни [589, с. 58].

10 грудня 1973 року делегація ОЖ ОЧСУ взяла участь у пікетуванні будинку ООН з нагоди 25-ї річниці проголошення Декларації прав людини. На вулицях Нью-Йорку було роздано понад 20 тис. листівок на захист політв'язнів в СРСР.

В квітні 1974 року Президія СКВУ розпочала акцію в обороні Леоніда Плюща. Було надіслано листи на адресу Генерального секретаря ООН, Міжнародного Червоного Хреста та інших міжнародних організацій з проханням виступити перед урядом СРСР на захист Л. Плюща. В цій справі було налагоджено стосунки з КПЛ ООН, яка повідомила, що питання Л.Плюща буде розглядатися на її форумі [524, с. 257].

У вересні 1974 делегація української діаспори взяла участь у зустрічі з Президентом Чилі генералом Августо Піночетом. Під час зустрічі обговорювалася можливість обміну 82 українських політв'язнів в СРСР, в тому числі Леоніда Плюща та Валентина Мороза на таку ж кількість комуністичних політв'язнів у Чилі [618–623].

23 квітня 1975 року Міжнародним комітетом математиків і “Міжнародною Амністією” було проголошено Днем оборони Леоніда Плюща. З цієї нагоди КПЛ СКВУ та створений на початку 1974 року Комітет оборони Валентина Мороза видали брошуру про Леоніда Плюща, а також направили протестну поштову листівку на адресу посла СРСР в Канаді Н.Яковлева. Необхідно зазначити, що ще 4 квітня 1975 року КПЛ СКВУ запропонувала центральним крайовим репрезентаціям української діаспори включитися в акцію оборони Л. Плюща та провести 23 квітня відповідні заходи. Їм були передані документи про правозахисника та агітаційні матеріали. В жовтні 1975 року Організація української молоді Франції підготувала пропагандистські матеріали та взяла активну участь у зборах за звільнення Л. Плюща, які пройшли в Парижі [524, с. 270].

Як ми вже зазначали, на початку 1974 року в Торонто було створено Комітет оборони Валентина Мороза. СКВУ надала йому свій патронат. Були створені крайові комітети оборони Валентина Мороза в США, Канаді, Великобританії, Австралії та Аргентині. Вони тісно співпрацювали з КПЛ СКВУ та крайовими центральними репрезентаціями.

З 15 липня по 31 серпня 1974 року відбувалося масове голодування представників української діаспори в Оттаві з вимогами звільнення Валентина Мороза. 11 серпня пройшла масова маніфестація солідарності з Валентином Морозом декількох тисяч українців Едмонтону. Вона відбувалася в формі молитовного руху із запаленими свічками. Активну участь в згаданих заходах брала українська молодь, зокрема, представники молодіжних організацій СУМу, Пласту, ТУСМу та інших [597, с. 315–316].

Намагаючись привернути увагу політичних сил, громадськості та мас-медіа країн Заходу до долі В. Мороза, Президія СКВУ звернулася до УККА, КУК, КОУГЦУ, УЦРА, СУОА із закликом провести подібні акції. Члени Президії СКВУ відвідали учасників голодування та взяли участь в демонстрації в Оттаві, а також провели зустріч із членами канадського уряду, яких просили виступити перед урядом СРСР на захист Валентина Мороза [524, с. 270].

Українська діаспора Австралії взяла активну участь в акції на захист В. Мороза, організувавши масову демонстрацію на його підтримку [456, арк. 30].

Акції на захист В. Мороза продовжувалися в США, Канаді, Західній Європі, Австралії та Аргентині в 1975–1977 роках. Так в 1975 році були зібрані тисячі підписів під петиціями про звільнення В. Мороза, які були відправлені на адресу прем'єр-міністра Канади Поля Трудо, Президента США Джеральда Форда та Генерального секретаря ООН Курта Вальдхайма [597, с. 316]. В червні 1977 року КПЛ СКВУ розіслала франкомовний переклад творів В. Мороза із супровідним листом на адреси державних представництв при ЮНЕСКО [524, с. 270].

У 1976 році кандидат в президенти США Джиммі Картер в телеграмі учасникам XVI Конгресу УККА пообіцяв в разі обрання його президентом США сприяти звільненню Валентина Мороза [292, с. 157]. Необхідно відзначити, що він виконав свою обіцянку. Саме під час його каденції Валентин Мороз отримав свободу і виїхав на Захід.

Наприкінці вересня 1974 року американські українки влаштували тижневе голодування перед стінами ООН. Жінки були одягнуті в сірі халати, що мало символізувати тюремні роби політв'язнів в Україні. В оточенні з колючого дроту вони роздавали листівки та інформували перехожих про порушення прав людини в УРСР, Кенгірське повстання жінок-політв'язнів 1954 року, 20-літню річницю якого відзначали в ці дні, а також прагнення українського народу до волі і незалежності. Через декілька днів акція українок була підтримана величезною маніфестацією на захист прав людини в СРСР, влаштованою Об'єднаним комітетом жіночих організацій Нью-Йорка [589, с. 59]. Вона отримала докладне висвітлення в мас-медіа США.

1975 рік Генеральна Асамблея ООН проголосила Міжнародним роком жінки. Президія СКВУ назвала його Роком української жінки та закликала українську діаспору до акції в обороні українських жінок – політичних в'язнів. КПЛ СКВУ звернулася до УККА, КУК, КОУГЦУ, СУОА та УЦРА з подібним закликом та розіслала пакет інформаційних матеріалів для використання в ході протестних акцій.

Делегація ОЖ ОЧСУ в складі 32 жінок з 11 американських штатів прибула до Вашингтона та зустрілася з американськими сенаторами і конгресменами, дякуючи їм за підтримку в обороні прав українського народу. Медалі княгині Ольги та грамоти були вручені конгресмену Джону Бьюкенену з Алабами за допомогу в справі звільнення Валентина Мороза та Леву Добрянському за довголітню працю в УККА на користь України [589, с. 59].

Всім американським парламентарям були вручені жовто-сині українські прапори з датою 22 січня 1918 року – часом проголошення УНР.

Американські українки просили їх про подальшу підтримку боротьби за державну незалежність України, а також про сприяння в амністії українських жінок-політв'язнів в СРСР [589, с. 59].

24 лютого 1975 року КПЛ СКВУ звернулася до української діаспори з закликом масово відправляти листівки до 8 березня на адреси п'ятох українських жінок-політв'язнів: Ірини Сенік, Ірини Стасів-Калинець, Надії Світличної, Ніни Строкатої, Стефанії Шабатури. В Міжнародний жіночий день Президія секретаріату СКВУ, КПЛ СКВУ та СФУЖО розмістили в газеті "The New York Times" статтю на захист цих жінок. Опублікований в газеті закликом звільнити ув'язнених за політичні переконання українок підписали митрополит Максим Германюк (УГКЦ), митрополит Мстислав Скрипник (УАПЦ), пастор Лев Жабко-Потапович (УЄХБ), В. Кушнір (КУК), Ю.Шимко (СКВУ), П. Юзик (КПЛ СКВУ), С. Савчук (СФУЖО). Комітет оборони Валентина Мороза розмістив подібне повідомлення, підписане найвідомішими жінками Канади в торонтській газеті "Globe and Mail". Крім того, був опублікований формуляр із відкритим листом до уряду СРСР, в жінок-політв'язнів. Читачів газети просили вирізати його та направити на адресу канадського посольства Радянського Союзу [358, с. 45].

8 березня була організована багатолюдна демонстрація перед радянським посольством в Оттаві з вимогами звільнення ув'язнених українок. Подібна акція проведена і на День матері 11 травня 1975 року.

На початку 1975 року була підготовлена петиція на адресу Генерального секретаря ООН щодо захисту українських жінок політв'язнів, а також стартував збір підписів під нею. Вона була надіслана на адреси всіх жіночих організацій США з проханням зібрати підписи на її підтримку. В листопаді 1975 року делегація СКВУ та СФУЖО в складі В.Кушніра, Й.Лисогіра, Л. Бурачинської, У. Целевич передала петицію з підписами понад 35 тис. осіб Голові Комісії прав людини ООН [358, с. 44]. В квітні 1975 року під час проведення з'їзду Об'єднання жінок "Просвіта" в Аргентині Уляна Целевич від імені СФУЖО зустрілася з послом США в

Буенос-Айресі та просила його про підтримку в справі звільнення українських жінок-політв'язнів [589, с. 60]. 15 жовтня 1975 року СКВУ і СФУЖО вислали лист до Генерального секретаря ООН Курта Вальдхайма в справі захисту українських жінок-політв'язнів. Українська діаспора прохала керівництво цієї міжнародної організації підняти дане питання перед урядом СРСР [358, с. 45].

В травні 1975 року представниця СФУЖО, голова Союзу Українок Франції Марія Митрович порушила справу українських жінок-в'язнів та їх дітей під час Студійних Днів Світового Руху Матерів у Мантоні (Франція). Її виступ був підтриманий частиною делегаток форуму. Крім того СФУЖО спільно з СКВУ видала меморандум на захист політв'язнів-українців, зокрема, Валентина Мороза [592, с. 31].

Українська жіноча делегація із 28 осіб взяла активну участь в Міжнародній конференції ООН для неурядових організацій “Трибуна”, яка проходила паралельно з Міжнародною конференцією ООН з нагоди Року жінки в столиці Мексики – Мехіко. Українська діаспора під час цієї конференції підняла питання щодо ув'язнених українських жінок на сесіях “Трибуни”, а також в неофіційних зустрічах з учасницями конференції. 25 червня 1975 року делегація закордонних українців провела зустріч із президентом конференції Педро Охеда Пауладо і передала йому підготовлений нею матеріал щодо переслідувань ув'язнених українок, а також поставила вимогу розглянути цю справу на урядовій конференції. Педро Охеда Пауладо пообіцяв передати цей документ на розгляд Генеральному секретарю ООН Курту Вальдхайму. Делегація української діаспори під час Міжнародної жіночої конференції у Мехіко організувала дводенне голодування на знак солідарності з українськими політв'язнями у Мордовії, які вийшли на голодний страйк, та виступила із заявою, в якій йшла мова про те, щоб СРСР виконував Декларацію прав людини ООН. Крім того, українська діаспора організувала під час роботи конференції виставку

портретів жінок-політв'язнів та правозахисної літератури із України, а також прес-конференцію для світових мас-медіа [473, арк. 2].

Кульмінацією акції на захист українських жінок-політв'язнів стали масові демонстрації і молебні, організовані українською діаспорою в країнах Заходу у вересні 1975 року з нагоди Дня української жінки – політичного в'язня [524, с. 273]. Наймасштабніша з них пройшла 25 вересня 1975 року. Українська громада США організувала величезну маніфестацію перед будівлею ООН в Нью-Йорку на підтримку ув'язнених українців з вимогами дотримання демократії та прав людини в СРСР, а також відновлення держаної незалежності України.

Для інформації міжнародних жіночих організацій стосовно порушення прав людини в Україні СФУЖО проводила постійну переписку з керівництвом окремих українських жіночих організацій, видавала брошури і памфлети, присвячені цій проблемі, а також щорічний англомовний бюлетень “Українка в світі” [624–639].

В березні 1976 року СФУЖО, Об'єднання Українок Бельгії та Союз Українок Америки підняли питання про порушення прав людини в Україні та навели факти політичних переслідувань жінок в СРСР під час Конференції трибуналу злочинів супроти жінок, яка відбувалося у Бельгії [592, с. 31]. 2 березня 1976 року петиція на захист прав людини в СРСР була вручена делегацією українських американок під керівництвом Уляни Целевич керівництву Державного департаменту США в Вашингтоні [589, с. 59].

Голова СУФ у 1974–1976 роках Марія Митрович під час своєї діяльності звертала особливу увагу на проблеми порушення прав людини в Україні та проведення заходів, спрямованих на захист українських політв'язнів, зокрема жінок. Низка листів з цієї нагоди була надіслана на адреси дружини Президента Франції пані Жіскар Д'Естен, Паризького бюро “Міжнародної Амністії”, прем'єр-міністру Канади П. Трудо напередодні його візиту в СРСР. Крім того телеграми зі словами підтримки були надіслані самому Валентину Морозу в тюрму, а також голодуючим за його звільнення

студентам в Торонто. Інформацію про ув'язнення В. Мороза та заходи української діаспори на його підтримку розмістили провідні французькі газети і журнали – “Фігаро”, “Ле Монд”, “Опор”, “Нувель Обсерватор” [590, с. 122].

Марія Митрович очолила спеціально створений комітет для проведення маніфестацій за звільнення українських політв'язнів. Український центральний комітет в Парижі, Спілка української молоді та СУФ в 1974–1976 роках організували в Парижі ряд маніфестацій на захист релігійної свободи, прав людини в Україні, вимагаючи звільнення українських політв'язнів [590, с. 123–124].

З нагоди поїздки Президента Франції Валері Жіскар Д'Естена до СРСР йому був направлений лист від української громади країни з проханням сприяти звільненню українських жінок-політв'язнів [590, с. 123].

В березні 1975 року СУФ взяв участь у двох жіночих конгресах, організованих міністром у справах жінок Франсуа Жіру під патронатом Президента Франції Валері Жіскар Д'Естена з нагоди Міжнародного року жінки. М. Митрович, О. Вітошинська і Л. Кульчинська роздавали інформаційні матеріали щодо порушення прав людини в Україні. О.Вітошинська виступила з меморандумом на захист українських жінок, які в Міжнародний рік жінки страждали в тюрмах СРСР [590, с. 123].

Українки Франції налагодили активну співпрацю з представницями єврейських правозахисних жіночих організацій країни. Зокрема, М.Митрович, О. Вітошинська, М. Любінецька брали участь у засіданнях “Комітету оборони прав людини”, де виступала колишня ув'язнена в СРСР Сільвія Сальмансон, яка мала гарні відносини з українськими політв'язнями, про яких згадувала: “з великою симпатією та признанням [590, с. 123]”*.

* Вітошинська О. Союз Українок Франції / Олена Вітошинська // Третій Світовий Конгрес Українського Жіноцтва, 26–29 трав. 1977 р., Торонто, Канада. – Філадельфія – Торонто, 1977. – С. 121–124.

Українки Великобританії організували в 1973–1976 роках 23 доповіді перед іноземцями, в яких порушували питання демократії та державної незалежності України [587, с. 97]. Крім того, на адреси членів британського парламенту, провідних громадських, релігійних і державних діячів, науковців і письменників Великобританії були надіслані петиції з проханням виступити на захист українських політичних в'язнів, а також сприяти дотриманню релігійної свободи в СРСР. Були роздані чисельні листівки з інформацією про Україну, прагнення її народу до волі і незалежності, про порушення прав людини в СРСР.

8 березня 1977 року Організація українських жінок у Великобританії влаштувала велику демонстрацію на захист українських жінок-політв'язнів перед посольством СРСР у Лондоні. Закордонні українки тримали транспаранти з англomовними написами: “Ми вимагаємо звільнити всіх українських жінок з російських концентраційних таборів” та “Ми вимагаємо людських прав для українців” [587, с. 95].

Чисельні акції на захист національних прав українського народу та політв'язнів в СРСР були організовані ОЖ ЛВУ, СУА та ОУЖ Німеччини. Під час Великодніх свят у 1976 році представниці ОЖ ЛВУ під час демонстрації біля посольства СРСР в Оттаві на захист українських в'язнів поставили кошик із свяченими стравами за браму посольства, як символ спільної великодньої трапези з українськими політв'язнями в Радянському Союзі [591, с. 54].

Під час Різдвяних свят 1977 року ОЖ ЛВУ влаштувала акцію “Діти дітям в Україні”. Через радіостанцію СВС в Україну були передані колядки, які виконувала молодь діаспори, та передані святкові поздоровлення дітям, батьки яких перебували в ув'язненні в СРСР [591, с. 54].

Необхідно відзначити, що Організація Українок Канади та Український Золотий Хрест зібрали десятки тисяч доларів США для допомоги сім'ям політичних в'язнів в Україні, закупаючи та висилаючи їм одяг, медикаменти, харчі. Допомога у вигляді посилок йшла і самим політв'язням.

Це тривало до того часу, поки органи влади СРСР не ввели високі мита на доставку посилок з-за кордону та вимогу в'язням оплачувати їх зі своїх грошей, яких у тих практично не було. Відтак, посилки почали повертатися до їх відправників.

У 1975–1978 роках КПЛ СКВУ вислала телеграми на захист ув'язнених правозахисників, зокрема, Єлени Боннер, Мустафи Джемілева, Андрія Твердохлебова, Зеновія Красівського, Миколи Плахотнюка, Йосипа Терелі, Олександра Глузмана, Олександра Гінзбурга, Левка Лук'яненка. Вони були відправлені на адреси Генерального секретаря ООН Курта Вальдхайма, прем'єр-міністра Канади П.Трудо, Президента США Дж.Картера, Генерального секретаря КПРС Л.Брежнєва, Комісії прав людини ООН, “Міжнародній Амністії”, Міжнародній конференції психіатрів в Гонолулу [471, арк. 1–2].

В липні 1975 року Президія СКВУ вислала петицію до Президії Європейської конференції у справах безпеки і співпраці у Гельсінкі. В ній було вказано на недотримання прав людини і нації в УРСР і містилося прохання до органів влади країн Заходу добитися ліквідації подібного стану речей, як передумові співпраці між Заходом та Сходом. На заклик української діаспори відгукнулися Міністерство зовнішніх справ Канади, посольства Великобританії та Ватикану. 6 серпня 1975 року Президія СКВУ відправила на адресу делегації парламенту Канади до СРСР листа з проханням підняти під час візиту питання звільнення українських політв'язнів в Радянському Союзі. Крім того, канадським парламентарям були надані документальні матеріали КПЛ СКВУ з цього приводу, англomовна книга “Україна в 1970-х роках” під редакцією професора Петра Потічного та англійський переклад самвидавного журналу “Український Вісник”, ч. 7–8. У грудні 1975 року Президія СКВУ розіслала дипломатичним представництвам всіх держав при ООН англomовний переклад “Українського Вісника”, ч. 7–8, супровідний лист з коротким

резюме статті “Етноцид українців в СРСР” та опис діяльності СКВУ [358, с. 44].

Активно виступили зарубіжні українці на захист прав людини в Україні під час Міжнародної конференції ООН “Habitat”. Вона відбувалася у Ванкувері (Канада) з 31 травня по 11 червня 1976 року. Українська делегація на конференції складалася із представників СКВУ Христини Ісаїв і Андрія Семотюка та делегації СФУЖО на чолі з Стефанією Потоцькою. Члени делегації роздавали учасникам конференції листівки з протестом проти “колоніальної політики” уряду СРСР в Україні, піднімали під час прес-конференції проблеми переслідування політичних в’язнів в Радянському Союзі [471, арк. 2]. Українська діаспора організувала стенди з літературою на тему: “Негуманні поселення в СРСР – міжнародна колоніальна проблема”. Відвідувачі виставки підписували петиції на захист українських політичних в’язнів і українських церков. Українська делегація дала ряд інтерв’ю представникам світових мас-медіа. Під час роботи конференції відбувалися гострі дискусії української діаспори з представниками делегації СРСР, зокрема, її головою Геннадієм Фомінім.

Під час зустрічі з генеральним секретарем конференції Енріке Пенялосою, представники СКВУ та СФУЖО вручили йому меморіал про людські поселення в СРСР. В документі піднімалися питання: “негуманного трактування політичних в’язнів, несправедливої міграційної політики, яка сприяє русифікації і нищенню релігійних і культурних пам’яток [473, арк. 3]”*.

В червні 1977 року члени КПЛ СКВУ провели зустріч в Торонто із зв’язковою Московської групи сприяння виконанню Гельсінкських угод Людмилою Алексєєвою. Вони отримали від неї інформацію про становище з дотриманням прав людини та правозахисний рух на терені СРСР, узгодили координацію дій, а також взяли участь в її прес-конференції з

* Світова Федерація Українських Жіночих Організацій (СФУЖО). – ПА “Смолоскип” (США – Канада – Україна). – Ф. 1. – 8 арк.

представниками українських мас-медіа. 18 травня 1978 року члени КПЛ СКВУ провели в Торонто переговори з головою Закордонного представництва УГГ генералом Петром Григоренком, під час яких було намічено співпрацю в напрямку оборони прав людини [524, с. 269].

В 1976–1978 роках видано чотири звернення до української діаспори в світі на захист політичних в'язнів Миколи Плахотнюка, Миколи Руденка, Олекси Тихого, Левка Лук'яненка та інших членів Української Гельсінкської Групи. 12 і 19 липня 1977 року Президія СКВУ вислала телеграми до посольств країн Заходу в Оттаві з проханням виступити перед органами влади СРСР на захист Олексія Тихого та Миколи Руденка [524, с. 258].

17 листопада 1976 року з ініціативи української інформаційної служби “Смолоскип” у Вашингтоні був створений Комітет Гельсінкських Гарантій для України. Очолив його голова видавництва “Смолоскип” Андрій Зварун. До складу комітету увійшли представники комітетів оборони українських політв'язнів з різних міст США, зокрема, Осип Зінкевич з Балтимору, Уляна Мазуркевич з Філадельфії, Андрій Каркоць з Міннеаполісу, Юрій Саєвич, Юрій Дейчаківський, Андрій Грушкевич з Вашингтону, Маруся Зарицька, Мирослава Стефанюк з Детройту, Ігор Ольшанківський, Ігор Кошман з Нью-Йорку, працівник Конгресу США з Клівленду Андрій Фединський та Орест Дейчаківський, який був представником комітету у Комісії з безпеки і співпраці в Європі Конгресу США [472, арк. 1].

Комітет отримав підпільним способом від Олеся Бердника, Миколи Руденка, Петра Григоренка, Оксани Мешко меморандуми Української Гельсінкської Групи, а також інші документи, які стосувалися порушення прав людини в Україні. Ці матеріали були перекладені англійською мовою та відправлені на адреси держав-учасниць НБСЄ, Комісії з безпеки і співпраці в Європі Конгресу США, Гельсінкській комісії Сенату Канади, міжнародним правозахисним організаціям та світовим мас-медіа [472, арк. 2].

Представники Комітету підтримували постійні контакти з членами Конгресу США та Держдепартаментом країни в справі порушення прав

людини в Україні. Документація Української Гельсінкської Групи була перекладена англійською мовою та опублікована в збірниках Комісії з безпеки і співпраці в Європі Конгресу США [472, арк. 3].

З 1977 року Комітет Гельсінкських Гарантій для України розпочав постійну публікацію матеріалів про Україну, порушення прав людини, переслідування інакодумців, релігійні переслідування в СРСР, а також статті членів Української та Московської гельсінкських груп, зокрема, П.Григоренка, Н. Світличної, Н. Строкатої-Караванської, Л. Алексеевої та інших правозахисників англійською та українською мовами в часописі “Смолоскип” та інформаційному англійськомому виданні “Рапорт” [472, арк. 3].

24 лютого 1977 року Андрій Зварун давав свідчення про арешти і репресії в Україні, правозахисну діяльність українських громадських організацій, українських політв’язнів перед Комісією з безпеки і співпраці в Європі Конгресу США. Необхідно відзначити, що ці ж проблеми піднімали й інші члени комітету під час участі у міжнародних конференціях, зокрема, під час Міжнародної конференції письменників Європи, США і Канади у Софії (Болгарія) в лютому 1977 року, Конференції Української Гельсінкської Групи в Лондоні у травні 1977 року, Міжнародної конференції психіатрів на Гавайських островах у серпні-вересні 1977 року, Міжнародного з’їзду славістів у Вашингтоні у жовтні 1977 року [472, арк. 2–3].

Андрій Фединський, Адам Мішталь, Андрій Каркоць, Борис Антонович і Зірка Луцька влаштували під час проведення Белградської конференції НБСЕ у 1977–1978 роках декілька прес-конференцій, присвячених проблемі порушення прав людини в СРСР і країнах соцтабору. За це вони були затримані органами влади Югославії та видворені з країни [640–652].

Гучна прес-конференція з приводу суду над Миколою Матусевичем і Мирославом Мариновичем в СРСР була організована Комітетом Гельсінкських Гарантій для України за участю генерала Петра Григоренка у Вашингтоні в квітні 1978 року [472, арк. 3].

В жовтні 1978 року було створене Закордонне Представництво Української Гельсінкської Групи (ЗП УГГ). Очолив організацію Петро Григоренко. До її складу входили Леонід Плющ, Надія Світлична, Ніна Строката-Караванська, Володимир Малинкович, Петро Рубан, Петро Вінс, Людмила Литовченко, Микола Мовчан, Раїса Мороз, Василь і Тарас Романюки, Миколи і Раїса Руденки. В січні 1988 ЗП УГГ очолив Микола Руденко. Штаб-квартира ЗП УГГ містилася в Нью-Йорку [653, с. 117–119].

Основою діяльності ЗП УГГ стали поїздки з виступами про порушення прав людини в УРСР та прагнення українського народу до свободи і демократії перед українською діаспорою США, Канади, Австралії і країн Західної Європи, іноземними дипломатами, світовими мас-медіа, а також представлення відповідних свідчень офіційним органам влади цих держав. Крім того ЗП УГГ видавало щомісячний “Вісник репресій в Україні” англійською та українською мовами, інформаційні бюлетені УГГ про арешти і репресії в Україні, передруки неформальних журналів “Український вісник”, “Кафедра”, а також публікувало статті членів групи та пресові повідомлення про порушення прав людини і релігійні переслідування в УРСР [653, с. 117–118]. Члени ЗП УГГ також активно виступали на захист прав людини в Україні під час Конгресу Міжнародної Амністії у Лос-Анджелесі 31 березня 1978 року, III Сахаровських слуханнях у Вашингтоні 26–29 вересня 1978 року.

1 травня 1978 року члени Комісії з питань безпеки і співпраці в Європі Конгресу США на основі отриманої від закордонних українців інформації підготували меморандум щодо дискримінаційної еміграційної політики СРСР, що не давала можливості для переслідуваних українських інтелектуалів виїхати в країни Заходу [292, с. 156]. В середині липня 1978 року 33 члени американського сенату надіслали петицію з вимогою звільнити Л.Лук’яненка до Першого секретаря ЦК КПУ В. Щербинського [292, с. 157].

Ще в 1973 році в Австралії виник Комітет оборони прав людини в Мельбурні. В 1980 році він був перейменований на Комітет оборони

національних і людських прав в Україні. В 1973–1975 роках організацію очолював Андрій Глуханич, в 1976–1992 роках Мирослав Болюх. В 1978 році Комітети оборони прав людини в Україні виникли в Сідней та Канберрі. Сіднейський комітет в 1978–1981 роках очолював Сергій Цимбалюк, у 1981–1992 роках – Галина Яськевич. Канберський комітет протягом недовгого періоду його існування очолював Степан Місько [130, с. 292].

Австралійські комітети публікували матеріали про порушення прав людини і релігійні переслідування в УРСР, прагнення українського народу до створення незалежної демократичної України, поширювали інформацію про український правозахисний рух серед представників органів влади, науковців, громадськості та мас-медіа країни.

Масові маніфестації були проведені на вулицях Мельбурну, Сіднею та Канберри. Резолюції зборів українців Австралії, в яких йшла мова про вимоги дотримання демократії в СРСР надсилалися на адреси урядів Радянського Союзу, Радянської України, Австралії, а також ООН та Міжнародній Амністії. Великі маніфестації організувала українська громада Мельбурну на підтримку політичних в'язнів в Україні під час проведення Белградської і Мадридської конференції НБСЄ в 1977 і 1980 роках, а також під час психіатричних конгресів у Мехіко та Відні, які відбувалися у той самий час [130, с. 298].

Необхідно зазначити, що в 1977 році в Австралії був створений Комітет людських прав у Радянському Союзі парламенту Австралії. Очолив його К.Бізлі, секретарем став Ц. Дакер. Спочатку цей комітет збирався займатися проблемою антисемітизму в СРСР. Проте після наполегливих петицій української громади, яка представила на його розгляд багато фактів порушення прав людини та переслідування інакодумців в Україні і зобов'язалася сприяти приїзду в Австралію достовірних свідків порушень прав людини в СРСР Леоніда Плюща, Надії Світличної та єпископа УГКЦ Івана Прашка, який під час подорожі в Україну отримав документи, що

підтверджували релігійні переслідування в УРСР, керівництво комітету розширило сферу своєї діяльності [130, с. 294].

11 квітня 1978 року Леонід Плющ на запрошення парламенту Австралії прибув до Канберри. Кошти на його приїзд з Франції виділила українська діаспора. Перебування в Австралії фінансував уряд цієї країни. 14 квітня 1978 року Леонід Плющ надав свідчення австралійському парламентському комітету з прав людини. Він розповів про Рух Опору в УРСР, навів приклади переслідувань УГГ, порушень прав людини та національних прав українського народу, розповів про трагічні долі українських політв'язнів [130, с. 294–295].

12 травня 1978 року перед Комітетом людських прав в Радянському Союзі парламенту Австралії виступив Владика УГКЦ Іван Прашко, який докладно розповів про релігійні переслідування в Україні, зокрема про долю “катакомбної” УГКЦ. Він також надав парламентському комітету списки священнослужителів різних конфесій, ув'язнених в СРСР за релігійні переконання [130, с. 295].

В 1979 році перед членами австралійського парламенту про порушення прав людини в Україні свідчила Надія Світлична. Всі ці свідчення були видані окремим англomовним збірником “Права людини в Радянському Союзі”. Його обсяг складав 210 сторінок [130, с. 295].

Мельбурнський та Сіднейський комітети оборони прав людини в Україні сприяли також в різний час візітам та виступам в Австралії визначних українських правозахисників Ніни Строкатої-Караванської, Петра Рубана, Михайла Осадчого, Йосипа Терелі, Василя Базіва та Левка Лук'яненка з дружинами [131, с. 417].

Всі вони виступали перед українською громадою країни, мали контакти з членами уряду та австралійських профспілок, популяризуючи справу відновлення незалежної демократичної України та наголошуючи на потребі забезпечення прав людини в СРСР [130, с. 299].

В 70-х роках ХХ ст. кожен спортивну команду або мистецький колектив з СРСР австралійські українці зустрічали акціями протесту. Вони роздавали антирадянські листівки та палили прапори СРСР. Одного разу група революційно налаштованих українських студентів підпалила огорожу біля будівлі посольства СРСР в Канберрі [128, с. 182].

Необхідно зазначити, що українська громада Австралії найняла одного з найкращих адвокатів США Биртона Гола для захисту в суді сина Оксани Мешко Олександра Сергієнка. Австралійська діаспора пішла за прикладом американських українців, які кооптували на захист Миколи Руденка та Олекси Тихого колишнього Головного прокурора США Рамзі Кларка [130, с. 297].

Проте в обох випадках справа закінчилася нічим. Коли 30 жовтня 1977 року Биртон Гол з касаційною документацією на захист Олександра Сергієнка, Миколи Руденка, Олекси Тихого та заявою, адресованою Верховним Судам СРСР і УРСР, генеральним прокурорам СРСР і УРСР та Міністерству юстиції УРСР, приїхав до Києва, співробітники КДБ конфіскували у нього всю документацію та на другий день видворили його за межі країни під приводом: “втручання у внутрішні справи СРСР [130, с. 297]”^{*}.

Тоді українська діаспора Австралії розгорнула кампанію, спрямовану на звільнення та імміграцію Оксани Мешко і її сина Олександра Сергієнка до Австралії. Вона заручилася в цьому питанні підтримкою членів австралійського уряду [130, с. 297]. Родичка Оксани Мешко – Мая Грудка, яка проживала в Австралії, кожен рік давала виклик, а уряд Австралії гарантував відкриття візи та можливість імміграції або просто приїзду на лікування. Проте це відбулося лише в 1987 році [130, с. 297–298].

Українська діаспора ставила собі за мету відродити українське релігійне життя та добитися легалізації в УРСР Української греко-католицької церкви (УГКЦ) та Української автокефальної православної

^{*} Болюх М. Комітет Допомоги Україні / Мирослав Болюх // Українці в Австралії. Т. 2. – Мельбурн, 1998. – С. 291–302.

церкви (УАПЦ). Була і своя “програма-мінімум” – полегшити долю та добитися звільнення з ув’язнення священнослужителів УГКЦ і УАПЦ, а також продемонструвати моральну підтримку українським віруючим цих церков в УРСР з боку зарубіжних українців та міжнародної громадськості.

Саме з цією метою в 1975–1978 роках було організовано акцію “В обороні Віри й Церкви в Україні”. Вона знайшла великий відгук в середовищі української громади та здобула певну підтримку в стінах ООН, проте крім втягування СРСР в інформаційну полеміку щодо дотримання / недотримання релігійної свободи в Радянському Союзі та популяризації в країнах Заходу правди про переслідування та ліквідацію в Україні УГКЦ і УАПЦ відчутних наслідків для полегшення становища віруючих в УРСР не принесла. Її пік припав на 1976 рік. Адже в цьому році виповнювалося 30 років з дня насильницької ліквідації УГКЦ в Радянській Україні, а також посилювалися переслідування за релігійні переконання в УРСР, зокрема, пройшли арешти Василя Романюка, Володимира Прокопова, пастора Юрія Вінса та інших. Відповідну роль зіграв і міжнародний фактор. В 1975 році Генеральна Асамблея ООН прийняла постанову, згідно з якою на розгляд ООН в 1976 році ставилося питання дискримінації релігії в різних країнах світу.

Активну участь в ній взяли СКВУ, УККА, УАКР, КУК, КОУГЦУ, СУОА, УГКЦ, УАПЦ, УПЦ США, УГПЦ Канади, Українське Євангельське об’єднання Північної Америки та інші.

18 листопада 1975 року Президія СКВУ розробила план акції “В обороні Віри й Церкви в Україні”. 27 вересня з представниками українських і іноземних мас-медіа країн Заходу були обговорені питання її інформаційного забезпечення. В листопаді 1975 року з планом акції було ознайомлено керівництво українських релігійних організацій. Він остаточно був узгоджений на нараді у Вінніпезі 2 січня 1976 року [524, с. 274].

Кампанія стартувала оприлюдненням “Заклику до української спільноти”, підписаним керівництвом українських церков та головою Комісії прав людини СКВУ сенатором Канади П. Юзиком.

Для інформаційного забезпечення акції було підготовлено пакет матеріалів, який включав в себе петицію до ООН “В обороні Віри й Церкви в Україні”, україномовний і англomовний варіанти брошур про переслідування українських релігійних організацій, листи, в яких містився заклик стати на захист українських церков, адресовані Генеральному секретарю ООН Курту Вальдхайму, керівнику Ватикану і Римо-католицької церкви Папі Павлу VI, Голові Світової Ради Церков архієпископу Едварду Скотту, листи та брошури на захист Василя Романюка, список громадян СРСР, ув’язнених за свої релігійні переконання [524, с. 275]. Згадані інформаційні матеріали були розповсюдженні серед представників органів влади, релігійних організацій, громадськості та мас-медіа країн Заходу.

2 квітня 1976 року до Генерального секретаря ООН Курта Вальдхайма була відправлена петиція з домаганням забезпечити дотримання релігійної свободи в СРСР. Під нею стояв підпис представників всіх українських релігійних організацій діаспори. Копія цього документа була відправлена на адреси Вселенського патріарха Митрополита Атенагораса та Архієпископа Кентерберійського Роберта. 9 квітня 1976 року делегація ієрархів УГКЦ Канади під час візиту до прем’єр-міністра Канади П. Трудо передала йому петицію, в якій містилося прохання виступити на захист переслідуваних українських церков в УРСР, а також добитися звільнення ув’язнених за релігійні переконання в СРСР. Вимоги петиції підтримала вища ієрархія римо-католицької церкви. Ряд її представників взяли участь у спеціальному молебні, приуроченому до сумної річниці ліквідації УГКЦ в Україні. Місяцем раніше предстоятель УАПЦ Митрополит Мстислав Скрипник відвідав штаб-квартиру Світової Ради Церков і Женевське представництво Вселенського Православного Патріархату, намагались залучити їх до участі в

акції на захист В. Романюка і переслідуваних українських церков [524, с. 277–278].

1 листопада 1976 року Нью-Йоркське бюро СКВУ надіслало на адресу місій всіх держав в ООН копію петиції, адресовану генсеку ООН, а також примірник брошури “Радянське переслідування релігії в Україні”. Потрібно відмітити, що органи влади СРСР не могли залишити без уваги заходи української діаспори, спрямовані на забезпечення релігійної свободи в УРСР. Були посилені спроби запевнити країни Заходу та власних громадян, що в СРСР існує свобода релігії. 31 січня 1976 року в газеті “Ізвестія” опубліковано інтерв’ю з головою Ради у справах релігії при Раді Міністрів СРСР Володимиром Куроєдовим, в якому він спростовував твердження про відсутність релігійної свободи в Радянському Союзі. В 1976 році вийшла в світ його брошура “Релігія і Церква в СРСР”, присвячена цій же проблемі. В 1977 році вона була видана англійською мовою. В квітні 1976 року у “Вістях з України” з’явилося інтерв’ю голови Ради у справах релігії при Раді Міністрів УРСР Костянтина Литвина, присвячене свободі релігії в Україні. Подібна стаття під назвою “Свобода совісті в Україні” була опублікована у “Вістях з України” в квітні 1977 року. В червні 1976 року в цій же газеті опубліковано інтерв’ю з генеральним секретарем Баптистського Об’єднання Великобританії й Ірландії Девідом Расселом, в якому він заперечував переслідування релігії в СРСР [524, с. 277–278].

Зважаючи на це, в листопаді 1976 року українською діаспорою на адреси місій держав при ООН була надіслана копія прес-релізу місії СРСР, в якій наводився зміст статті в газеті “Ізвестія” про свободу релігії в Радянському Союзі та супроводжуючий лист СКВУ, що вказував на суперечливість між інформацією радянської газети та організацій зарубіжних українців. СКВУ просив також урядові місії країн Заходу підняти питання про переслідування релігії в СРСР на сесії Генеральної Асамблеї ООН. Необхідно зазначити, що інформація, надана СКВУ, була використана в офіційних матеріалах Генеральної Асамблеї ООН [524, с. 276].

Кульмінаційним моментом акції “В обороні Віри й Церкви в Україні” став “Тиждень молитви за український народ і переслідувану Українську Церкву”, який тривав з 26 вересня по 4 жовтня 1976 року. Цей релігійний захід охопив всі країни проживання української діаспори і викликав відчутний резонанс серед громадськості країн Заходу. Це виявилось вже в листопаді 1976 року, коли делегація представників українських церков в складі митрополита Максима, архієпископа Марка Гундяка і д-ра Семена Савчука відвідала керівника Відділу прав людини ООН Марка Шрайбера і передала йому петицію “В обороні Віри й Церкви в Україні”, скріплену підписами понад 30 тис. представників української діаспори. Крім того делегація відвідала ряд місій при ООН, прохаючи їх виступити на захист релігійної свободи в СРСР. 24 листопада 1976 року від імені членів делегації був направлений лист на адресу Генерального секретаря ООН. В ньому містилося клопотання втрутитися в справу забезпечення свободи релігії в СРСР [542, с. 227–228].

У 1976 р. президія СКВУ налагодила стосунки з директором Кестон Коледжу Майклом Бурдо. Кестон Коледж займався дослідженнями в галузі релігії та вивченням комунізму. Дирекція Кестон Коледжу висловила зацікавлення розширенням тематики своїх досліджень, зокрема, включенням до них вивчення становища УГКЦ і УАПЦ в СРСР. Між Президією СКВУ та дирекцією Кестон Коледжу було досягнуто домовленості: влаштувати українську кімнату в Кестоні Коледжі та зібрати відповідну бібліотеку, а також виділити ставку для працівника, який проводив би дослідження щодо переслідування релігії в Україні та поширював би цю інформацію серед світових мас-медіа і зарубіжної громадськості. Українські релігійні організації діаспори зі свого боку виділили кошти для реалізації цього проекту. Влітку 1977 року професор Р. Морозюк з Канади розпочав над ним роботу в Кестон Коледжі. Крім того, в 1976 році директор Кестон Коледжу Майкл Бурдо вирушив з поїздкою по містах США і Канади, інформуючи українську та іноземну громадськість Оттави, Торонто, Монреалю,

Едмонтону, Вінніпегу, Чикаго, Нью-Йорку і Філадельфії про переслідування українських релігійних організацій в Радянському Союзі [524, с. 276–277].

У вересні 1976 року СКВУ, Канадський інститут українських студій та Кестон Коледж організували в Лондоні міжнародну конференцію “Свобода релігії в Україні”. Під час її проведення були підняті питання щодо недотримання релігійної свободи в УРСР.

Українська діаспора активно взаємодіяла під час акції “В обороні Віри й Церкви в Україні” з іноземними релігійними організаціями та мас-медіа. В липні 1976 року під час 41-го Євхаристійного Конгресу в Філадельфії силами УГКЦ, Комітету оборони Валентина Мороза та Комісії прав людини СКВУ були розповсюджені інформаційні матеріали на захист українських церков. В листопаді 1976 року представники Президії СКВУ провели зустріч з Головою Світової Ради Церков архієпископом Едвардом Скоттом, під час якої проінформували його про заборону діяльності і переслідування українських релігійних організацій в СРСР та просили втрутитися для врегулювання цієї справи на демократичних засадах [542, с. 228].

Навесні 1977 року Українсько-Євангельське об’єднання Північної Америки розповсюдило приблизно 60 звернень політичних і релігійних лідерів на захист українських організацій, переслідуваних священнослужителів та віруючих. Президент Всеукраїнського Євангельсько-Баптистського Братства пастор Олекса Гарбузюк виступив в програмі телеканалу NBC з доповіддю “Права Церкви і права людини в Радянському Союзі” [524, с. 277].

Потрібно зазначити, що СКВУ в ході акції активно співпрацював зі світовими мас-медіа. Так 31 березня 1976 року серед них було поширено англomовне комюніке про переслідування українських церков в СРСР. 29 травня 1976 року – комюніке про відзначення трагічної річниці ліквідації УГКЦ, 16 червня 1976 року – комюніке на захист В. Романюка, 16 лютого 1977 року – комюніке про акцію “В обороні Віри й Церкви в Україні”, брошуру про переслідування Українських Церков, радянське законодавство

про релігію, список релігійних в'язнів і тексти звернень В. Романюка [542, с. 226–227].

Тиражем 10 тис. примірників було видано та розповсюджено англomовну брошуру “Радянське переслідування релігії в Україні”. В 1978 році ця книга була видана французькою мовою тиражем 3 тис. екземплярів. В цьому ж році з'явився і її італійський переклад. У 1979 році франко- та італомовні примірники книги були надіслані державним та релігійним діячам країн Заходу [525, с. 318].

Навесні 1977 року О. Ковальська передала матеріали про українських політичних в'язнів до ЮНЕСКО. В червні 1977 року петиція Президії СКВУ зі списком українських політичних в'язнів та вимогами їх звільнення була направлена учасникам Белградської конференції. В документі були наведені дані про порушення людських, релігійних і національних прав в Україні. Він був переданий учасникам конференції через посольства країн Заходу. СКВУ просив останні довести текст документа до відома своїх урядів і делегацій на конференцію. Заходи СКВУ були підтримані з боку посольств Ватикану, Великобританії, Бельгії, Нідерландів, Іспанії, Ірландії, Італії, ФРН, США та МЗС Канади [524, с. 258]. В 1978 році оновлений список ув'язнених українців був надісланий на адреси українських та іноземних мас-медіа, а також інформаційних агентств [524, с. 269]. В жовтні 1979 року в Оттаві під час святкування 35-ї річниці створення НАТО, сенатор Павло Юзик організував виступи українських дисидентів на Форумі НАТО [525, с. 318].

Активні заходи української діаспори на захист українських політв'язнів дали свої результати. В 1976 році був звільнений Леонід Плющ. А в 1979 році – Валентин Мороз. Президія СКВУ не залишила колишніх політв'язнів та продовжила здійснювати їм допомогу. Так 20 січня 1976 року Президія СКВУ запропонувала Леоніду Плющу фінансову допомогу та сприяння в переселенні до США або Канади, а також узгодила з президентом Манітобського університету проф. Ернестом Сірлюком працевлаштування українця на посаду професора математики. 21 березня 1976 року звільнений

український правозахисник прибув на запрошення СКВУ, УККА і КУК до Північної Америки. Об'єднання української діаспори організували його виступи перед Комітетами оборони радянських політичних в'язнів в США і Канаді та українською громадою цих країн. Він був запрошений як доповідач на III Конгрес СКВУ, який відбувся в листопаді 1978 року [358, с. 45].

Підсумовуючи все вищесказане, необхідно відзначити, що українська діаспора країн Заходу вела активну боротьбу за права людини і права української нації в УРСР. Необхідно відзначити, що подібна діяльність, крім, власне, боротьби за права людини в СРСР, піднімала питання національного самовизначення українського народу та його права на власну незалежну демократичну державу. Вона трактувалася як видозмінена форма боротьби за відродження державної незалежності України. Крім того, наочно здійснювалася популяризація “української визвольної концепції”. Згідно з нею основну ставку країни Заходу в боротьбі з СРСР повинні були зробити на “поневолені народи СРСР”.

Подібна діяльність зарубіжних українців вимагала відповідної організаційної структури, яка була створена у вигляді КПЛ СКВУ, Нью-Йоркського бюро СКВУ, чисельних Комітетів оборони радянських політичних в'язнів. Відчутну підтримку в справі боротьби за права людини в Україні надавали жіночі та молодіжні об'єднання української еміграції. Українська громада в країнах Заходу здійснила відчутний тиск на міжнародні організації, перш за все ООН і ЮНЕСКО, органи влади, громадськість та мас-медіа США, Канади, Австралії, країн Західної Європи, з метою здобути їх підтримку в правозахисній діяльності та підняти питання дотримання прав людини в Україні під час переговорів з СРСР. Дії української діаспори увінчалися успіхом, про що свідчить реакція міжнародної спільноти та її тиск на органи влади СРСР для позитивного вирішення питань, які піднімали зарубіжні українці. Реальним результатом стало звільнення ряду ув'язнених українців, зокрема, Леоніда Плюща, Валентина Мороза та інших, а також їх наступний виїзд в країни Заходу в 70-х роках минулого століття. Необхідно

зазначити, що ряд засуджених українців було звільнено під тиском правозахисних акцій зарубіжних українців у 80-х роках ХХ століття.

3.3. Інформаційні заходи української діаспори щодо відновлення державної незалежності України

Українська журналістика в країнах Заходу мала поважні досягнення. Існувало декілька десятків щотижневих газет, два щоденних видання “Свобода” і “Америка”, понад двісті інших періодичних видань, зокрема, розгалуженої преси релігійного характеру, молодіжних, жіночих та професійних видань [522, с. 370].

Серед періодичних видань української діаспори, які брали активну участь в боротьбі за державну незалежність України, особливо слід відзначити “Свободу”, “Америку” (США), “Гомін України”, “Волю”, “Шлях до волі” (Канада), “Шлях перемоги”, “Християнський голос” (ФРН), “Українське слово” (Франція), “Українську думку” (Великобританія). Серії передач, в яких висвітлювалися різні аспекти правозахисної та державотворчої діяльності зарубіжних українців, підготували і провели українські служби радіостанцій “Радіо Ватикану”, “Свободи”, “Голосу Америки”, “Вільної Європи”, а також австралійської EA-2.

16 листопада 1967 року в Нью-Йорку відбулася Перша Світова Конференція Українських Журналістів. Участь в ній взяли 66 журналістів країн Заходу. Про значення, яке приділялося українським мас-медіа з боку політичних організацій діаспори, свідчила присутність на Конференції Президента УНР в екзилі Миколи Лівіцького [522, с. 358].

З доповідями перед учасниками Конференції виступили М.Сосновський (Канада) “Український журналіст у вільному світі”, З.Пеленський (ФРН) “Перспективи української преси в Європі”, Р.Рахманний (Канада) “Преса в УРСР і 50-річчя Української Національної Революції”, І. Пеленська (США) “Роль жіночої преси в українській журналістиці”, З. Снилик (США) “Українська преса неукраїнською мовою” [522, с. 358].

Під час роботи Конференції зарубіжні українські журналісти констатували той факт, що українська преса є: “речником державно-національних прагнень українського народу та послідовно відстоює його

права [522, с. 370]”*. Українські журналісти за кордоном користувалися свободою слова і думки та мали значні досягнення в інформаційній діяльності.

В той же час мас-медіа в УРСР контролюється органами влади та КПРС і піддається цензурі, а українські журналісти примушені виконувати роботу, яка, на думку зарубіжних українців, несла шкоду українському народу та служити “колоніально-імперіалістичній політиці Росії [522, с. 370]”**.

Саме тому працівники мас-медіа української діаспори виступили з протестом проти переслідувань української культури і журналістики в УРСР. Делегати конференції гостро засудили арешт журналіста В’ячеслава Чорновола, який виступав на захист української культури, свободи слова і законності в УРСР [522, с. 370].

Вони підкреслили необхідність використати силу мас-медіа для того, щоб донести до відома міжнародної спільноти та заручитися її підтримкою в справі звільнення арештованих і засуджених українських журналістів, культурних діячів та всіх політичних в’язнів в Україні [522, с. 371].

10 лютого 1968 року була створена Комісія преси та інформації Секретаріату СКВУ. Першим її головою став Михайло Сосновський, заступником – Ростислав Шульгін, секретарем – Галина Мухіна. Активну участь у її діяльності брали Zenon Пеленський (ФРН), Володимир Косик (Франція), Володимир Микула (Великобританія), Тарас Яськевич (Австралія), Степан Кобилянський (Бразилія), Оксана Драган (США), Володимир Душник (США), Іван Сирник (Канада), Святомир Фостун (Великобританія).

Основними завданнями КПІ СКВУ було поширення інформаційних матеріалів про різні аспекти українського життя в діаспорі та Україні, а

* Матеріали Першого Світового Конгресу Вільних Українців. – Вінніпег – Нью-Йорк – Лондон, 1969. – 478 с.

** Матеріали Першого Світового Конгресу Вільних Українців. – Вінніпег – Нью-Йорк – Лондон, 1969. – 478 с.

також висвітлення в мас-медіа планів та роботи Президії Секретаріату СКВУ [523, с. 147–148].

КПІ СКВУ займалася виготовленням прес-релізів, бюлетенів та інших спеціальних матеріалів для українських мас-медіа. Вони розсилалися на адреси українських газет і журналів, керівництву українських радіостанцій в країнах Заходу, а також українським радіовідділам “Голосу Канади”, “Голосу Америки”, Радіо “Свобода”, “Радіо-Рим”, “Радіо-Мадрид”. КПІ СКВУ в 1969–1973 роках підготувала понад сотню прес-комунікатів. Частина випусків була англійською мовою. Крім того був виданий англійськомовний збірник документів про порушення основних прав людини в Україні в 1969–1970 роках. Спільно з Німецько-Українським товариством було видано під редакцією Зенона Пеленського два номери німецькомовного журналу “Der ukrainischen Rundschau” [523, с. 148–149].

Багато матеріалів, підготовлених КПІ СКВУ, стосувалися висвітлення боротьби українського народу за відродження державної незалежності України, проблемних дискусійних питань її історії, тогочасного політичного становища в УРСР, правозахисної діяльності української діаспори. Інформація КПІ СКВУ в повному чи частковому обсязі активно використовувалася українськими та іноземними мас-медіа.

З метою поширення інформаційної діяльності Світового Конгресу Вільних Українців КПІ СКВУ запропонувала в 1970 році план створення Українського Пресового Агентства. Цю ідею активно підтримало керівництво українських мас-медіа в країнах Заходу. Проте в той час для створення такого агентства в бюджеті СКВУ не вистачило коштів [523, с. 149].

1 листопада 1973 року Федерація Спілок Українських Журналістів Америки і Канади організувала Світовий з’їзд українських журналістів. Він проходив в Торонто за участю майже 100 делегатів з різних країн світу. На з’їзді представники українських мас-медіа утворили Світову Федерацію Українських Журналістів. До її складу увійшли Спілки українських журналістів США, Канади, ФРН, а також журналісти Великобританії,

Південної Америки та Австралії. Президентом СФУЖ був обраний Н.Ріпецький, його заступником – І. Кедрин-Рудницький, секретарем – М.Гавриш [523, с. 276–277].

Метою діяльності СФУЖ була координація праці і репрезентація українських журналістів в світі, а також спрямування зусиль української преси “на допомогу українському народові в його боротьбі за визволення [523, с. 277]”^{*}.

З’їзд закликав всіх українських журналістів глибоко вивчати соціально-політичні і культурні процеси, які мають місце в Україні та правдиво і об’єктивно інформувати українську громаду про них, зокрема, звертаючи увагу на висвітлення руху спротиву в УРСР. Українські журналісти підкреслювали, що інформуючи про події в Україні, представники мас-медіа повинні остерігатися некритичного передруку матеріалів з радянських газет. На їх думку, такі повідомлення могли дезорієнтувати читачів і викликати конфлікти між пресою та українськими політичними і громадськими об’єднаннями. А це в свою чергу могло призвести до виникнення недовіри до українських закордонних засобів масової інформації [523, с. 278–279].

Важливе значення при висвітленні подій в Україні для українських журналістів мало питання безпеки тих людей, про яких йшла мова в публікаціях і коментарях, адже ця інформація могла призвести до репресій органів влади СРСР проти цих людей. Засудивши русифікацію і переслідування українських діячів культури в УРСР, учасники з’їзду закликали всіх журналістів не тільки інформувати про події в УРСР, але й бути ініціаторами акцій в обороні репресованих в Україні [523, с. 278].

Українські мас-медіа в країнах Заходу мали звертати увагу на те, що подорожі представників діаспори в УРСР, висилання туди посилок, за які органи влади СРСР брали велике мито, купівля радянської продукції і преси, підтримка виступів митців, поетів і письменників з СРСР за допомогою

^{*} Матеріали Другого Світового Конгресу Вільних Українців. Видання Секретаріату Світового Конгресу Вільних Українців. – Торонто – Нью-Йорк – Лондон, 1986. – 470 с.

газетних оголошень та позитивних рецензій – політично й економічно зміцнює органи влади СРСР та відповідно послаблює український визвольний рух [523, с. 278].

Українська закордонна преса повинна була всебічно інформувати про організації та окремих осіб – представників української діаспори, які розвивали українську самобутність і активно відстоювали ідеал соборності та української державності, а також боротися з концепціями і ідеалами, які послаблювали серед української громади бажання боротися за відродження незалежності України або сприяти асиміляції українців в чужорідному середовищі [523, с. 279].

Перед українськими мас-медіа було поставлене важливе завдання: використати трагічний ювілей Голодомору 1932–1933 років, штучно організованого тоталітарним сталінським режимом в Україні, з метою його всебічного висвітлення на сторінках українських і світових ЗМІ. В контексті цієї події слід було висвітлювати й інші форми і методи геноциду з боку Російської імперії/СРСР проти українців [523, с. 279].

Необхідно відмітити, що в 1966 році українська діаспора виступила категорично проти візиту міністра закордонних справ Канади Пола Мартіна в СРСР. Так, в редакційній статті “Гомону України”, автором якої була одна з лідерів ОЖ ЛВУ В. Солонинка, ставилися риторичні запитання: “Чи міністр П. Мартін прагне дорівняти президенту Франції де Голлеві і прем’єрові Великої Британії Вілсонові, які їздили з поклоном до Москви, щоб там шукати ключа до миру в світі? Чи в розумінні канадського уряду і його міністра закордонних справ Москва є тим вирішним чинником, від голосу якого залежить справа миру і безпеки в світі? Чи й Канада має прикласти свої руки до того, щоб закріплювати московсько-більшевицьку імперію ціною уярмлених народів, а в слід за тим сприяти русифікації і нищенню цих народів? [654]”*

* Солонинка В. Яка роля Канади? / В. Солонинка // Гомін України. – 1966. – 20 листоп.

Українська діаспора вважала, що уряду Радянського Союзу вигідна така співпраця з країнами Заходу, в тому числі і Канадою, яка б гарантувала непорушність кордонів СРСР, а також сприяла б реалізації його економічних інтересів. Саме на це і була орієнтована його політика мирного співіснування. Відповідно органи влади Канади, підтримуючи її, шкодили інтересам як українського, так і інших пригноблених в СРСР народів, які боролися за власну незалежність. Зарубіжні українці вважали, що “не збереження московсько-большовицької імперії, але її деколонізація в ім’я волі і державної незалежності для уярмлених народів є передумовою і гарантом миру й безпеки в світі. І саме Канаді найкраще відповідала б у змагу за мир у світі почесна роля чемпіона боротьби за волю народам і людині [654]”**.

Проте найбільш активні виступи організацій зарубіжних українців були спрямовані проти політики уряду, який очолював голова Ліберальної партії Канади П’єр Трудо. В 1969 році УВФК розгорнув широкомаштабні акції протесту проти прем’єр-міністра Канади П. Трудо, який відмовився надіслати привітання з нагоди 20-річчя ЛВУ, як це робили його попередники на цій посаді, мотивуючи це небажанням зв’язувати своє ім’я з організацією, яка підкреслювала свою антирадянську спрямованість та виступала за “розподіл” СРСР [597, с. 304–305].

ЛВУ, заручившись підтримкою інших організацій УВФК та КУК, розпочала інформаційну кампанію проти уряду Канади. Її початком стало інтерв’ю відомого канадського журналіста Пітера Вортінгтона з головою ЛВУ Р. Малащук, в якому останнім різко критикувалася політика уряду щодо українців [655]. В ряді статей “Гомону України” критиці була піддана закордонна політика Канади [656]. Українська діаспора почала масово слати протести на ім’я прем’єр-міністра. До акції залучилися і представники інших народів, об’єднаних в АБН-Канади. Апогей антиурядової інформаційної

** Солонинка В. Яка роля Канади? / В. Солонинка // Гомін України. – 1966. – 20 листоп.

кампанії припав на 1971 рік, коли 17 травня прем'єр-міністр Канади П. Трудо вирушив з 12-денним візитом в СРСР, де підписав договір "Про дружбу і співпрацю Канади з Радянським Союзом". Після візиту в Москву, чільний урядовець Канади в інтерв'ю журналістам зізнався, що не порушував на переговорах справу українських політв'язнів, щоб не дати нагоду органам влади СРСР висунути справу квебекського сепаратизму [597, с. 305].

Це стало приводом для більшості українських організацій Канади, об'єднаних в КУК, виступити проти політики П. Трудо. В авангарді опинилася ЛВУ, яка 5 червня 1971 року опублікувала в "Гомоні України" відкритий лист до українців Канади "Протестуємо проти політики прем'єра Трудо". В листі наголошувалося: "Для нас, українців, політика Трудо створює, зокрема, серйозну загрозу і небезпеку... Україну, Трудо, трактує на рівні провінції Канади, тому вона має залишатися невід'ємною частиною Советського Союзу. Трудо заявив журналістам, що він не порушив у Москві справи Валентина Мороза та інших ув'язнених діячів української культури, бо він є "проти націоналізму". Він проти самостійності України, бо не бажає відділення Квебеку від Канади. Отже, Трудо захищає російський колоніалізм проти права України та інших поневолених Москвою народів на незалежне державне життя. Це міжнародний скандал [657]"*.

Зарубіжних українців закликали масово слати листи на адресу прем'єр-міністра П. Трудо з протестами проти його політики. Акція призвела до певної корекції урядової діяльності. П'єр Трудо вимушений був реагувати на позицію української громади та змінити ставлення до проблеми українських політв'язнів в СРСР. Свідченням цьому стали декілька демаршів прем'єра по відношенню до уряду СРСР стосовно забезпечення прав людини в цій країні. Зважаючи на сприятливу політику країн Заходу по відношенню до СРСР в згаданий період часу, це стало певною перемогою українців Канади.

* Протестуємо проти політики прем'єра Трудо // Гомін України. – 1971. – 5 черв.

Найбільшого розголосу в українських і іноземних мас-медіа набула акція української діаспори під час Всесвітньої виставки “Експо-67” в Монреалі. 22 серпня 1967 року під час проведення Дня УРСР на виставці, в усіх місцевих англо- і франкомовних виданнях міста з’явилися матеріали про історію і культуру України, її колоніальний статус в СРСР та прагнення українського народу до незалежності. В мас-медіа підкреслювався той факт, що колоніальний статус України проявлявся навіть в тому, що вона не змогла взяти самостійну участь у виставці, незважаючи на те, що від уряду Канади надійшло офіційне запрошення до керівництва УРСР. Українська діаспора заплатила за розміщення згаданих матеріалів 1000 доларів США [597, с. 283]. Крім того, було виготовлено та поширено на “Експо-67” 25 тис. памфлетів “Свобода народам – свобода людині” англійською і французькою мовами, брошуру “Українські жінки в боротьбі за свободу”, а також привітальне слово нібито голови Президії Верховної Ради СРСР М. Н. Підгорного до відвідувачів павільйону СРСР з антирадянським текстом. Представники СУМ роздавали листівки та зірвали прапор СРСР перед будівлею виставки [597, с. 284].

В 1973 році під час II Конгресу СКВУ в Торонто голова КПІ СКВУ Михайло Сосновський представив докладний план створення Інформаційної служби СКВУ. Вона повинна була інформувати: а) про плани і працю Секретаріату СКВУ; б) про життя українців в діаспорі; в) про суспільно-політичну ситуацію в Україні та соціалістичних країнах в яких проживали українці; г) про факти і події, які мали відношення до українського життя. Крім того, Пресово-інформаційна служба СКВУ мала пересилати в Україну інформацію, яка представляла інтерес “для українського народу і його змагань за державне визволення [523, с. 255]”*. Перед нею ставилося завдання налагодити ефективну схему поширення інформації про українські проблеми на міжнародних форумах [523, с. 255].

* Матеріали Другого Світового Конгресу Вільних Українців. Видання Секретаріату Світового Конгресу Вільних Українців. – Торонто – Нью-Йорк – Лондон, 1986. – 470 с.

Для інформування іноземних держав Голова КПІ СКВУ пропонував: розпочати публікацію інформаційного бюлетеня провідними мовами світу, організувати публікацію статей українських авторів в іноземних мас-медіа, активізувати з цією метою вже існуючу співпрацю на базі зарубіжних періодичних видань, залучати іноземних авторів до української інформаційної служби, підготувати спеціальні видання для світових мас-медіа. З метою забезпечення належного інформування української діаспори передбачалася постійна співпраця з інформаційними осередками її центральних крайових організацій, поширення інформації за допомогою радіо і преси мовами країн поселення, видавництво пресових бюлетенів для українських засобів масової інформації, а також спеціальних видань, приурочених до актуальних подій українського життя. Для інформування українців в УРСР та країнах соціалістичного табору було запропоновано використовувати україномовні радіопередачі країн Заходу, а також організувати силами української діаспори власні радіопередачі. Крім того, з цією метою передбачалося використання культурного та наукового обміну між СРСР та країнами Заходу [523, с. 255].

Після ознайомлення з вищенаведеними пропозиціями Голови КПІ СКВУ Михайла Сосновського II Конгрес СКВУ доручив Секретаріату СКВУ організувати в його системі інформаційну службу, яка мала розгорнути свою діяльність на зовнішньому та внутрішньому напрямку роботи. Її метою повинно було стати “постійне і кваліфіковане інформування світу про Україну, українські змагання і українські позиції ... інформування українського народу про наше життя, працю і розвиток та змагання у вільному світі [524, с. 251]”*

Незабаром керівником Інформаційної служби СКВУ був призначений Юрій Даревич. Діяльність ІС СКВУ була сконцентрована на пресовому, радіотелевізійному та дослідному напрямках. Основою діяльності ІС СКВУ в

* Матеріали Третього Світового Конгресу Вільних Українців, 1978. – Торонто – Нью-Йорк – Лондон, 1988. – 437 с.

пресовій галузі було виготовлення комунікатів для української преси, в яких йшла мова про найважливішу діяльність Президії, Рад і Комісій СКВУ. Було виготовлено 36 комунікатів українською та 5 англійською мовою. В 1974–1977 роках було видано 6 номерів “Вісника СКВУ”, 2 з них – англійською мовою. В них, зокрема, піднімалися питання боротьби української діаспори за права людини, демократію та незалежність України [524, с. 251].

Зважаючи на величезні кошти, які вимагало будівництво (5 млн доларів США) та щорічне утримання (450 тис. доларів США) власної радіостанції, СКВУ відмовився від цієї ідеї. Натомість було вирішено використовувати потужності західних мас-медіа. Юрій Даревич налагодив активну співпрацю з Міжнародною Службою СВС, керівництвом українського відділу Радіо “Свобода” та “Радіо Ватикан”, які не тільки передавали в ефір інформацію СКВУ, але й надавали Інформаційній службі СКВУ транскрипції своїх україномовних передач і матеріали дослідних відділів. Їх використовувало в своїй роботі Бюро СКВУ в Нью-Йорку [524, с. 252–253].

У 1973–1974 роках на дослідному напрямку було підготовлено та видано статистично-інформаційний довідник про українські поселення діаспори, англійську брошуру з інформацією про діяльність СКВУ, життя українців в Україні і діаспорі. Крім того в 1975 році було опубліковано англійський памфлет: “Українці – чемпіони золотої медалі на Олімпіадах”, а також дві брошури англійською і французькою мовами “Олімпійська команда України” і “Радянський колоніалізм у спорті” [542, с. 230]. Ці матеріали були підготовлені для використання з інформаційно-пропагандистською метою під час Олімпіади у Монреалі.

Необхідно зазначити, що закордонні українці активно використовували міжнародні спортивні заходи з метою популяризації державотворчих прагнень українського народу. Для цього ще в середині 50-х років був створений Український Олімпійський Комітет в екзіні (УОК) [558–660]. Проте активну діяльність він розгорнув лише в 60–70-х роках минулого століття. Головами УОК в різний час були В. Білинський (Австралія),

Б.Шебунчак (США), генеральним секретарем О. Зінкевич (США). В складі УОК активно працювали З. Снилик, П. Войтович, Ю. Криволап, Р.Шраменко, Є. Скоцко, О. Шевченко, Р. Бакум (США), Л. Штинда, Р.Дудинський, С. Модрицький (Австралія), П. Дорожинський (ФРН), А.Жуковський (Франція), В. Гладун (Канада), Є. Мацях (Великобританія), Б.Коваль (Аргентина) [474, арк. 1].

УОК проводив інформаційні акції за самостійну участь України в Олімпійських іграх під час олімпіад в Римі (1960), Мехіко (1968), Мюнхені (1972), Монреалі (1976), універсиадах в Едмонтоні та Токіо, міжнародних спортивних чемпіонатів в Афінах, Бонні, Гельсінках. Генеральний секретар УОК Осип Зінкевич в якості члена Міжнародної Асоціації Спортивної Преси (Італія) мав пресову акредитацію на Олімпійські ігри, що давало йому можливість безперешкодно виступати на прес-конференціях, зустрічатися з представниками Міжнародного Олімпійського Комітету, спортсменами і журналістами з України. В листопаді 1965 року він відвідав штаб-квартиру Міжнародного Олімпійського Комітету в Лозанні (Швейцарія), де провів зустрічі з представниками МОК, переконуючи їх в необхідності самостійної участі України в Олімпійських іграх [474, арк. 1].

Завдяки активній співпраці членів УОК з іноземними мас-медіа та налагодженим зв'язкам з Національними Олімпійськими Комітетами в різних країнах, справа самостійної участі України в Олімпійських іграх набула світового розголосу і здобула підтримку багатьох НОК. Найбільшого резонансу у світових мас-медіа здобула діяльність української діаспори під час Олімпійських ігор у Монреалі в 1976 році [474, арк. 1].

Закордонні українці утворили на період Олімпійських ігор в Монреалі Українську олімпійську пресову службу (УОПС), з представників УОК та Інформаційної служби “Смолоскип” (О. Зінкевич, А. Фединський), Української центральної інформаційної служби (А.Бандера) та Інформаційної служби СКВУ (А. Семотюк). УОПС видала 12 україномовних, 4 англomовні та 2 франкомовні пресові повідомлення, присвячені “колоніальному статусу”

України в СРСР, недотриманню Радянським Союзом прав української нації, вимогам самостійної участі УРСР в Олімпійських іграх, звільнення українських політв'язнів та відновлення державної незалежності України. Ці ж проблеми піднімалися і на влаштованій зарубіжними українцями 29 липня 1976 року прес-конференції за участю світових засобів масової інформації [524, с. 254–255].

Українська діаспора та прихильні до неї іноземні журналісти опублікували ряд статей у мас-медіа про українських спортсменів, міжнародно-інформаційні акції закордонних українців у ділянці спорту та потребу самостійної участі України в Олімпійських іграх [661–686].

Подібні акції проходили і під час зимової олімпіади в Лейк-Плейсид. У 1980 році у відповідь на Московську олімпіаду силами ЛВУ та АБН-Канади було влаштовано “Вільну олімпіаду”, участь в якій взяла еміграція з СРСР та країн соціалістичного табору [79, с. 262].

Інформаційна служба СКВУ не могла залишити поза своєю увагою питання захисту прав людини в Україні. Це питання піднімалося на нараді 23 березня 1974 року. Участь у ній брали українські установи і організації, які займалися обороною прав людини в Україні. За наслідками цієї наради було вирішено, що ІС СКВУ разом з КПЛ СКВУ повинні були: а) координувати працю українських правозахисних дослідно-інформаційних установ; б) централізувати збір джерельних матеріалів, присвячених боротьбі за демократію та державну незалежність України, а також зробити їх вільно доступними; в) розробити багаторічний перспективний план боротьби за права людини в Україні та його інформаційне забезпечення і втілення в життя [342, с. 46].

Шляхи реалізації цих положень обговорювалися під час нарад 27 вересня 1975 року в бюро СКВУ у Торонто та 9 жовтня 1976 року в готелі “Амерікана” в Нью-Йорку. ІС СКВУ налагодила активну взаємодію у згаданих питаннях з Закордонним представництвом УГВР, Інформаційною службою “Смолоскип”, Комітетом оборони радянських політичних в'язнів,

СФУЖО, СВУ, Українською центральною інформаційною службою, Союзом українців у Великобританії, Об'єднанням “Пролог”, Комітетом оборони Валентина Мороза, Спілкою українських журналістів Америки та іншими організаціями української діаспори [342, с. 46–47].

Значно активізувало інформаційну діяльність СКВУ створення в серпні 1975 року її Нью-Йоркського бюро при ООН. В 1975–1983 роках його очолювали по черзі А. Семютюк, С. Вельгаш, О. Демчишин, З. Писарівська, Б.Потапенко, В. Душник. Активну участь в його діяльності брали О. Куйбіда, І.Миколів, Е. Щерба, Р. Чайківський, Р. Куделя. Значно допомагав роботі бюро Союз українок Америки [524, с. 261].

Перед керівництвом Нью-Йоркського бюро СКВУ ставилися завдання:

1) постачати місіям держав-членів ООН, керівним органам ООН, комісіям і установам в системі ООН інформацію про “українські справи”, про події в Україні, з метою здобути їх прихильність до справи відродження незалежної демократичної України та отримати допомогу для “поневоленого” українського народу;

2) проробити заходи для отримання СКВУ в ООН статусу неурядової організації та акредитацію для ІС СКВУ при Бюро публічної інформації ООН;

3) інформувати українську пресу про важливі події в ООН та акції СКВУ на цьому терені;

4) допомагати в реалізації планів КПЛ СКВУ в ООН та разом із ІС СКВУ видавати і поширювати в ООН видання СКВУ іноземними мовами;

5) постійно інформувати Президію Секретаріату СКВУ про наради та конференції в ООН і можливість проведення під час них акцій СКВУ [342, с. 47].

Працівники Нью-Йоркського бюро СКВУ брали активну участь в щоденних прес-конференціях для кореспондентів акредитованих при ООН. А.Семютюк підготував 27 статей про ООН з метою інформації української громади про діяльність ООН та акції СКВУ на його терені. Вони були

опубліковані в українській пресі. Крім того, ряд статей на цю ж тематику було розміщено в іноземних, переважно канадських, мас-медіа [524, с. 261–262].

Керівник Нью-Йоркського бюро СКВУ А. Семотюк неодноразово піднімав питання політичного статусу України та дотримання прав людини в УРСР, звільнення українських жінок-політв'язнів на прес-конференціях Міністра закордонних справ Канади Алана Мек-Екена у вересні 1975 року, представника УРСР в ООН Володимира Мартиненка в жовтні 1975 року, представника США в ООН Вільяма Скрентона в березні 1976 року, Державного секретаря США Генрі Кіссінджера в жовтні 1976 року, а також під час української панелі в Колумбійському університеті в лютому 1976 року. В липні 1976 року Нью-Йоркське бюро СКВУ вислало до всіх некомуністичних місій при ООН копію звіту “Міжнародної Амністії” про переслідування політичних в’язнів в СРСР разом з копією прес-комунікату місії СРСР про День прав людини, в якому стверджувалося, що Радянський Союз гарантує права людини. Необхідно зазначити, що керівництво Нью-Йоркського бюро СКВУ неодноразово піднімало питання необхідності відродження державної незалежності України і забезпечення демократії в СРСР під час численних зустрічей з дипломатами і журналістами в ООН [342, с. 47].

Нью-Йоркське бюро СКВУ налагодило відносини з багатьма іноземними мас-медіа, зокрема канадською щоденною газетою “Toronto Star” та міжнародним інформаційним агентством “Savtjam News Services”, які не тільки друкували статті, підготовлені бюро, але й готові були оголосити його представників як своїх кореспондентів в ООН [524, 265]. За 10 місяців з 1 вересня 1977 по 30 червня 1978 року Нью-Йоркське бюро СКВУ підготувало та розмістило 33 прес-комунікати про діяльність ООН та СКВУ [524, с. 261–266].

Керівництво Нью-Йоркського бюро СКВУ присвятило багато зусиль намаганням одержати для СКВУ статус неурядової організації при ООН та акредитацію для Інформаційної служби СКВУ в Бюро публічної інформації ООН. Незважаючи на підтримку зусиль зарубіжних українців з боку місій

США і Канади, а також Асоціації кореспондентів при ООН на чолі з Райнгартом Зорге добитися поставленої мети їм не вдалося через перешкоди з боку представництв СРСР і УРСР, а також побоювання чиновників ООН наразитися на дипломатичний скандал [542, с. 233–235].

Працівники Нью-Йоркського бюро СКВУ спочатку отримали акредитацію в ООН як журналісти “Свободи”. Згодом їм були надані особисті перепустки. Лише в 1979 році після майже двохрічного видавництва та розповсюдження на терені ООН англomовної газети “Вісті” Нью-Йоркське бюро СКВУ стало членом Бюро публічної інформації ООН. Це надало йому доступ до всіх структур ООН, а також сприяло налагодженню активної співпраці з міжнародними інформаційними агентствами [525, с. 281]. Це стало важливим досягненням української діаспори, адже суттєво сприяло інформаційній діяльності, спрямованій на забезпечення демократії і державної незалежності України.

Працівники Нью-Йоркського бюро СКВУ активно займалися інформаційною діяльністю, спрямованою на захист прав людини в Україні. 9 вересня 1977 року новий керівник бюро Б. Потапенко брав участь в конференції Державного департаменту США, під час якої обговорювалися Гельсінкські угоди про безпеку й співпрацю в Європі, в грудні 1977 року – в Белградській конференції з безпеки і співпраці в Європі, в лютому 1978 року – в Першій американській конференції з прав людини в Вашингтоні, в квітні 1978 – в конференції на тему “Американські цілі та міжнародні права людини”, організованій Радою для “Світу без війни”, в квітні 1978 року – в конференціях Міжнародної ліги прав людини та Комітету неурядових організацій ООН, присвячених правам людини та роззброєнню, в травні 1978 року – в конференції на тему прав людини, організованій Інформаційною службою “Вісті” та представництвом США в ООН. Під час цих заходів Б.Потапенко роздавав та брав чисельні інтерв’ю, розповсюджуючи серед представників урядових місій та кореспондентів світових мас-медіа інформаційні матеріали про історію України, прагнення її народу до

побудови власної незалежної демократичної держави, переслідування в СРСР українських політичних в'язнів [342, с. 49].

15 листопада 1977 року відбулася зустріч керівництва Нью-Йоркського бюро СКВУ з представником США в ООН Артуром Голдбергом, під час якої було піднято питання про звільнення ув'язнених членів Української Гельсінкської Групи. Американський дипломат заявив, що уряд США приділяє їй справі особливу увагу. На продовження цієї зустрічі в лютому 1978 року були проведені переговори про забезпечення дотримання прав людини в УРСР з представниками США в Комісії прав людини ООН, а в березні цього ж року – з делегацією США на Белградську конференцію. Ця ж тема обговорювалася і з представниками консульства Тайваню [342, с. 49].

Необхідно зазначити, що Нью-Йоркське бюро СКВУ неодноразово готувало інформаційні матеріали, тексти листівок, резолюції, відкриті листи та іншу документацію, яка використовувалася під час багатолюдних акцій, ініційованих організаціями зарубіжних українців.

Крім структур, що діяли під егідою СКВУ, інформаційну діяльність щодо становлення державної незалежності України проводили також Інформаційна служба “Смолоскип” (США – Канада), Українська центральна інформаційна служба (Великобританія), Об'єднання “Пролог”, що видавало солідний науково-публіцистичний журнал “Сучасність” (США – ФРН), а також створена на XII Конгресі УККА в 1976 році Українська Національна Інформаційна Служба (УНІС), що розташовувалася у Вашингтоні та активно співпрацювала з органами влади та мас-медіа США [480, арк. 1–11].

Завдяки напруженій діяльності закордонних українців в зарубіжних країнах активно поширювалася інформація про боротьбу українського народу за свободу і демократію, його прагнення до побудови власної незалежної держави та жорстокі репресії тоталітарного режиму СРСР проти Руху Опору в УРСР [687–734].

Підсумовуючи все вищесказане, необхідно відзначити, що українська діаспора проводила активну інформаційну діяльність, спрямовану на

висвітлення правозахисної діяльності закордонних українців та забезпечення дотримання свободи і демократії в Україні, становлення державної незалежності нашої країни. З цією метою були створені: Світова Федерація Українських Журналістів, Комісія преси та інформації Секретаріату СКВУ, Інформаційна служба СКВУ та Нью-Йоркське бюро СКВУ, а також Інформаційна служба “Смолоскип” (США – Канада), Українська центральна інформаційна служба (Великобританія), Об’єднання “Пролог” (США – ФРН), Українська Національна Інформаційна Служба (США).

Активна інформаційна діяльність цих установ, в тому числі на терені ООН, сприяла поширенню правди серед представників міжнародних організацій, органів влади та мас-медіа країн Заходу про недотримання прав людини в Україні та прагнення українського народу до відновлення власної незалежної держави. Інформаційна діяльність закордонного українства в галузі оборони прав людини та популяризації ідеї відродження державної незалежності України відігравала важливу роль в державотворчих змаганнях українського народу.

3.4. Наукові та освітньо-виховні ініціативи закордонних українців

Українська діаспора протягом 60–70-х років ХХ ст. продовжувала активну боротьбу за відродження української державності. Величезну роль в

цій діяльності відіграло інформування іноземних офіційних осіб, науковців, представників громадськості про Україну, її давню історію і культуру, прагнення українського народу до створення власної незалежної держави.

Адже в країнах Заходу на той час переважала думка про тотожність понять СРСР та Росія, що автоматично призводило до нівелювання в очах західної громадськості, науковців та представників органів влади прагнень українського народу до відродження власної державності, що трактувалося як прояв сепаратизму. Таку позицію, в великій мірі, формували російські емігрантські політичні діячі та наукова еміграція. Вони заперечували право України на незалежність та розглядали її історію, як історію Російської держави. В іноземному політикумі домінувала точка зору про те, що всі народи колишньої Російської імперії повинні були об'єднатися в боротьбі з більшовизмом. Метою подібної діяльності була зміна тоталітарного режиму в СРСР на демократичний. Лише після цього, на думку російських діячів, Всеросійські установчі збори або плебісцит повинні були вирішити долю України та інших республік СРСР [330, с. 29].

З іншого боку, в країнах Заходу активно діяла радянська пропаганда. Вона використовувала праці радянських вчених, які висвітлювали історичну спільність трьох східнослов'янських народів, а Київську Русь трактували як “колиску” їх спільної державності. Переяславська угода змальовувалася як історичне воз'єднання братських слов'янських народів, період української державності 1917–1920 років та національно-визвольної боротьби 40–50-х років, в основному, замовчувався або викривлявся. Твердження організацій української діаспори про потребу відродження української державності спростовувалися наочним прикладом існування УРСР, делегація якої навіть була представлена в ООН [335, с. 66].

Подібна інформаційно-пропагандистська діяльність, з одного боку, відповідних структур СРСР, а з іншого – російської політичної еміграції прямо чи опосередковано формувала негативну точку зору органів влади та

політичних сил країн Заходу на дії зарубіжних українців щодо відродження державної незалежності України. Протидіяти подібному становищу повинні були спільними силами українські політики та науковці в еміграції.

14–15 листопада 1967 року в Нью-Йорку пройшов Світовий Конгрес Української Вільної Науки. З доповідями на ньому виступили 79 українських вчених з країн Північної і Південної Америки, Західної Європи та Австралії. Перебіг Конгресу ілюструє проблематику, яка піднімалася в доповідях його учасників: Р. Смаль-Стоцький “Правдиве значення советського терміну “Україна”, М. Стахів “Воєнна окупація України Советською Росією 1917–1967 рр. ”, Б.Стебельський “Сучасний стан української культури в Україні”, Г.Лужницький “Нищення Всеукраїнської Церкви під Советами”, В.Жила “Українська література на рідних землях в ярмі”, М. Богатюк “Більшовицька економічна політика в Україні”, Ю. Фединський “Хто є власником території УРСР”, С. Галамай “Актуальні політико-економічні проблеми у відносинах між Америкою і Східноєвропейськими країнами”, В. Шандор “Правне і стратегічне значення Карпатської України для української держави”, М.Зайців “Завдання українських науковців у вільному світі”, О.Андрушків “Століття НТШ в аспекті боротьби за незалежність української науки”, М.Ліщенко “Заклик до українських науковців в справі боротьби за академічну свободу”, В.Безушко “Завваги до освіти УРСР” [522, с. 273–276].

Світовий Конгрес Української Вільної Науки підкреслив той факт, що в УРСР не існує свободи наукової творчості, зважаючи на те, що Радянська Україна не була самостійною державою і, відповідно, наука на її теренах могла розвиватися “виключно в рамках суворої політичної цензури, диктованої з Москви [522, с. 294]”*.

Українські вчені зазначили, що для того, щоб позбавити Україну та її народ національно-політичної культурної й економічної самобутності, правлячий в ній режим, в першу чергу, фальсифікує її історію і культуру.

* Матеріали Першого Світового Конгресу Вільних Українців. – Вінніпег – Нью-Йорк – Лондон, 1969. – 478 с.

Зокрема, княжий період Русі-України приписується до історії зовсім іншої держави – Росії. Замовчуються українські самостійницькі рухи, весь новітній період історії України викладається з позиції класової боротьби. Представники наукових установ української еміграції констатували той факт, що в УРСР продовжується підхід до історії українського народу, започаткований ще Російською імперією. Він полягав в тенденційному перекручуванні визвольного характеру козацького руху та історичної гетьманщини, фальсифікації справжнього характеру Переяславського договору і порушення його умов Московщиною, паплюженні пам'ятки національних героїв України, зокрема, і Івана Мазепи, створенні «легенд» на виправдання російського імперіалізму та окупації України [522, с. 294].

На думку зарубіжних українських науковців, саме з цією метою було скасовано самостійність наукової ініціативи та діяльності Академії Наук УРСР і цілком підпорядковано її Академії Наук СРСР. Особливо це простежувалося в галузі гуманітарних наук, філології мовознавства, історії. Представники української діаспори вважали, що яскравим прикладом ворожості органів УРСР було ганебне спалення частини цінних архівів, які зберігалися в її будинку в Києві [522, с. 295].

Зважаючи на таке становище, яке склалося в УРСР, науковці української діаспори підкреслювали, що першочерговим завданням зарубіжної української науки мусить бути спростування фальсифікації радянської пропаганди щодо минулого та сучасного України.

Важливе значення відводилося залученню до подібної діяльності іноземних вчених. Привілей в наукових дослідженнях повинен був віддаватися історії України, літературі, мовознавству, мистецтву [522, с. 295–296].

Інше важливе завдання української зарубіжної науки: “ширити поважними творами правду про історію України в усіх трьох її періодах та, з свого боку, подавати правду про історію російського імперіалізму, який агресивними війнами, погромами, ламанням договорів і пізними підступами збудував був царську імперію, а тепер відновив її в нинішній комуністичній

формі. Найкращий засіб ширення такої правди про Україну й її ворога – це іншомовні видання, і то не поверхово пропагандивного, а суто наукового характеру [522, с. 296]”*

Зважаючи на це, в центрі уваги вчених української діаспори опинилися різнобічні процеси тогочасного політичного і соціально-економічного становища в УРСР, а також висвітлення сторінок української історії, передусім пов’язаних з боротьбою за національну державність. Це пояснювалося потребою підготувати значну кількість англomовних українських наукових праць, зважаючи на відчутний брак останніх, а також надати політичним діячам країн Заходу, на випадок війни з СРСР, якомога більше різнобічної інформації про Україну з метою заручитися їх підтримкою щодо відновлення державної незалежності України.

Необхідно відзначити, що наукові праці, а також аналітична інформація, підготовлена українськими діаспорними вченими, які працювали в складі відновлених після війни або новостворених українських наукових установ, зокрема, Українського вільного університету у Мюнхені (УВУ), Української вільної академії наук (УВАН), Українського католицького університету (УКУ), Українського наукового інституту Гарвардського університету (УНІГУ), Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ), Українського історичного товариства (УІТ), а також різних американських, англійських, французьких і німецьких університетах, досить часто використовувалася в інформаційно-пропагандистській та міжнародній діяльності ДЦ УНР в екзилі та громадсько-політичними об’єднаннями зарубіжних українців для популяризації в країнах Заходу справи відродження незалежності України. Цьому відчутно сприяла і та обставина, що значна частина українських вчених була членами або симпатиками тих чи інших еміграційних політичних структур.

* Матеріали Першого Світового Конгресу Вільних Українців. – Вінніпег – Нью-Йорк – Лондон, 1969. – 478 с.

Саме тому, в 60–70-ті роки ХХ ст. українськими діаспорними вченими багато уваги присвячено проблемам боротьби за права людини в Україні, колоніальному статусу УРСР в СРСР в контексті боротьби з колоніалізмом, політики русифікації, питанням боротьби за державну незалежність України в 1917–1920, 1941–1950-х роках, публікації робіт українських політв'язнів та поширенню інформації про них, висвітленню внеску зарубіжних українців в розбудову країн їх проживання, зокрема в США, в зв'язку з відзначенням 200-ліття США та 100-ліття українського поселення в цій країні, а також давній історії України та висвітленню її взаємовідносин з Росією та країнами Європи.

Серед величезного масиву наукових публікацій, насамперед, звертають на себе увагу наступні роботи: Walter Dushnyck “In Quest of Freedom: in Commemoration of the 40th Anniversary of Ukrainian Independence (1918–1919)” – New York, 1958; Paul Shtepa “A Ukrainian and a Muscovite”. – New York, 1959; G. Lyznycky “Persecution and Destruction of the Ukrainian Church by the Russian Bolsheviks”. – New York, 1960; S. Horak “Poland and her Nation Minorities, 1919–1939”. – Southern Illinois University Press, 1961; P. Mirchuk “The Ukrainian Insurgent Army”. – New York, 1963; N. Polonska-Vasylenko “Ukraine Rus’ and Western Europe in the Xth-XIIIth Centuries”. – London, 1964; Theodore Mackiw “Prince Mazepa, Hetman of Ukraine, in Contemporary English Publication”. – New York, 1967; N. Polonska-Vasylenko “Two Conceptions of the History of Ukraine and Russia”. – London, 1968; M. Kuropas “Ukrainians in America”. – New York, 1973; O. Pritsak “The Origin of Russ”. – Harvard University Press, 1975; K. Savchuk “The Ukraine in the United Nation Organization – A Study in Soviet Foreign Policy, 1944–1950”. – Columbia University Press, 1975; M. Buryk “Ukrainians in America”. – New York, 1976; T. Hunczak “The Ukrainian Revolution”. – Harvard University Press, 1977; P. Potichny “Poland and Ukraine: Past and Present”. – Toronto, 1980.

Загалом система основних тверджень української діаспори, яка була поширена в країнах Заходу за допомогою опублікованих, в тому числі зазначених вище, наукових праць, включала в себе наступні положення:

- Україна – це європейська країна з давньою історією і культурою. Першою українською державою була Київська Русь, яка в 1187 році за Іпатіївським літописом вже була відома як Україна;
- Україна і Росія – це дві різні країни, а росіяни і українці – два різні народи.
- Основні міста Росії постали значно пізніше від українських, а російський народ сформувався лише в XVII столітті. Тому віднесення періоду Київської Русі до історії Росії є фальсифікацією історії України. Це складова довголітньої боротьби за право на історичну спадщину Київської Русі;
- Після знищення Київської Русі під ударами монголо-татарських завойовників центр української державності перемістився до Галицько-Волинської держави;
- Після захоплення поляками, а згодом росіянами, території України, вона на довгий час втратила свою державність, проте виборювала її в багатьох повстаннях та війнах, зокрема під проводом гетьманів Б. Хмельницького та І. Мазепи;
- Заключена гетьманом Б.Хмельницьким Переяславська угода була тимчасовим рівноправним військовим союзом двох країн. Згодом умови договору були сфальсифіковані та перекручені. Переяславська угода була використана для підкорення Росією України;
- Росія пригноблювала національно-культурні та релігійні права українців. Свідченням цього є Емський та Валувський укази російських царів, проведення русифікації радянською владою, а також переслідування УГКЦ і УАПЦ;
- В 1917–1920 роках Україна виборола свою державну незалежність та була визнана іноземними країнами. 22 січня 1919 року

підписаний Акт про злуку між УНР і ЗУНР, який об'єднав в одній державі різні українські землі. Проте внаслідок військової експансії з боку Радянської Росії Українська Народна Республіка була захоплена та включена до складу СРСР;

- Органи влади УНР залишили Україну і продовжили свою діяльність спочатку в Польщі, Чехословаччині, Франції, а згодом в Німеччині і США у вигляді ДЦ УНР в екзилі, який і надалі репрезентує Україну на Заході та разом з мільйонами українців бореться за відродження її державної незалежності;

- З метою підкорення вільнолюбивого українського народу керівництво СРСР влаштовувало жорстокі політичні репресії та голодомор-геноцид, жертвами якого стали від 7 до 12 млн українців;

- Під час Другої світової війни українці боролись за свою незалежність під проводом УГВР–ОУН–УПА проти більшовиків і німців. В червні 1941 року у Львові була проголошена незалежна Українська держава на чолі з прем'єр-міністром Я.Стецьком. Вона була ліквідована німцями;

- В складі СРСР існує українська держава – УРСР, яка хоч і представлена в ООН, проте не має реальних важелів влади і управління, а лише бутафорні функції та керується з Москви. В цій державі переслідуються інакодумці, ліквідовані українські церкви, недотримуються права людини;

- Українці діаспори здійснили величезний внесок в розбудову своїх країн проживання та є їх добропорядними громадянами. Проте вони вболівають за долю своєї історичної Батьківщини і прагнуть її незалежності. Тому вони звертаються за підтримкою у вирішенні цього питання до органів влади, політичних сил, науковців і громадськості своїх країн, адже пригноблений український народ не в змозі цього зробити [349, с. 31–36].

Ці положення оприлюднювалися, в тому числі, на міжнародних наукових симпозиумах, зокрема, в Осло (Норвегія, 1957), Мюнхені (Баварія,

1958), Флоренції та Пізі (Італія, 1961), Утрехті (Нідерланди, 1961), Больцано (Італія, 1967), Фрайбургу (Швейцарія, 1975) та багатьох інших [143, с. 78].

З метою координації діяльності народних установ і організацій української діаспори 23 листопада 1978 року, під час проведення III СКВУ у Нью-Йорку, була створена Наукова Рада при СКВУ. Очолив її голова НТШ у США професор Ярослав Падох. Його заступниками були обрані проф. Володимир Янів (УВУ), проф. Іван Гриньох (УКУ), д-р Михайло Марунчак (УВАН у Канаді), д-р Володимир Мальків (ГР НТШ), проф. Михайло Пач (УААУП), проф. Омелян Пріцак (УНІГУ), проф. Ярослав Розумний (УВАН у Канаді), д-р Богдан Стебельський (НТШ у Канаді). Секретарем-скарбником був призначений проф. Василь Омельченко (УВАН у США) [524, с. 336].

Участь у роботі Першої Конгресової сесії Наукової Ради при СКВУ взяли 27 делегатів від 19 українських наукових об'єднань і установ. Серед основних завдань Наукової Ради при СКВУ – репрезентація українських наукових установ та координація їх діяльності, а також сприяння розвитку української науки [524, с. 336].

У схвалених загальними зборами Наукової Ради при СКВУ резолюціях “Історична місія вільної української науки” підкреслювалося, що історичною місією української науки є боротьба за державну незалежність і свободу наукових досліджень [524, с. 359].

НР СКВУ зверталася до українських наукових установ із закликом найтісніше співпрацювати між собою та ставити своїми дослідницькими пріоритетами потреби українського народу, зокрема, звертати особливу вагу на вивчення питань, пов'язаних з українською мовою та історією.

НР СКВУ зобов'язувала своїх членів докладати всіх зусиль для розбудови української науки і культури, присвячуючи свої наукові праці темам, які заборонені в Україні [524, с. 359].

Необхідно зазначити, що важливу роль в процесі боротьби за відродження державної незалежності України повинна була відігравати молода генерація української еміграції, зважаючи на поступове старіння та

відхід від громадсько-політичної діяльності старшого покоління зарубіжних українців. У зв'язку з цим, перед українською громадою в країнах Заходу гостро стояло питання створення відповідної освітньо-виховної системи, яка б спиралася на наукові здобутки вчених діаспори та давала б змогу на належному рівні готувати нові кадри патріотів та борців за державну незалежність України.

Ситуація в цьому плані погіршувалася в зв'язку з асиміляційними процесами, які впливали, в першу чергу, на молодь. Адже молоде покоління еміграції було народжене поза Україною, фізично не брало участь в національно-визвольній боротьбі, не проживало на рідних для кожного українця землях та рахувалося громадянами країн Заходу. Їхнє дитинство та юність протікали в умовах чужорідного середовища і, відповідно, справа боротьби за державність України, рідна і близька їхнім батькам, могла залишити їх байдужими.

Відповідно, за найгіршим сценарієм розвитку подій, громадсько-політичні організації зарубіжних українців, з відходом старшого покоління, могли залишитися без кадрів та припинити свою діяльність. Такого українська діаспора не могла допустити. Її лідери чітко розуміли, що справа боротьби за державну незалежність України, в великій мірі, залежала від притоку до громадсько-політичних об'єднань еміграції нових молодих кадрів.

Так, виступаючи під час I Світового Конгресу Вільних Українців делегат Координаційного осередку українських громадських і центральних установ Європи професор Григорій Васькович у своїй доповіді “Соціально-політичний стан в Україні та спроби нашої допомоги визвольній боротьбі українського народу”, зокрема, наголосив: “Коли говорити про ділянку практичної боротьби, то в цьому випадку треба мати на увазі факт, що лише повалення силою чужого ворожого панування на Україні й побудова порядку у власній національній державі на основі нового етичного принципу, принесе самостійне життя народові. Тому нам потрібно приготувляти молоде

покоління до боротьби й вишколювати його на фахівців різного типу так, як це діється в усіх інших народів... Нам необхідно зорганізувати в кожній країні більшого поселення українців коєдукаційні гімназії з українською мовою навчання, які були б визнані місцевими державно-урядовими чинниками та стояли б на рівні існуючих в тих країнах середніх шкіл та втримати Український Вільний Університет й інші вищі школи для поглиблювання українознавчих студій. Атмосфера національного виховання, що її для молоді створить наука в українських середніх школах чи у відповідно керованих гуртожитках, забезпечить виплекання національно свідомого покоління, яке зміцнить діючі на еміграції громадські установи, молодечі організації й політичні партії та, озброєне потрібним знанням, працюватиме для всеукраїнських потреб народу [582, с. 141–143]”*

Потрібно зазначити, що жіночі організації української діаспори ще в 40–50-х роках минулого століття розробили відповідні освітньо-виховні програми для української молоді. Організоване жіноцтво взяло на себе обов’язки: виховання молоді в релігійному та національному дусі, збереження та плекання національних традицій, культурного надбання і народного мистецтва, проведення культурно-освітньої роботи серед жіноцтва, організації моральної і матеріальної допомоги потребуючим, і головне – допомоги Батьківщині в боротьбі за її визволення [586, с. 170].

За допомогою крайових громадських організацій зарубіжних українців були створені українські дитячі садочки і світлички, підготовчі класи та “Рідні школи” в країнах Заходу. До кінця 50-х років ними опікувалися Світова федерація українських жіночих організацій (СФУЖО), Союз українок Америки, Комітет українок Канади та інші жіночі організації української еміграції. Активно в цьому напрямку, зокрема, діяли Союз українок Австралії та Об’єднання українських жінок у Німеччині [531]. В

* Васькович Г. Соціально-політичний стан в Україні та спроби нашої допомоги визвольній боротьбі українського народу / Григорій Васькович // Матеріали Першого Світового Конгресу Вільних Українців. – Вінніпег – Нью-Йорк – Лондон, 1969. – С. 141–143.

60-х роках минулого століття дошкільні та шкільні заклади освіти перейшли в підпорядкування українських шкільних рад та об'єднань вчителів і педагогів в країнах Заходу.

Наприкінці 60-х – на початку 70-х років ХХ століття українська діаспора створила в країнах Заходу розгалужену систему національної освіти та виховання, яка мала забезпечувати високий рівень самосвідомості молодого покоління еміграції, його активну участь в житті української громади та боротьбі за демократію і державну незалежність України.

Вона включала в себе:

- 1) дошкілля – дитячі садочки, світлички, підготовчі класи;
- 2) початкову та середню школу – “Рідні школи” після уроків, українські недільні школи, двомовні державні школи, парафіяльні школи при українських релігійних організаціях;

- 3) вищу школу – отримання дипломів про вищу освіту в галузі українознавства в університетах Канади і США, Українському вільному університеті у Мюнхені (УВУ) та Українському католицькому університеті в Римі (УКУ), а також вивчення українознавчих дисциплін в університетах країн Заходу, функціонування курсів підвищення кваліфікації для вчителів – викладачів українознавчих предметів, існування програм здобуття наукових ступенів з українознавства в Українському науковому інституті Гарвардського університету (УНІГУ), Канадському інституті українських студій при Альбертському університеті (КІУС), УКУ, УВУ, Оттавському і Торонтському університетах Канади та деяких інших.

Так в США в 1967–1973 роках діяли 34 українські світлички, в яких займалися 500 дітей. Заняття з ними проводили 50 вчителів. Крім того, при греко-католицьких парафіях в цій країні діяли українські дитячі садочки. В 1967 році в 10 таких садочках займалися майже 700 дітей. У них навчали українських молитов та пісень. Союз українок Америки започаткував проект створення українських світличок для дітей, які не володіли українською мовою [523, с. 117–118].

В Канаді існувало 28 українських світличок. Кількість дітей в них сягала 500. В країнах Західної Європи діяло 33 садочки з підготовчими класами. В них займалося 308 дітей. У 9 українських світличках Австралії займалося 112 маленьких українців. Таким чином, в країнах Заходу діяли 81 український садочок або світличка і 31 підготовчий клас. В них перебувало, приблизно, 1500 дітей [523, с. 118].

З метою координації діяльності зарубіжних українських дошкільних установ, підготовки для них освітньо-виховних програм та підручників, а також перевірки можливості використання в педагогічній практиці радянської дитячої літератури в 1965 році під час першої Сесії дошкілля, яка проходила в Торонто, була створена Світова Рада Дошкілля. Її першою головою була обрана К. Паліїв (Канада), згодом її очолила І. Пеленська (США) [523, с. 120].

В Австралії перші українські школи виникли в 1951 році. В 1969 році в 33 таких школах навчалися 1430 учнів. Заняття з ними проводили 193 вчителі та 6 практикантів. В 1968 році в 20 українських школах Аргентини проходило навчання 191 дитини. У Бразилії існувало 29 українських шкіл з чисельністю 1500 учнів. У Великобританії в цей же період функціонували 36 українських шкіл, в яких викладали 298 педагогів. Чисельність учнів в них складала 1850 дітей [523, с. 122–126].

В 1965 році в США були зареєстровані 33 українські школи, в яких вчилися 4192 учня. Навчальний процес забезпечувало 218 учителів [121, 335].

Необхідно відзначити, що ще в 1944 році в Саскечеванському університеті була створена перша в Північній Америці кафедра українознавства. На початку 50-х років ХХ століття відбулося поширення українознавчих студій в університетах Канади [231, с. 115].

В Манітобському університеті вивчення українознавчих предметів розпочалося в 1949 році. Саме в цей час новостворений факультет слов'янських мов очолив Л. Рудницький. У цьому ж році викладання

українознавчих предметів розпочалося в Оттавському та Торонтському університетах. Серед предметів, які пропонувалися студентам для вивчення, були кредитні курси історії України, української мови та літератури, програми спеціалізації з української мови і літератури на бакалаврському, магістерському і докторському рівнях підготовки фахівців [231, с. 115–116].

В Альбертському університеті вивчення українознавчих предметів розпочалося на початку 50-х років минулого століття. Протягом 50–60-х років українознавчі курси до своїх навчальних програм запровадили університети Монреалю (1955), Ватерлоо (1964), Ріджайни (1965), Лейкпеди (1966) та Карлтону (1969).

В 1970-х роках з введенням в Канаді політики багатокультурності українознавчі курси були започатковані Макмастерським університетом (1971). В 1972–1974 роках – університетами Британської Колумбії, Калгарі, Віндзора, Йорка, Макгілла та Західного Онтаріо. В 1979 році до них добавився університет Конкордія. В 1976 році був утворений Канадський інститут українських студій при Альбертському університеті, один з найважливіших науково-дослідних центрів українознавства, який активно підтримував освітню діяльність навчальних українських канадських студій [231, с. 117–119].

Наприкінці 70-х років минулого століття українознавчі дисципліни викладалися у 14 університетах Канади. Курси з українознавства пропонували 18 канадських університетів. В 1976–1977 роках канадські університети пропонували 159 таких курсів. З них 123 – на бакалаврському та 36 – на магістерському рівнях. Зокрема, викладалися курси української мови і літератури, історії України, української цивілізації, географії, політології, фольклору, мистецтва, українсько-канадських студій, а також методики викладання української мови як другої. Впровадження методики викладання української мови Манітобським та Саскечеванським університетами вирішило нагальну проблему української громади щодо

забезпечення висококваліфікованими кадрами вчителів двомовних українсько-англійських шкіл [118, с. 231].

Українська громада США докладала титанічних зусиль для забезпечення викладання українознавчих предметів в університетах країни. Це було пов'язано з тим, що в 40–50-х роках минулого століття органи влади країни дотримувалися концепції Америки, як «плавильного казана різних культур та народів», і тому заохочували асиміляцію. Ситуація почала змінюватися на краще наприкінці 50-х – в 60-х роках ХХ століття. До кардинальних змін дійшло в 70-ті роки під впливом канадської політики багатокультурності.

В 1959 році українознавчі курси були запроваджені в Пенсільванському університеті та університеті Сіракуз. Роком пізніше викладання двох курсів, пов'язаних з політичною географією України та геополітикою СРСР, розпочалося в Оуінпикському коледжі. В Пенсільванському державному університеті українознавчі предмети розпочали викладати в 1963 році. В цьому ж році до цього списку приєднався Іллінойський університет. У 1967 році українознавчі курси, внаслідок діяльності української громади, започаткував Індіанський університет. 22 січня 1968 року була створена кафедра історії України в Гарвардському університеті. В 1973 році розпочалося викладання інших українознавчих дисциплін у новоствореному Українському науковому інституті Гарвардського університету (УНІГУ) [120, с. 190–191].

Курси з політичної історії та культури України в 60–70-х роках ХХ століття викладалися в міському університеті Нью-Йорка, елітних Коледжі острова Стайтен (Нью-Йорк) та Військовому коледжі Нью-Йорка, в Айовському університеті (Огайо), університеті Східного Іллінойсу, в Колумбійському, Мічиганському, Міннесотському, Чикагському, Пітсбургському, Коннектикутському, Ніагарському, Ласальському, Рутгерському (Нью-Джерсі) університетах США [120, с. 192–194].

Проте лише у 80-х роках ХХ століття було започатковане вивчення українознавчих предметів в університетах Австралії, яка розпочала політику багатокультурності за прикладом Канади. Вивчати українознавчі дисципліни стало можливим в університеті Монаш у Мельбурні та Мекворі університеті у Сіднеї [525, с. 332].

Важливе значення відігравав зміст навчання. Адже під час вивчення курсів історії України, геополітики, історії української цивілізації, історії української культури, політичної географії, політології, історії СРСР, української мови і літератури, релігієзнавства акцент робився на висвітлення державотворчих зусиль українського народу, його давній тисячолітній історії та культурі, зображенню переслідувань, яким піддавався український народ спочатку від царської, а згодом від тоталітарної більшовицької влади в СРСР. Змальовувався геноцид українського народу, шляхом організації штучного голодомору в 1932–1933 роках, знищення УГКЦ і УАПЦ, переслідування за політичні та релігійні переконання в УРСР, тиск на українську культуру, ущемлення української мови та літератури шляхом проведення політики русифікації. Студенти ознайомилися з трагічною долею українських письменників і поетів, як репресованих сталінським режимом в 30-х роках, так і переслідуваних за свої погляди радянською владою в 60–70-х роках ХХ століття.

Серед тих зарубіжних українців, які активно сприяли введенню українознавчих дисциплін та забезпеченню їх викладання в університетах країн Заходу, необхідно відзначити професорів Г. Лужницького, Н.Пазуняк, Л.Рудницького (Пенсільванський університет), Я. Гурського (Сіракузький університет), В. Трембіцького (Оуїнпїкський коледж), М. Семчишина, Б.Рубчака, Н. Лонгін, Д. Штогрин (Іллінойський університет), В.Воднарука, Б.Дардеух (Чикагський університет), В. Стойка (Нью-Йоркський міський університет), Т. Маків, Я. Пеленського (Айовський університет), С. Горика (Східний Іллінойський університет), Т. Гунчака, Д. Шевельова, Н.Кризановської, О. Мотиля, А. Камінського, Р. Карпецького

(Колумбійський університет), Л. Онишкевич, М. Тиморуг-Знаєнко (Рутгерський університет), Я. Білінського, Р. Мірчука (Університет Олбані), І.Каменевського, М. Степаненко (Мічиганський центральний університет), П.Бабіяка, Ю.Петрівського (Колорадський університет), М.Воскобійника, Г.Король, В. Тєсюка, Б. Білокура (Коннектикутський університет), О.Пріцака, Ф. Сисина, І. Шевченка (Гарвардський університет), К.Андрушина, В. Буйняк (Саскечеванський університет), Я. Рудницького, Р.Єринюка (Манітобський університет), О. Субтельного (Йоркський університет), Ю. Геник-Березовського, Ю. Луцького (Торонтський університет), К. Біди (Оттавський університет), Я. Славутича (Альбертський університет), П. Потічного (Макмастерський університет), В. Яніва (УВУ), І.Музички (УКУ), М. Павлишина (Монашський університет).

Ці та багато інших українських учених і викладачів приклали значні зусилля для належної підготовки національно свідомого покоління української еміграції, здатного продовжувати боротьбу за державну незалежність України.

Проте поряд з потребою забезпечення української освіти для молоді діаспори, стояла ще більш нагальна проблема – виховання національно свідомого, патріотично налаштованого молодого покоління. Саме тому в 50-х роках минулого століття на порядку денному об'єднань української діаспори країн Заходу стояло питання створення Української виховної системи (УВС).

В 1958 році Об'єднання українських педагогів Канади започаткувало проведення педагогічних конференцій, основним лейтмотивом яких було становище та перспективи української молоді, доля української школи, культури та майбутнє української національної спільноти. Під час Третьої педагогічної конференції, яка відбувалася в травні 1958 року в Торонто, за участю шкільної Ради УККА з США була прийнята резолюція про потребу створення Української виховної системи. Її повинні були дотримуватися всі навчально-освітні та виховні інституції української діаспори [583, с. 238].

В 1959 році на Четвертій педагогічній конференції в Торонто було обрано спеціальну комісію для виготовлення проекту цієї системи. Перші результати її роботи були представлені делегатам П'ятої педагогічної конференції в 1961 році. В 1964–1967 роках Комісія з підготовки УВС провела 5 конференцій, під час яких відбувалася розробка та апробація складових елементів системи [583, с. 239].

Участь в підготовці остаточного варіанту УВС брали представники 20 організацій зарубіжних українців. Серед них, зокрема, педагогічних об'єднань із США, Канади, Австралії, ФРН, Великобританії, молодіжних організацій – Молодих українських націоналістів, Об'єднання демократичної української молоді, Пласту, Спілки української молоді, жіночих – СФУЖО, допомогових – Товариства “Самопоміч”, Централі спонсорів “Рідних шкіл” Америки, Українського народного союзу, а також Об'єднання письменників дитячої літератури, Української спортової централі Америки і Канади, релігійних організацій діаспори [522, с. 267].

В 1967 році під час проведення Світового конгресу вільних українців відбулася Світова виховно-освітня сесія. Участь у ній взяли понад 300 делегатів – представників організацій української діаспори країн Заходу. Її метою був розгляд ряду аспектів праці Комісії УВС, серед іншого, визначення узгодженого виховного ідеалу та остаточне оформлення освітньо-виховної системи зарубіжних українців. Зазначені питання дискутувалися під час трьох пленарних засідань та роботи семи підкомісій, а саме: релігійного виховання, шкільних справ, правописної практики, світового об'єднання українських педагогів і опікунів “Рідних шкіл”, молодіжних організацій, української мови в державних школах і Об'єднання працівників дитячої літератури [522, с. 261].

Результатом роботи Світової виховно-освітньої сесії стало схвалення “Української виховної системи” та “Виховного ідеалу зарубіжного українця”, а також створення Світової координаційної виховно-освітньої Ради (СКВОР). СКВОР повинна була стати “своєрідним міністерством для справ освіти й

виховання з цілою мережею краєвих і локальних Рад, а “Напрямні УВС” мали б стати дороговказом у її праці [583, с. 239]”*

Головою СКВОР в 1968–1970 рр. був Б.Білаш (Канада), в 1971–1977 рр. – професор Є. Жарський (США), в 1978–1988 рр. – Р.Трач (США). Забігаючи наперед, необхідно зазначити, що структурні підрозділи СКВОР – КВОРи були створені лише в США – голова Я. Рак та Канаді – голова Є. Рослицький [525, с. 285–286].

В інших країнах проживання української діаспори з СКВОР співдіяли місцеві шкільні Ради та об’єднання педагогів.

Схвалені, в загальному, під час засідань Світової виховно-освітньої сесії проект УВС та дефініція виховного ідеалу українця в діаспорі, були доопрацьовані професорами Мирославом Семчишиним та Іваном Головінським і остаточно затверджені на II СКВУ в 1973 році.

Виховний ідеал зарубіжного українця мав ґрунтуватися на:

- 1) християнській толерантності, як антитезі класової боротьби марксизму-ленінізму;
- 2) морально-етичних принципах, як антитезі течіям діалектичного матеріалізму, атеїзму, нігілізму;
- 3) любові до рідної мови і культурних надбань;
- 4) пошані національної і особистої гідності українців діаспори;
- 5) пошані та толерантності до культур країн поселення [523, с. 237].

Таким чином, формула виховного ідеалу українця в діаспорі виглядала так: “Українець, народжений поза межами України – це рівноправний громадянин країни поселення його батьків. Хоча де юре і де факто він є лояльним громадянином цієї країни, то в духовному і етнічному аспектах він є в першу чергу українцем, пов’язаним історичними вузлами з країною своїх предків. З цією метою він буде в першу чергу зберігати і плекати українську

* Семчишин М. Напрямні Української виховної системи / Мирослав Семчишин // Матеріали Другого Світового Конгресу Вільних Українців. – Торонто – Нью-Йорк – Лондон, 1986. – С. 237–246.

мову, як видимий знак і лучник національної ідентичності. Він доложить усіх зусиль, щоб його особистість і характер розвивалися на основних християнських вартостях і традиціях у протигагу деструктивним течіям діалектичного матеріалізму, класової ненависті й боротьби, нігілізму та анархізму. В ім'я загальнолюдської справедливості і в обороні гідності людини він буде докладати всіх зусиль, щоб український нарід мав змогу свобідно розвиватися на своїх рідних землях у своїй власній незалежній державі. Щоб допомогти Україні, він доложить усіх зусиль, щоб зберегти сильною українську національно-етнічну субстанцію поза кордонами України [523, с. 115]”*

Забезпечити втілення в життя виховного ідеалу зарубіжного українця повинна була Українська виховна система. В її основі лежала національна культура, яка мала відігравати провідну роль у виховному процесі. Українська виховна система була націлена на якнайширше охоплення зарубіжних українців та включення їх в національні культурні процеси. Передбачалося, що це призведе до загальноукраїнської національної інтеграції. УВС ґрунтувалася на ідеалістичному світогляді, християнсько-етичних основах та забезпеченні відповідного інтелектуального розвитку молодого покоління еміграції. Вона повинна була підготувати українського патріота, всебічно розвинутого та підготовленого до вимог тогочасного життя та культурного середовища, в якому він проживає [583, с. 240].

Відповідно ставився наголос на:

1) інтелектуальному вихованні – оволодінні загальною і професійною освітою, необхідною для особистого і суспільного життя, наступному здобутті найкращої вищої освіти для того, щоб зайняти провідне становище в науковому, політичному або економічному житті країни свого поселення;

* Матеріали Другого Світового Конгресу Вільних Українців. Видання Секретаріату Світового Конгресу Вільних Українців. – Торонто – Нью-Йорк – Лондон, 1986. – 470 с.

2) національному вихованні – збереженні національної самобутності, засвоєнні української культури, шануванні і продовженні традицій власного народу, що було основою українського патріотичного виховання, вивченні українознавства, яке в майбутньому повинно було допомогти в інформаційній роботі на користь України;

3) релігійно-моральному вихованні – досягненні релігійної і моральної зрілості та розвитку гуманістичного світогляду;

4) суспільно-громадському вихованні – формуванні готовності до громадської діяльності та належному поведженні в суспільстві;

5) фізично-естетичному вихованні – забезпеченні фізичного здоров'я і естетичного виховання молоді, як важливих елементів у розвитку особистості [583, с. 241].

Втілення в життя основних напрямків УВС покладалося на родину, церкву, школу, молодіжні організації діаспори. Батьки повинні були утвердити в дитині почуття етнічної спільноти, її національного походження, не допустити втрати своєї культурної спадщини, яка творила основу національного виховання. Паралельно з національно-культурним мало проходити й релігійно-моральне виховання. Батьки повинні були прикладати зусиль для того, щоб їх діти змалку розуміли і практикували принципи християнської етики, а також знали родинні та національні традиції [583, с. 239].

Церква в житті української спільноти, позбавленої власної незалежної держави, повинна була стати перепоною на шляху денаціоналізації та чинником збереження національної самобутності. Її роль у виховному процесі мала полягати у плеканні українських традицій, української культури і мови у школах, які перебували під церковною опікою, у збереженні української духовності, чистоти українських релігійних обрядів, закріпленні української мови у літургійних відправах, активній співдії у виховних процесах спільно з батьками дітей, школою та вихователями [583, с. 243].

В українських школах діаспори молодь мала не тільки засвоїти найважливішу інформацію з українознавства, але й формувати національний український світогляд на основі української культури. Це було передумовою її подальшої участі в національно-культурній діяльності. Школа повинна була надати учням певний обсяг знань та виховати їх повноцінними членами національної спільноти, здатними діяти в її інтересах.

Тому перед українською громадою ставилося завдання: забезпечити дітей дошкільного і шкільного віку українознавчим навчанням. Обов'язком батьків було відправляти своїх дітей на навчання до українських шкіл. Школи ж у питаннях освітньо-виховної діяльності повинні були постійно взаємодіяти з батьківськими комітетами, церквою та громадськістю [583, с. 245].

Молодіжні організації української діаспори мали стати додатковим чинником у виховному процесі. Перед ними стояло завдання створити відповідне національно-культурне середовище для української молоді. Воно повинно було націлювати її на розвиток корисних навичок і вмінь та розширення світогляду і сфери зацікавлень. В цьому контексті особлива увага повинна була звертатися на проблеми, пов'язані з тогочасним становищем українського народу, його боротьбою за демократію і державну незалежність України.

Велика увага з боку зарубіжних українських молодіжних організацій повинна була приділятися допомозі батькам – школі – церкві у їх виховних зусиллях, а також підготовці молодого покоління українців “до свідомої, активної, і жертвовної служби для українського народу [583, с. 245]”*.

Основні положення УВС активно впроваджувалися в життя. В США з цією метою видавався журнал “Рідна Школа”, в Канаді – “Український

* Семчишин М. Напрявні Української виховної системи / Мирослав Семчишин // Матеріали Другого Світового Конгресу Вільних Українців. – Торонто – Нью-Йорк – Лондон, 1986. – С. 237–246.

учитель в Канаді” і “Рідношкільник”, у Великобританії – “Логос”, періодична сторінка в газеті “Українська думка”, в Австралії – “Інформативно-методичний листок” та “Рідношкільний навчально-методичний кварталник” [525, с. 334]. Крім того, КВОР США публікувала в газеті “Америка” щомісячний додаток “Виховання та навчання” під редакцією В. Мацькова [523, с. 131]. Було підготовлено ряд підручників та навчально-методичних посібників, програм викладання.

Голова Ради Справ Культури СКВУ Богдан Стебельський постійно підтримував контакти з СКВОР, виступаючи на педагогічних конференціях українських вчителів з доповідями, присвяченими викладанню предмета “Українська культура” на курсах українознавства [524, с. 282].

Українською діаспорою США і Канади була організована акція відправлення шкільних підручників та інших книжок для молоді Аргентини, Парагваю і Бразилії. Активну участь в ній взяли українські школи Торонто. Зокрема, багато книжок було вислано директором школи ім. Тараса Шевченка в Етобіко Марією Малащук [524, с. 281].

Для координації виховної праці КВОР Канади провела нараду з представниками молодіжних організацій. Було домовлено про шляхи співпраці з молодіжними організаціями української діаспори в напрямку виховної роботи та підготовки нових кадрів вихователів [523, с. 135].

Проте СКВОР підкреслювала наявність труднощів в реалізації всіх виховних напрацювань української еміграції. Це пояснювалося, насамперед, браком необхідних коштів та потребою координації в межах чотирьох контингентів, що було досить складно зробити, зважаючи на величезні простори та відсутність на той час доступних електронних інформаційних мереж зв'язку, Internet тощо.

В організаційному плані – в США і Канаді діяли крайові підрозділи СКВОР – КВОРи, в інших країнах українського поселення їх не вдалося створити, тому відповідальність за освітньо-виховну роботу лягала на крайові і місцеві шкільні Ради, об'єднання педагогів, релігійні та молодіжні

організації української діаспори. Та, незважаючи на складнощі, українській діаспорі, загалом, вдалося добитися стримування асиміляційних процесів серед молоді, підвищення її національної самосвідомості та участі в боротьбі за незалежну демократичну Україну.

Найкраще про результати освітньо-виховної роботи української діаспори в контексті досліджуваної проблеми свідчило наповнення членством та активна громадсько-політична діяльність молодіжних організацій діаспори, зокрема, спрямована на боротьбу за державну незалежність України, а також участь молодого покоління еміграції в справах української громади. Розбудовувалася система молодіжних організацій. Спілка української молоді (СУМ), Організація української молоді “Пласт” та Об’єднання демократичної української молоді (ОДУМ) діяли у всіх країнах проживання української діаспори [523, с. 143]. В Канаді крім цих організацій активно функціонували Молоді українські націоналісти (МУН). Членами цих чотирьох організацій на канадському терені було п’ять з половиною тисяч молодих українців, об’єднаних в 55 відділів [523, с. 135].

До Конференції українських центральних молодіжних організацій США входили: ОУМ “Пласт”, ОДУМ, СУМ Америки (СУМА), Союз українських студентських товариств Америки (СУСТА), Товариство української студіюючої молоді (ТУСМ), Об’єднання українських і академічних товариств “Зарево”, Союз українсько-американських спортивних товариств (СУАСТ), Молоді українські націоналісти, Студенти в обороні людських прав у Радянському Союзі. Метою Конференції було збереження українською молоддю своєї національної приналежності та боротьба за державну незалежність України [523, с. 144].

Молоді українці продовжували справу своїх батьків та активно працювали у центральних і крайових організаціях української еміграції. Яскравим прикладом освітньо-виховної діяльності української діаспори стали такі відомі в Україні та світі особистості, як Микола Плав’юк, Осип і Надія Зінкевичі, Аскольд Лозинський, Христина Ісаїв, Євген Чолій, Стефан і

Анастасія Романів, Володимир Пилишенко, Леся Петлюра, Роман Зварич та, звичайно, Перша леді України в 2005- 2010 роках Катерина Ющенко.

3.5. Культурна діяльність української діаспори

Однією з основних форм державотворчої діяльності української діаспори стала культурна. Адже без збереження власної культури протягом тисяч років не міг існувати жоден народ, жодна країна. Провідні організації зарубіжних українців висунули тези про пригноблення української культури в СРСР і УРСР, “немилосердну русифікацію” українського культурного життя та потребу захисту, збереження і розвитку національної культурної спадщини. В цьому контексті важливе значення закордонними українцями приділялося підвищенню рівня національної самосвідомості, запобіганню асиміляційних процесів та вихованню патріотично налаштованого молодого покоління української діаспори, здатного продовжувати боротьбу за незалежність України.

Культурна діяльність української діаспори була сконцентрована в декількох напрямках:

1) Проходила демонстрація досягнень більш ніж тисячолітньої української культури серед представників органів влади, політичних сил, науковців, митців, мас-медіа, громадськості країн Заходу з метою підвищити авторитет української громади, продемонструвати, що український народ має свою багату і давню культуру, відмінну від російської, яка пригноблюється через русифікацію в УРСР. Це є одним з лейтмотивів прагнень українців до відродження власної самостійної держави, зважаючи на те, що тільки незалежна Українська держава зможе забезпечити вільний розвиток власної культури на українській землі.

2) Відбувалася популяризація, з освітньо-виховною метою, національної культури серед української громади, насамперед молодого покоління еміграції, яке повинно було виховуватися на культурних досягненнях власного народу та вирости справжніми патріотами України, продовжуючи справу боротьби за українську державність.

3) Здійснювалося охоплення українських митців і діячів культури членством в професійних громадських об'єднаннях для координації їх зусиль щодо розвитку української культури в діаспорі, збереження культурної

спадщини українського народу, а також з метою боротьби проти русифікації і нищення пам'яток культури в УРСР. На переконання української еміграції українська культура не могла вільно розвиватися в СРСР і тому це завдання лягало на закордонних українських культурних діячів.

4) Організовувалися виступи проти культурних обмінів з УРСР, які на думку зарубіжних українців розкладали український визвольний рух в еміграції та були знаряддям шпигунської діяльності КДБ.

Популяризація української культури як в середовищі діаспори з метою підвищення рівня її національної самосвідомості, так і серед суспільств країн поселення була можлива лише при умові координації дій зарубіжних українців. Це викликало потребу створення відповідних мистецьких організацій, які об'єднали б своїм членством діячів української культури. Тобто, перед українською громадою країн Заходу стояла нагальна потреба створення мережі культурно-просвітницьких організацій, які були б в змозі реалізовувати українську культурну політику.

Якщо в другій половині 40-х – на початку 50-х років минулого століття про якісь відчутні культурні ініціативи української еміграції мова не йшла через повоєнну розруху в країнах Європи та більш нагальні питання влаштування нормального життя і побуту нової хвилі української еміграції, то вже протягом кінця 50-х – першої половини 60-х років ХХ століття українська діаспора започаткувала ряд суспільно значимих культурних проектів, найвідомішим з яких беззаперечно було спорудження пам'ятника Тарасу Шевченку у Вашингтоні.

Проте культурною діяльністю в той час опікувалися переважно центральні і крайові об'єднання зарубіжних українців, такі як КУК, СФУЖО і УККА, які приділяли їй увагу в міру своїх можливостей та переважно орієнтувалися на здійснення масштабних культурних заходів, для привернення уваги до української громади і підвищення її авторитету в очах офіційних осіб і громадськості країн Заходу.

Про здійснення якоїсь цілеспрямованої культурної політики мова не йшла. Лише з другої половини 60-х років ХХ століття, часу створення АДУК, Ради для справ культури СКВУ та ряду професійно-орієнтованих культурно-мистецьких об'єднань української еміграції, розпочалася здійснюватися певна координація культурних проектів та були вироблені засади культурної політики української громади в світі.

Її реалізацією, по мірі можливості, займалися перераховані нижче культурні об'єднання української еміграції: координацією – Рада для справ культури СКВУ. Значно сприяло подібній діяльності проведення політики багатокультурності, яку започаткували уряди Канади та Австралії.

6 червня 1965 року Канадським науковим товариством імені Т.Шевченка (НТШ) була організована в Торонто Міжнародна наукова конференція “В обороні української культури і народу”. В ній взяли участь науковці і діячі культури США та Канади з доповідями про геноцид української культури і мови в УРСР, фальсифікацію радянськими вченими історії України. Понад 150 науковців та митців підписали протестні резолюції з даного приводу та відправили їх на адреси органів влади країн Заходу та в посольство СРСР. Наслідком конференції стало створення Асоціації діячів української культури (АДУК). Очолили її Михайло Кушнір (США) та Богдан Стебельський (Канада). Завданням АДУК була консолідація діячів української культури з метою сприяння розвитку культурним процесам [597, с. 244].

Серед основних напрямків діяльності АДУК – розвиток і популяризація української культури в країнах проживання української діаспори, видавництво книг, журналів і статей, присвячених проблемам української культури, публікація праць українських десидентів, огляд і критика культурної політики УРСР, боротьба з русифікацією, привернення уваги країн Заходу до геноциду української культури в СРСР, проведення різноманітних ювілейних концертів, мистецьких конференцій, виставок, презентацій, творчих вечорів тощо. АДУК поширив свою структуру на всі

країни проживання української діаспори. Вона складалася з трьох рівнів: світовий центральний виконавчий орган, крайові виконавчі органи в окремих країнах та місцеві ланки в містах. АДУК в США почергово з 1965 по 1991 рік очолювали Михайло Кушнір, Симон Вошаківський, Володимир Лозовський, Леонід Полтава [103, с. 165].

АДУК був членом УККА, КУК, згодом СКВУ. Фінансування АДУК відбувалося за рахунок грошових пожертвувань організацій та окремих осіб. Активну фінансову допомогу АДУК надали: банк “Певність” з Чикаго, Українська національна допомогова асоціація, Організація оборони чотирьох свобод України (ООЧСУ), Ліга визволення України (ЛВУ). Частина коштів надійшла від продажу книг, конвертів, марок та інших матеріалів, випущених АДУК. Організація була ідеологічно близькою і активно співпрацювала з Організаціями Українського Визвольного Фронту (ОУВФ), брала участь в акціях, метою яких було відродження державної незалежності України. Лідер ОУВФ Я.Стецько, зокрема підкреслював: “Потрібно боротися на культурному фронті...Культурний комплекс один з найважливіших не тільки в програмі на майбутнє, але й в теперішній боротьбі також, це є частина національної духовності [103, с. 165]”*.

Серед активних членів АДУК була переважно інтелігенція – науковці, діячі культури, письменники. Зокрема, художник П. Андрусів, проф. математики О. Андрушків, солістка опери Г. Андреадіс, піаніст М. Дравців-Барабаш, поет О. Бабій, художник Ю. Батсманюк, журналіст І. Вараниця, редактор І. Юрченко, художник І. Шумська-Мороз, письменник і журналіст Ю.Тис-Крохмалюк, проф. Н. Чіровський, проф. С. Галамай, проф. Я.Пеленський, письменник В. Давиденко, поетеса А. Косовська, художник В.Лозовський та багато інших [103, с. 165–166].

В США чисельність організації в різний період складала від 120 до 300 осіб. В цій країні виникли відділи АДУК в містах: Нью-Йорк, Філадельфія,

* Poltava, L. Ukrainian Cultural Association / Leonid, Poltava // The Ukrainian Heritage in America. – New York, 1991. – P. 165–168.

Вашингтон, Детройт, Чикаго, Буффало, Пітсбург. В Канаді виникли чотири відділи АДУК: в Торонто, Вінніпезі, Монреалі та Едмонтоні. Окремі відділи функціонували в країнах Західної Європи. Розгалужена система АДУК виникла і у Великобританії.

АДУК підтримувала тісні контакти з НТШ в Канаді, Українською спілкою образотворчих мистецтв, Світовою координаційною виховно-освітньою радою та Референтурою культури Ліги визволення України (ЛВУ). Організація видавала збірник науки, літератури та мистецтва “Естафета”. При НТШ Канади спеціально була створена Комісія дослідів наукової проблематики, завданням якої була організація молодих вчених для дослідження питань української культури в Україні та діаспорі. В 1965 році представники названих організацій провели наукову конференцію, присвячену актуальним питанням української культури. Вона повинна була продемонструвати роль культури в системі виховання національно свідомого молодого покоління українців в діаспорі. Вчені з’ясували факти асиміляції українців, спричинені відсутністю української культури у виховних процесах серед іноземного оточення [597, с. 245].

Конференція підтвердила, що успішність боротьби за відродження державності України можна забезпечити в майбутньому лише через належне культурне виховання молодого покоління еміграції, яке повинно виступати з позиції самобутності українського народу в Канаді і в усіх інших країнах проживання діаспори.

16 листопада 1967 року в Нью-Йорку відбулася Світова конференція АДУК. Її учасники прийшли до висновку, що український народ в УРСР не міг, внаслідок “окупації” з боку Росії, вільно розвиватися та користуватися надбанням власної культури, а також належно зберігати історичні культурні цінності. Це загрожувало існуванню природного культурного розвитку. Саме тому завданням культурних сил української діаспори було: “...зберегти природну й органічну лінію розвитку української культури, щоб на базі збереження її вартостей плекати й розвивати духовну атмосферу для

національного світогляду, що ідейно наснажував би українських народ у боротьбі за самостійність і державність [522, с. 298]”*

Оцінюючи культурні процеси, які мали місце в УРСР, представники української діаспори підкреслювали, що там триває процес насильницької ліквідації самобутності і автентичності української культури. Українство як “культурно-творча одиниця» зводилося до мінімуму, український народ підпорядковувався інтересам «панівної російської культури [522, с. 299]”**.

Саме тому АДУК звернувся до спілок діячів культури в країнах Заходу із закликом виступити з протестами на міжнародних форумах та перед урядами своїх держав на захист українського народу і його культури, проти переслідувань в СРСР українських діячів культури [522, с. 299].

Зважаючи на особливі суспільні функції культури, українська громада країн Заходу повинна була морально і матеріально допомагати “кадрам української самостійницької науки, літератури і мистецтва не тільки розвинути фронт боротьби з московським наступом на духовне існування та його культурну самобутність, на його історичну спадщину з її літературою і мистецтвом, але теж стати основним чинником у збереженні національного обличчя української людини в діаспорі та врятувати її від загублення і дегенерації [522, с. 256–257]”***.

Основною передумовою успішної культурної праці зарубіжних українців мала стати централізація культурного життя та переборення тенденцій його роздрібнення [522, с. 257].

Виступаючи під час I Світового Конгресу Вільних Українців, делегат Координаційного осередку українських громадських і центральних установ

* Матеріали Першого Світового Конгресу Вільних Українців. – Вінніпег – Нью-Йорк – Лондон, 1969. – 478 с.

** Матеріали Першого Світового Конгресу Вільних Українців. – Вінніпег – Нью-Йорк – Лондон, 1969. – 478 с.

*** Матеріали Першого Світового Конгресу Вільних Українців. – Вінніпег – Нью-Йорк – Лондон, 1969. – 478 с.

Європи професор Григорій Васькович у своїй доповіді “Соціально-політичний стан в Україні та спроби нашої допомоги визвольній боротьбі українського народу”, зокрема, наголосив: “У культурній ділянці еміграція має особливо важливі завдання, з уваги на заборону вільної наукової, літературної та мистецької творчості в окупованій Україні й планове нищення українських культурних надбань. Вільна творчість може виявлятися лише за кордоном у вільному світі... Після Другої світової війни культурна праця значно розвинулася в різних країнах та осередках поселення українців і корисно впливає на розвиток культурно-творчих процесів в Україні. Цю працю треба продовжити... Головною практичною справою в культурній ділянці є те, щоб теоретичні надбання еміграції були пересилані в Україну, бо лише тоді вони допоможуть Україні в її теперішній визвольній боротьбі... Виданнями, через радіо й усно, повинні бути передавані в Україну всі здобутки нашої еміграційної праці на полі науки, літератури, мистецтва й громадського життя, наші ідеологічні принципи й засади визвольної політики та коментарі до актуальних подій, роблені зі становища наших незалежницьких позицій [582, с. 141–142]”^{*}.

З метою централізації та координації українського культурного життя під час I Світового Конгресу Вільних Українців, була створена Рада для справ культури при СКВУ. В 1967–1973 роках її очолював Микола Степаненко, в 1973–1975 рр. – Володимир Лісовський, в 1976–1988 рр. – Богдан Стебельський.

До складу РСК СКВУ увійшли представники провідних культурно-мистецьких організацій української діаспори: Петро Полтава (АДУК), Петро Андрусів, згодом Михайло Черешньовський (Головна Рада митців українців у діаспорі, що об’єднувала Спілку образотворчих митців Канади і Об’єднання митців українців Америки), Остап Гарнавський (Об’єднання

^{*} Васькович Г. Соціально-політичний стан в Україні та спроби нашої допомоги визвольній боротьбі українського народу / Григорій Васькович // Матеріали Першого Світового Конгресу Вільних Українців. – Вінніпег – Нью-Йорк – Лондон, 1969. – С. 141–142.

українських письменників “Слово”), Адам Антонович (Українська літературна фундація ім. Івана Франка), професор Олег Підгайний (Інститут ім. Симона Петлюри), Володимир Довганюк, Євген Левицький (Об’єднання митців української сцени), Іван Боднарчук (Об’єднання працівників літератури для дітей і молоді), Марта Кравців-Барабаш (Товариство Український Музичний Фестиваль), Григорій Венке, Дарія Каранович (Українська музична фундація).

В складі РСК СКВУ було створено 6 референтур, а саме: реферантура естрадного мистецтва, розташована у Торонто (голова Олена Глібович), реферантура прикладного мистецтва, знаходилася в Філадельфії (голова Лідія Бурачинська), реферантура музейництва, перебувала у Боффало (голова Мар’ян Борачко), реферантура бібліотекарства та архівів розмістилася у Нью-Йорку (співголови – Іван Кобаса і Олександр Соколишин), реферантура мистецьких галерей осіла у Торонто (голова Ірина Мороз-Шумська), реферантура телевізійних і радіопередач мала штаб-квартиру в Оттаві (голова Ірина Макарик-Заяць). Крім того до складу РСК СКВУ входила реферантура культурної діяльності при СФУЖО, яка розміщувалася у Детройті. Очолювала її Мирослава Ласовська-Крук [525, с. 344–345].

Необхідно зазначити, що протягом 70-х років минулого століття були створені Ради для справ культури при крайових центральних організаціях української еміграції – КУК, УККА і УЦРА. Їх представники, відповідно Павло Маценко, Юліян Ревай та Іван Чернецький, також входили до складу РСК СКВУ [524, с. 280].

Напрямки культурної діяльності української діаспори були викладені у Резолюціях Пленарної Сесії Ради для справ культури II СКВУ. Вони передбачали активну взаємодію РСК СКВУ із Науковою Радою СКВУ, Радою Українських церков, Світовою Координаційною Виховною Освітньою Радою та Світовою спілкою українських журналістів.

Серед основних положень цієї програми: стимулювання створення предмету української культури на кафедрах українознавства українських та

іноземних університетів; створення історії, філософії та критеріїв оцінки української культури; підготовка священиків до праці, як культурних діячів і опікунів культури в своїй духовній спільноті; видання підручників з предмету української культури; допомога у вихованні молоді силами діячів української культури; популяризація української культури за допомогою мас-медіа для розвитку духовного життя української спільноти; проведення світових виставок українського мистецтва, а також створення постійно діючої галереї українського мистецтва; проведення музичних фестивалів; пропаганда українських книг і преси; підтримка літературних клубів, які влаштовували авторські вечори письменників та розвивали художнє слово; започаткування літературних премій; стимулювання відродження театру; створення видавничого центру для видання історії української культури, мистецтва, музики, а також “чорної книги” нищення української культури в Російській імперії та СРСР [523, с. 224–226].

Необхідно зазначити, що зарубіжні українці не могли оминати значення культури в боротьбі за державну незалежність України. Українська діаспора на весь світ заявила, що “під маскою інтернаціоналізму”, “дружби братніх культур” в Україні проводять політику “зближення народів”, “злиття націй”, творення “одного советського народу” з “єдиною советською культурою”, спертою на “московській мові” і на зразках “московської культури” в літературі, музиці, образотворчих мистецтвах та навіть у народному мистецтві, обрядах, звичаях, у фолкльорі [524, с. 361].

Зарубіжні українці зазначали, що саме на відтінку культури проходила важлива частина боротьби за самобутність українського народу, адже нескорені діячі української культури стояли в перших лавах захисників прав людини і українського народу [524, с. 361].

В резолюції II СКВУ підкреслювалося, що: “Здобути волю і державність України можна лише в умовах збереження та виховання

української людини. Боротьба за українську культуру – це боротьба за життя народу і його майбутнє! [523, с. 277]”*

Саме тому ряд інформаційних акцій української діаспори були спрямовані в культурну площину. Крім того, виступи на захист “переслідуваної національної культури” давали додаткові козири щодо залучення до участі в них офіційних осіб країн Заходу. Зокрема, під час проведення США “політики стримування” по відношенню до СРСР, використання українською діаспорою тез про захист національної культури і проведення відповідних заходів на її підтримку не суперечило офіційній позиції цієї країни та дозволяло представникам її органів влади брати в них активну участь.

Відзначення річниці з дня народження Тараса Шевченка і кампанія української діаспори щодо спорудження йому пам’ятника стали наочним прикладом використання культури в політичних цілях. З метою популяризації минулого українського народу, його історії і культури, а також прагнення до відродження незалежної Української держави, українська діаспора США розпочала кампанію, спрямовану на будівництво в Вашингтоні пам’ятника Т. Шевченку як поету України. Лідери УККА лобіювали відповідне рішення Конгресу США щодо виділення місця та надання дозволу на його спорудження. В березні 1959 року в Конгрес США було внесено дві резолюції з цього приводу: № 54 сенатором Д. Джавітсом в Сенат та № 311 конгресменом А.Бентлі в Палату Представників. 31 березня 1960 року в Палаті Представників пройшли слухання з цього приводу. На них виступили конгресмен А.Бентлі та представники української діаспори Добрянський, Галичин, Смаль-Стоцький та інші. Їх результатом стало те, що в кінці другої сесії 86 Конгресу обидві його палати підтримали спільну резолюцію № 311. В ній надавалася згода на спорудження монумента

* Матеріали Другого Світового Конгресу Вільних Українців. Видання Секретаріату Світового Конгресу Вільних Українців. – Торонто – Нью-Йорк – Лондон, 1986. – 470 с.

Т.Шевченку в столиці країни за кошти української громади США. Він мав бути збудований не пізніше 26 червня 1965 року.

Одночасно українська діаспора організувала дві кампанії щодо видання Американським поштовим відомством марок, присвячених Великому Кобзарю в серії “Борці за свободу”. Масові петиції з цього приводу були відправлені у Вашингтон [100, с. 37]. Монумент Т. Шевченку був урочисто відкритий в 1964 році. Він був приурочений до 150 річниці народження визначного українського поета. Необхідно зазначити, що в 1961 році в Канаді в столиці провінції Манітоби місті Вінніпезі українською діаспорою також був збудований пам’ятник Великому Кобзарю. В 1967 році монумент Тарасу Шевченку був урочисто відкритий в Бразилії у столиці провінції Парана місті Курітіба. В 1975 році в Торонто з ініціативи Комітету українок Канади, зокрема інженера Леоніди Вертипорох, був збудований та урочисто відкритий пам’ятник визначній українській поетесі Лесі Українки.

Значно активізувало українську діаспору відзначення річниці гетьмана України І. Мазепи. В 1959 році в країнах Заходу було організовано урочисте відзначення 250 річниці відходу у вічність гетьмана І. Мазепи. Яскрава постать цієї людини, на думку української діаспори, символізувала долю українського народу та його боротьбу за Українську державу. Крім того, гетьман І. Мазепа був не лише визначним політичним діячем але й покровителем української культури, зокрема, мистецтва та архітектури. Для проведення урочистостей був створений спеціальний комітет на чолі з автором публікацій про Івана Мазепу проф. В. Січинським. Чисельні фестивалі, концерти, конференції, лекції, виставки матеріалів, присвячених І.Мазепі, відбувалися в різних містах США, Канади, Австралії, країн Західної Європи. В 1959 році в Нью-Йорку був проведений Фестиваль молоді, приурочений до цієї події. Відомий український митець П. Андрусів створив портрет українського гетьмана. В 1960 році побачила світ книга “Іван Мазепа, гетьман України”, підготовлена групою українських авторів. Ряд статей, присвячених цій історичній постаті, було опубліковано в журналі

УККА “Ukrainian Quarterly”. Урочистості отримали великий резонанс, зокрема, в США та сприяли популяризації прагнень українського народу до відродження державної незалежності України [100, с. 36].

З метою популяризації української культури та формування сприятливої думки громадськості країн Заходу стосовно українського народу та його державницьких прагнень, 17 січня 1963 року в Нью-Йорку УККА був сформований спеціальний Український комітет для проведення Світової ярмарки. Ярмарка повинна була відбуватися в Нью-Йорку в 1964–1965 роках. Очолив його віце-президент УККА Я. Лесавер. Перед комітетом стояло завдання популяризації української культури в США та привернення уваги з боку офіційних осіб та громадськості країни до проблеми русифікації в УРСР, мобілізації з цією метою українських артистів та діячів мистецтва для проведення “Українських днів”. Вони проходили з 19 липня 1964 по 25 вересня 1965 року. В програму були включені виступи групи українських бандуристів ім.Т.Шевченка з Детройта, хору “Думка” з Нью-Йорка, Метропольного танцювального ансамблю з Нью-Йорка під керівництвом В.Сулими та М. Лесавер, чоловічого хору “Прометей” з Філадельфії під керівництвом І.Задорожного. Програма також включала виставку українського національного одягу. Виступи українських артистів були дуже цікавими та викликали захоплення глядачів. Листівки та емблеми, присвячені проведенню “Українських днів”, поширювались в США членами “Пласту” та Спілки української молоді Америки. 14 березня 1965 року в Музичній академії в Брукліні була проведена окрема програма урочистостей, присвячена Тарасу Шевченкові [100, с. 40].

Проведення “Українських днів” продемонструвало величезний культурний потенціал української громади США, привернуло увагу громадськості країни до проблем “пригноблення української культури в СРСР” та прагнення українського народу до відродження незалежної демократичної України.

Саме тому ряд інформаційних акцій української діаспори були спрямовані в культурну площину. 5 квітня 1976 року Голова РСК СКВУ Богдан Стебельський закликав крайові центральні організації української діаспори провести маніфестації з нагоди 100-річчя Емського указу, виданого російським царем Олександром II, який забороняв друкувати видання українською мовою. РСК СКВУ та ЦПУЕН провели спільну маніфестацію з цієї нагоди у німецькому місті Бад Емс 26 червня 1976 року.

Представники української діаспори виготовили і вмурували в стіну будинку, де був підписаний цей сумнозвісний документ, пам'ятну таблицю з написом: “На цьому місті російський цар Олександр II підписав 30 травня 1876 року “Емський указ”, який забороняв вживання української мови, загрожуючи покаранням. На знак живучості своєї культури, українська спільнота виставляє цей символ перестороги. Бад Емс, 1976. Світовий Конгрес Вільних Українців [524, с. 281]”^{*}.

В галузі театрального мистецтва активно працював театр «Заграва» під керівництвом Володимира Довганюка та Юрія Брельського. Його праця була відзначена нагородами на міжнародних фестивалях, які відбувалися в Канаді. Український літературний фонд ім. Івана Франка за 27-річну діяльність з 1955 по 1982 рік провів 6 літературних конкурсів. Їх переможці отримали понад 25 тисяч доларів США [525, с. 339–343].

Необхідно зазначити, що звинувачення щодо проведення в Україні політики русифікації, недотримання прав людини та переслідування діячів української культури, висунуті проти органів влади СРСР і УРСР націоналістичними організаціями зарубіжних українців, викликали щире занепокоєння Товариства об'єднаних українських канадців (ТОУК). В 1967 році для вивчення ситуації на місці в УРСР була направлена делегація, яка складалася з провідних діячів Комуністичної партії Канади (КПК) та ТОУК,

^{*} Матеріали Третього Світового Конгресу Вільних Українців, 1978. – Торонто – Нью-Йорк – Лондон, 1988. – 437 с.

зокрема, Тіма Бака, Василя Герасима, Уільяма Росса, Петра Кравчука, Антона Білецького та Юрія Соломона. Вона перебувала в УРСР з 31 березня по 21 квітня 1967 року. 1 січня 1968 року в газеті ТОУК “Життя і слово” було опубліковано звіт делегації Комуністичної партії Канади про перебування в Україні. Незважаючи на загалом позитивну оцінку національних та культурних процесів в Україні, у звіті підкреслювався незадовільний стан справ з функціонуванням української мови на території УРСР, а також піднімалися питання “порушення соціалістичної демократії та заперечення громадянських прав [520, с. 322–329]”^{*}.

Зокрема, закордонні українці зазначали: “Наприклад, нам казали про випадки буржуазного націоналізму серед письменників і студентів, проте в жодному випадку ми не змогли отримати специфічних ознак цих обвинувачень. Буржуазний націоналізм не було визначено. В деяких місцях були тенденції таврувати як буржуазний націоналізм або свого роду ухил вимоги розширення сфер вжитку української мови в громадських установах. Такі залишки часів сталінської ери не допомагають правильно вирішувати мовні проблеми... Коли ми питали про засуджених українських письменників та інших, нам відповідали, що вони не були визнаними письменниками, що вони не були заарештовані за свої твори та що вони були засуджені як вороги держави. Однак, специфічних обвинувачень проти них не знайдено [520, с. 325–326]”^{**}.

Саме тому, на думку авторів звіту: “партія і комуністи, які працюють в українській національній групі, повинні перейти в наступ щодо висвітлення

* На скрижалях історії : з історії взаємозв’язків урядових структур і громадських кіл України з українсько-канадською громадою в другій половині 1940–1980-ті роки : зб. док. та матеріалів. Кн. 1 / [упоряд. : О. Г. Бажан, Ю. З. Данилюк, П. Т. Тронько]. – К., 2003. – 862 с.

** На скрижалях історії : з історії взаємозв’язків урядових структур і громадських кіл України з українсько-канадською громадою в другій половині 1940–1980-ті роки : зб. док. та матеріалів. Кн. 1 / [упоряд. : О. Г. Бажан, Ю. З. Данилюк, П. Т. Тронько]. – К., 2003. – 862 с.

процесів, які відбуваються в цей час в Українській Радянській Соціалістичній Республіці, та ствердити себе більш рішуче в якості захисників істинних національних прав українського народу і соціалістичного інтернаціоналізму [520, с. 356]”*

Відчутного удару по іміджу СРСР нанесло видання в 1968 році в Торонто книги “Освіта в Радянській Україні. Дослідження в галузі дискримінації і русифікації” авторства канадського комуніста українського походження Івана Коляски, який з вересня 1963 року по серпень 1965 року навчався в Києві у Вищій партійній школі при ЦК КПУ [230, 109–110]. У ній автор докладно висвітлив як процес русифікації освіти в УРСР, так і протидію йому з боку громадськості України.

Необхідно підкреслити, що націоналістичні організації української еміграції активно використали звіт делегації Комуністичної партії Канади про перебування в Україні та книгу І. Коляски в своїй критиці культурної політики Радянської влади.

Органи влади СРСР і УРСР не могли не помітити інформаційних кампаній української діаспори в сфері культури, спрямованих проти Радянського Союзу. Вони почали активно протидіяти цьому, використовуючи старий та перевірений спосіб – демонстрацію досягнень УРСР в культурній площині. Це відбувалося за допомогою культурних обмінів між країнами під час візитів зарубіжних делегацій в УРСР та українських ансамблів і творчих колективів в країни Заходу, організації виставок українського мистецтва в іноземних державах, а також за допомогою мас-медіа. Необхідно відмітити, що органи влади УРСР значно допомагали матеріально і технічно в культурній сфері, в тому числі і з пропагандистською метою, багатьом прокомуністичним організаціям

* На скрижальх історії : з історії взаємозв’язків урядових структур і громадських кіл України з українсько-канадською громадою в другій половині 1940–1980-ті роки : зб. док. та матеріалів. Кн. 1 / [упоряд. : О. Г. Бажан, Ю. З. Данилюк, П. Т. Тронько]. – К., 2003. – 862 с.

зарубіжних українців, зокрема, ТОУК та Лізі американських українців (ЛАУ).

Документація відділу капіталістичних країн Українського товариства дружби і культурного зв'язку з зарубіжними країнами свідчила про проведення активної пропагандистської роботи, спрямованої на формування позитивного міжнародного іміджу СРСР [392, арк. 16].

В 1975 році в США було спрямовано політичної, інформаційної, ілюстрованої і художньої літератури 10315, в 1976 році – 11481, в 1977 році – 7500 найменувань [392, арк. 3]. В Канаду було направлено в 1975 році – 5520, в 1976 році – 5900, в 1977 році – 5171 найменувань літератури [392, арк. 5]. В США і Канаду за 1975–1976 роки було направлено 222 копій кінофільмів [392, арк. 3–5].

Це свідчило про активну пропаганду радянського “способу життя” в країнах Північної Америки. Необхідно відзначити, що активну зовнішньополітичну пропагандистську діяльність на закордон здійснювало також Товариство “Україна”, особливо, в 70–80-х роках ХХ століття [388, арк. 5–6].

Це сприяло формуванню позитивного іміджу СРСР серед зарубіжних українців, досить часто спростовуючи закиди націоналістичних організацій діаспори щодо “нищення української культури” в УРСР.

Саме тому ряд керівників націоналістичних організацій української діаспори виступали категорично проти культурного обміну з СРСР, вважаючи, що під виглядом танцювальних груп та ансамблів народної творчості з Радянського Союзу приїждять шпигуни, провокатори та пропагандисти, які намагаються зсередини розкласти українську громаду, демонструючи принади й досягнення радянського ладу. Вони вважали небезпечними прямі контакти між двома частинами одного народу, які проживали в різних країнах, сповідували різну ідеологію та мали відмінні світогляди.

Так РСК СКВУ закликала діячів української культури захищати українську громаду від “культурної допомоги” з боку СРСР або УРСР у формі “культурного обміну”, вважаючи, що “культурним обміном керує КГБ” і тому він є засобом знищення національної солідарності і шляхом для радянської агентури у самостійницький табір українців на Заході з метою його розкладу [524, с. 361].

Протягом 60–70-х років ХХ ст. організації української діаспори провели ряд маніфестацій проти культобміну між СРСР та США і Канадою. Вони відбувалися в Вінніпезі, Саскатуні, Форт Вільямі, Нью-Йорку, Чикаго та інших містах Північної Америки. Представники націоналістичних організацій української діаспори рахували, що мета культобміну з УРСР одна – “розкласти і послаблювати українську національну спільноту, підточувати український самостійницький фронт, морально і духово обеззброювати українські національні сили, звести їх на манівці капітулянтства, замість твердого і непохитного фронту боротьби за свободу і незалежність України [597, с. 217]”*

Підсумовуючи все вищесказане, необхідно відмітити, що з метою боротьби за відродження незалежної Української держави активно використовувався фактор української культури. Інтелігенція української діаспори організувала ряд інформаційних акцій в культурній площині, метою яких була демонстрація в країнах Заходу надбань давньої української культури, дискредитації культурної політики в УРСР, підвищення рівня національної самосвідомості та виховання патріотизму, насамперед, серед молодого покоління української еміграції. Гасла II Конгресу СКВУ щодо консолідації і централізації українського творчого життя для створення національного “культурного фронту” було почутим та отримало наочне втілення в діяльності Ради для справ культури СКВУ та її складових організацій.

* Нарис історії ЛВУ. – Торонто – Канада, 1984. – 719 с.

Органи влади СРСР хоча й проводили активну протидію заходам української діаспори, на практиці вимушені були рахуватися з закидами зарубіжних українців і реагувати на них, в ряді випадків усуваючи перекоси і недоліки радянської культурної політики та сприяючи розвитку української культури в УРСР. Потрібно відзначити, що органи влади УРСР активно допомагали в культурній площині прокомуністичним організаціям української діаспори, викликаючи занепокоєність та протидію націоналістично налаштованої її частини. Це вилилося в бойкот візитів українських радянських ансамблів та виступи великої частини української еміграції проти культурних обмінів з СРСР. Таке становище, безумовно, було негативним моментом взаємовідносин різних частин одного народу, кожна з яких відстоювала свою модель майбутнього України.

Висновки до розділу

Необхідно підкреслити, що в 60–70-х рр. ХХ ст. відбулася трансформація пріоритетів діяльності української діаспори. Процес її світової консолідації, а також постійні партійні конфлікти в ДЦ УНР в екзилі і гостре протистояння між різними політичними організаціями української еміграції призвели до появи та поступового перетворення СКВУ в лідера національно-державницьких об'єднань діаспори. Ера домінування “партійно-політичного сектора” у житті української діаспори поступово відійшла в минуле. Саме громадські організації закордонних українців стали найбільш ефективною і дієвою силою у процесі боротьби за державну незалежність України.

На провідне місце в боротьбі за державну незалежність України вийшла правозахисна діяльність. Таким чином закордонні українці намагалися підтримати опозиційний рух в УРСР. Українська діаспора систематично здійснювала тиск на міжнародні організації, органи влади, мас-медіа і

громадськість країн Заходу з метою добитися звільнення ув'язнених українців, а також домагаючись здійснення передбаченого Декларацією прав людини ООН права нації на самовизначення, що на практиці означало право на державну незалежність України.

Водночас українськими вченими діаспори проводилася активна наукова робота з метою переконати офіційних осіб, наукові кола, мас-медіа і громадськість країн Заходу в існуванні більш, ніж тисячолітніх державотворчих традицій українського народу, незалежної Української держави в минулому та активну боротьбу українців за її відновлення. Таким чином, історія, традиції та культура України активно популяризувалися в країнах Заходу.

Важливим фактором державотворчих зусиль закордонних українців стала боротьба проти русифікації в УРСР. Українська діаспора намагалася зберегти і захистити національну культуру, апелюючи в цьому питанні до органів влади країн проживання та міжнародних організацій. Фурор у середовищі організацій української діаспори викликав звіт Комуністичної партії Канади в 1968 р., в якому наводилися факти русифікації та переслідувань в УРСР за політичні переконання діячів культури. Посилила антирадянські настрої в середовищі еміграції книга канадського комуніста українського походження, випускника ВПШ Івана Коляски про русифікацію системи освіти в УРСР. Навіть ідеологічні союзники СРСР – канадські комуністи, критикували політику керівництва Радянського Союзу щодо України, намагаючись її змінити.

Активне використання в боротьбі за незалежну Українську державу зарубіжних українських та іноземних мас-медіа дозволяло постійно акцентувати увагу на потребі державної незалежності України, демонструючи як країнам Заходу, так і СРСР незмінність та постійну актуальність для діаспори проблеми українського державотворення.

Освітньо-виховні заходи, спрямовані в першу чергу на молоде покоління діаспори, дозволяли підтримувати високий рівень національної

самосвідомості та формувати нові молоді кадри борців за державну незалежність України, що було актуальним, зважаючи на поступову зміну поколінь.

РОЗДІЛ 4

АКТИВІЗАЦІЯ ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ЗУСИЛЬ ЗАКОРДОННИХ УКРАЇНЦІВ НАПРИКІНЦІ 70-х – НА ПОЧАТКУ 90-х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

4.1. Вплив “холодної війни” на активізацію української громади країн Заходу

Наприкінці 70-х – на початку 80-х років минулого століття відбулася активізація боротьби організацій української діаспори за демократію та державну незалежність України, що було викликане новим загостренням відносин між СРСР та США в ході нового етапу “холодної війни”.

Необхідно відзначити, що українська діаспора на той час уже більше 60-ти років вела боротьбу за відродження державної незалежності України. Вона брала активну участь у “холодній війні”, виступаючи одним із найрадикальніших союзників органів влади країн Заходу. Проте, на відміну від урядів США, Канади, Австралії, країн Західної Європи, які добивалися послаблення СРСР, зміни там тоталітарного режиму на демократичний, розколу соціалістичного табору, зміни зовнішньої та внутрішньої політики Радянського Союзу, позиція громадсько-політичних організацій закордонних українців та екзильних органів влади УНР була значно радикальнішою. Українська діаспора вимагала розчленування СРСР та створення на його уламках незалежних держав “поневолених Росією народів”, чільне місце серед яких займав український. Позиція української громади підтримувалася організаціями та екзильними політичними центрами народів країн СРСР та Східної і Центральної Європи, які входили до складу Антибільшовицького блоку народів, Інтернаціоналу свободи та Паризького блоку, а також консервативними політиками США, Канади, Австралії, країн Західної Європи.

З приходом до влади в країнах Заходу наприкінці 70-х – на початку 80-х років минулого століття консервативних політиків, налаштованих на

конфронтацію із СРСР, зокрема, в США Президента Рональда Рейгана, в Канаді прем'єр-міністра Браєна Малруні, у Великобританії прем'єр-міністра Маргарет Тетчер, у Ватикані папи Іоанна Павла II – “холодна війна” набрала нових обертів.

Звіти Українського товариства дружби і культурного зв'язку з зарубіжними країнами підтверджували значне загострення стосунків між СРСР та країнами Заходу, особливо США, Канадою і Францією на початку 80-х років ХХ століття [393–394].

Українська громада країн Заходу вирішила використати згадане політичне становище в світі для того, щоб нанести могутнього удару по міжнародному іміджу СРСР та авторитету органів влади Радянського Союзу в середині країни, заручившись підтримкою органів влади країн Заходу.

В документах ОУН(м), зокрема, підкреслювалося: “... виборча перемога през. Регена докорінно змінила взаємовідносини між ЗСА і ССРСР. Не маємо найменшого сумніву, що протверезіння американських політичних кругів і усвідомлення загроз советського імперіялізму є явищем, котре матиме вплив на довшу мету і не є швидкоминаючим етапом. Така постава ЗСА і їх союзників до ССРСР є важливим фактором, який ми мусимо узгляднити в нашій міжнародній акції. Але, узгляднюючи його, ми не можемо закривати очей на реальну дійсність, яку можна б окреслити так: усвідомлення загрози советського імперіялізму держави Західного Світу не є запорукою їхнього позитивного відношення до політичних аспірацій поневоленого українського народу, до його змагань за свободу у власній суверенній державі. Тому обов'язком українського політичного світу і цілої нашої спільноти поза Україною є: солідаризуючись із визвольними процесами в Україні, які висловились за вихід України із Советської Федерації, доказати політичним групам Заходу, що концепція суверенного державного існування України, вихід її із складу ССРСР викличе ланцюгову реакцію інших поневолених народів ССРСР і доведе до можливості не лише ліквідації російського шовіністичного імперіялізму, але й до створення нормальних взаємовідносин між суверенними національними республіками з державою

російського народу на його власній території. Такий політичний уклад сил буде корисним для країн Західного Світу і є сильнішою зброєю в боротьбі із советським імперіялізмом чим перегони в озброєнню, які є часто понад сили навіть найбагатших країн Заходу. Крім того історичний досвід каже, що навіть найбільші мілітарні потуги програють, якщо немає в них правильних і переконливих політичних концепцій, за які варто змагатись і перемогти. Це важливе завдання є під силу нашій спільноті, якщо спрямувати всі її можливості у правильне русло, а не на самопоборювання [458, арк. 1–2]”*

Кінець 70-х – 80-ті роки ХХ століття стали часом масштабних міжнародно-інформаційних кампаній української діаспори, спрямованих на захист прав людини, поширення в країнах Заходу правдивої історії України, дискредитацію радянської влади та відродження державної незалежності України. Серед них, зокрема, чільне місце займають кампанія по відзначенню Тисячоліття хрещення Руси-України, кампанія з висвітлення правди і вшанування пам’яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні, кампанія допомоги жертвам Чорнобильської катастрофи, акція деколонізації СРСР, акція протидії русифікації, акція “День чорної стрічки”, акція висвітлення правди про Вінницьку трагедію. Важливе значення в боротьбі за демократію та державну незалежність України належало також правозахисній діяльності та участі закордонних українців у Гельсінкському процесі.

Активну участь у них брали Світовий конгрес вільних українців, Державний Центр УНР в екзилі, ІСНО, СУВФ, УДР, Американці в обороні людських прав в Україні, Український конгресовий комітет Америки, Українсько-американська координаційна рада, Комітет українців Канади, Союз українських організацій Австралії, Координаційний осередок українських громадських центральних установ Європи, Світова федерація українських жіночих організацій, УГКЦ, УАПЦ, УПЦ США, УГПЦ Канади,

* Інформаційні матеріали про Х ВЗУН та інші події 1981–1986 рр. – ПА ОУН. – Ф. 1. – 97 арк.

Українське євангельсько-баптистське об'єднання Північної Америки, Український народний союз, Український братський союз, Пласт, Спілка української молоді, Українська вільна академія наук, Наукове товариство ім. Шевченка, Українське історичне товариство, Український католицький університет, Український вільний університет, Український науковий інститут Гарвардського університету, Канадський інститут українських студій Альбертського університету та багато інших.

Ще в 1975 році інженер Адам Андрійшин з Торонто запропонував Президії Секретаріату СКВУ проект меморандуму в справі деколонізації СРСР. Його мали підписати представники “поневолених народів” СРСР. 13 травня 1976 року відбулося засідання в цій справі, участь в якій крім СКВУ взяли представники Естонської Світової Ради, Литовської Світової Громади, Світової Федерації Вільних Латишів. Було вирішено створити спільний редакційний комітет для підготовки остаточного тексту меморандуму. Цей документ мав бути представлений прем'єр-міністрам країн, в яких проживала еміграція народів – підписантів меморандуму, а також Генеральному секретарю ООН. До участі в “Акції за деколонізацію СРСР” невдовзі приєдналася Конференція Вільних Білорусів та Туркменський Світовий Конгрес [524, с. 259].

Для підготовки спільного меморандуму був створений редакційний комітет в складі: Ю. Шимко (голова), М. Плав'юк (СКВУ), В. Кирилюк, В. Душник (УККА), А. Яремівич (КУК), П. Шашкевич (Конференція Вільних Білорусів), Л. Ленват (Естонська Світова Рада), Д. Сіманавіціус (Литовська Світова Громада), Л. Лукс (Світова Федерація Вільних Латишів). О. Ліщинська-Боднарчук стала технічним редактором документу. Його виготовлення та узгодження з президіями всіх національних організацій тривало до середини 1978 року [524, с. 259–260]. Було вирішено, що напередодні III Конгресу СКВУ він буде вручений Генеральному Секретарю ООН та урядовим місцям при цій міжнародній організації.

“Акція за деколонізацію СРСР” розпочалася в кінці 1978 року публікацією англomовної брошури, адресованої Генеральній Асамблеї ООН. На початку брошури містилася резолюція СКВУ щодо проведення акції деколонізації СРСР [735].

З 22 листопада 1978 року в ході “Акції за деколонізацію СРСР” Генеральний секретар СКВУ Юрій Шимко зустрівся з Головою 33 Генеральної Асамблеї ООН Індоленціо Лієвано та вручив йому підготовлений меморандум. Копії документу були направлені Комісії прав людини ООН та 24 Комітету ООН, який займався питаннями деколонізації [524, с. 367]. Опісля за участю представників 5 організацій – підписантів резолюції, а також дисидентів Леоніда Плюща, Петра Григоренка, Надії Світличної та Сімаса Кудірки відбулася прес-конференція для світових мас-медіа, на якій був представлений меморандум про деколонізацію СРСР. Учасниками прес-конференції було підкреслено, що найголовнішою вимогою їх боротьби є питання самовизначення та незалежності для народів СРСР [524, с. 367].

В ході “Акції за деколонізацію СРСР” представники п’яти конгресів та колишні політичні в’язні відвідали представництва США і Канади в ООН та передали представнику США в КПЛ ООН Е. Мезвінському та керівнику канадської місії В. Бартону документи про деколонізацію СРСР. Крім того, делегати з дев’яти країн на III Конгрес СКВУ відвідали місії своїх країн при ООН та вручили їм меморандум про деколонізацію СРСР [524, с. 367].

26 листопада 1978 року відбулася маніфестація за деколонізацію СРСР. Вона була організована СКВУ, Конференцією Вільних Білорусів, Естонською Світовою Радою, Литовською Світовою Громадою, Світовою Федерацією Вільних Латишів. Участь у ній взяли понад 5 тисяч осіб. Вони провели демонстрацію від готелю “Americana” вулицями Нью-Йорка до посольства СРСР, де й відбувся мітинг. Ведучим на ньому був майбутній Президент СКУ Аскольд Лозинський. Виступаючі закликали до повалення СРСР та відновлення на його теренах нових незалежних демократичних

держав. “Меморандум про деколонізацію СРСР” був надісланий на адресу радянського посольства за допомогою пошти, зважаючи на відсутність можливості вручити його під час мітингу. Акція була детально висвітлена в світових мас-медіа [736].

На початку 1980 року Президія СКВУ поставила собі за завдання поширити “Акцію за деколонізацію СРСР” на всі країни проживання української діаспори. В 1980 році СКВУ в рамках “Акції за деколонізацію СРСР” поширив на терені ООН, серед офіційних осіб та мас-медіа країн Заходу англomовний переклад “Звернення Українського Національного Визвольного Руху”, а також афіші з написом “За вихід України з т. зв. СРСР” [525, с. 277].

На XV Пленарній сесії СКВУ був розроблений та затверджений “Проект Акції за деколонізацію СРСР на 1980 рік”. Він передбачав зокрема, виготовлення та відправлення на адресу Генерального секретаря ООН та прем’єр-міністрам країн Заходу спеціальної листівки, в якій йшла мова про прагнення українського та інших народів СРСР до повалення “цієї останньої в світі колоніальної імперії” та побудови на її руїнах власних незалежних держав. Бюро СКВУ надрукувало в Канаді 15 тисяч листівок та розповсюдило їх серед української громади країни для висилки на адресу Генерального секретаря ООН та міністра закордонних справ Канади. Крім того, примірники цих листівок були вислані до крайових центральних установ української діаспори країн Заходу із проханням видати їх за кошти СКВУ, розповсюдити серед громади та від її імені масово вислати на адресу генсека ООН та керівника МЗС своєї країни [525, с. 277].

В 1981 році Президія СКВУ вирішила поширити “Акцію за деколонізацію СРСР” на науковий світ. Метою цього рішення був вплив на освічену верству населення країн Заходу – професуру, викладачів, науковців, студентів університетів і коледжів.

Відповідно, наступним заходом деколонізаційної акції СКВУ стало проведення 23 жовтня 1980 року в Нью-Йорку “Конференції за

деколонізацію советсько-російської імперії за нашого часу”. Її організували світові конгреси білорусів, литовців, латишів, естонців та туркменів. Організаційними питаннями роботи конференції опікувався комітет на чолі з головою Нью-Йоркського бюро СКВУ В.Душника. З науковими доповідями під час її роботи виступили відомі іноземні вчені: професори Гарвардського університету Р. Пайпс та А. Еренкройц, а також колишній директор Інформаційного агентства США Ф. Шекспір [525, с. 277].

За підсумками роботи конференції меморандум з вимогами деколонізації СРСР, підписаний представниками 6 Конгресів, був направлений учасникам 35 Генеральної Асамблеї ООН, членам урядів та парламентарям країн Заходу [737].

Одним з наступних заходів СКВУ в напрямку деколонізації СРСР стала організація Міжнародної конференції “Російський колоніалізм: минуле, сучасне, майбутнє”. Вона пройшла 25 червня 1983 року в Університеті Джона Керола у Клівленді. Її підготовкою займалися СКВУ, Українська історична асоціація та Інститут радянських і східноєвропейських студій Університету Джона Керола. На конференції з науковими доповідями виступали професор історії Університету Південно-Західного Техасу Деніс Дан “Американська політика відносно російського імперіалізму”, професор історії Мічиганського університету Роман Шпорлюк “Російська колоніальна практика в Україні і Білорусії”, професор економіки Цинцинатського університету Олег Зінам “Російська колоніальна практика у Вірменії, Азербайджані та мусульманських країнах Центральної Азії”, професор-асистент географії Канського університету Августин Ідзеліс “Російська колоніальна практика в державах Балтії” [525, с. 278].

Відредаговані головою Асоціації українсько-американських професорів проф. Михайлом Папом матеріали цієї конференції були опубліковані під назвою “Russian Empire” та надіслані на адресу найбільших публічних і університетських бібліотек країн Заходу [525, с. 269].

Конференція стала засобом популяризації в країнах Заходу боротьби української діаспори за відродження незалежної демократичної України. Іншим інформаційним заходом СКВУ в ході “Акції за деколонізацію СРСР» стала підготовка Меморандуму з нагоди 60-річчя СРСР та насильницького включення до його складу України. Цей документ, виданий накладом 1500 примірників, був надісланий на адресу ООН, а також членам парламентів країн Заходу [738].

СКВУ, УОК та видавництво “Смолоскип” намагалися використати з інформаційною метою проведення Олімпійських ігор в Лейк Плесіді та Лос-Анджелесі, а також спортивної універсиади в Кобе (Японія). Представники української діаспори інформували спортивні делегації та світову громадськість про колоніальний статус “України в складі СРСР”, висвітлювали “колоніальну політику Москви супроти змагунів-українців у ділянці спорту”, а також передчасну загибель 59 українських спортсменів через примушення їх до вживання допінгових препаратів [739–767]. Участь у цих акціях брали СУМ, Пласт, Українська національна інформаційна служба, а також українські та іноземні мас-медіа в країнах Заходу [525, с. 279–280].

В 1982 році зарубіжні українці організували Світову виставку українського мистецтва в діаспорі. Вона відбулася в Торонто. Цей захід став великомасштабною наочною презентацією досягнень української культури в країнах Заходу. Світова виставка проходила в приміщенні галереї Канадсько-Української Мистецької Фундації під патронатом РСК СКВУ. Участь у ній взяли 88 провідних українських митців з 4 континентів. РСК СКВУ сприяла виданню кольорового каталогу з фотографіями творів українського мистецтва. З 1980 року відбувалися регулярні виставки авангардних митців-дисидентів із України. Вони спочатку проходили в залі Інституту св. Володимира в Торонто, а згодом у великих містах США і Канади [525, с. 339–342].

В 1980 році РСК СКВУ та АДУК провели роз’яснювальну акцію щодо, як вважали зарубіжні українці, вбивства відомого українського композитора

Володимира Івасюка. Силами української діаспори було організовано ряд доповідей в США і Канаді, присвячених його творчості. Згодом РСК СКВУ запропонувала провести подібні заходи присвячені Аллі Горській та Миколі Леонтовичу [525, с. 339–340].

28 червня 1981 року Голова РСК СКВУ Богдан Стебельський спільно з Головою Наукової Ради СКВУ професором Ярославом Падохом під час Пленарної сесії СКВУ запропонували провести в 1982 році відзначення ювілеїв 2000-річчя заснування Києва та 1600-річчя української державності (Анти-Русь-Україна). СКВУ підтримав цю пропозицію фінансово [525, с. 340].

Богдан Стебельський підготував ряд статей, в яких надав роз'яснення причин, що спонукали зарубіжних українців відзначати 2000-річчя заснування Києва, в той час, як Радянська Україна святкувала 1500-літній ювілей своєї столиці. В 1982 році була підготовлена афіша з гаслами: “Анти-Русь-Україна” та “Київ-символ української державності”, яка була масово поширена серед зарубіжних українців для використання з інформаційною метою серед громадськості та офіційних осіб країн Заходу [525, с. 340].

РСК СКВУ підготувала комунікат, присвячений ювілеям Києва і української державності. Член РСК СКВУ професор Олег Підгайний опублікував у “Віснику СКВУ” статтю “Походження Києва”, а очолюваний ним Інститут ім. Симона Петлюри провів наукову конференцію “Київ та українська державність”. Богдан Стебельський виступив з доповіддю “Генеза українського народу і його державності” під час іншої наукової конференції, підготовленої НТШ Канади. Організації Українського Визвольного Фронту провели маніфестації в Канаді і США під гаслами “Анти-Русь-Україна” та “Київ – символ української державності” [525, с. 341].

В 1983 році українські культурні об'єднання взяли активну участь у відзначенні трагічної річниці 50-річчя голодомору-геноциду українського народу. В цьому ж році зарубіжні українці відзначили 100-літній ювілей народження ідеолога українського націоналізму Дмитра Донцова. В Нью-

Йорку, Торонто та Монреалі пройшли наукові конференції, присвячені постаті вченого та аналізу його праць [525, с. 341].

В червні 1983 року українські вчені та діячі культури провели в університеті Урбана-Шампейн Міжнародний науковий конгрес, присвячений питанням української історії і культури. Участь у ньому брали українські й американські вчені. Активний учасник Конгресу Богдан Стебельський кваліфікував його, як перший крок “нашої наукової політики на високому рівні, без капітуляції перед панівними течіями у чужинецькому світі... наступ за зміну в нашу користь [525, с. 341]”*

З ініціативи Об’єднання українських письменників “Слово” українська громада організувала 11 грудня 1981 року в Торонто маніфестацію “Ув’язнені голоси України”. Інститут ім. Симона Петлюри організував у травні 1981 року наукову конференцію, присвячену українській державності ХХ століття. Участь у ній взяли, в якості доповідачів, відомі вчені української діаспори професор Я. Рудницький, професор О. Підгайний, професор Ю. Кульчицький, а також пані Оксана Соколик [525, с. 343].

Українською діаспорою були підготовлені інформаційні англomовні матеріали на тему “колоніальної політики СРСР” та боротьби українського народу за демократію і державну незалежність України. Вони були вислані на адресу ООН та урядів країн Заходу [768, с. 269].

Наприкінці 1986 року для координації “Акції деколонізації СРСР” була створена Комісія деколонізації СРСР, згодом перейменована на Комісію національних прав України СКВУ (КНП СКВУ). Очолив її Є. Рослицький [768, 269]. КНП СКВУ розгорнула активну діяльність. В грудні 1986 року на адресу Генерального секретаря ООН Переса де Куельяра був надісланий Меморандум, в якому закордонні українці вимагали розгляду в ООН питання негайного виводу військ СРСР з Афганістану [769, с. 327]. Подібний

* Матеріали Четвертого Світового Конгресу Вільних Українців, 1983. – Торонто – Нью-Йорк – Лондон, 1991. – 445 с.

документ був направлений прем'єр-міністру Канади Брасну Малруні з проханням підняти це питання в ООН.

У травні 1987 року КНП СКВУ розгорнула діяльність щодо висвітлення правди та відзначення пам'яті жертв Вінницької трагедії з нагоди 50-річчя цієї події. Необхідно відзначити, що в 1937 році органами НКВС у Вінниці було розстріляно біля 10 тисяч українців. Українська еміграція вирішила використати 50-річчя цієї події для проведення антирадянської акції. 11 жовтня 1987 року українська громада країн Заходу урочисто відзначила пам'ять жертв Вінницької трагедії. Копії документів про цю трагедію та англomовну брошуру А. Драгана “Вінниця – забутий голокост” було надіслано до кожного члена парламенту Канади [769, с. 327].

Під тиском КНП СКВУ 10 грудня 1987 року питання Вінницької трагедії підняв член парламенту Канади від Онтаріо Джим Джексон, який, зокрема, заявив: “За цими вбивствами крилася советська пропаганда і програма русифікації України, яка поставила собі за остаточну ціль знищити все, що українське [770, с. 73–74]”*. Джим Джексон звернувся до міністра закордонних справ Канади Д. Кларка, щоб той “зробив якнайсильніший натиск на советський уряд з метою забезпечення за населенням України підставові людські права [770, с. 74]”**.

Протягом 1987-1988 років КНП СКВУ працювала над підготовкою англomовного перекладу документації Вінницької трагедії, яка включала серед іншого інформацію про енкаведистів-виконавців злочину та звіт Міжнародної медично-кримінальної комісії.

Наприкінці 1988 року окремий меморандум КНП СКВУ та англomовна документація про Вінницьку трагедію були надіслані на адресу Генерального секретаря ООН, а також кожній делегації країн-членів ООН. Крім того, на

* Виступ Є. Рослицького на V Конгресі СКВУ // Матеріали П'ятого Світового Конгресу Вільних Українців – 1988. – Торонто – Нью-Йорк – Лондон, 1993. – С. 73–74.

** Виступ Є. Рослицького на V Конгресі СКВУ // Матеріали П'ятого Світового Конгресу Вільних Українців – 1988. – Торонто – Нью-Йорк – Лондон, 1993. – С. 73–74.

адресу ООН та світових мас-медіа був висланий Комунікат Президії СКВУ з інформацією про події в Україні та боротьбу українського народу за свої національні права.

25 листопада 1988 року під егідою КНП СКВУ була організована наукова панель на тему “Радянська національна політика і гласність». З доповідями на ній виступили головний редактор “Балтік Ревю” доктор А. Місюнас, директор Вірменського інституту досліджень і документації доктор Л. Діян, директор Програми російських студій у Міському коледжі Нью-Йорка доктор Р. Ривкін, професор Університету Мак Мастер П. Потічний та професор Б. Боцюрків [770, с. 74]. Під час симпозиуму піднімалися питання трансформації СРСР та боротьби “поневолевих народів”, зокрема, українського за відновлення своєї самостійної державності, забезпечення дотримання демократії, зокрема свободи слова, прав людини та свободи віросповідання в республіках Радянського Союзу.

Необхідно відзначити, що завдяки зусиллям української діаспори іноземні мас-медіа приділяли посилену увагу популяризації давньої історії та величної культури України в країнах Заходу, а також виступали на підтримку утвердження загальноєвропейських демократичних цінностей та забезпечення національного і культурного відродження в СРСР і УРСР [771–793].

22 лютого 1986 року представники Естонської Світової Ради звернулися до СКВУ з пропозицією спільної організації антирадянської акції, яка отримала назву “День чорної стрічки”. Метою цієї акції було проведення масових демонстрацій в країнах Заходу, приурочених до дати підписання договору Молотова – Ріббентропа у серпні 1939 року. Демонстранти повинні були пояснювати органам влади, громадськості і мас-медіа країн Заходу, що відповідальними за воєнні злочини є не представники “поневолевих народів”, а керівництво СРСР і нацистської Німеччини. Маніфестації мали проводитися під гаслом “Soviets and Nazis, Partners of Tyranny” [768, с. 269].

Цей проект по суті став відповіддю на обвинувачення українців та балтійців у військових злочинах під час Другої світової війни.

Президія СКВУ підтримала акцію “День чорної стрічки” матеріально та організаційно. В 1986–1989 роках вона проводилася по різних містах США і Канади. У Канаді активну участь у її проведенні брали місцеві відділи КУК [768, с. 269].

В 1986 році розпочалася наступна кампанія української діаспори, яка стала реакцією світового українства на аварію на Чорнобильській АЕС. З ініціативи голови Світової Ради суспільної служби СКВУ З.Дуди була створена Комісія “Чорнобиль” СКВУ. До її складу увійшли Л. Джонс, Д.Марпелс, Б. Лихач, З. Дуда, Р. Мриц, О. Радкевич, В.Соханівський, О.Троян, Б. Яців, Л. Солтис. Головою був обраний Ю. Данкович [794, с. 315].

Офіційно метою роботи Комісії СКВУ “Чорнобиль” було сприяти наданню методичної допомоги потерпілим, а також проведення досліджень соціальних, психологічних, технічних та медичних наслідків аварії. Фактично ж, крім задекларованих цілей діяльності, Комісія СКВУ “Чорнобиль” виступала координатором масштабної антирадянської кампанії з цього приводу.

1987 рік був проголошений Президією Секретаріату СКВУ Роком жертв Чорнобиля. В зверненні СКВУ з цього приводу зазначалося: “Факт є, що досі ніхто не знає і ледве чи світ довідається про правдиве число жертв, про жалюгідні обставини затросених радіацією осіб, дітей. Москва не приймає допомоги і старається обдурити західний світ. Тільки неофіційно доходять до нас жахливі вістки про заборону лікарям подавати причини чи діагнози хвороб, про переселення та розлуку родин, табори для дітей, будівання нових споруд за колючими дротами. Тому пам’ять про жертви Чорнобиля зобов’язує нас теж до активної дії – допомоги. Особисто нам майже неможливо подати безпосередньо будь-яку допомогу потерпілим в Україні. Мусимо це робити при помочі урядів країн нашого помешкання. Домагання міністра скоріше матиме висліди чим домагання української організації.

Мусимо подбати, щоб на черговій конференції Інтернаціональної Атомної Агенції представлено Чорнобиль у правдивому світлі, а не дати нагоду Москві ще раз обдурити західний світ [459, арк. 1]”*

Заходи СКВУ були підтримані УККА, КУК, УАКР, УНС, СУОА, УЦР Аргентини, Бразилії, Венесуели, АОЛПУ, ЗУАДК, Золотий Хрест, Українське товариство Швейцарії, ЦПУЕН, ГРУГОБ, УВУ, Державним центром УНР в екзилі, СУФ, СУБ, ОУВБ, Українське Лікарське Товариство. Масові протести проти нуклеарної політики СРСР та відмови уряду Радянського Союзу прийняти медичну і гуманітарну допомогу країн Заходу та зарубіжних українців пройшли в 1986 і 1987 роках в Галіфаксі, Монреалі, Торонто, Оттаві, Ошаві, Сен-Катеринсі, Віннінезі, Саскатуні, Едмонтоні, Ванкувері, а також Нью-Йорку, Вашингтоні, Чикаго, Детройті, Бостоні, Філадельфії, Ньюарку, Нью-Джерсі, Лос-Анджелесі, Сіракузах, Денвері. Українські громади Австрії, Бельгії, ФРН, Франції, Швейцарії, Швеції, Великобританії, Бразилії, Венесуели, Аргентини і Австралії зверталися до органів влади, громадськості і мас-медіа своїх країн для того, щоб підкреслити серйозність ядерної аварії в Україні, а також з протестами проти замовчування небезпечних випадків та недостатнього дотримання безпеки на АЕС в СРСР [794, с. 316–317].

Український народний союз з метою ознайомлення країн Заходу про аварію на ЧАЕС профінансував підготовку і видання у 1988 році англomовного дослідження доктора Девіда Марпелса “Соціальні наслідки Чорнобильської катастрофи” [794, с. 316].

Комісія СКВУ “Чорнобиль” надіслала листи з інформацією про аварію на ЧАЕС та свої рекомендації на адресу ООН, МАГАТЕ, урядів країн Заходу та світових мас-медіа. Комісія СКВУ “Чорнобиль” співпрацювала з урядовою Канадською Комісією Чорнобиля. На запрошення МЗС Канади зарубіжні

* Президія Секретаріату СКВУ. “1987 – рік жертв Чорнобилю”. – ПА СКУ (Канада). – Ф. 1. – Арк. 1.

українці провели зустріч в Оттаві, намагаючись переконати канадський уряд надати допомогу Україні. Представники уряду заявили, що Канада готова була надати медичну і психічну допомогу СРСР, проте, керівництво Радянського Союзу від неї відмовилося. Тому Канада не вважала доцільним робити будь-які подальші заходи в цьому напрямку на офіційному рівні [794, с. 316].

В 1987 році Комісією СКВУ “Чорнобиль” були опубліковані результати її дослідів та рекомендації щодо аварії на ЧАЕС. В остаточному вигляді вони були оприлюднені головою Комісії Ю. Данковичем під час виступу на V Конгресі СКВУ в Торонто в листопаді 1988 року. Комісія констатувала, що: “Випадок в Чорнобилі був наслідком агресивної нуклеарної програми Советського Союзу, побудови небезпечного типу реактора, низький стандарт безпеки і недосконалий вишкіл операторів реакторів. Серія небезпечних процедур в керуванні реактором безпосередньо спричинилася до Чорнобильського випадку. Наслідки вибуху були ще більші, тому що випадок не був відразу поданий до відома. Советами подано, що 32 особи загинули, і можна сподіватися, що від 10-ти до 250 тисяч матимуть ракові захворювання. В околиці Чорнобиля 30 км землі було радіоактивно отруєно. Советський уряд твердить, що вони досліджують здоров’я потерпілих, але на це немає підтвердження із Заходу [795, с. 99]”*.

В рекомендаціях Комісії СКВУ “Чорнобиль”, спрямованих на адресу урядів країн Заходу та міжнародних організацій йшлося про необхідність домагатися від СРСР: поліпшити стандарти безпеки в радянській ядерній програмі, зняти з виробництва і використання небезпечні реактори РБМК-100, знизити дозволену дозу радіації для працівників ядерної галузі, прийняти технічну і медичну допомогу країн Заходу, надати дозвіл на виїзд із СРСР осіб, які потребували медичної допомоги в західних країнах, створити систему швидкого оповіщення в разі виникнення ядерної

* Виступ Ю. Данковича на V Конгресі СКВУ // Матеріали П’ятого Світового Конгресу Вільних Українців – 1988. – Торонто – Нью-Йорк – Лондон, 1993. – С. 99.

катастрофи, створити програму медичної опіки на випадок ядерної катастрофи за порадою Американського товариства лікарів, контролювати продукти харчування на вміст радіації [460, арк. 1–3].

Необхідно відзначити, що українська громада країн Заходу відразу після отримання звісток про Чорнобильську катастрофу в Україні розпочали збір коштів і медикаментів для постраждалих в Україні. Був створений Фонд Чорнобиля (США – Канада). У 1986 році в СРСР відправлений літак з медикаментами від закордонних українців. Проте уряд СРСР відмовився від допомоги. Лише з 1989 року українська громада країн Заходу змогла надавати пряму допомогу постраждалим від аварії на ЧАЕС в Україні. Її сума склала понад 20 млн доларів США. Насамперед це були медикаменти, медичне устаткування, кошти на лікування як в Україні, так і поза її межами.

Необхідно відзначити, що наприкінці 70-х – у 80-х роках ХХ століття органи влади СРСР та УРСР провели ряд пропагандистських та контрпропагандистських акцій, спрямованих на протидію заходам української діаспори щодо відновлення державної незалежності України та утвердження в ній загальноєвропейських демократичних цінностей. Адже державотворча діяльність української діаспори, по-суті, вела до знищення СРСР. Ціною реалізації планів закордонного українства і його союзників для кремлівських можновладців була втрата влади та розпад могутньої радянської держави. Цього вони допустити не могли. Тоталітарний режим вів гостру боротьбу з “закордонним українським буржуазним націоналізмом”, “українськими клерикально-націоналістичними зарубіжними організаціями” та їх посібниками в СРСР, намаганнями Ватикану та Адміністрації США “втручатися у внутрішні справи УРСР” [400–411]. Спецслужбами СРСР була інспірована “кампанія наклепів” на закордонну українську громаду з метою представити її перед суспільствами країн Заходу, як “німецько-фашистських посібників”, “зрадників власного народу”, повинних у масових вбивствах мирних жителів, зокрема, єврейського населення в роки Другої світової війни. Це робилося з метою дискредитувати провідні організації закордонних

українців та їх лідерів, дезорганізувати та розколоти українську громаду в світі, розсорити українців з єврейською та польською громадами країн Заходу, підірвати до них довіру з боку офіційних осіб та суспільств західних держав і таким чином звести нанівець їх боротьбу за державну незалежність України.

Проте ці плани провалилися. Органам влади СРСР не вдалося досягнути поставленої мети. Результатом їх дій стала пустопорожня “інформаційна тріскотня” у куплених іноземних мас-медіа та ряд інспірованих “Центром Візенталя”(Ізраїль), ОСІ (США) і “комісії Дашена” (Канада) справ проти українців та прибалтів за воєнні злочини проти мирного населення у роки Другої світової війни, за наданими КДБ СРСР в більшості підробленими документами. Найвідомішою серед них є досі незавершена “справа Івана Дем’янюка” [451, арк. 18–31]. Необхідно зазначити, що переважна більшість інспірованих проти української громади справ була закрита після проведення спеціальних розслідувань з боку органів влади США і Канади, інша – розвалилася в судах через відсутність переконливих доказів вини обвинувачених.

Наслідком цих подій стало те, що закордонні українці згуртувалися та нанесли могутнього та нищівного удару по органах влади СРСР у вигляді кампанії щодо дослідження, висвітлення правди та вшанування пам’яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні.

Підсумовуючи все вищесказане, необхідно відмітити значний внесок закордонної української громади у підтримку національної державності та просування в Україну загальноєвропейських демократичних цінностей. Зусилля закордонних українців, передусім, були спрямовані на проведення масштабних антирадянських міжнародно-інформаційних кампаній, поширення в країнах Заходу правдивої історії України тощо. Безумовно, це суттєвим чином сприяло дискредитації органів влади СРСР на міжнародній арені та наступному здобуттю державної незалежності України.

4.2. Діяльність української діаспори щодо дослідження, висвітлення правди та вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні

У 1981 році українська діаспора країн Заходу розпочала великомасштабну міжнародно-інформаційну кампанію щодо дослідження, висвітлення правди та вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні, приурочену до 50-річчя цієї жахливої трагедії українського народу. Активну участь у ній взяли понад 120 громадсько-політичних, релігійних, наукових, жіночих, молодіжних та професійних об'єднань закордонних українців. Серед них, зокрема, Світовий конгрес вільних українців, Державний центр УНР в екзилі, Американці в обороні людських прав в Україні (АОЛПУ), Український конгресовий комітет Америки, Українсько-американська координаційна рада, Комітет українців Канади, Союз українських організацій Австралії, Координаційний осередок українських громадських центральних установ Європи, Світова федерація українських жіночих організацій, УГКЦ, УАПЦ, УПЦ США, УГПЦ Канади, Українське євангельсько-баптистське об'єднання Північної Америки, Український народний союз, Український братський союз, Пласт, Спілка української молоді, Українська вільна академія наук, Наукове товариство ім.Шевченка, Український католицький університет, Український науковий інститут Гарвардського університету, Канадський інститут українських студій Альбертського університету та багато інших.

Основною метою заходів української еміграції, поряд із вшануванням жертв великої трагедії українського народу, була дискредитація органів влади СРСР перед міжнародним співтовариством. Українська громада країн Заходу вирішила нанести могутнього удару по міжнародному іміджу СРСР та авторитету органів влади Радянського Союзу в середині країни. Для цього була розгорнута великомасштабна кампанія української діаспори щодо дослідження, висвітлення правди та вшанування пам'яті жертв Голодомору

1932–1933 років в Україні, приурочена до 50-ліття жахливої трагедії українського народу. Переважна більшість організацій закордонних українців, таких як СКВУ, УККА, ДЦ УНР в екзилі, СУОА, що взяли активну участь в кампанії, мала в своїх програмних або статутних документах положення згідно з якими метою їх діяльності була боротьба за державну незалежність України. Отже свої дії, пов'язані із відзначенням 50-ліття Голодомору 1932–1933 років в Україні, вони розглядали як один із складових елементів боротьби за досягнення державної незалежності України шляхом послаблення свого стратегічного ворога – органів влади СРСР.

Один з активних учасників тих подій американський вчений Джеймс Мейс писав із цього приводу: “Це був час незвичного політичного і громадського прориву, який готувався не одне десятиліття. Українська громада виявила безпрецедентну для неї політичну активність на американській політичній сцені... Найважливішим аспектом цього прориву була його політична складова. Їхній жаль, почуття скривдженості, співчуття до жертв голодоморів та політичних репресій були справжніми. Але вони були абсолютно переконані, що найкращим пам'ятником було би використання цього страждання як зброї боротьби проти радянського режиму з метою самоствердження, та як конкретний крок до майбутнього визволення України і, таким чином, продемонструвати, що людські втрати українського народу не були даремними [162, с. 798]”*.

Крім того, кампанія української діаспори щодо дослідження, висвітлення правди та вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні, приурочена до 50-ліття жахливої трагедії українського народу, повинна була покращити становище закордонних українців в країнах їх проживання по аналогії з єврейською громадою, у якої був свій Голокост, а

* Мейс Дж. Відзначення українською діаспорою 50-річчя голодомору / Дж. Мейс // Голод 1932–1933 років в Україні : причини та наслідки. – К. : Наукова думка, 2003. – С. 796–800.

також сконсолідувати українців, надати їм додатковий імпульс в боротьбі з асиміляційними процесами та сприяти підтримці боротьби за відродження державної незалежності України.

Необхідно підкреслити, що паралельно відбувалася кампанія на захист прав людини та національного самовизначення українського народу, кампанія по відзначенню Тисячоліття хрещення Руси-України, метою якої було забезпечення дотримання релігійної свободи в УРСР та акція деколонізації СРСР. Так, що відзначення 50-ліття Голодомору в Україні виступало одним із низки інших подібних великомасштабних заходів української діаспори, спрямованих на відновлення національної державності.

Діяльність української діаспори в ході міжнародно-інформаційної кампанії щодо висвітлення правди про Голодомор 1932–1933 років в Україні була сконцентрована в декількох напрямках:

- підготовці наукових праць та проведенні міжнародних конференцій, присвячених Голодомору 1932–1933 років;
- організації маніфестацій, мітингів та інших багатолюдних акцій на відзначення цієї трагічної події;
- організації масштабної інформаційної кампанії в мас-медіа із залученням іноземних PR-агенств, а також підготовці документального фільму про трагедію Голодомору і трансляцію його в країнах Заходу;
- залученні офіційних осіб та органів влади країн Заходу до участі в діяльності української громади з метою державного визнання трагедії українського народу шляхом створення Комісії Конгресу США з вивчення голоду в Україні та Міжнародної комісії з розслідування голоду в Україні у 1932–1933 роках. Робота комісій такого рівня передбачала автоматичне визнання їх висновків міжнародним співтовариством, що надавало величезні можливості українській громаді для їх інформаційного використання та відкривало шлях для висунення звинувачень органам влади СРСР у геноциді українського народу, адже “злочини проти людяності” не мали строку давності.

В 1981 році українська діаспора профінансувала трьохрічний проект з вивчення Голодомору 1932–1933 років в Українському науковому інституті Гарвардського університету. Його основним виконавцем став англійський вчений Роберт Конквест. Допомагав йому в цьому, переважно займаючись пошуком джерел, доктор Джеймс Мейс [302].

У книзі “Жнива скорботи: радянська колективізація та терор голодом”, яка стала підсумком наукового дослідження Голодомору, проведеного Р.Конквестом та Дж. Мейсом, сталінський режим був звинувачений в організації Голодомору-геноциду в Україні в 1932–1933 роках, від якого загинуло 5 млн осіб. Крім того тоталітарний режим був звинувачений в інфантициді – масовому знищенні дітей та етноциді – масовому винищенні за національною, етнічною та расовою ознаками [304].

Роберт Конквест зазначав, що органи влади СРСР: 1) вимагали немислимі зернові податки; 2) ігнорували повідомлення про голод; 3) відмовились від звільнення від податку навіть, тоді коли люди почали гинути від голоду; 4) в той же час експортували зерно за кордон; 5) відмовлялися від допомоги для голодуючих з-за кордону; 6) заборонили навіть згадувати слово “голод”; 7) закрили кордони України з Росією. Це призвело до загибелі мільйонів українців [141, с. 155].

Книга Роберта Конквеста вийшла друком у Великобританії та США у 1985 році. Вона відразу привернула до себе увагу мас-медіа, науковців та громадськості. Позитивні відгуки та рецензії на неї з’явилися у провідних періодичних виданнях країн Заходу, зокрема, “Time”, “Newsweek”, “The New York Times”, “The Los Angeles Times”, “The Economist”, “The New Republic”, “Times Literary Supplement”, “The London Review”, “The New York Review of Books”, “The Spectator”. Згодом з’явилися рецензії і в наукових виданнях [141, с. 156].

Таким чином організоване в мас-медіа обговорення та висвітлення книги Роберта Конквеста привернуло увагу політиків, державних діячів, науковців, літературознавців, журналістів та й просто громадськості країн

Заходу до жахливої трагедії українського народу, спланованої сталінським тоталітарним режимом в Україні, яка за цифрами прирівнювалася до іншої званої в світі трагедії – єврейського Голокосту. В багатьох випадках, це, як мінімум, викликало співчуття до української громади країн Заходу та сприяло покращанню її іміджу, особливо, в контексті організованої спецслужбами СРСР та деякими колами Ізраїлю “кампанії наклепів” на українців, як німецьких колаборантів та нацистських прислужників. Класичним її прикладом стала справа Івана Дем’янюка.

Тому логіка викладу подій минулого, яка просувалася українською громадою, в цьому випадку була приблизно наступною. Сталінський режим жорстоко винищував українців. Голодомор-геноцид спричинив загибель від 4,5 до 7 млн жителів України. Це співставне із кількістю жертв Голокосту єврейського народу, здійсненого нацистами в роки Другої світової війни. Саме тому українці зі зброєю в руках боролися з тоталітарним сталінським режимом за державну незалежність України під час Другої світової війни. В цій ситуації дії українців мимоволі співпадали з діями керівництва нацистської Німеччини, яка в той час воювала проти СРСР. Але як за це можна засуджувати українську громаду в країнах Заходу, якщо українців жорстоко винищували на їх Батьківщині мільйонами під час штучного Голодомору, а уряди західних країн їм не тільки не допомогли зупинити цей геноцид, але й, як наприклад США, саме в цей час встановили з СРСР дипломатичні стосунки, по суті даруючи символічну індульгенцію за злочини супроти українців. Тим більше, що й провідні західні журналісти, як володар престижної Пулітцерівської премії Уолтер Дюранті, приховували правду про Голодомор, працюючи “агентами впливу Кремля”. В українців просто не було іншого виходу, як боротися під час Другої світової війни проти радянського режиму, який по іронії долі тоді був союзником західних демократій.

Крім того, як писав Поль Роберт Магочі: “За певною логікою, зусилля українців на Заході встановити зв’язки з громадськістю базуються на

успішному досвіді євреїв. Якщо євреї завдяки постійним нагадуванням світу про свої страждання під час Другої світової війни спромоглися отримати симпатії та підтримку для створення Ізраїлю, то українці сподівались зробити те ж саме завдяки розголошенню “свого Голокосту” – Голодомору 1933 року [796, с. 209]”*

В 1981 році під патронатом СКВУ і КУК при Інституті св. Володимира в Торонто був створений Комітет дослідження голоду в Україні. Очолив його професор Торонтського університету Василь Янішевський. До складу новоствореного комітету також увійшли: проф. Всеволод Ісаїв, проф. Петро Смильський, проф. Юрій Даревич, доктор Остап Винницький, доктор Ярослав Шудрак, адвокат Богдан Онищук, редактор Андрій Бандера та Василь Кирилюк. Основним завданням комітету стало зібрати всю можливу документацію про голод 1932–1933 років в Україні та зробити її доступною для громадськості країн Заходу, зокрема, за допомогою виготовлення одногодинного документального фільму, присвяченого цій жахливій трагедії українського народу [461, арк. 1].

Бюджет фільму склав 160 тис. доларів США. З них 50 тис. доларів надала Фундація ім. Т. Шевченка, 25 тис. – СКВУ, 7 тис. – Фундація “Прометей”, інші кошти були зібрані українською громадою Канади. Більша частина технічного редагування здійснена за рахунок Державної Фільмової Ради Канади. Режисерами фільму “Жнива розпачі” виступили українці Славко Новицький та Юрій Луговий [461, арк. 1].

У жовтні 1984 року в Торонто відбулася прем’єра українського фільму про Голодомор 1932–1933 років в Україні. “Жнива розпачі” представляли трагедію українського народу в 20–30 рр. ХХ століття. Фільм акцентував увагу на жорстоку ліквідацію УАПЦ, винищення української інтелігенції – письменників, поетів, науковців, митців, знищення голодом мільйонів українських селян. Він включав в себе рідкісні архівні кадри, інтерв’ю з

* Голод 1932–1933 років в Україні : причини та наслідки. – К. : Наукова думка, 2003.

українськими й іноземними очевидцями голоду, а також колишніми комуністичними активістами тих часів. Серед учасників фільму кореспондент англійської газети “Манчестер Гардіан” у Москві в 30-х роках Малькольм Маггерідж, який проїжджав через Україну під час голоду, німецькі дипломати в Києві та Москві в ті часи Андор Генке і Йоган фон Герват. Крім того у фільм було включено ряд зворушливих свідчень жертв голоду в Україні, а також коментарі науковців-знавців тієї доби в історії України. Фільм англійськомовний, передбачений в першу чергу для висвітлення правди про Голодомор 1932–1933 років в Україні серед іноземної громадськості. Комітет ставив собі за першочергову мету дублювати “Жнива розпачі” французькою, німецькою, іспанською, українською та російською мовами для того щоб донести правду про жахливу трагедію українців до всього світу. Коротка, 30-хвилинна версія відеофільму мала використовуватися у шкільних програмах [461, арк. 1].

У квітні 1985 року Канадська корпорація телерадіомовлення “Canadian Broadcasting Corporation” продемонструвала “Жнива розпачу” в телеєфірі Канади. У вересні 1986 року український фільм показало громадське телебачення PBS США в програмі “Гарячі новини”. Невдовзі фільм продемонстрували і телекомпанії Австралії. 4 вересня 1986 року відбулося обговорення фільму “Жнива розпачу” в прямому ефірі PBS. Участь у ньому взяли американські журналісти Крістофер Гітченс, Гаррісон Сейлісбері та англійський учений Роберт Конквест [141, с. 154].

Фільм прихильно сприйняла світова громадськість, про що свідчили позитивні відгуки у мас-медіа та нагороди на 7 міжнародних кінофестивалях [141, с. 153–154]. За оцінками закордонних українців, його змогли побачити понад 60 млн людей у різних країнах світу. Охоплення аудиторії подібного обсягу дозволяло активно впливати на громадську думку в країнах Заходу і значно перевищувало ефект від видання книг чи іншої друкованої продукції [76, с. 530–531].

В 1983 році закордонні українці країн Північної і Південної Америки, Західної Європи та Австралії відзначали сумні роковини Голодомору 1932–1933 років в Україні. З нагоди 50-річчя Голодомору в Україні Президія секретаріату СКВУ звернулася до української громади в світі: “У 50-ліття голодової облоги України згадаймо мільйони мучеників, жертв планового Москвою голоду в Україні в 1930-х проклятих роках. Поминаючи замучених, замордованих й розстріляних в Україні та поза нею братів і сестер наших, обіцяймо перед тінями загиблих зробити все, що є в наших силах, щоб повністю розкрити всі злочини Москви, заподіяні українському народові за весь час існування її кривавої влади в Україні. Присягнімо перед душами наших предків, що віддамо всі наші сили, щоб прискіпити розвал останньої, проти людської, російської колоніальної імперії, званої нині як СРСР, свідомі того, що тільки на руїнах московської тюрми народів зможе наш народ збудувати свою від нікого незалежну, самостійну, суверенну державу [141, с. 4]”*

В усіх країнах проживання української еміграції, крім соціалістичних, були створенні крайові та місцеві комітети для вшанування пам'яті жертв Великого голоду в Україні 1932–1933 років. В США до складу такого Крайового громадського комітету увійшли представники більш ніж 70 організацій української діаспори. Очолив його Петро Стерчо [798]. Основною метою їх діяльності було донесення до органів влади та громадськості своїх країн жахливої правди про український Голодомор, а також належне вшанування його жертв. Для цього релігійними організаціями діаспори організовувалися чисельні молебні, наукові установи діаспори сприяли появі книг та проведенню тематичних наукових конференцій, культурно-освітні об'єднання влаштовували виставки та творчі вечори, присвячені вшануванню мільйонів жертв однієї з найбільших трагедій українського народу. Так в 1983 році Квебекський університет у Монреалі провів наукову конференцію,

* У 50-річчя Голодової облоги України Москвою // Вісник Світового Конгресу Вільних Українців. – 1983. – Ч. 1 (11). – С. 4.

присвячену українському Голодомору. Грунтовні доповіді під час її роботи виголосили Дж. Мейс, Б. Кравченко, Р. Сербин, М. Максудов [302].

Необхідно зазначити, що активну участь в міжнародно-інформаційній кампанії української діаспори щодо дослідження, висвітлення правди та вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні брала нинішня Перша леді України Катерина Михайлівна Ющенко. Вона очолювала в 1983–1984 роках Українську національну інформаційну службу у Вашингтоні, в 1986–1988 роках працювала асистентом з особливих доручень у заступника Держсекретаря США з питань прав людини і гуманітарних справ, а починаючи з квітня 1988 по січень 1989 була заступником голови Офісу громадських зв'язків Білого дому. Катерина Михайлівна багато зробила для висвітлення правди про Голодомор 1932–1933 років в Україні, безкомпромісно відстоюючи право власного народу на незалежну демократичну Україну.

Українською громадою країн Заходу на згадку про жахливу трагедію українського народу та як наочне нагадування про страхітливий злочин тоталітарного режиму було встановлено хрести, меморіальні плити та пам'ятні знаки на вшанування пам'яті жертв Голодомору-геноциду 1932–1933 років в Україні у США, Канаді, Австралії, Великобританії, ФРН, Франції, Бельгії, Аргентині, Бразилії, Венесуелі.

В українських та іноземних мас-медіа постійно публікувалися матеріали, присвячені Голодомору, а також вшануванню його жертв українською діаспорою. Це дозволяло активізувати українську громаду, заставляючи її постійно відчувати себе частиною українського народу та активно брати участь у громадському житті закордонних українців.

В українських школах проходили уроки, присвячені Голодомору 1932–1933 років в Україні. Коли працівники міського відділу освіти Нью-Йорка вирішили вилучити з підручників матеріали про Голодомор в Україні, 35 конгресменів штату Нью-Йорк під тиском української громади оскаржили це рішення та добилися його відміни [799].

Багато уваги приділялося політичній складовій кампанії української діаспори. Так, ще 1 січня 1983 року голова екзильного уряду УНР Ярослав Рудницький відвідав штаб-квартиру ООН у Нью-Йорку і передав меморандум про Голодомор в Україні в 1932–1933 роках на ім'я Генерального секретаря ООН Переса де Куельяра [305].

Були організовані масові мітинги та маніфестації, пікетування посольств та консульств СРСР і УРСР у Вашингтоні, Нью-Йорку, Оттаві, Канберрі, Мельбурні, Лондоні, Парижі, Бонні, Копенгагені.

Так, 4 червня 1983 року масова маніфестація українців та інших народів СРСР і країн Центрально-Східної Європи та Азії (Афганістан, В'єтнам, Камбоджа) пройшла поблизу штаб-квартири ООН у Нью-Йорку. Маніфестанти заблокували 67 вулицю та прилеглу до неї Ленксингтон-авеню, де розміщувалися Постійні представництва СРСР, УРСР і БРСР при ООН. Маніфестанти тримали транспаранти і роздавали листівки із засудженням органів влади СРСР за організований геноцид українського народу. Сенатор Альфонс Д'Амато та конгресмен Вільям Грін у своїх виступах перед українською громадою засудили тоталітарний режим СРСР за злочин Голодомору 1932–1933 років в Україні [305].

Проте наймасштабнішою в США була маніфестація 2 жовтня 1983 року, яка відбувалася у Вашингтоні під гаслом “Згадаймо самі й пригадаймо іншим”. Участь у ній взяли понад 18 тисяч українців. Колона демонстрантів із жовто-блакитними прапорами і чорними пов'язками на руках пройшла від монументу Джорджа Вашингтона до посольства СРСР. У своїх виступах перед будівлею радянської дипломатичної місії вони вимагали від органів влади Радянського Союзу визнання злочину Голодомору-геноциду української нації в СРСР в 1932–1933 роках та дотримання права на національне самовизначення українського народу і створення незалежної Української держави. Так співголова Комітету Конгресу США у справах Балтійських держав і України конгресмен-республіканець Дон Ріттер частину

свого виступу зробив українською мовою, наостанок побажавши, щоб: “вогонь свободи, зрештою запалав над Україною і горів вічно [305]”^{*}.

Приєднався до нього і особистий представник президента Рональда Рейгана, який оприлюднив звернення американського лідера до української громади країни, в якому засуджувалися колективізація, насильницький голод та жорстокі репресії уряду СРСР по відношенню до українців [305].

Ще 19 квітня 1983 року, на прохання української громади США, конгресмен Г. Соломон ініціював резолюцію H.Con Res.111 з приводу Голодомору 1932–1933 років в Україні. В ній, зокрема, наголошувалося: “поневолення українського народу, так само як і інших неросійських народів в складі СРСР, є загрозою для миру і нормальних відносин між європейськими народами і в світі взагалі [292, с. 163]”^{**}.

Весною 1984 року аналогічну резолюцію на розгляд Сенату вніс сенатор від штату Нью-Йорк Д’Амато. Вона закликала Президента США Рональда Рейгана засудити політику радянської влади в Україні, найяскравішою сторінкою якої була організація Голодомору 1932–1933 року в Україні, а також проголосити офіційне святкування Дня пам’яті жертв Голодомору по всій території США [800].

31 жовтня 1984 року Президент США Рональд Рейган проголосив 4 листопада 1984 року Днем пам’яті жертв Голодомору в Україні. Проте, тезу конгресмена Г. Соломона про право українського народу на національну незалежність тоді усунули з документа на вимогу Держдепартаменту США, щоб не отримати звинувачення від органів влади СРСР у підтримці сепаратизму. Необхідно відзначити, що в проголошенні Дня пам’яті жертв Голодомору в Україні величезну роль зіграла українська громада США, під

^{*} Сидорук А. Як скресала крига неправди й забуття / Аркадій Сидорук // Україна Молода. – 2006. – 2 листоп.

^{**} Лендъел М. О. Політична взаємодія української етнічної групи та державної влади США в 1945–1991 рр. : дис. ... канд. іст. наук : 00.07.02 / Лендъел Мирослава Олександрівна. – Ужгород, 1998. – 189 с.

тиском якої аналогічні резолюції спочатку проголосили місцеві органи влади – штатні легіслатури країни [292, с. 164].

Ще 22 квітня 1983 року лист-співчуття з приводу жахливої трагедії українського народу надіслав на адресу Глави УАПЦ архієпископа Мстислава Скрипника віце-президент США Джордж Буш. А губернатор штату Нью-Джерсі Томас Кейн проголосив прокламацію, в якій оголошував 15 травня Днем вшанування жертв Великого голоду в Україні та характеризував Голодомор 1932–1933 років в Україні як “геноцид, якому немає рівного в історії людства [305]”^{*}.

4 грудня 1983 року в Торонто після закінчення IV Світового Конгресу Українців відбулася Соборна маніфестація на відзначення 50-річчя Голодомору в Україні. Участь в ній взяли понад 15 тисяч українців, які представляли українські громади США, Канади, Аргентини, Бразилії, Венесуели, Парагваю, Чилі, Перу, Австралії, ФРН, Великобританії, Франції, Бельгії, Італії і Скандинавських країн.

Головним промовцем під час маніфестації був Голова Консервативної партії Канади та майбутній прем’єр-міністр Браєн Малруні, який підкреслив необхідність “пам’ятати тих від семи до десяти мільйонів українців, які загинули внаслідок урядової політики Москви [801, с. 384]”^{**}.

Член парламенту Великобританії Степан Терлецький разом із іншими британськими парламентарями внесли на розгляд вищого законодавчого органу цієї країни петицію з засудженням органів влади СРСР за організацію Голодомору в Україні в 1932–1933 роках [802, с. 396].

1 листопада 1983 року сенатор від Ліберальної партії Австралії та голова парламентської групи Міжнародної Амністії Алан Міссен підняв питання про відзначення річниці Голодомору 1933 року в Україні в Сенаті

* Сидорук А. Як скресала крига неправди й забуття / Аркадій Сидорук // Україна Молода. – 2006. – 2 листоп.

** Голодова маніфестація // Матеріали Четвертого Світового Конгресу Вільних Українців, 1983. – Торонто – Нью-Йорк – Лондон, 1991. – С. 384.

Австралії. Він зазначив, що австралійські парламентарі повинні донести до відома всього світу правду про сталінський геноцид, зважаючи на те, що: “український народ і тепер продовжує страждати [128, с. 185]”*. На продовження цього 6 парламентарів від Ліберальної та Національної партій Австралії увійшли до складу Австралійського почесного комітету для відзначення Голодомору в Україні [128, с. 185].

15 жовтня 1983 року в Канберрі пройшла багатолюдна маніфестація української громади Австралії на відзначення 50 річниці Голодомору в Україні. Участь у ній взяли члени Сенату Австралії. Маніфестація повторилася 15 жовтня 1985 року під час відкриття в Канберрі гранітного пам’ятника жертвам Голодомору. Українська громада пожертувала на нього 49 тисяч доларів [803, с. 172]. Урочистості відкрив лідер опозиції в Сенаті Австралії голова Ліберальної партії Джон Говард. Були присутні також інші члени австралійського парламенту. Серед виступаючих був виконавчий директор Комісії Конгресу США з вивчення Голодомору в Україні Джеймс Мейс, ряд представників української громади країни, зокрема, голова комітету будівництва пам’ятника та автор проекту Юрій Менцінський та представник СУОА проф. Любомир Лаврівський. Репортаж із відкриття монументу жертвам Голодомору в Україні вело австралійське телебачення та радіостанція “Голос Америки” [803, с. 173].

В жовтні 1984 року СКВУ була сформована Комісія голодового геноциду в Україні 1932–1933 років. До її складу увійшли А.Лозинський, Б.Футей, М. Степаненко, М. Снігурович, Л. Фіголь з США та В.Кирилюк, Ю.Данилів, М. Барабаш, М. Кушпета з Канади. Очолив Комісію Ігнатій Білінський (США). Виконавчим директором було обрано С. Кальбу (Канада) [804, с. 299].

Основними завданнями роботи Комісії стали:

* Лаврівський Л. Зовнішні зв’язки українців в Австралії / Любомир Лаврівський // Українці в Австралії. Том 2. – Союз Українських Організацій Австралії, Мельбурн, 1998. – С. 178–199.

1) створення Міжнародної комісії розслідування Голоду 1932–1933 рр. шляхом залучення до членства в ній всесвітньовідомих міжнародних юристів, фінансове і організаційне забезпечення її діяльності;

2) зібрання доказової документації і афідавітів свідків-очевидців голоду;

3) залучення висококваліфікованих адвокатів для СКВУ та фірми, яка спеціалізувалася на “паблік рілейшенз”.

Попередньо йшлося про організацію роботи Міжнародного трибуналу для розслідування Голоду 1932–1933 років. Це було однією з причин, для чого знадобилися адвокати СКВУ та PR-фірма, яка б сприяла висвітленню результатів роботи комісії та проведення анонсованого в українській громаді країн Заходу Міжнародного трибуналу. Проте міжнародні юристи – члени комісії, відмовилися виступати в ролі Міжнародного трибуналу. Відтак офіційна назва комісії стала звучати як Міжнародна Комісія з розслідування Голоду 1932–1933 років в Україні.

До її складу увійшли: Джейкоб Сандберг (Швеція) – доктор права, професор Стокгольмського і Нью-Йоркського університетів, представник Швеції з прав людини при Раді Європи, полковник Джеральд Дрейпер (Великобританія) – професор Сассекського університету, колишній британський прокурор у справах воєнних злочинців у Німеччині і Бельгії, Ковей Олівер (США) – професор Пенсільванського університету, директор Інституту міжнародного права Каліфорнійського університету, колишній посол США та асистент Державного секретаря США, Жорж Левассер (Франція) – професор права Паризького, Гренобльського та Ханойського університетів, кодифікатор ревізії Карного кодексу Франції, Джон Хамфрі (Канада) – професор університету Мек Гілл, колишній секретар Відділу прав людини ООН, Рікардо Левене (Аргентина) – професор, колишній суддя та голова Верховного Суду Аргентини, директор Інституту кримінального права та центру кримінології університету Буенес-Айресу, Джо Верховен

(Бельгія) – професор Паризького університету, викладач права Європейського співтовариства [804, с. 301].

Президентом Комісії був обраний Д. Сандберг, віце-президентом Д.Верховен. Висока кваліфікація членів Комісії повинна була підкреслити авторитетність її висновків.

Міжнародна комісія з розслідування Голоду в Україні в 1932–1933 роках прагнула залучити до свого складу офіційного представника від СРСР, для забезпечення об'єктивного проведення розслідування, а також отримати доступ до архівних джерел СРСР. Під час організаційного засідання в Торонто 12–14 лютого 1988 року членами Міжнародної комісії було вирішено запросити уряд СРСР призначити свого представника для безсторонньої оцінки зібраних доказів [804, с. 301].

З цією метою, 13 лютого 1988 року було відправлено листа на адресу Голови Ради Міністрів СРСР Миколи Рижкова. Перший секретар посольства СРСР в Канаді Юрій Богаєвський, який отримав копію цього листа, дав свій коментар на нього. Офіційних коментарів від органів влади СРСР на цей лист не було. Проте 14 жовтня 1988 року Міжнародна комісія отримала лист від українських вчених: академіка НАН України Бориса Бабія, член-кореспондента НАН України Івана Кураса, професорів Станіслава Кульчицького і Володимира Денісова. Вони просили членів Міжнародної комісії під час дослідження голоду в Україні в 1932–1933 роках: “вести чесний діалог, відкриту дискусію та проводити об'єктивний і всебічний аналіз проблеми [805, 3–4]”^{*}.

З метою забезпечення необхідних фондів для роботи Міжнародної комісії з розслідування Голоду 1932–1933 років в Україні члени Комісії СКВУ з голодового геноциду в Україні 1932–1933 років оголосили серед української громади збір коштів на ці потреби. У зверненні СКВУ з цього приводу йшлося: “Важкими жертвами позначає Україна свою боротьбу за

^{*} International Commission of Inquiry into the 1932–1933 Famine in Ukraine. The Final Report. – Toronto – Canada, 1990.

утвердження Богом даних їй прав бути сувереном своєї долі на власній прадідівській українській землі, у власній незалежній державі. Найтрагічнішим етапом цієї визвольної боротьби проти Московського загарбника був організований і здійснений Москвою в Україні штучний голод 1932–1933 років, внаслідок якого загинуло понад 7 мільйонів населення України, зокрема, українських селян... Ця історичного значення для українського народу подія мусить знайти якнайширший відгомін в opinio народів вільного світу. Тому Комісія голодового геноциду в Україні запланувала ряд заходів, включно із законтрактуванням однієї з найбільших у США агенцій публічних зв'язків, щоб розголос про працю Міжнародного Трибуналу пройшов через усі кордони, до світової преси і сумління всіх народів, щоб злочин Голодомору українського народу залишився нестерпним тавром загарбницької політики Москви в Україні... Збірку фондів заплановано в усіх країнах українського поселення... Стоїмо на грані історичної відповідальності за доведення злочину Голодомору в Україні 1932–1933 років до opinio і сумління вільного світу. Ця відповідальність лежить на всіх нас, на всій українській спільноті поза межами України, і успіх справи Міжнародного трибуналу буде успіхом усього українського народу, в Україні й у вільному світі [806, с. 10–11]”*

Закордонні українці активно відгукнулися на це звернення. Звіт Контрольної Комісії СКВУ з перевірки господарської і фінансової діяльності Комісії Голодового Геноциду в Україні 1932–1933 років свідчив, що закордонні українці з 1 січня 1987 року по 31 травня 1991 року пожертвувати 478 352 доларів США [807, 354]. Проте цих коштів не вистачило, адже загальні витрати її діяльності склали 634 262 доларів США. Тому 155 910 доларів США надав СКВУ зі свого бюджету. Таким чином загальна сума

* Міжнародний Трибунал Розслідування Голодового Геноциду в Україні. Звернення Світового Конгресу Вільних Українців до Української спільноти у Вільному світі // Вісник Світового Конгресу Вільних Українців. – 1987. – Ч. 1(15). – С. 10–11.

пожертв СКВУ на діяльність Комісії Голодового геноциду в Україні 1932–1933 років склала 185 760 доларів США [807, с. 354–355].

На ці гроші була найнята одна з найбільших компаній з PR-менеджменту США “Крімер Діксон Босуорт” (понад 100 тис.\$), проводилися засідання Міжнародної комісії з розслідування Голоду 1932–1933 років в Україні у Торонто 12–14 лютого 1988 року, в Брюсселі 23–27 травня 1988 року в готелі “Європа”, в Нью-Йорку в готелі “ООН Плаза” 31 жовтня – 4 листопада 1988 року, в Лондоні в готелі “Кенсінгтон Хілтон” 15–18 листопада 1989 року (понад 300 тис. \$), законтрактування адвокатів СКВУ та підготовка рішень Комісії (80 тис. \$). Інші кошти пішли на зібрання доказової документації, видання та розповсюдження матеріалів роботи Міжнародної Комісії, витрати подорожей, кореспонденції, зв’язку і т.д. Адвокатами СКВУ були Іван Сопінка, Василь Лібер, Леся Хічий, за підготовку доказів відповідав президент Палати українських адвокатів Канади Юрій Данилів [303, с. 817].

Проте вся доказова документація, а саме: понад 600 вирізок про голод в Україні в 1932–1933 роках з 11 світових англо- та німецькомовних газет, 9 томів дипломатичних повідомлень, фотознімків, дослідницьких праць про голод та інших документальних матеріалів, а також записані свідчення понад 30 афідавітів в Канаді, США і Західній Європі були зібрані українськими студентами з Торонто (Канада) та Ларисою Барабаш-Темпел з Атланти (США) [804, с. 300].

Члени Міжнародної комісії працювали без винагороди, їм лише поверталися видатки на поїздки, проживання, харчування, кореспонденцію, телефонні розмови тощо [804, с. 301].

Під час двох сесій засідання Міжнародної Комісії в Брюсселі 23–27 травня 1988 року, в Нью-Йорку 31 жовтня – 4 листопада 1988 року, а також додаткового засідання – доповнення Брюссельської сесії у Лондоні 21 червня 1988 року адвокатом СКВУ Іваном Сопінкою були представлені звинувачення органів влади СРСР в організації штучного голоду 1932–1933

років в Україні, від якого загинуло біля 7 млн людей і подані зібрані докази. Було заслухано 12 очевидців голоду з Великобританії, ФРН, Бельгії, Канади, США, а зокрема, відомого британського журналіста М. Маггеріджа, а також вчених-дослідників цієї тематики – проф. Р. Конквеста, д-ра Дж. Мейса, проф. Л. Косинського, д-ра Л. Луцюка з Канади, проф. В. Косика з Франції [804, с. 301–302].

Результати роботи Міжнародної комісії з розслідування Голоду 1932–1933 років в Україні були представлені під час її заключного засідання в Лондоні 15–18 листопада 1989 року та оприлюднені у фінальному рапорті в 1990 році. Більшість членів Міжнародної комісії підтвердила звинувачення, висунуті СКВУ, зокрема, що в 1932–1933 роках в Україні був голодомор, число жертв якого досягло щонайменше 4,5 млн осіб. Голод був спричинений хлібозаготівлями, колективізацією, винищенням куркулів, денаціоналізацією. Органи влади СРСР і УРСР знали про ситуацію, яка склалася, не надавали допомогу, а вживали заходів, щоб посилити голод [141, с. 159]. Більшість членів Комісії визнали, що під час голодомору мали місце складові геноциду та погодилися із можливістю застосування положень Конвенції про геноцид від 9 грудня 1948 року до подій 1932–1933 років в Україні. Адже злочин голодомору в Україні підпадав під формулу “злочину проти людяності” і тому не мав строку давності [303, с. 820].

Надрукований англійською мовою у кількості 1200 примірників Заключний звіт Міжнародної комісії з розслідування Голоду 1932–1933 років в Україні був розповсюджений в багатьох країнах світу та на теренах міжнародних організацій. У травні 1990 року він був наданий Генеральному директору Женевського бюро ООН, Комісії прав людини ООН, Європейському парламенту у Страсбурзі, делегатам Міжнародної конференції правників, що відбувалася на Сардинії [808, с. 168].

Згідно з висновками Міжнародної комісії відповідальність за Голодомор в Україні лежала на Й. Сталіні. Керівництво України, за

виключенням Постишева, не відіграло ключової ролі в його організації [355, с. 148].

В 1983 році керівник АОЛПУ Ігор Ольшанівський, після вивчення архівів Комісії Конгресу США з Голокосту, запропонував створити подібну комісію з вивчення Голоду 1932–1933 років в Україні. АОЛПУ звернулися до американських законодавців від штату Нью-Джерсі, де компактно проживала одна з найбільших в країні українських громад. Представники Демократичної партії США, яка на той час мала більшість в Конгресі, конгресмен Джеймс Флоріо і сенатор Вільям Бредлі внесли відповідні законопроекти на розгляд вищого законодавчого органу країни [355, с. 148].

На підтримку цих законодавчих ініціатив закордонні українці організували масштабну акцію “Коріння трави”. Її суть полягала в масовому зверненні представників української громади до вищих посадових осіб країни, членів Конгресу США з петиціями щодо потреби створення Комісії з вивчення Голоду 1932–1933 років в Україні [305].

27 вересня 1983 року Джеймс Флоріо вніс законопроект про створення при Конгресі США Комісії з вивчення Голоду в Україні на розгляд Палати Представників. 21 березня 1984 року аналогічний документ був представлений сенатором Вільямом Бредлі Сенату США. Американські сенатори підтримали його одностайно 21 вересня 1984 року. Проте в Палаті Представників Конгресу США законопроект загруз, незважаючи на те, що під ним стояли підписи 123 конгресменів. Американські законодавці не хотіли загострювати стосунки з Москвою. Не підтримував створення подібної комісії і держдепартамент країни [305]. Комісія закордонних справ так і не подала цей законопроект для голосування в Палаті Представників Конгресу США [355, с. 148].

Тоді Вільям Бредлі в передостанній день роботи американського законодавчого органу вніс поправку в бюджет, включивши витрати на діяльність Комісії з вивчення Голоду 1932–1933 років в Україні в сумі 400 тис. доларів США до Фінансової резолюції Конгресу на 1985 рік. 12 жовтня

1984 року Президент США Рональд Рейган підписав закон про бюджет. Відтак з'явилася на світ Комісія Конгресу США з вивчення Голоду в Україні.

До її складу увійшло чотири конгресмена (Вільям Брумфільд, Бенджамін Гілман, Денніс Гертел, Деніел Майка), два сенатора (Денніс Де Кончіні, Роберт Кастен), троє призначених Президентом США представників виконавчої влади (Гаррі Бауер, Юджин Дуглас, Еверетт Кууп) і шестеро представників української громади (Богдан Федорак, Мирон Куропась, Деніел Марцишин, Уляна Мазуркевич, Олег Верес, Анастасія Волкер). Головою Комісії став конгресмен Даніель Майка. Виконавчим директором Комісії Конгресу США з вивчення Голоду в Україні став доктор Джеймс Мейс, його асистентами – доктор Ольга Самійленко та Волтер Печеню [809, с. 2].

Комісія працювала досить інтенсивно. Зважаючи на невеликий обсяг наявних архівних документів про Голод 1932–1933 в Україні, були використані свідчення його очевидців, які проживали в країнах Заходу. Їх зібрали Леонід Герец та Сюзанна Вебер. Перший звіт Комісії був опублікований в 1987 році, другий – на початку 1988 року. Член Комісії Конгресу США з вивчення Голодомору в Україні Мирон Куропась під час її засідання 19 квітня 1988 року підкреслив той факт, що лідер СРСР М.Горбачов продовжує політику свого попередника Йосифа Сталіна, скриваючи правду про Голодомор в Україні. Радянська система не змінилася з того часу. На думку Мирона Куропася, Конгрес США, Держдепартамент і Білий Дім повинні винести уроки з українського Голодомору, а не бути зачарованими блисками радянської політики “гласності” [809, с. 513].

На думку конгресмена Бенджаміна Гілмана, саме участь американських законодавців у функціонуванні цієї комісії, а також контакти з представниками української громади та ознайомлення з фактами новітньої історії України призвело до зміни їх позиції в питанні про українську державність [292, с. 164]. Це було одним із пріоритетів в згаданій діяльності української діаспори.

22 квітня 1988 року остаточний звіт Комісії Конгресу США з вивчення Голоду 1932–1933 років в Україні обсягом 524 сторінки був представлений американським законодавцем. В липні він був опублікований окремою книгою. В ньому зазначалося, що велика кількість жителів УРСР і Північно-Кавказького краю загинули в 1932–1933 років від голоду, який був спричинений тим, що органи влади СРСР забрали у селян урожай 1932 року. Кількість жертв в Україні складала декілька мільйонів осіб. Голод не був спричинений засухою, а офіційні радянські пояснення “труднощів”, які виникли на селі “куркульським сабтажем”, були фальшивими. В 1931–1932 роках радянська влада офіційно реагувала на нестачу харчів поза межами України, надаючи допомогу відповідним районам. Проте в 1932 році отримавши чергові рапорти посадових осіб з УРСР про те, що надмірні хлібозаготівлі спричинили локалізовані випадки голоду, керівництво СРСР продовжувало жорстоку політику по відношенню до українського селянства. Зважаючи на нереальні хлібозаготівельні завдання, отримані з Москви, органи влади УРСР вимушені були вживати жорстокі заходи, щоб забрати максимальну кількість зерна у селян. Восени 1932 року Сталін посилив свій контроль в Україні та активізував викачку зерна, використавши для цього “кризу хлібозаготівель”. Таким чином, Голод 1932–1933 років в Україні був спричинений максимальним вилученням сільськогосподарської продукції у селян [809, с. 511–512].

У своїх висновках американська парламентська Комісія стверджувала, що Сталін знав про те, що в Україні люди гинули від голоду ще наприкінці 1932 року. В січні 1933 р. Й. Сталін з метою подальшого посилення свого контролю над Комуністичною партією України використав “слабкість” українських посадових осіб у хлібозаготівлях, наказавши здійснити акції, які погіршували ситуацію та максимізували загибель людей. Подвійний мандат від керівництва СРСР мав Постишев, з одного боку, інтенсифікувати хлібозаготівлі, а значить і голод, а з іншого – знищити ту обмежену національну самодіяльність, яка була дозволена українцям до того часу в

Радянському Союзу. Лише в Україні та етнічноукраїнському регіоні Північного Кавказу інтенсивність вторгнення Сталіна у хлібозаготівлі восени 1932 та в січні 1933 років мала паралелі, незважаючи на те, що Голод 1932–1933 років мав місце також у Поволжі і Північно-Кавказькому краї [809, с. 511–512].

Комісія Конгресу США стверджувала, що працівники, відповідальні за викачку зерна, відчували страх покарання, а влада вживала заходи для заборони проїзду голодуючих до регіонів, де їжа була більш доступною. Отже, Сталін та його оточення здійснили геноцид проти українців у 1932–1933 роках [809, с. 511–512].

Американська комісія не могла не звернути увагу на політику органів влади США в цей період, зазначивши, що уряд мав достатню і вчасну інформацію про голод, проте відмовився від будь-яких кроків, які б могли полегшити ситуацію. В листопаді 1933 року відразу після закінчення голоду органи влади США визнали легітимність Радянського уряду, налагодивши з ним дипломатичні відносини. Звернули увагу члени Комісії і на діяльність “четвертої влади”, підкресливши, що під час голоду деякі американські журналісти співпрацювали з радянською владою, щоб заперечити існування голоду [809, с. 511–512]. Мова йшла передусім про відомого журналіста, кореспондента “Нью-Йорк Таймс”, лауреата престижної Пулітцерівської премії Уолтера Дюранті.

В останньому пункті висновків комісії, опосередковано, підкреслені результати діяльності української діаспори щодо донесення до світової громадськості правди про голодомор українського народу: “Останнім часом науковці на Заході і, в меншій мірі, в Радянському Союзі досягли значного прогресу у визнанні голоду. Хоч офіційні радянські історики та промовці не дають повністю чіткої чи достатньо чіткої оцінки, певний прогрес був здійснений за останні місяці [809, с. 512]”*.

Член Комісії Олег Верес, підкреслюючи значення її роботи, зазначив, що ця діяльність допомогла Україні та СРСР зробити ще один крок до

“суспільства вільних людей [809, с. 516]”*. Адже її робота підштовхнула вчених та громадськість СРСР до дослідження подій Голодомору в Україні [809, с. 513–514].

Конгресмен Вільям Брумфільд зазначив, що висновки Комісії Конгресу США є незаперечними та свідчать про те, що голод, який охопив Україну та забрав мільйони життів, був результатом обдуманого політики уряду Радянського Союзу. Таким чином, це був “акт геноциду Радянського уряду проти людей в Україні [809, с. 516]”**. Він підкреслював, що через уроки геноциду проти українців 1932–1933 років, можна зрозуміти політику Радянського уряду в СРСР в теперішній час. Конгресмен США В.Брумфільд також був переконаний в тому, що радянська система з тих пір майже не змінилася [809, с. 517].

Ще один член Комісії сенатор США Денніс де Кончіні вважав, що уроки Голодомору в Україні в 1932–1933 роках свідчать про те, що американські законодавці повинні завжди слідкувати за порушенням прав людей та не боятися діяти відповідно до отриманої інформації [809, с. 518]. На його думку, уряд США не зробив все необхідне для запобігання трагедії українського народу в 1932–1933 роках [809, с. 518].

Джеймс Мейс писав з приводу діяльності Комісії: “Висновок американської Комісії був однозначним: Голод був геноцидом, спрямованим проти України, як держави, проти українців, як нації. Цей висновок був сформульований не на ґрунті політичних впливів чи амбіцій. Це було суто наукове визначення на основі безперечних доведень, неспростовних аргументів і насамперед класичного радянологічного прочитання офіційної

* Report to Congress Commission on the Ukraine Famine. – United States Government Printing Office. – Washington, 1988. – 524 p.

** Report to Congress Commission on the Ukraine Famine. – United States Government Printing Office. – Washington, 1988. – 524 p.

радянської преси періоду голодомору. На запитання: хто винен? Комісія відповіла: Сталін і створена ним система [163, с. 814]”*

Інший член Комісії Конгресу США з вивчення Голоду 1932–1933 років в Україні Деніел Марчишин зазначав, що в той час, коли Радянський Союз проводить агресивну політику в Афганістані, Ефіопії, Нікарагуа, Анголі, міністр торгівлі США Вільям Веріті на чолі делегації з трьохсот бізнесменів вирушив до Москви для налагодження торговельних відносин через спільні підприємства. Він зазначив, що члени Конгресу США втягнуті в діяльність цих спільних підприємств з СРСР і мають бізнес в СРСР та Україні. На його думку, це було аморальним, зважаючи на дотеперішню політику СРСР по відношенню до українців і всього світу [809, с. 514].

Уляна Мазуркевич підкреслювала, що в еру політики “гласності”, незважаючи на зміну діючих осіб радянського уряду, політика СРСР, зокрема, щодо прав людини не змінилася. Досвід уряду СРСР використовують режими Афганістану і Ефіопії, а це в свій час призвело до Великого Голоду в Україні більш ніж 50 років назад. Порухення базових прав людини в Україні не зменшується. На її думку, потрібно боятися уряду, який заперечував базові права людей, дані їм Богом, та бути готовими протистояти репресіям і знищенню людських життів. Вона зазначила, що неможливо повернути втрачені під час Голодомору життя, проте можливо, щоб їх історія назавжди залишилася в свідомості майбутніх поколінь [809, с. 519]. Саме над цим, на її думку, і працювала Комісія Конгресу США з вивчення Голоду 1932–1933 років.

Зважаючи на те, що Комісія не завершила свою роботу, американський Конгрес виділив на її подальшу діяльність протягом наступних двох років додатково 100 тис. доларів США. Переважна більшість цих коштів пішла на впорядкування та видання трьохтомника свідчень 210 українських

* Мейс Дж. Діяльність Комісії Конгресу США з вивчення голоду в Україні / Дж. Мейс // Голод 1932–1933 років в Україні : причини та наслідки. – К. : Наукова думка, 2003. – С. 800–816.

емігрантів, які пережили голодомор. Він з'явився друком в 1990 році загальним обсягом 1734 сторінки [810].

Уже в 1990 році, після оголошення офіційних висновків Комісії Конгресу США з вивчення Голоду в Україні, Конгрес США прийняв резолюцію S.J.Res.329 про відзначення 17–23 червня 1990 року Національного Тижня пам'яті жертв Голодомору в Україні в 1932–1933 роках. Американські законодавці також зверталися до органів влади СРСР з вимогою: “створити умови для реалізації законних прав та інтересів народу України [292, с. 168–169]”*. Її ініціаторами стали сенатори Денніс де Кончіні та Роберт Кастен, які очолювали групу американських законодавців – прихильників державного суверенітету України [292, с. 168].

Найкращу оцінку діяльності української діаспори щодо дослідження, висвітлення правди та вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні дав американський вчений Джеймс Мейс: “І без перебільшення можна стверджувати, що відзначення 50-річчя Великого голоду в Україні стало спільною справою всіх українських емігрантських організацій вільного світу. Воно створило фундамент для сприйняття, згодом, незалежної Української держави і повернення із забуття найстрашнішої, але центральної сторінки новітньої української історії [162, с. 799]”**.

Кампанія української діаспори щодо висвітлення правди про Голодомор 1932–1933 років в Україні мала ряд наслідків:

По-перше, весь світ дізнався про жахливу трагедію українського народу в контексті прагнень його до державної незалежності.

* Лендъел М. О. Політична взаємодія української етнічної групи та державної влади США в 1945–1991 рр. : дис. ... канд. іст. Наук : 00.07.02 / Лендъел Мирослава Олександрівна. – Ужгород, 1998. – 189 с.

** Мейс Дж. Відзначення українською діаспорою 50-річчя голодомору / Дж. Мейс // Голод 1932–1933 років в Україні : причини та наслідки. – К. : Наукова думка, 2003. – С. 796–800.

По-друге, органи влади СРСР були визнані на міжнародному та державному рівні винуватими в організації геноциду українського народу, під час якого загинуло за різними оцінками від 4,6 до 10 млн осіб.

По-третє, органи влади СРСР і УРСР вимушені були визнати сам факт голоду 1932–1933 років, чого до цього не було. А вчені в Україні розпочали його вивчення.

По-четверте, інформація про цей жахливий злочин сталінського режиму серйозно підірвала позиції КПРС та КП(б)У в Україні.

По-п'яте, факти Голодомору, підтверджені Міжнародною комісією з розслідування Голоду в Україні у 1932–1933 роках і Комісією Конгресу США з вивчення Голоду в Україні та тиражовані в мас-медіа, безсумнівно, сприяли зміні позиції багатьох державних діячів, політиків, науковців і журналістів у бік підтримки права українського народу на відновлення власної незалежної держави.

По-шосте, були значно зміцнені позиції української громади серед суспільств країн свого проживання.

По-сьоме, виявлені факти про Голодомор 1932–1933 років, а саме масштаб цієї трагедії, надавав національно-демократичним силам в УРСР додаткових аргументів та моральної наснаги в боротьбі за відродження державної незалежності України.

4.3. Правозахисна діяльність та участь закордонних українців у Гельсінкському процесі

У 80-х роках ХХ століття українська діаспора країн Заходу продовжила діяльність, спрямовану на захист національних та людських прав в Україні. Під національними правами розумілося право українського народу самому визначати свою долю. Малося на увазі створення суверенної демократичної Української держави. Під людськими правами закордонні українці розуміли права, передбачені Декларацією прав людини ООН. Таким чином, правозахисна діяльність української діаспори стала модифікованою версією боротьби за демократичний розвиток та державну незалежність України [811–820].

Одним із основних завдань Комісії Прав Людини Світового Конгресу Вільних Українців, яка стала провідною правозахисною установою закордонних українців в країнах Заходу, було “сприяти обороні за національні, політичні, релігійні і соціально-економічні права українського народу [526, с. 329]”^{*}.

Чисельні правозахисні акції проводили жіночі організації української діаспори. Одна з них мала місце під час Світової Конференції Жіночої Декади, яка відбувалася у Копенгагені (Данія) з 14 по 31 липня 1980 року. Делегація СФУЖО на цю конференцію складалася з Дарії Степаняк, Лариси Лозинської-Кий (ОЖ ОЧСУ), Ольги Заверухи, Марії Шкамбари (ОЖ ЛВУ), Марії Ткачук, Катерини Скрипець (ОУЖ Великобританії), Віри Ковальчук, Валентини Терешкун, Ірини Спех, Ольги Штайнер (ОУЖ Німеччини), Мирослави Стефанюк (“Смолоскип”), Ольги Вітошинської, Людмили Кульчицької (СУФ), Наталії Пазуняк, Марії Квітковської (УЗХ), Мотрі Кушнір, Дори Рак, Любослави Шандри, Іванни Рожанковської (СУА), Іванки

^{*} Матеріали П'ятого Світового Конгресу Вільних Українців – 1988. – Торонто – Нью-Йорк – Лондон, 1993. – 446 с.

Дишкант (Товариство ім. О. Теліги у Великобританії), а також Ніни Строкатої-Караванської. Головою делегації була референт зовнішніх зв'язків СФУЖО Олена Процюк. Значну допомогу делегації СФУЖО надав зв'язковий СКВУ у Копенгагені Петро Кузьма-Балицький [594, с. 15–17].

Українські делегатки організували під час роботи конференції виставку з матеріалами про Україну, жіночу пресу української діаспори, інформацію про переслідування інакодумців в СРСР та порушення в УРСР прав людини. Виставка викликала жвавий інтерес учасниць конференції та акредитованих на ній мас-медіа. Інтерес останніх значно зріс після інциденту, коли делегатки з СРСР спробували знищити українські стенди. Проте їм це не вдалося [594, с. 16].

Необхідно відзначити гостре протистояння на ідеологічному ґрунті між радянською та закордонною українською делегаціями під час організованої українками діаспори панелі на тему “Дискримінація родин політичних в'язнів”, яка відбулася під головуванням Ольги Завірюхи з Канади. Політична дискусія тривала близько години [594, с. 11].

Українські делегатки відвідали посольства США та Франції у Данії, де їх прийняли на рівні послів, а також місцеве представництво Міжнародної Амністії. Закордонні українки передали дипломатам та правозахисникам меморандуми про становище жінок-політв'язнів в СРСР [594, с. 17].

Проте головною політичною акцією закордонних українок стало дводенне голодування на знак солідарності з українськими жінками-політв'язнями в СРСР. Проект цього заходу був розроблений представницею ОЖ ОЧСУ Дарією Степаняк. Двадцять українок в національних костюмах тримали в руках великі портрети жінок-політв'язнів та транспаранти з словами солідарності і вимогами до уряду СРСР звільнити ув'язнених. Інші учасниці делегації роздавали спеціально підготовлені листівки англійською, іспанською та датською мовами та інформаційні матеріали про Україну, її історію і культуру, порушення прав людини в ній та прагнення українського народу до незалежності. Голодування відбувалися спочатку біля Амагер

університету, а потім біля входу до будинку Белла Сентер, де проходили засідання урядових делегацій [594, с. 16].

Делегація СФУЖО організувала також прес-конференцію, присвячену порушенням прав людини в Україні. Її проводила заступник голови СФУЖО і голова УЗХ Марія Квітковська. Головним доповідачем була Ніна Строката-Караванська, яка розповіла про важкі умови, в яких перебували ув'язнені українки, а також навела факти порушення прав людини в УРСР. Участь у прес-конференції взяли кореспонденти 20 засобів масової інформації [594, с. 17].

Делегація СРСР виступила з протестом на адресу органів влади Данії в зв'язку із заходами закордонних українок, вимагаючи заборонити їм проведення інформаційних акцій. Проте уряд Данії не зреагував на це. Навпаки був виділений підрозділ поліції для охорони українок. Протести делегації СРСР привернули увагу світових мас-медіа до акції закордонних українок [594, с. 17].

29 липня 1980 року Андрій Зварун, Осип Зінкевич, Андрій Фединський, Уляна Мазуркевич і Ігор Ольшанівський взяли участь у зустрічі з Президентом США Джиммі Картером, радником Президента США Джиммі Картера Збігневом Бжезинським та американськими конгресменами [472, арк. 3]. Зустріч була присвячена 5-й річниці підписання Гельсінкських угод. Закордонні українці проінформували американських високопосадовців про становище з дотриманням прав людини в Україні, переслідування членів УГГ, а також прагнення українського народу до державної незалежності.

Активні заходи Комітет Гельсінкських Гарантій для України проробив для підготовки урочистого відзначення 5-ї річниці створення УГГ, яке відбулося 16 листопада 1981 року в Конгресі США [821]. Перед американськими парламентарями виступили члени Закордонного представництва УГГ П. Григоренко, Н. Строката-Караванська, В.Малинкович та Н. Світлична. Вони яскраво змалювали ті проблеми з дотриманням прав людини, з якими стикається Україна, змалювали

переслідування українських правозахисників органами влади СРСР, просили в американських можновладців підтримки і сприяння в справі розбудови демократії в Україні. В організації урочистостей значно допомогли члени Комітету Орест Дейчаківський та Андрій Каркоць [472, арк. 3].

Продовженням подібної діяльності стала організація слухань Комісії з безпеки і співпраці в Європі Конгресу США щодо порушення прав людини в Україні 16 листопада 1981 року [822]. На них виступали Петро Григоренко, Ніна Строката, Володимир Малинкович, Андрій Каркоць [472, арк. 3].

Крім того члени ЗП УГГ обговорювали порушення прав людини в СРСР під час зустрічей з Прем'єр-міністром Великобританії Маргарет Тетчер 12 травня 1980 року та з президентом США Рональдом Рейганом 11 травня 1982 року, виступали на захист прав людини в УРСР перед Комісією з безпеки та співпраці в Європі Конгресу США 9 листопада 1982 року. Необхідно зазначити, що після проголошення державної незалежності України в 1991 році, ЗП УГГ припинила своє існування. Голова ЗП УГГ М.Руденко та ряд інших учасників групи повернулася на Батьківщину [823, с. 118–119].

Активну діяльність, спрямовану на утвердження норм демократії в УРСР, розгорнула в США АОЛПУ, об'єднавши в своїх рядах переважно американців українського походження. Закордонні українці зверталися за підтримкою в справі захисту прав людини в Україні до української громади країни, а також до органів влади США та СРСР [488, арк. 1–12].

На окрему увагу заслуговує організована зарубіжними українцями Акція “Мадридська конференція”, яка тривала в 1980–1983 роках [593, с. 14–15]. КПЛ СКВУ спеціально до Мадридської конференції безпеки і співробітництва в Європі підготувала англomовні брошуру “Переслідування членів Української Гельсінкської Групи” та збірник статей “Україна і Гельсінкський Договір. Порушення прав людини радянським урядом 1975–1980” [510–511]. Підготовка цього збірника тривала близько двох років. Його

авторами були колишні в'язні за політичну і релігійну діяльність в УРСР [525, с. 314].

12 вересня 1980 року Президія Секретаріату СКВУ та КПЛ СКВУ відправили звернення до урядів держав, які брали участь в Мадридській конференції з проханням розслідувати порушення органами влади СРСР основних прав людини та базових свобод в УРСР з часу підписання Прикінцевого акту Гельсінкської конференції. Українська діаспора просила країни Заходу підтвердити, що ці порушення суперечать міжнародним зобов'язанням, які взяв на себе СРСР.

Виступаючи на захист національних прав українського народу, зокрема, його права на самовизначення, а також захищаючи ув'язнених за політичними мотивами українців, КПЛ СКВУ вислала звернення, документацію та брошури більш ніж на 5 тис. адрес. Серед них урядам країн, які підписали Гельсінкську угоду, міжнародним правозахисним організаціям, дипломатичним представництвам країн при ООН і ЮНЕСКО, членам урядів США, Канади та інших країн Заходу, а також міжнародним інформаційним агентствам і мас-медіа [525, с. 315].

Під час першого етапу конференції 8–29 листопада 1980 року Бюро СКВУ в Мадриді налагодило контакти з делегаціями країн-учасниць, неурядовими організаціями, світовими мас-медіа для поширення інформаційних матеріалів. Представник СКВУ Христина Ісаїв координувала роботу з іншими українськими організаціями, а також дисидентами, присутніми на конференції. В приміщенні Бюро СКВУ була організована виставка книг, документів, вишивок і ручних робіт, виконаних жінками-політв'язнями. Крім того, були представлені великі фотографії українських політв'язнів.

Українська діаспора організувала ряд прес-конференцій, присвячених захисту прав людини та національних прав українського народу. Участь у них взяли учасники Мадридської конференції, представники світових інформаційних агентств та іспанських мас-медіа. Бюро СКВУ підготувало та

розмістило в зарубіжних засобах масової інформації 53 інтерв'ю з українськими дисидентами та правозахисниками.

Делегація зарубіжних українців підтримувала постійні контакти з делегаціями США, Канади, Ватикану, Великобританії, Бельгії, Ірландії, Нідерландів, Франції, Мальти, Іспанії, Данії, Португалії, ФРН, Австрії, Італії, Швеції та Швейцарії [359, с. 17].

12 вересня 1980 року Президія секретаріату СКВУ та КПЛ СКВУ підготували та вислали звернення урядів на адресу держав-учасниць Мадридської конференції НБСЄ. В документі зазначалося, що незважаючи на те, що Україна не брала участі у Гельсінкському процесі в 1973–1975 роках і відтак не підписала Прикінцевого Акту Гельсінкської конференції 1 серпня 1975 року, проте, цей Акт був підписаний урядом СРСР і тим самим його постанови стосуються України та українського народу. У зверненні вказувалося на заяву 18-ти українських політв'язнів, написану влітку 1979 року, в якій йшла мова про колоніальну залежність України та містилося прохання до СКВУ проробити необхідні “дипломатичні заходи для виходу України з СРСР та створення незалежної української держави [824, с. 19]”*

Значного розвитку в Мадриді набула справа переслідування та нищення українських церков. Цьому сприяло поширення закордонними українцями інформаційних матеріалів, присвячених релігійним переслідуванням в СРСР. Величезну роботу в цьому напрямку проробив Митрополит УГКЦ Максим Германюк з Франції, який при підтримці делегації Ватикану провів ряд зустрічей з представниками різних урядових делегацій, інформуючи їх про недотримання релігійної свободи в Радянському Союзі. Він також проінформував про переслідування духовенства та віруючих УГКЦ і УАПЦ в Україні ієрархію Католицької церкви Іспанії [824, с. 21].

* Українці на Мадридській конференції // Вісник Світового Конгресу Вільних Українців. – 1981. – Ч. 1. – С. 19–21.

Необхідно зазначити, що справами недотримання релігійної свободи в СРСР займалися також професори Українського католицького університету Л. Рудницький та Т. Бірд, які завдяки підтримці української громади Мадриду отримали змогу зустрітися з учасниками Єпископської конференції Іспанії та розповісти духовенству цієї країни про проблеми “катакомбної” УГКЦ і переслідування, яким піддаються її священнослужителі та віруючі з боку органів влади СРСР і Руської Православної Церкви [824, с. 21].

Значно підсилила позиції закордонних українців під час Мадридської конференції успішна маніфестація, організована Антибільшовицьким Блоком Народів на вулицях Мадриду з закликами проти “поневолення України” та “переслідування українців в СРСР” [824, с. 21].

22 вересня 1981 року Павло Юзик та Христина Ісаїв взяли участь у спеціальній зустрічі із членами Комісії безпеки і співпраці в Європі, а також головою американської делегації для участі в Мадридській конференції М. Кампелманом та передали їм найновіші матеріали щодо порушення прав людини в УРСР.

29 вересня 1981 року в Сенаті Канади в Оттаві пройшла зустріч представників української діаспори з головою Канадської делегації на Мадридську конференцію Л. Роджерсом. Йому були передані меморандум КПЛ СКВУ та ряд документальних матеріалів про недотримання прав людини в Україні, а також порушення прав української нації в СРСР.

В меморандумі українська діаспора Канади просила створити постійну комісію Канадського парламенту, яка б проводила регулярні наради, збирала документацію, проводила періодичні зустрічі з правозахисними організаціями та інформувала громадськість про порушення прав людини. Канадські парламентарі пішли на зустріч українській громаді країни та утворили Гельсінкську комісію. Її очолив федеральний посол Джессі Флсі. Зарубіжні українці підтримували тісні зв'язки з даною комісією та її головою, піднімаючи під час її засідань питання дотримання прав людини в Україні [525, с. 316]. Зокрема, в травні 1982 року голова КПЛ СКВУ сенатор Павло

Юзик спільно з головою Гельсінкської комісії Сенату Канади Джессі Флсі надіслали лист з вимогою дозволити еміграцію хворому Василю Романюку з родиною на адресу Івано-Франківського обласного відділу Міністерства внутрішніх справ УРСР [824, с. 19]. Проте відповіді вони так і не отримали.

Ще в лютому 1982 року КПЛ СКВУ надіслала лист та документацію щодо порушення прав людини в СРСР новопризначеному Голові Комісії з людських прав та гуманітарних справ Держдепартаменту США Еліоту Абрамсу. Закордонні українці висловлювали сподівання, що США будуть відстоювати під час Мадридської конференції НБСЄ потребу продовження Гельсінкського процесу та використовують цей міжнародний форум для ознайомлення світової громадськості з документами жорстокого порушення прав людини в СРСР [824, с. 19].

У вересні 1982 року у відповідь на активну правозахисну діяльність української діаспори країни Конгресом США були схвалені резолюції S. Con.Res. 18 та H.Con.Res.123 про потребу відновлення легальної діяльності УГКЦ і УАПЦ в УРСР, і дотримання релігійної свободи в СРСР [292, с. 161]. В квітні 1982 року понад 100 американських конгресменів звернулися з клопотанням до генсека КПРС Леоніда Брежнєва з клопотанням щодо звільнення з табору І. Світличного [292, с. 157].

У травні 1982 року, напередодні продовження Мадридської конференції, КПЛ СКВУ вислала її учасникам оновлену документацію з вимогами захисту прав людини і української нації в СРСР. Відтак, Президія секретаріату СКВУ та КПЛ СКВУ звернулася із закликом до всіх держав, які брали участь у Мадридській конференції НБСЄ, вимагати від органів влади СРСР:

- 1) звільнити ув'язнених членів Української Гельсінкської Групи та всіх політв'язнів;
- 2) припинити ув'язнення людей у психіатричних та каральних закладах за їхні політичні, релігійні та інші переконання;

3) повернути права нелегально ліквідованим Українській Автокефальній Православній Церкві, Українській Греко-Католицькій Церкві, Раді Євангельських і Баптистських Церков та іншим релігійним організаціям;

4) припинити обмеження для об'єднання родин, члени яких знаходилися в СРСР та в еміграції незалежно від національності, релігійних чи політичних переконань [824, с. 19].

Крім того на адреси 53 світових мас-медіа були відправлені інформаційні матеріали, в яких містилося прохання підтримки в засобах масової інформації Гельсінкського процесу, висвітлення важливості Мадридської конференції, а також засудження СРСР за систематичні порушення людських і національних прав [359, с. 17].

У жовтні 1982 року Христина Ісаїв підготувала документацію в справі оборони українських політв'язнів та необхідності забезпечення дотримання демократії в Україні та вислала її від імені КПЛ СКВУ канадській делегації на Мадридську конференцію [525, с. 318].

В 1981 році українська діаспора видала дві брошури, присвячені захисту прав людини в Україні. Одну – з інформацією про Українську Гельсінкську Групу з нагоди п'ятиріччя її діяльності [825]. Другу – про родину Січків “A Family Torn Apart” [826]. Дана книга під редакцією Ніни Строкатої висвітлювала їх біографії, розповідала про переслідування, яким вони піддавалися, а також подавала різноманітні тематичні документи та звернення. Ці видання з відповідними супроводжуючими листами були надіслані урядовим делегаціям на Міжнародну конференцію з питань безпеки і співробітництва в Мадриді, членам урядів США і Канади, ООН, ЮНЕСКО та міжнародним правозахисним організаціям [359, с. 17].

В 1982 році КПЛ СКВУ видала брошуру, присвячену шостій річниці створення Української Гельсінкської Групи. На титульній сторінці була опублікована прокламація президента США Рональда Рейгана. Книга включала в себе декларацію УГГ від 9 листопада 1976 року, коротку інформацію про тогочасне становище групи, список ув'язнених членів УГГ,

списки засуджених за політичні погляди і релігійні переконання українців, а також списки тих, хто перебував насильно у психіатричних лікарнях. Цю брошуру разом із супровідним листом, в якому КПЛ СКВУ підкреслювала важливість прокламації американського президента та прохала вплинути на делегацію США щодо підтримки вимог зарубіжних українців на Мадридській конференції, було вислано на адреси всіх членів Конгресу США [359, с. 18].

Починаючи з січня 1982 року КПЛ СКВУ систематично видає комунікати (News Releases) та розсилає їх на адреси членів урядів США, Канади та інших країн, міжнародних правозахисних організацій і світових мас-медіа. Зокрема, було вислано комунікати на захист Василя Стуса, Миколи Плахотнюка, Василя Романюка, Миколи і Раїси Руденків, Левка Лук'яненка, Данила Шумука, Василя Овсієнка, Ярослава Лесіва, Оксани Мешко, Василя Луцькова, Михайла Гориня, Василя Січка, Василя Стрільцева, Мирослава Симчича, Василя Спиненка, Івана Світличного, Юрія Литвина, Петра Січка, Павла Кампова, Зоряна Попадюка, Євгена Антоненка-Давидовича, Йосипа Терелі, Олександра Максимова і його матері Галини Максимової, Володимира Андрушка, Олександри Шатравки, Зиновія Антонюка, Ольги Гейко, Ірини Ратушинської [525, с. 317].

Крім того українська діаспора розсилала спеціальні комунікати-есе, в яких звертала увагу на додаткові присуди політв'язням, які мали бути звільнені після закінчення терміну своїх покарань. Вона також висвітлювала нові методи обвинувачення політв'язнів, зокрема, приписування органами влади СРСР їм нових видів кримінальних злочинів, таких як хуліганство, паразитизм, спроб згвалтування, статевих збочень та багатьох інших [525, с. 317].

21 вересня 1982 року Президент США Рональд Рейган посилаючись на прийняту 24 червня 1982 року обома палатами Конгресу США резолюцію, ч. 205, проголосив день 9 листопада 1982 р. Днем Пошани Української Гельсінкської Групи з нагоди 6-річчя її заснування в Києві [827, с. 19].

В ній, зокрема, він зазначав: “Довгі терміни ув’язнення, що ними покарано членів Української Гельсінкської Групи за їхню хоробру діяльність, щоб добитися більшої свободи в Україні, становлять наочний доказ, що комунізм нездібний змагатися з принципами свободи на форумі ідей. Наявне переслідування українських громадян за їхні намагання користуватись основними правами людини є міжнародною компрометацією для Радянського Союзу і доказом, що Радянський Союз не дотримав зобов’язань пошанувати до мовлення, втілення в Гельсінкських Угодах. Відзначаючи цю шосту річницю заснування Української Гельсінкської Групи, ми поновляємо нашу рішучість ніколи не забувати про боротьбу українського народу за його невід’ємні права і прирікаємо вчинити все, що ми можемо, щоб полегшити страждання цих українців, що їх переслідує радянська влада за їхні спроби користуватися їхніми правами [828, с. 5]”*

У 1982 році КПЛ СКВУ вислала звернення українських політв’язнів до Президента США Рональда Рейгана. В ньому вона просила створення Міжнародної комісії для перевірки умов утримання засуджених в радянських таборах[359, 18]. У 1982 році КПЛ СКВУ відправила на адресу Ватикану відкритий лист від в’язнів табору ч. 36. В ньому йшлося про заборону святкування Великодня, переслідування віруючих, засудження та ув’язнення на 8 років українських греко-католицьких священиків Романа Осипа і Василя Каванцева, вбивство монахині Марії Швед, “катакомбну” УГКЦ в Україні. В липні 1983 року КПЛ СКВУ вислала меморандум у справі переслідування українських релігійних організацій в УРСР до VI Асамблеї Світової Ради Церков, яка відбувалася у Ванкувері. Окремі меморандуми були направлені на адреси делегацій Канади та США [525, с. 317–319]. У 1983 році на Міжнародну конференцію психіатрів КПЛ СКВУ вислала документацію про використання психіатричних установ СРСР для переслідування політичних в’язнів [359, с. 18].

* Прокламація Президента ЗСА Р. Регена // Вісник Світового Конгресу Вільних Українців. – 1983. – Ч. 1. – С. 5.

Починаючи з 1981 року тривали акції в обороні Юрія Шухевича та родини Січків. КПЛ СКВУ звернулася за підтримкою в обороні засуджених українців до українських молодіжних організацій та української громади в світі. Вона закупила 5000 памфлетів про Юрія Шухевича, які надрукувало видавництво “Смолоскип”, та розіслала їх до українських молодіжних організацій. Крім того на їх адреси було вислано комунікат в справі оборони Володимира Січка. До нього було долучено документи: звернення Володимира Січка до Світового студентства, його заява про зречення громадянства СРСР, його виступ на суді 9 січня 1981 року і скаргу матері В.Січка до Верховного Суду СРСР.

Молодіжні та правозахисні організації української діаспори повинні були використати їх для інформації органів влади, громадськості та мас-медіа країн Заходу. КПЛ СКВУ звернулася в справі захисту Юрія Шухевича до міжнародних організацій, урядів країн Заходу, членів Конгресу США та Федерального парламенту Канади. Крім того прохання виступити на захист Володимира Січка було направлено на адресу бюро Комісії для Безпеки і Співпраці в Європі [525, с. 318–319].

В листопаді 1980 року в Торонто була створена Комісія Українського Визвольного Фронту Канади (УВФК) за звільнення українських політичних в'язнів в СРСР. Очолила її Ольга Завірюха [597, с. 155]. Вже 5–7 грудня 1980 року Комісія УВФК організувала масові демонстрації українців та дводенне пікетування посольства СРСР в Оттаві. Зарубіжні українці вимагали звільнення українських політв'язнів, зокрема, Юрія Шухевича. 27 березня 1981 року перед міською ратушею Торонто в присутності мера міста Арта Егельтона, Комісія УВФК розпочала збір підписів під петицією на захист Юрія Шухевича, Оксани Попович, Левка Лук'яненка, Миколи Руденка, Василя Романюка, Івана Кандиби та Івана Геля. Загалом було зібрано понад 20 тис. підписів, які передали органам влади Канади.

В результаті активних дій української діаспори в червні 1981 року 200 членів федерального парламенту, провінційних легіслатур та мерій міст

Канади підписали публічне звернення в оборону Юрія Шухевича, яке було моментально тиражоване в мас-медіа країни [829].

29 червня 1981 року Міністр закордонних справ Канади Марк Мак Гвінен прийняв делегацію української діаспори. Її учасники звернулися до Міністра з проханням:

1) щоб парламент Канади підтримав звернення на захист Юрія Шухевича;

2) щоб уряд Канади поставив проблему ліквідації колоніального статусу України на порядок денний ООН та застосував дієві акції по відношенню до СРСР за проведення політики колоніалізму [359, с. 18].

Українська діаспора країн Заходу приділила багато сил і енергії для проведення масових акцій на захист українського народу та арештованих і переслідуваних в СРСР борців за культурну самобутність, демократію та державну незалежність України. З 30 червня по 15 листопада 1981 року відбувалися постійні пікетування посольства СРСР в Оттаві з вимогою звільнення українських політв'язнів та відновлення державної незалежності України, організовані українською діаспорою Канади. 15 листопада акція завершилася масовою демонстрацією під стінами радянського посольства. Активну участь у ній взяли представники різних народів, об'єднаних в АБН Канади. 10 та 16 грудня 1981 року вона повторилася [597, с. 155].

Так 10 лютого 1982 року представник Прогресивно-консервативної партії Канади в парламенті М.Вілсон офіційно передав уряду країни петицію з десятками тисяч підписів громадян держави на захист Ю. Шухевича, Л.Лук'яненка, О. Мешко, О. Попович, М. Руденка, І. Гея, І. Кандиби та В.Романюка.

В 1982 році українська діаспора за посередництвом департаменту еміграції уряду Канади організувала Акцію спонсорства українських політв'язнів. Її метою було їх звільнення та виїзд в країни Заходу. До висвітлення акції були широко залучені мас-медіа країни. Щоб посилити акцію на захист політв'язнів, українська діаспора проголосила березень 1982

року місяцем Ю. Шухевича, квітень – В. Романюка, травень – І. Гея, червень – І. Кандиби, липень – Л. Лук'яненка. Спонсорство для них підписали визначні українці та представники органів влади Канади. Серед них, зокрема, колишній федеральний міністр праці М.Старр, міністр уряду Альберти В. Дячук, мери Торонто і Етобіко Арт Егельтон і Деніс Флін, член парламенту М.Вілсон, владика УГКЦ Ісидор Борецький, митрополит УГКЦ Максим Германюк, адвокати Лоуренс Дікур, Артур Малані, Монті Гарріс, Петро Саварин, Святослав, Іларій і Вернон Фроляки та багато інших [597, с. 157].

31 березня 1982 року парламент Канади одноголосно підтримав резолюцію, внесену послом Прогресивно-консервативної партії М. Вілсоном та Консервативної партії С. Папроцьким щодо звільнення українських політичних в'язнів, членів Української Гельсінкської Групи: Юрія Шухевича, Оксани Попович, Левка Лук'яненка, Миколи Руденка, Василя Романюка, Івана Кандиби та Івана Гея [597, с. 157–158].

Цей факт продемонстрував підтримку ініціатив української діаспори з боку органів влади Канади, підкресливши результативність діяльності зарубіжних українців на захист прав людини в Україні.

У 80-х роках Сіднейський комітет оборони прав людини в Україні розгорнув великомасштабну інформаційну кампанію “Хочемо Юрія Шухевича в Австралії”. Його двоюрідна сестра Стефанія Строкон, яка проживала в Сіднеї виступила спонсором його імміграції в Австралію. Справа була за малим – Юрій Шухевич перебував в ув'язненні в СРСР. Саме тому українська громада Австралії розгорнула постійні акції в його оборону, які не припинялися декілька років. Закордонні українці проводили демонстрації перед посольством СРСР в Канберрі та радянськими консульствами в Мельбурні і Сіднеї, голодування перед торговим представництвом Радянського Союзу. Викладачі австралійських університетів звернулися з петицією щодо звільнення Юрія Шухевича та дозволу на його імміграцію до Австралії до органів влади СРСР. Українська

група з цього приводу зробила декілька запитів до парламенту Австралії [128, с. 183].

18 вересня 1980 року відомий український дисидент Валентин Мороз підняв питання про необхідність допомоги у звільненні Юрія Шухевича з міністром закордонних справ Австралії Ендрю Пікоком. В 1982 році новий міністр закордонних справ Тоні Стріт дав доручення австралійському посольству в Москві дізнатися про стан здоров'я Юрія Шухевича. Прем'єр-міністр Австралії Малькольм Фрезер від імені уряду країни запропонував Юрію Шухевичу в'їзну візу до Австралії [128, с. 184].

25 серпня 1983 року сенатором від Тасманії Браяном Геррадіном була запропонована резолюція, яка підкреслювала стурбованість Сенату і уряду Австралії неодноразовими переслідуваннями з боку органів влади СРСР Української Гельсінкської Групи [128, с. 185].

В 1984 році під час перебування в Австралії член ЗП УГГ Ніна Строката-Караванська підняла питання звільнення Юрія Шухевича та імміграції його до Австралії перед міністром закордонних справ цієї країни Біллом Гейденом. Українська група допомогла їй організувати в Сенаті Австралії прес-конференцію, присвячену порушенню прав людини та невиконанню Гельсінкських угод з боку органів влади СРСР. На ній, крім чисельних журналістів, були присутні ряд австралійських парламентарів, зокрема, сенатори Браян Геррадін і Дік Клюгман, а також голова Відділу східноєвропейських справ МЗС Австралії Род Лорі [128, с. 185].

В 1985 році українсько-американська організація “Американці в обороні людських прав в Україні” (АОЛПУ) збрала підписи 136 американських конгресменів під листом до лідера СРСР М. Горбачова, в якому стояло прохання звільнити Юрія Шухевича [475, арк. 3].

В 1985 році українські австралійці звернулися до парламенту Австралії з петицією, в якій наводилися докази про “планове винищення” в СРСР політичних в'язнів-українців. Як приклад, наводилася інформація про долі Валерія Марченка, Василя Стуса, Олекси Тихого та Юрія Литвина [130, с. 298].

У 1986 році на Міжнародну психіатричну конференцію закордонні українці вислали документацію про використання психіатричних закладів в СРСР для переслідування політичних і релігійних в'язнів [526, с. 337]. В 1986 році українська діаспора Австралії виступила на захист Левка Лук'яненка. Було надруковано 1000 примірників англomовної брошури, яка була надіслана на адреси членів парламенту Австралії, міжнародним організаціям, університетам країни, іноземним посольствам в Канберрі. Ряд австралійських політиків, державних діячів та науковців у відповідь звернулися до Генерального секретаря КПРС М.Горбачова та органів юстиції СРСР і УРСР з вимогами звільнення визначного українського дисидента [130, с. 298].

Представники КПЛ СКВУ брали активну участь у слуханнях щодо порушення прав людини в СРСР, які проводилися урядовими комісіями США і Канади. Зокрема, виконавчий директор КПЛ СКВУ Христина Ісаїв давала свідчення на актуальні для правозахисної діяльності теми: “Права культурного розвитку і збереження культурних пам'яток” (Оттава, 1984), “Людські права в Східній Європі” перед Комісією з прав людини парламенту Канади (Оттава, 1985), “Майбутнє Гельсінкського процесу” перед Комісією закордонних справ Конгресу США (Вашингтон, 1985), “Обмеження мистецької культури в СРСР” перед спеціальною комісією уряду США (Вашингтон, 1985), “Перевірка людських прав у Радянському Союзі” перед урядовим комітетом Канади з міжнародних відносин (Оттава, 1986), “Людські права і Гельсінкський процес у Східній Європі і СРСР” перед Комісією закордонних справ Конгресу США (Вашингтон, 1986) [526, с. 330; 830–833].

У травні 1985 року делегація КПЛ СКВУ брала участь у конференції експертів із прав людини, яка відбувалася в Оттаві. Закордонні українці виготовили матеріали для учасників конференції про порушення релігійної свободи в СРСР. Вони влаштували виставку, присвячену недотриманню прав людини в Радянському Союзі, а також протягом двох тижнів працювали в

прес-центрі конференції, поширюючи інформацію та налагоджуючи контакти з представниками міжнародних мас-медіа та урядовими делегаціями з багатьох країн світу [526, с. 333].

У червні 1985 року Христина Ісаїв виступала на семінарі у Вашингтоні з доповіддю на тему “Людські права: міжнародні аспекти та американське суспільство”. У жовтні 1986 року вона виступала вже разом із Михайлом Новаком і Збігневом Бжезинським під час конференції лідерів у Вашингтоні, інформуючи присутніх про діяльність КПЛ СКВУ в обороні прав людини в Радянському Союзі [834, с. 118–127].

В 1986 році, завдяки наполегливим зусиллям української громади Канади, була спеціально створена Комісія прав людини при МЗС Канади, яка уважно вивчала ситуацію з правами людини в СРСР. На прохання Голови Комісії з безпеки і співпраці в Європі Конгресу США Альфонса Д’Амато закордонними українцями була підготовлена документація “Штучна свобода в Радянському Союзі”, яка була опублікована Державним департаментом США в жовтні 1986 року. Документи доводили, що уряд СРСР систематично проводив дискримінаційну політику проти національного і культурного життя українського народу, що в свою чергу вело до порушення основних людських прав українців, зокрема, права на культурний розвиток та проведення національних форумів [526, с. 333–335].

7 листопада 1986 року Конгресом США була схвалена резолюція Н.Соп.332. Її ініціаторами виступили конгресмени Г. Ятрон, Б. Брумфільд та сенатори А. Д’Амато і Д. де Кончіні. Резолюція уповноважувала американського президента Рональда Рейгана домагатися від органів влади СРСР звільнення з ув’язнення членів Гельсінкських груп, а також надати їм право емігрувати [292, с. 160]. В травні 1987 року у Конгресі США був проведений День обізнаності з правами людини в Україні. Його ініціатором виступала українська громада Філадельфії [292, с. 160]. Завдяки наполегливості української громади країни та зусиллям Президента США Рональда Рейгана

восени 1988 року органами влади СРСР був звільнений відомий борець за державну незалежність України Л. Лук'яненко [292, с. 161].

Українська еміграція активно готувалася до Віденської конференції НБСЄ, яка проходила з перервами з листопада 1986 по січень 1989 року. За три тижні перед початком цього міжнародного заходу силами закордонних українців була виготовлена документація обсягом 60 сторінок, зокрема, “Українська Гельсінкська Група і в’язні сумління”, “Поєднання родин”, “Пошанування національної культури”. Всі ці документи були віддруковані однією книжкою та разом із заявою і супровідним листом КПЛ СКВУ надіслані до всіх закордонних представництв країн Заходу. Закордонні українці просили, щоб західні делегації спеціально підносили українську проблематику під час роботи конференції, а також ставили питання дотримання прав людини в СРСР на рівні з проблемами забезпечення миру та контролю за озброєнням [462, арк. 2].

Повний комплект документації КПЛ СКВУ про порушення прав людини в УРСР був надісланий на адреси 73 міжнародних інформаційних агентств та мас-медіа. Крім того їм було повідомлено про час і місце проведення прес-конференцій делегації зарубіжних українців у Відні [462, арк. 2].

Участь у роботі Віденської конференції НБСЄ взяли представники ряду українських закордонних громадсько-політичних і правозахисних організацій. Керівником української делегації була виконавчий директор КПЛ СКВУ Христина Ісаїв. До її складу також входили члени КПЛ СКВУ Микола Мороз і Іванна Яців, представники АОЛПУ – Божена Ольшанівська, Люба Нова, Марія Демчук, Закордонного представництва Української Гельсінкської Групи – Надія Світлична, Леонід Плющ, УАКР – Наталія Павленко, СУСК – Данило Дзвоник, КУШПО – Володимир Малинович, видавництва “Смолоскип” – Андрій Сороковський, співробітник Кестон Коледжу в Лондоні. Крім того з делегацією активно співпрацювали

працівник Гельсінкської комісії Конгресу США Орест Дейчаківський, член делегації США Юліан Куляс, а також Олександр Неп рель [462, арк. 4].

Закордонні українці відвідали ряд офіційних делегацій країн-учасниць Віденської конференції НБСЄ, представництва ООН та МАГАТЕ. У зустрічах із делегацією української діаспори брали участь голова делегації Великобританії сер Ентоні Вільямс та спеціальний радник Пітер Роланд, представник делегації ФРН Дітмар Штюдеман, голова делегації Швейцарії федеральний міністр Блейз Шенк, голова делегації Канади Вільям Бауер і всі її члени, міністр уряду Данії та офіційний радник датської делегації Бент Росенталь, член секретаріату закордонних справ Фінляндії Володимир Проулович, голова делегації Угорщини Андре Ердос, голова делегації Австрії Рудольф Торовський, голова делегації США Уоррен Зіммерман і всі її члени, представник делегації Норвегії Ліф Мевік, представник делегації Нідерландів Ганс ван ден Брук. Важливу двогодинну зустріч Христина Ісаїв та Леонід Плющ провели з міністром прав людини Франції Клодом Малюре. Крім того, представники української діаспори зустрілися з держсекретарем США Джорджем Шульцем та міністром закордонних справ Канади Джо Кларком [462, арк. 4].

Під час цих контактів закордонні українці обговорили питання ізоляції України, її політичний статус, репресивну політику радянського режиму, русифікацію, проблеми національного і культурного розвитку українського народу на рідних землях, нищення української національної самобутності, наслідки Чорнобильської катастрофи. Крім того, представники української діаспори передали своїм закордонним співрозмовникам документальні матеріали, що докладно розкривали суть піднятих проблем, а також конкретні пропозиції по їх вирішенню [462, арк. 3].

Під час переговорів з членами американської та канадської делегацій новообраний голова КПЛ СКВУ Ярослав Білак обговорив питання щодо посередництва цих делегацій в справі помилування політичних в'язнів в СРСР, зокрема, звільнення Юрія Шухевича, а також допуску на заплановану

в Москві конференцію НБСЄ українських правозахисників та представників неурядових організацій. Канадці та американці позитивно поставилися до всіх пропозицій, обіцяючи, що вони будуть взяті до уваги під час переговорів із СРСР [462, арк. 4].

У квітні 1987 року Христина Ісаїв, за сприяння голови делегації Канади Вільяма Бауера, провела довготривалі переговори з представниками делегації СРСР, домагаючись від імені української спільноти в світі: звільнення українських політв'язнів, заборони використання психіатричних ув'язнень, дотримання релігійної свободи, а також конкретних доказів виконання з боку Радянського Союзу підписаних міжнародних угод в сфері дотримання прав людини [526, с. 335].

Цій зустрічі передувало ряд прес-конференцій, влаштованих закордонними українцями у Відні. Значний розголос, зокрема, здобула прес-конференція, присвячена правам хворих в СРСР, які бажають виїхати в країни Заходу на лікування. Серед них були і члени Української Гельсінкської Групи, зокрема, Ірина Ратушинська, Юрій Шухевич, Михайло Лукаш та інші, позбавлені права на відповідне лікування через заборону на виїзд із СРСР [462, арк. 2].

Прес-конференцію на тему “Ув'язнення в СРСР жінок та доля дружин політв'язнів”, присвячену долі української жінки в репресивній радянській системі, влаштували спільно КПЛ СКВУ, Світовий єврейський конгрес, Балтійський інформаційний центр та Міжнародний комітет на захист радянських політичних в'язнів [462, арк. 2].

Проте найбільший розголос викликала спільна українсько-литовська прес-конференція, присвячена 10-літтю Української та Литовської Гельсінкських груп. Її підготовкою займалися Христина Ісаїв та представниця Литовського інформаційного центру Гінте Дамусіс [462, арк. 2].

Під час цих прес-конференцій піднімалися питання жорстоких вироків українцям в СРСР, важливості солідарності політв'язнів в ув'язненні, підкреслювалося, що ізоляція України від світу не дозволяє її громадянам

мати прямий зв'язок з країнами Заходу, зазначалося, що жодна міжнародна проблема не може бути розв'язана, якщо у цьому не беруть участь самі народи, зокрема, український, наголошувалося, що українці, не відмовляючись від своїх принципів, наполегливо борються за свободу і державну незалежність України, ставилися вимоги звільнення всіх політв'язнів, припинення міжнародної ізоляції України шляхом відкриття посольств і консульств західних країн у Києві та Львові [462, арк. 3].

Важливим результатом Віденської зустрічі стало визначення суті терміну “Людський вимір”, як сукупності зобов'язань країн-учасниць НБСЄ відносно поваги усіх прав і основних свобод людини, контактів між людьми та інших питань гуманітарного характеру. Під час Віденського форуму було погоджено право громадян індивідуально або разом з іншими робити свій внесок у боротьбу за права людини, а також домовлено про “віденський механізм” – заходи довіри у гуманітарній сфері шляхом обміну інформацією, думками, запитами, проведенням зустрічей та консультацій у зв'язку з реалізацією зобов'язань, пов'язаних з людським виміром НБСЄ. Ця процедура мала обов'язковий характер. Країна-учасниця НБСЄ, якій було направлено відповідний запит, повинна була надати відповідь протягом 10 днів [835].

Ще одним підсумком Віденської зустрічі стало рішення про скликання Конференції з людського виміру НБСЄ, яка мала провести три наради: у Парижі (травень–червень 1989 р.), у Копенгагені (червень 1990 р.) та у Москві (вересень–жовтень 1991 р.). Необхідно відзначити активну участь закордонних українців у цих міжнародних заходах. Це давало змогу продовжити поступ на шляху забезпечення прав людини, реалізації на практиці задекларованих принципів Заключного Акту Віденської конференції НБСЄ, зокрема, щодо розширення контактів між громадянами країн-учасниць, спрощення порядку виїзду та в'їзду на їхню територію, забезпечення широкого обміну та поширення всіх видів інформації, в тому числі засобами радіо- та телебачення, покращення умов діяльності іноземних

журналістів, сприяння співробітництву та обміну в галузі культури й освіти, створення культурних центрів та інститутів, співробітництва між університетами, науково-дослідницькими установами та розвитку особистих контактів між діячами культури, науки та освіти, а також допомагати у формуванні механізмів захисту прав людини та, відтак, сприяти боротьбі української діаспори за демократію і державну незалежність України [835].

У червні 1987 року Христина Ісаїв свідчила в Оттаві перед Постійною Комісією прав людини Сенату Канади на тему “Права людини за залізною заслоною” [836]. У грудні 1987 року Христина Ісаїв та Данило Шумук виступали на конференції з прав людини, організованій установами Heritage Foundation та Resistance International, яка відбувалася у Вашингтоні. Вони піднімали питання національної та ідеологічної боротьби в СРСР, а також обговорювали становище політв’язнів в Радянському Союзі [837]. В лютому 1988 року Христина Ісаїв та Йосип Тереля виступали на міжнародній конференції у Венеції, присвяченій правам людини і релігійній свободі. Їх запросив уряд Італії. Під час роботи конференції проблематика національних прав українського народу та захисту прав людини в Україні була піднята на державному рівні [526, с. 336–337]. В 1988 році закордонні українці виступили на захист УГКЦ в СРСР під час конгресових слухань у Вашингтоні [512].

Ще в 1986 році КПЛ СКВУ звернулася до помічника Держсекретаря США з прав людини та гуманітарних питань Річарда Шіфтера в справі переслідування “катакомбної” УГКЦ в СРСР. Американський дипломат попросив підготувати необхідну документацію про УГКЦ. В січні 1987 року після переробки вона вийшла друком як “Звіт Держдепартаменту США про радянські репресії Української Греко-Католицької Церкви” [838]. Цей документ активно використовувався американським урядом під час переговорів із СРСР щодо порушення прав людини та недотримання релігійної свободи в цій країні [526, с. 338].

Крім того, на прохання Річарда Шіфтера, закордонними українцями було виготовлено список українських політв'язнів, які послідовно відмовлялися підписати покайні заяви та знаходилися в жахливих умовах у радянських таборах. У цей список були включені також колишні політв'язні, які хотіли б виїхати з родинами в країни Заходу та не отримали на це дозволу з боку органів влади СРСР. В березні 1988 року американськими дипломатами в Москві він був переданий органам влади СРСР з вимогою звільнення українських політв'язнів та надання їм дозволу на виїзд за кордон. Виконання цих вимог розглядалося американською дипломатією як одна з головних ознак демократичних змін у радянській системі [526, с. 338].

У жовтні 1987 року КУК та СКВУ, на прохання МЗС Канади, підготували документацію “Радянська політика під Горбачовим” [839]. В ній було підкреслено проведення репресивної політики по відношенню до українців, які відстоювали свої національні права, релігійну свободу, свободу слова і переконань та право на вільну еміграцію. В рекомендаціях зазначався факт ізоляції України, брак контактів західних урядів з українцями УРСР. Закордонні українці пропонували: “щоб уряд Канади ближче приглядався національним правам і релігійній свободі України тому, що національні і релігійні питання стають найважливішим домаганням населення [526, с. 337]”*.

В листопаді 1987 року СУОА підготував меморандум до прем'єр-міністра Австралії А. Говка напередодні його візиту до СРСР. В ньому містилися вимоги легалізації УГКЦ і УАПЦ в УРСР, відкриття австралійського консульства в Києві, закриття радянського табору 36-І, надання права на вільну еміграцію з СРСР, зупинення примусової русифікації України, припинення втручання влади Радянського Союзу у пересилку посилок і листів, надання можливостей для австралійської

* Матеріали П'ятого Світового Конгресу Вільних Українців 1988. – Торонто – Нью-Йорк – Лондон, 1993. – 446 с.

гуманітарної допомоги постраждалим від Чорнобильської катастрофи [128, с. 187].

17 березня 1988 року відома українська правозахисниця Оксана Мешко виступила в парламенті Австралії на захист прав людини в Україні. Сенатор від Ліберальної партії Австралії Філіп Раддок запропонував прийняти резолюцію на захист Української Гельсінкської Групи та інших подібних організацій у СРСР, а також документ на захист Левка Лук'яненка. Його підтримали Голова Комітету з закордонних справ та оборони Сенату Австралії Дейвід Чарльз, а також парламентарі Роджер Шіптон та Пітер Кліленд [128, с. 187–188]. Документи були підтримані австралійським парламентом. Це стало апогеєм боротьби австралійських українців за права людини в Україні.

В 1989 році Христина Ісаїв виступила з доповіддю “Зловживання психіатрії в Радянському Союзі з перспективи Паризької конференції про права людини” під час конференції “Гласність і перебудова в Україні”, яка відбувалася в Іллінойському університеті США. 7 грудня 1989 року Христина Ісаїв, Євген Сверстюк, Надія Світлична та Микола Горбаль взяли участь у колоквиумі “Права людини в еру демократичного вибору”, який відбувався у Вашингтоні за сприяння Держдепартаменту США. Вони провели ряд зустрічей із членами Комісії з безпеки і співпраці в Європі Конгресу США, а також представниками Інституту міжнародних справ та Міжнародної правозахисної групи, піднімаючи під час розмов питання забезпечення демократії, прав людини та державної незалежності України [463, 1–2]. 23 вересня 1990 року Держсекретар США Джеймс Бейкер ще раз підняв проблему дотримання прав людини в СРСР, зокрема релігійної свободи, під час переговорів із керівником МЗС СРСР Едуардом Шеварднадзе [292, с. 161].

КПЛ СКВУ розгорнула в 1989–1990 роках акцію в обороні Богдана Климчака та інших в'язнів пермського табору № 35. Закордонні українці просили Комісію безпеки і співпраці в Європі Конгресу США відвідати цей

табір та домагатися звільнення всіх політв'язнів. В листопаді 1989 року американські конгресмени Франк Вольф та Кристофер Сміт побували там. Вони передали українській діаспорі звукозаписи цих відвідувань та додаткову інформацію про українських політв'язнів. Американські конгресмени звернулися з листом до органів влади СРСР щодо звільнення Богдана Климчака та інших українських в'язнів [463, арк. 3–4]. Підтримали їх і представники канадського уряду та Міжнародна Амністія.

Напередодні державного візиту прем'єр-міністра Канади Брасна Малруні в СРСР і УРСР, МЗС Канади звернулося до представників української громади країни підготувати документацію щодо порушення прав людини в Україні та виступити під час урядового форуму, присвяченого міжнародним взаєминам між Канадою та Україною, який відбувався в Оттаві 10–11 листопада 1989 року. Участь у цьому заході взяли представники канадського уряду – провідні канадські урядовці Мюррей Файервезе, Гектор Кован, Мартін Стоун, Грейм Кларк та Лоу Наумовські, а також члени КУК. Христина Ісаїв підготувала на цей урядовий форум, від імені КПЛ СКВУ, документацію обсягом 20 сторінок тексту. В ній, зокрема, висвітлювалися порушення національних прав українців, наявні в новому радянському законодавстві чисельні прогалини щодо забезпечення прав людини, кричущі факти недотримання владою СРСР міжнародних угод. У рекомендаціях української громади щодо взаємовідносин з СРСР, підготовлених для канадського уряду, стояла вимога легалізації УГКЦ і УАПЦ, припинення репресій по відношенню до українців та представників інших національностей, відкриття канадського консульства в Києві. Крім того підкреслювалася важливість національного відокремлення України від СРСР з метою її вільного соціального, економічного і культурного розвитку [463, арк. 2].

Закордонні українці надали також канадським урядовцям список українських політв'язнів, які перебували у радянських тюрмах, таборах та психіатричних закладах [463, арк. 2]. Після заключної зустрічі з канадськими

урядовцями, Христина Ісаїв розповіла про вимоги українців в інтерв'ю “Радіо Свобода” [463, 4–5]. Крім того, по закінченні урядового форуму на адреси МЗС Канади та офісу прем'єр-міністра Канади Браєна Малруні були відправлені листи з списками прізвищ та адресами депутатів від Народного Руху України для того, щоб сприяти зустрічам представників канадського уряду з опозиційними членами українського парламенту [463, арк. 4].

10 грудня 1990 року закордонні українці розгорнули акцію на захист заарештованого МВС УРСР народного депутата Верховної Ради УРСР Степана Хмари. Лист та меморандум КПЛ СКВУ на його захист було вислано на адреси всіх міністрів закордонних справ країн-учасниць Гельсінкського процесу, всім членам Конгресу США та Сенату Канади, міжнародним правозахисним організаціям та іноземним і українським засобам масової інформації.

Новообраний голова КПЛ СКВУ Андрій Вітер представив справу Степана Хмари перед працівниками МЗС Канади під час Форуму КУК в Оттаві 19 грудня 1990 року. У відповідь МЗС Канади доручило послу Канади в СРСР підняти питання про звільнення українського депутата перед урядом Радянського Союзу. Міністри закордонних справ ФРН, Великобританії, Нідерландів, Норвегії та ряду інших країн Європи запевнили українську громаду, що їх представники в НБСЄ піднімуть це питання під час одного з найближчих засідань, зважаючи на задокументований факт порушення прав людини в УРСР [464, арк. 3]. Наприкінці 1990 року 165 американських парламентарів надіслали листи Президенту СРСР М.Горбачову, вимагаючи звільнення з під варти народного депутата УРСР Степана Хмари [292, с. 169]. Акція була ініційована українською громадою США. Завдяки зусиллям закордонних українців та міжнародної громадськості Степан Хмара невдовзі був звільнений.

Активну діяльність в обороні прав людини в Україні розгорнула українська діаспора під час міжнародних конференцій Гельсінкського процесу, які проводилися згідно з мандатом Фінального акту Віденської

перевірочної конференції, підписаного 35 державами-учасницями у січні 1989 року.

Перша конференція відбулася в Парижі з 30 травня по 23 червня 1989 року. Вона носила назву “Конференція про людський вимір”. Делегація закордонних українців складалася з президента Світового Конгресу Вільних Українців (СКВУ) Юрія Шимка, виконавчого директора Комісії Прав Людини СКВУ (КПЛ СКВУ) Христини Ісаїв, представників організації Американців в Обороні Людських Прав в Україні (АОЛПУ) – Віри Еліяшевської і Наталки Прятки з Чикаго, Марії Зарицької з Детройта, Одарки Полянської і Надії Ратич з Нью-Джерсі та представника організації “ВІЗА” Данила Городиського з Каліфорнії. В складі урядової делегації США перебували спеціальний представник Державного Департаменту США Пола Добрянська та член Гельсінкської комісії Конгресу США Орест Дейчаківський [466, арк. 1].

Перед початком роботи Паризької конференції закордонні українці відправили на адреси всіх міністрів закордонних справ та керівників делегацій держав-учасниць документацію про порушення прав людини, політичні та релігійні переслідування в СРСР.

Члени делегації зарубіжних українців, які отримали акредитацію, як журналісти брали активну участь у прес-конференціях усіх офіційних делегацій. Вони поширювали серед делегатів та кореспондентів міжнародних інформаційних агентств документацію щодо недотримання прав діяльності громадських організацій в Україні, про заборону вільного функціонування УГКЦ і УАПЦ в УРСР, про наявність політв'язнів та запроторених до психіатричних лікарень, про нові репресивні закони в СРСР [466, арк. 2].

1–2 червня 1989 року перед Центром Міжнародних конференцій в Парижі силами КПЛ СКВУ та АОЛПУ було влаштоване голодування-молитва на знак солідарності з українськими єпископами, священнослужителями та віруючими УГКЦ, які в той же час проводили аналогічне голодування у Москві, домагаючись легалізації УГКЦ в СРСР.

Голодування-молитва відбувалося на фоні синьо-жовтого прапора, великого різьбленого хреста та двох ікон. Закордонні українці тримали транспаранти з прізвищами священнослужителів “катакомбної” УГКЦ в УРСР: Павла Василика, Софрона Дмитерка, Филимона Курчаби, Миколи Сімкайла, Івана Синкова і Володимира Війтишина. Акцію підтримала українська громада Парижа, понад 30 представників якої взяли в ній участь. Українці співали релігійні пісні, відповідали на запитання іноземних кореспондентів, роздавали інформаційні матеріали про переслідування віруючих та ставили вимоги щодо дотримання релігійної свободи і легалізації УГКЦ і УАПЦ в СРСР [466, арк. 3].

Акція закордонних українців була підтримана представниками американської, канадської, британської, французької, швейцарської, болгарської та прибалтійських делегацій. Серед тих, хто долучився до українців та виступив на підтримку їх вимог, були голова делегації Великобританії лорд Ентоні Вільямс та його дружина леді Едвін Вільямс, голова Кестон Коледжу та член британської делегації Майкл Бурдо, члени делегації США Джон Еванс, Енні Бенкофф, Кеті Косман, Пола Добрянська, Орест Дейчаківський, члени делегації Норвегії Майкл Спендоу та Крістофер Гохерод [466, арк. 3–4].

Організоване закордонними українцями голодування-молитва мало й іншу мету. Саме на 1 червня делегацією СРСР була запланована велика прес-конференція для іноземних журналістів. Акція українців відбувалася біля будівлі, де проходила радянська прес-конференція, а тому викликала великий резонанс серед представників зарубіжних делегацій і світових мас-медіа та стала інформаційним приводом підняти перед делегацією СРСР питання порушення прав людини, свободи релігії та легалізації УГКЦ і УАПЦ в СРСР. Христина Ісаїв та Одарка Полянська поставили керівнику радянської делегації Юрію Кашлеву питання про недопуск представників неурядових організацій та окремих осіб з СРСР на конференцію. Французька неурядова група в складі делегації Франції в цей же час оприлюднила список з 15 осіб,

які були запрошені, але так і не отримали від уряду Радянського Союзу дозволу на виїзд. Серед них було і ім'я В'ячеслава Чорновола, запрошеного урядом Канади та заарештованого на 15 діб в УРСР для того, щоб не дати йому можливості взяти участь в роботі Паризької конференції [466, арк. 4].

3 червня 1989 року закордонні українці підняли питання про зловживання психіатричними закладами, заборону еміграції, наявність політв'язнів, заборону УГКЦ і УАПЦ, нищення українських національних цінностей в СРСР під час наступної з серії прес-конференцій, яку проводила делегація СРСР.

5 червня 1989 року президент СКВУ Юрій Шимко провів зустріч з головою делегації СРСР Юрієм Кашлевим, у розмові з яким порушив питання релігійної свободи в СРСР та окремого представництва УРСР на конференціях Гельсінкського процесу. Посол СРСР підкреслив, що за всі справи, пов'язані з правами людини та релігійної свободи в Радянській Україні, відповідальним є уряд УРСР, і тому він не має застережень щодо присутності окремої делегації УРСР на Паризькій конференції, та щоб Україна була 36-ю країною-учасником конференції.

Керівник делегації СРСР звісно лукавив. Він не мав повноважень вирішувати подібні питання. Адже після того, як президент СКВУ Юрій Шимко обговорив це питання з керівниками делегацій Франції та Канади і вони заявили про те, що якщо СРСР поставить відповідне питання під час конференції, то вони його підтримають, делегація СРСР цього не зробила. Відмовилася вона і включити до свого складу довголітнього в'язня радянських таборів Левка Лук'яненка, який прибув з України [465, арк. 1].

Його поїздка на Паризьку конференцію ретельно пророблялася та була одним з “козирних тузів” делегації закордонних українців. Три групи Міжнародної Амністії в Бельгії, Франції та ФРН зверталися за підтримкою з метою забезпечення його приїзду у Бельгію під час Паризької конференції до президента Франції Франсуа Міттерана, короля Бельгії Бодуена IV, прем'єр-міністра Великобританії Маргарет Тетчер та голови Ватикану і Римо-

Католицької церкви Іоанна Павла II [466, арк. 5–6]. Офіційним приводом його поїздки за кордон було лікування. 8 червня 1989 року Левко Лук'яненко прибув до Бельгії. Члени української делегації на чолі з Христиною Ісаїв відразу ж вирушили до Брюсселю для того, щоб підготувати опозиційного українського політика та громадського діяча до виступу на Паризькій конференції.

15 червня 1989 року члени української делегації з країн Заходу Христина Ісаїв та Наталка Прятка організували у великій залі прес-центру Паризької конференції прес-конференцію Левка Лук'яненка. Її спонсорами виступили КПЛ СКВУ, Міжнародна Амністія та офіційна делегація Бельгії на Паризькій конференції. Прибуття Левка Лук'яненка викликало справжній фурор, зважаючи на його недавнє звільнення та керівну роль в Українській Гельсінкській Спілці. Під час прес-конференції в залі були присутні більше 60 делегатів конференції, акредитованих журналістів та представників неурядових правозахисних делегацій [466, арк. 5].

Левко Лук'яненко на початку прес-конференції зачитав заяву УГС до Паризької конференції, в якій було змальовано посилення адміністративного терору в Україні, завдяки прийняттю “нових репресивних законів про громадську діяльність”. Він підкреслив відсутність вільного обміну інформацією між країнами Заходу і СРСР, “паперовий формалізм” заяв М.Горбачова щодо права “суверенного вирішення життя народів”, декларативний характер “перебудови”, брак політичного плюралізму в політичній і профспілковій діяльності, потребу належного забезпечення прав людини, релігійної свободи та національних прав народів в СРСР [466, арк 6].

Необхідно зазначити, що під час роботи конференції делегація закордонних українців провела напружену і кропітку роботу в міжнародній та інформаційній площині, спрямовану на захист національних та людських прав в Україні.

Делегації КПЛ СКВУ та АОЛПУ провели неодноразові зустрічі з керівником французької делегації – послом Хавьером Дюфренесом де ла Шевальєре, бельгійської делегації – послами Жаком Лаурентом та Вернером Бауенсом, канадської делегації – послом Вільямом Бауером та першим секретарем МЗС Канади Жилем Поір'є, американської делегації – послом Морісом Абрамом, “Міжнародної Амністії” – Альбертом Небо, кардиналом Франції Жаном Мішелем Лустіже. Останні заявили про повну підтримку вимог українців у сфері дотримання прав людини, релігійної свободи та національних прав українського народу.

Так, виступаючи 2 червня 1989 року, Голова делегації Великобританії посол Ентоні Вільямс заявив: “Я хочу звернути увагу на Українську католицьку церкву, що нараховує не менш 4 мільйони, а може й більше вірних і тому є найбільшою забороненою релігійною організацією в світі. Я хотів би запитати сучасну советську владу, чи вона також вважає, що ліквідація її старим сталінським законом була оправдана? [466, арк. 2]”*

Голова Канадської делегації Вільям Бауер 5 червня 1989 року розкритикував радянський закон про публічні зібрання та збори від квітня 1989 року та заявив: “Відносно України, то ми постійно чуємо звідомлення про політичних в'язнів і зловживання психіатрією, як також про інші різні форми переслідування осіб та організацій, які борються за людські права, такі як Українська Гельсінкська Спілка. Я хотів би вірити, що це припиниться. Я також приєднуюся до моїх британських та інших колег, що кінець-кінців Українська Уніатська церква буде легалізована [466, арк. 2–3]”**. 19 червня він закликав Російську Православну церкву долучитися до процесу легалізації УГКЦ і УАПЦ в СРСР.

* Звіт Христини Ісаїв про Конференцію людських прав у Парижі. – ПА СКУ (Канада). – Ф. 1. – 6 арк.

** Звіт Христини Ісаїв про Конференцію людських прав у Парижі. – ПА СКУ (Канада). – Ф. 1. – 6 арк.

12 червня 1989 року посол США Моріс Абрам, виступаючи на тему релігійної свободи, зокрема, заявив про те, що деякі уряди не виявляють толерантності до релігійних віровизнань незважаючи на те, що вони підписали кінцевий документ Віденської угоди “Про Права і Релігійну свободу” і поставив вимогу, щоб їх застосовували на практиці. Він мав на увазі СРСР. Моріс Абрам під час роботи Паризької конференції підняв питання про дискримінаційне розпорядження органів влади СРСР про реєстрацію релігійних громад. Адже саме від органів влади залежала угода на реєстрацію і відповідно право релігійної громади на легальну діяльність в Радянському Союзі. Продовжуючи цю тему, він дослівно заявив: “Чому деяким віросповіданням відмовлено на офіційне визнання, що робиться всупереч Кінцевої Віденської угоди? Наприклад, Українська католицька церква й Українська православна церква ще й досі не визнані советським урядом. Українську католицьку церкву насильно включено в Російську Православну церкву в 1946 році, а Українську Православну церкву заборонено в 1930-х роках за сталінських часів [466, арк. 2]”^{*}.

Член американської делегації Пола Добрянська 16 червня 1989 року підкреслила репресивний характер урядової політики СРСР стосовно нових демократичних рухів, зокрема в Україні: “В Україні ми мали змогу бачити діяльність Української Гельсінкської Спілки та Руху, Народного Руху за перебудову. На жаль, діячів Української Гельсінкської Спілки та інших подібних груп далі переслідують, карають гривнею та 15-денною тюрмою за те, що вони намагаються поширити плюралізм і демократизацію [466, арк. 2]”^{**}.

Під час прес-конференції 7 червня 1989 року, спеціально влаштованої делегацією української діаспори за підтримки Канадської офіційної делегації та Міністерства закордонних справ Канади, зарубіжні українці підняли

* Звіт Христини Ісаїв про Конференцію людських прав у Парижі. – ПА СКУ (Канада). – Ф. 1. – 6 арк.

** Звіт Христини Ісаїв про Конференцію людських прав у Парижі. – ПА СКУ (Канада). – Ф. 1. – 6 арк.

питання щодо наявності українських політв'язнів в СРСР, недотримання в УРСР релігійної свободи, порушення національних прав українського народу, негативного ставлення уряду СРСР до участі в Паризькій конференції неурядових громадських організацій з України [466, арк. 4–5].

Одним із основних результатів, якого добилися закордонні українці під час Паризької конференції, стала резолюція її учасників з вимогою до СРСР легалізувати УГКЦ і УАПЦ в СРСР [465, арк. 1].

Друга міжнародна перевірна конференція країн-учасниць Гельсінкського процесу відбулася в Копенгагені 5–29 червня 1990 року. До складу української делегації на цій конференції увійшли представники КПЛ СКВУ Андрій Вітер і Христина Ісаїв, кореспондентка “Голосу України” Леся Шимко, Володимир Малинович із Франції, а також народний депутат України Олесь Шевченко, депутат Київської міської ради і голова Всеукраїнського товариства репресованих Євген Пронюк.

Серед завдань української делегації були наступні:

1. Довести до уваги урядів-учасників конференції інформацію про тогочасне становище в Україні, порушення там прав людини, а також надати рекомендації з метою їх усунення.

2. Провести інформаційну роботу серед представників іноземних мас-медіа, зокрема, організувати прес-конференцію. Інформувати країни Центральної і Східної Європи та СРСР про боротьбу української діаспори за національні та людські права українців у державах соціалістичного табору, а також про перебіг конференції за допомогою радіопередач BBC International, RL/RFE, Voice of America, CBC International .

3. Налагодити співпрацю з іншими неурядовими представництвами і взаємно посилювати власні позиції [467, арк. 3].

Перед початком роботи Копенгагенської конференції КПЛ СКВУ передала всім посольствам країн Заходу Меморандум, у якому були змальовані порушення прав українців в Радянському Союзі та ставилося ряд вимог. Зокрема, закордонні українці підкреслювали, що близько 20–30

українських політв'язнів й надалі залишилися в ув'язненні та психлікарнях, що суперечило 7-му принципу Прикінцевого акту Віденської конференції. Серед них Богдан Климчак, Микола Бердник та Олександр Фухніков. Представники української діаспори наголошували, що уряд СРСР досі не визнав офіційно УГКЦ і УАПЦ як легальні інституції і тому їм не повертають конфісковане майно. КПЛ СКВУ засуджувала уряд СРСР за перешкоди для вільного виїзду громадян за кордон та зверталася до учасників конференції закликати органи влади Радянського Союзу не чинити перепон для участі представників неформальних організацій і мас-медіа в роботі Копенгагенської конференції, а також дотримуватися підписаних Гельсінкських угод про вільний обмін інформацією, літературою, творами мистецтва [467, арк. 3].

Окремий розділ меморандуму стосувався забезпечення вільних виборів в СРСР і УРСР. Закордонні українці засуджували явні порушення демократичних процедур у радянській виборчій системі, яка діяла на користь керівної Комуністичної Партії Радянського Союзу. Це стосувалося, зокрема, аспектів реєстрації громадських організацій та їх кандидатів, скликання зборів для висунення кандидатів, формування відданих владі виборчих комісій, забезпечення доступу до мас-медіа і реклами, використання особового складу військових частин під час голосування на виборах на користь компартії, практики використання з боку органів влади засобів залякування, наклепів, шантажу, фальсифікації, заборону на в'їзд в Україну офіційних спостерігачів за виборчим процесом від Сенату Канади та Конгресу США [467, арк. 3].

Представники української діаспори засуджували уряд СРСР за використання загонів особливого призначення і військових підрозділів проти цивільного населення в Україні, Грузії, Вірменії та Азербайджані з метою придушення національно-демократичних рухів, а також пропонували учасникам Копенгагенської конференції оголосити економічну блокаду Литви з боку СРСР агресивним актом, що загрожував безпеці і економічній

співпраці в Європі. Зарубіжні українці закликали учасників конференції з огляду на право національного самовизначення, закріпленого у 8 принципі Прикінцевого Гельсінкського акта, підтвердити право народів на політичну незалежність. Вони рахували, що підпорядкування уряду СРСР урядів союзних республік було примусовим і могло призвести до хаосу, економічної нестабільності та громадянської війни. Це в свою чергу загрожувало б безпеці Європи [467, арк. 2].

Вони вимагали державних гарантій у справі дотримання прав людини в СРСР, зокрема, існування там незалежного суду, який би базувався «на силі права, а не на праві сили». На думку української діаспори це забезпечило б надійний захист прав людини від переслідувань з боку уряду [467, арк. 2].

Представники української делегації постійно брали участь в усіх офіційних заходах під час роботи конференції, звертаючи особливу увагу на прес-конференції, які організовувала радянська делегація. Закордонні українці на кожній із них підіймали українську проблематику. Значно допомагала в подібній діяльності зарубіжних українців їхня активна співпраця з єврейською та литовською неофіційними делегаціями. Спільні виступи та заяви цих трьох груп під час конференції лише посилювали одне одного та були позитивно сприйняті західними та східноєвропейськими делегаціями [467, арк. 5].

Дуже важливою, на думку української діаспори, була участь у цій конференції депутатів з України. Євген Пронюк і Олесь Шевченко провели ряд переговорів із головами і членами іноземних урядових делегацій та кореспондентами світових мас-медіа. Олесь Шевченко взяв участь у зустрічі з делегацією Норвезької міжнародної амністії, яких запросила координатор української делегації Христина Ісаїв. Норвежці спеціально приїхали до Копенгагену з метою підтримати українські вимоги під час зустрічей із головою урядової делегації Норвегії, а також делегаціями інших Скандинавських країн [467, арк. 4].

Українці в розмовах із урядовими делегаціями піднімали питання необхідності повної легалізації УГКЦ і УАПЦ, звільнення усіх політв'язнів, зокрема Богдана Климчака, реабілітації уже звільнених, зважаючи на їх подальше моральне та адміністративне переслідування, надання Україні статусу офіційного учасника-спостерігача на конференціях Гельсінкського процесу, демократизації виїзду та в'їзду в СРСР, відміни Закону УРСР про проведення демонстрацій, мітингів та зібрань.

Під час прес-конференцій, влаштованих українцями, ставилися вимоги проведення вільних виборів в Україні з присутністю міжнародних спостерігачів, заборони вживання спецпідрозділів КДБ для розгону маніфестацій та мирних зібрань громадян, неприпустимості запроторення до психіатричних лікарень інакодумців та опозиційних до режиму громадян. Крім того докладно висвітлювалося політичне і соціально-економічне становище в Україні та прагнення її народу до державної незалежності [467, арк. 4–5].

Європейська преса та телебачення детально висвітлювали діяльність української делегації під час Копенгагенської конференції. Результатом роботи цієї конференції стало узгодження кінцевого документу, який включав в себе, крім іншого, 12 правил проведення вільних виборів із регламентацією обов'язкової присутності на них міжнародних спостерігачів. Конференція в Копенгагені прийшла до висновку про необхідність проведення позачергової заключної конференції НБСЄ у Парижі восени 1990 року.

Необхідно зазначити, що напередодні Паризької конференції НБСЄ, виконавчий директор КПЛ СКВУ Христина Ісаїв взяла участь у Конференції міністрів закордонних справ, яка відбувалася у Нью-Йорку 1–3 жовтня 1990 року. Вона провела переговори з представниками США, Канади, Великобританії та інших європейських країн щодо можливості самостійної участі України у Гельсінкському процесі [464, арк. 1].

Під час засідання Президії УНРади 6–8 жовтня 1990 року було підкреслено, що “тільки суверенна і незалежна Україна забезпечить лад, спокій та мирні відношення з усіма суверенними державами Центральної і Східної Європи [385, арк. 32]”*.

УНРада звернулася до урядів країн Європи, США і Канади: “включити Україну та інші народи, зокрема Білорусію, як рівноправних учасників майбутніх конференцій з метою вирішити систему взаємовідношень усіх європейських держав [385, арк. 32]”*.

Крім того ДЦ УНР в екзилі підкреслив важливість майбутньої європейської інтеграції незалежної демократичної України, а також її самостійної участі у Гельсінкському процесі [383, арк. 48–49].

15 листопада 1990 року Президент УНР в екзилі Микола Плав’юк надіслав листи на адреси керівника Ватикану Іоанна Павла II, Президента Румунії Іона Ілієску, Президента Угорщини Імре Позгей, прем’єр-міністра Ісландії Стейнгрімура Хермансона, прем’єр-міністра Ірландії Чарльза Хаугея, прем’єр-міністра Великобританії Маргарет Тетчер, прем’єр-міністра Італії Джуліо Андріотті, Президента США Джорджа Буша і канцлера ФРН Гельмута Коля. В них містилося клопотання надати Україні можливість самостійної участі у Гельсінкському процесі [384, арк. 23–79].

Участь в Паризькій конференції НБСЄ взяла спільна українська делегація, яка включала в себе як представників української діаспори, так і українців з УРСР. Серед них, зокрема, виконавчого директора СКВУ

* Документи про політичну діяльність М. Плав’юка (тексти статей “Декларація X сесії УНРади Державного Центру УНР в екзилі”; інформації про Президента УНР в екзилі М.Плав’юка “Переказ з II засідання президії УНРади 6–7 жовтня 1990 р.”, “Годівниця для ідеологів”, “Чорнобиль –де знайдемо істину?” ; листування з різними кореспондентами). 1991 р. – ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 1204. – 121 арк.

* Документи про політичну діяльність М. Плав’юка (тексти статей “Декларація X сесії УНРади Державного Центру УНР в екзилі”; інформації про Президента УНР в екзилі М.Плав’юка “Переказ з II засідання президії УНРади 6–7 жовтня 1990 р.”, “Годівниця для ідеологів”, “Чорнобиль –де знайдемо істину?” ; листування з різними кореспондентами). 1991р. – ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 1204. – 121 арк.

Христину Ісаїв, голову Комісії закордонних справ Верховної Ради України Дмитра Павличка, народних депутатів України Івана Драча та Богдана Гориня. Українські учасники конференції вже піднімали питання не щодо вирішення тієї чи іншої проблеми, пов'язаної з порушенням прав людини в СРСР. Це втратило свою актуальність. Ставилося питання про право самостійної участі України, яка прийняла 16 липня 1990 року Декларацію про свій державний суверенітет, в Гельсінкському процесі. Українська делегація оприлюднила заяву з цього приводу та лист Голови Верховної Ради України Леоніда Кравчука про самостійну участь України в роботі Паризької конференції НБСЄ [464, арк. 2].

Завдяки активній допомозі КПЛ СКВУ та членів редакції “Українського слова” делегація з України мала змогу дати чисельні інтерв'ю кореспондентам світових мас-медіа щодо політичного становища в Україні, прагнення українського народу до самостійності та державної незалежності України. Спільно з вірменською делегацією була влаштована прес-конференція для європейських засобів масової інформації [464, арк. 2].

Христина Ісаїв, як представник КПЛ СКВУ, брала участь в офіційних засіданнях конференції. Вона відвідала ряд делегацій країн Заходу та передала вимоги делегатів – членів українського парламенту, яким через протест уряду СРСР було не дозволено брати самостійну участь у роботі конференції [464, арк. 2].

Під час роботи конференції НБСЄ було прийнято Паризьку хартію для нової Європи, засновану на гельсінкських принципах, а також створено постійні органи: секретаріат НБСЄ у Празі, Бюро вільних виборів у Варшаві та Центр для відвернення конфліктів у Відні. Було домовлено також про проведення регулярних політичних консультацій [840].

Не могли закордонні українці пропустити Конференцію з безпеки і співпраці в Європі “Культура і спадщина”, яка проходила у Кракові з 28 травня по 7 червня 1991 року. Делегація КПЛ СКВУ на цю конференцію складалася з Андрія Вітера, Христини Ісаїв, Іванки Яців, Мирослави

Олексюк-Бейкер. З України прибули народний депутат України Дмитро Чобіт і радник Комісії культури Верховної Ради УРСР Олександр Кириченко. Проте вони не мали повноважень представляти Міністерство культури УРСР. Це ускладнило діяльність спільної української делегації в плані можливостей виступів під час роботи конференції, а також щодо представлення вимог українців перед іншими делегаціями [464, арк. 2].

Проте, незважаючи на це, українці провели зустрічі з делегаціями 21 країни, інформуючи їх про нищення матеріальної і духовної культури в Україні з боку комуністичної системи, наголошуючи на важливості обміну культурними і науковими досягненнями для збереження та відродження національної культурної спадщини. Христина Ісаїв та Мирослава Олексюк-Бейкер брали участь в чисельних прес-конференціях, під час яких піднімали питання, пов'язані з проблематикою України. Фінальний документ Краківської конференції російською та англійською мовами був переданий КПЛ СКВУ представникам з України для інформування українського парламенту та громадських організацій про перебіг конференції, важливість Гельсінкського процесу та участі України у ньому [464, арк. 2–3].

8–9 вересня 1991 року на запрошення МЗС Канади представники КПЛ СКВУ Андрій Вітер, Христина Ісаїв та Мирослава Олексюк-Бейкер взяли участь в офіційному відкритті канадського консульства в Києві. Вони провели зустрічі з Головою Верховної Ради України Леонідом Кравчуком, міністром закордонних справ України Анатолієм Зленком, представниками українського уряду, парламенту та національно-демократичних сил. Закордонні українці доклали багато сил та енергії, щоб переконати членів уряду України взяти офіційну участь у Міжнародній конференції НБСЄ “Людський вимір” у Москві [464, арк. 3–4].

Крім того закордонні українці відвідали ряд активістів українських правозахисних організацій та колишніх політв'язнів. Це було зроблено з метою кращої підготовки до Московської конференції НБСЄ. Країнам Заходу було вислано документацію, яка змальовувала політичну ситуацію в Україні

після проголошення державної незалежності 24 серпня 1991 року. Андрій Вітер зустрівся з канадським консулом Нестором Гайовським та висловив йому побажання закордонної української громади в зв'язку з проголошенням державної незалежності України [464, арк. 1–3].

З 10 вересня по 4 жовтня 1991 року українська делегація брала участь в Московській конференції НБСЄ. В її складі були голова Комісії прав людини при Верховній Раді України, народний депутат Олександр Ємець, посол України в РСФСР, народний депутат Володимир Крижанівський, перший секретар і представник МЗС України Андрій Веселовський, представник Товариства репресованих в Україні та групи “Гельсінкі–90” Наталія Беліцер, голова товариства “Зелений світ” в Україні Наталія Преображенська, голова КПЛ СКВУ Андрій Вітер, виконавчий директор КПЛ СКВУ Христина Ісаїв, голова АОЛПУ Божена Ольшанівська, члени КПЛ СКВУ Мирослава Олексюк-Бейкер і Ольга Заверуха [464, арк. 4].

Протягом трьох з половиною тижнів конференції члени української делегації провели чисельні зустрічі з делегаціями країн Заходу, інформуючи та переконуючи їх про те, що Акт проголошення державної незалежності України повністю повноправний та веде до прийняття нової Конституції України та ряду різних договорів, які приведуть до повного відділення України від СРСР. З представниками іноземних делегацій докладно обговорювалися питання повноправної участі незалежної України в НБСЄ, ставлення України до сусідніх держав та республік СРСР, непорушності кордонів України, наявності на її території ядерної зброї, ставлення уряду України до військових і економічних союзів, а також національних меншостей, які проживали в Україні [464, арк. 4].

Ці ж теми обговорювалися і на проведеній 13 вересня 1991 року прес-конференції української делегації. Українці підкреслювали той факт, що на кінцевому етапі боротьби за державну незалежність України національно-демократичні сили уникнули будь-яких насильств, кровопролиття та воєнних

конфліктів, які були характерні для більшості регіонів колишнього СРСР [464, арк. 5].

Про зацікавлення українською проблематикою свідчила кількість кореспондентів світових мас-медіа, які відвідали українську прес-конференцію. Їх було понад 60, тобто вдвічі більше ніж приходило зазвичай на інші подібні заходи, та втричі більше ніж з'явилося на зустріч із відомою російською правозахисницею Єленою Бонер, яка також прийшла для того, щоб висловити підтримку українській делегації [464, арк. 5].

Під час роботи Московської конференції НБСЄ було прийнято ряд доповнень до фінального документу Копенгагенської конференції щодо принципів, яких мали дотримуватися учасники Гельсінкських угод щодо поширення діяльності учасників правозахисного руху. Зокрема, була створена Місія експертів НБСЄ для перевірки усіх проблем із порушенням прав людини. Був зроблений наголос на механізмах, які мали забезпечити невідворотність демократичного поступу і підтримувати правові системи, які спиралися на принципи справедливості. Крім того, було підкреслено важливість праці таких неурядових організацій як КПЛ СКВУ. Їм надавалося більше можливостей для діяльності під час Гельсінкського процесу [464, арк. 5].

Загалом, як підкреслювали представники КПЛ СКВУ, присутність української делегації на Московській конференції НБСЄ була дуже корисною в плані налагодження міжнародних відносин, поширення демократії та для подальшої розбудови української державності [464, арк. 5].

Підсумовуючи все вищесказане, необхідно відмітити, що правозахисна діяльність закордонних українців вела до поступової “ерозії” радянської системи. Під час більшості суттєвих міжнародних заходів піднімалося питання недотримання органами влади СРСР взятих на себе зобов'язань згідно з підписаним керівниками цієї країни, Заключним актом Гельсінкської конференції. Це псувало на весь світ міжнародний імідж Радянського Союзу та його лідерів.

Привабливість комуністичного шляху розвитку, який СРСР пропагував у багатьох інформаційних кампаніях, розрахованих передусім на Захід і країни Третього Світу, нівелювалася повідомленнями закордонних українців про відверте нехтування тоталітарним режимом правами людини, наявність політв'язнів, відсутність свободи віросповідання та насильницьке насадження в Радянському Союзі атеїстичного світогляду. Тим більше, що інформація, надана українською діаспорою, оприлюднювалася досить часто високопосадовцями країн Заходу, зокрема, першими особами США і Канади.

МЗС, дипломатичні представництва при ООН, правозахисні організації та мас-медіа західних країн постійно піднімали проблему порушення прав людини в СРСР, прямо чи опосередковано здійснюючи тиск на органи влади Радянського Союзу з метою її вирішення. Це дало свої результати. Політика СРСР в галузі дотримання прав людини зазнала суттєвих змін. Радянський Союз, як активний учасник Гельсінкського процесу, почав виконувати взяті на себе зобов'язання у гуманітарній сфері. Наприкінці 80-х – на початку 90-х років ХХ ст. були звільнені останні політв'язні. Зокрема, у 1988 році завдяки особистому втручання Президента США Рональда Рейгана та наполегливим зусиллям української громади в світі, органи влади СРСР звільнили Левка Лук'яненка та Юрія Шухевича. В листопаді 1990 року був випущений на свободу останній український політв'язень Богдан Климчак. В 1989–1990 роках в УРСР були легалізовані УГКЦ і УАПЦ та отримало реальне законодавче забезпечення право на свободу віросповідання.

Звичайно, все це було важливим елементом “холодної війни”, яку закордонні українці завдяки своїм зусиллям обернули на користь становлення національної державності українського народу. Необхідно підкреслити, що закордонні українці стали тим “рупором”, який підняв на міжнародному рівні проблему з недотриманням прав людини в УРСР. Це відчутно сприяло становленню демократії та досягненню державної незалежності України.

4.4. Заходи української діаспори щодо відновлення державного суверенітету України

Наприкінці 80-х років ХХ століття для закордонних українців все більш очевидними ставали зміни, які відбулися в СРСР та країнах соціалістичного табору. Серія “оксамитових” революцій, які прокотилися по державах Центрально-Східної Європи, а також вихід країн Балтії з СРСР, засвідчили українській діаспорі, що подібне можливе і в Україні. Хід Гельсінкського процесу та тиск органів влади країн Заходу на СРСР щодо виконання підписаних міжнародних угод в галузі дотримання прав людини, зокрема, релігійної свободи, свободи слова, політичних переконань, допуску на вибори спостерігачів від іноземних країн, вільного обміну інформацією, свободи зібрань, призвели до серйозних змін в Радянському Союзі. Цьому значно сприяла нова політика “перебудови” та “гласності”, проголошена радянським керівництвом на чолі з Михайлом Горбачовим. В УРСР з’явилася серйозна опозиційна сила у вигляді Народного Руху України.

Все це ставило перед організаціями української діаспори, яка прагнула до створення незалежної демократичної України, ряд першочергових завдань.

По-перше, налагодити відносини та надати необхідну матеріальну, інформаційну та моральну підтримку опозиції в УРСР, яка прагнула до демократії та державної незалежності України.

По-друге, переконати органи влади країн Заходу у потребі визнання державної незалежності України, якщо український народ або органи влади УРСР врешті приймуть таке рішення.

По-третє, сприяти співпраці, задля розбудови молоді держави, між закордонними українцями та керівництвом незалежної України.

17 березня 1990 року в Торонто відбулися наради представників ДЦ УНР в екзилі та Президії СКВУ. Було запропоновано добитися порозуміння з опозиційними силами в Україні, сприяти координації їх діяльності та

надати необхідну матеріальну допомогу для підтримки відновлення державної незалежності України [383, арк. 47–50].

УНРада також розгорнула активну діяльність, спрямовану на “допущення України до європейського парламенту на статусі, подібному до балтійських республік [383, арк. 48]”^{*}.

У 1989–1990 роках у країнах Північної Америки формуються Комітети Допомоги Україні та Товариства Прихильників Руху. 10 грудня 1989 року в Торонтонському університеті відбулися установчі збори Канадського Товариства Прихильників Руху (КТПР). Участь у них взяли понад півтори тисячі канадських українців. Народний Рух України представляли Євген Сверстюк, Микола Горбаль, Володимир Патик, Володимир Осадчий [532, с. 75].

Очолив КТПР відомий підприємець та громадський діяч Ераст Гуцуляк. До керівництва організації також увійшли Віктор Педенко, Дарія Даревич, Юрій Даревич, Петро Микуляк, Богдан Миндюк, Марія Горбань, Лідія Гуцуляк, Марія Шкамбара, Юрій Охрим, Богдан Онищук, Тетяна Онищук, Ольга Калимон, Василь Калимон, Теодозій Волошин, Юрій Ключас, Роман Мельник, Ярослав Мудрак, Борис Вжесневський, Мирослав Ілляк, Ярослав Мудрак, Петро Баєр, Володимир Медвідський [532, с. 77–79].

Основними напрямками роботи КТПР стали: інформаційна підтримка НРУ в країнах Заходу та висвітлення подій в Україні, матеріальна допомога адміністративній структурі НРУ, підтримка діяльності НРУ в наданні допомоги жертвам Чорнобиля, в поліпшенні екології, розвитку культури [532, с. 77].

Красномовним фактом, що засвідчив значну підтримку КТПР та НРУ з боку української діаспори, стало зібрання понад 100 тисяч доларів на

^{*} Документи про політичну діяльність М. Плав'юка (тексти статей “Інформаційна записка про відвідини Англії і Франції Президентом УНР в екзилі 9–17 червня 1990 р.”, “Пропозиції представників Державного Центру УНР на нараді з Президією СКВУ Торонто 17 березня 1990 р.”, “Микола Плав'юк, виконуючий обов'язки Президента УНР в екзилі в Європі” та інші ; листування з різними кореспондентами). 1989–1991 рр. – ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 1198. – 117 арк.

потреби НРУ під час проведення установчих зборів КТПР [532, с. 77]. Через деякий час в якості колективного члену КТПР було прийнято до складу СКВУ [532, с. 88].

В США приблизно в цей же час був створений Народний Фонд Допомоги Україні, діяльність якого була спрямована на допомогу Народному Руху України, а також дітям Чорнобиля. Активну участь у діяльності цієї організації взяли Тарас Гунчак, Роман Воронка, Володимир Воловадюк, Осип Зінкевич, Володимир Баранецький, Богдан Бурачинський, Мирослав Смородський, Віктор Рудь, Зенон Матківський [296, с. 11–12].

Проте невдовзі в Україні постало питання контролю над фінансовими ресурсами, які йшли від різноманітних діаспорних організацій. Народний Рух України вустами Голови Секретаріату Михайла Гориня запропонував, щоб вся матеріальна допомога, яка йшла від закордонних українців в Україну, пересилалася через центр НРУ в Києві. Це дозволяло контролювати та розпоряджатися значними коштами, речами, медикаментами. Розподіл матеріальної допомоги, наданої українською діаспорою від імені НРУ, значно зміцнював вплив опозиції в суспільстві.

29 вересня 1990 року за ініціативою Михайла Гориня у Нью-Йорку було скликане засідання представників громадських та допомогових організацій США і Канади, де і була оприлюднена відповідна пропозиція [296, с. 12]. Закордонні українці погодилися на це та вирішили утворити єдину консолідовану допомогову організацію на терені США, яка займалася б зборами коштів для України.

26–27 січня 1991 року в Нью-Джерсі відбувся установчий з'їзд Крайового Комітету Допомоги України. 155 осіб представляли 23 допомогові комітети та 13 провідних організацій української діаспори США. Народний Рух представляв Михайло Горинь.

У США ККДУ став координаційним центром товариств і фондів допомоги Україні і Народному Руху. Перед організацією було поставлене завдання надавати професійну, наукову, видавничу, фінансову, технічну,

економічну допомогу НРУ та максимально сприяти національно-культурному і державному відродженню України. Було наголошено на необхідності сприяння НРУ та іншим демократичним установам в Україні за допомогою західних мас-медіа, а також зв'язків в уряді і Конгресі США. Важливим аспектом було інформування урядовців та громадськості США про потреби України, а також отримання сприяння у процесі розвитку ринкової економіки в Україні [296, с. 17].

Очолив ККДУ Богдан Бурачинський. Його заступниками стали Роберт Мек Коннел та Василь Маркус, секретарем Уляна Мазуркевич, скарбником Володимир Баранецький. До складу Ради Директорів ККДУ увійшли відомі в США діячі української громади Тарас Гунчак, Осип Зінкевич, Микола Дейчаківський, Юрій Грабович, Роман Воронка, Богдан Футей, Марта Шмігель, Зенон Захаріясевич, Анатолій Лисий, Зенон Матківський, Іван Олексин, Володимир Сохан, Богдан Ткачук та Любомир Татух [296, с. 19]. До складу керівництва ККДУ США також увійшли представники ДЦ УНР в екзилі Михайло Герець, Наталія Пазуняк та Степан Ворох [385, арк. 51].

Аналогічна організація виникла і в Австралії. Австралійський Комітет Допомоги Україні очолив Мирослав Балюх. Цей комітет здійснював значну допомогу Народному Руху України та Республіканській партії України [130, с. 300].

Проводилися консультації українських громадських діаспорних організацій з членами Народного Руху України та Української Гельсінкської Спілки, зокрема, з Іваном Драчем, Михайлом Горинем, Дмитром Павличком, Володимиром Яворівським, Ларисою Скорик, В'ячеславом Чорноволом, Олександром Лавріновичем, Миколою Поровським, Юрієм Щербаком, Сергієм Головатим, Ростиславом Братунем, Євгеном Сверстюком, Миколою Горбалем, Володимиром та Михайлом Осадчими щодо механізмів зв'язку з членами цих об'єднань, інформаційними агентствами, способами допомоги Україні, напрямків майбутньої співпраці [463, арк. 4; 532, с. 79–81].

ДЦ УНР в екзилі зі свого боку також налагодив активні стосунки з керівництвом національно-демократичних сил в Україні, зокрема, І. Драчем, Л. Лук'яненком, М. Горенем, Д. Павличком [385, арк. 52–53].

Необхідно відзначити потужну підтримку, яку надали закордонна УГКЦ і Ватикан відроджуваній в УРСР УГКЦ. Аналогічну підтримку отримала від зарубіжної УАПЦ – УАПЦ в Україні. Обидві ці релігійні організації активно підтримували опозицію в УРСР, зокрема Народний Рух України [412–413].

13 квітня 1991 року у Вашингтоні відбулася спільна нарада ККДУ США, КТПР та НРУ. Участь у ній взяли: від ККДУ США – Богдан Бурачинський, Василь Маркус, Володимир Баранецький, Анатолій Лисий, Богдан Футей, Уляна Мазуркевич, від КТПР – Ераст Гуцуляк, Лідія Гуцуляк, Ігор Бардин, Борис Вжесневський, від НРУ – Іван Драч, Михайло Горинь, Богдан Горинь, В'ячеслав Чорновіл, Лариса Скорик, Іван Заєць, Дмитро Павличко, Володимир Пилипчук. Особливу увагу під час проведення наради було приділено подіям в Україні, координації дій та встановленню тісних зв'язків між трьома вищеназваними організаціями, обміну фахівцями, а також закупівлі паперу та доставці технічного обладнання для НРУ в Україну [532, с. 88–89].

В УРСР за допомогою туристів і спеціальних кур'єрів від закордонних українців поступали значні обсяги іноземної валюти “кешем”, яка обмінювалася на “чорному ринку” по фантастично високому обмінному курсу, зважаючи на неконвертованість радянських рублів, та згодом використовувалася для фінансування штабів Народного Руху, активістів, організації мітингів, виготовлення агітаційної поліграфічної продукції. Для видавничих потреб Руху ККДУ в США закупив 20 тонн паперу. Крім того, поставлялася необхідна навчальна і наукова література, розроблена вченими та громадсько-політичними діячами діаспори, зокрема, видана за рахунок коштів КТПР кількасоттисячним тиражем “Історія України” авторства відомого канадського вченого українського походження професора

Торонтонського університету Ореста Субтельного [532, с. 84]. Ця та ряд інших праць, наданих українською діаспорою, висвітлювали кардинально інший, відмінний від прийнятого в СРСР підхід до історії України та її сучасного становища. Вони використовувалися для навчання активістів Руху та створення дискусійних груп, які проводили агітацію за демократичний розвиток і державну незалежність України.

ДЦ УНР в екзилі надав необхідну літературу і грошову допомогу, за фінансової підтримки організації “Американці за Демократію”, до Херсонської, Дніпропетровської, Донецької, Кримської, Харківської, Волинської та Рівненської областей [385, арк. 51].

Здійснювалася потужна підтримка з боку організацій закордонних українців незалежним україномовним мас-медіа в Україні, що стояли на державницьких позиціях.

Народний Рух України відчутно потребував оргтехніки та паперу для своєї агітаційної діяльності. В січні 1991 року на адресу ККДУ США надійшов лист від Голови Секретаріату НРУ Михайла Гориня з проханням закупити 100 диктофонів, 200 аудіокасет, 10 професійних відеокасет, 20 тонн друкарського паперу. В лютому 1991 року все це було закуплено та передано НРУ. В червні 1991 року закордонні українці доставили НРУ за допомогою канадської фірми “Bayer’s Business Machines” 22 комп’ютерні системи, 27 телефонів, 30 ксероксів, 40 трансформаторів, 110 папок ксероксного паперу, 62 папки порошку для ксероксів, 162 стрічки паперу для факсу. Ця техніка була використана для створення обласних інформаційно-видавничих центрів Народного Руху, а також нею був укомплектований апарат Великої Ради Руху і його центральні видання. У вересні–жовтні 1991 року на прохання НРУ закордонні українці поставили для Інституту підготовки кадрів НРУ 3 комплекти оргтехніки (комп’ютер, факс, ксерокс) та дві офсетні німецькі друкарські машинки (міні-друкарні) з інвентарем матриць, фарб, паперу і хімікалій для офсетного процесу. Вони були потрібні для масового виготовлення листівок [296, с. 25–27].

Керівник КТПР Ераст Гуцуляк, зокрема, згадував: “У нас в Торонто, як і в Україні, події розвивалися дуже швидко, і до них потрібно було вчасно пристосуватись. Доставлялося усе необхідне для Руху в умовах жорсткої протидії радянської влади. Тож робити це було не легко, потрібно було видумувати неймовірні способи. Наприклад, оргтехніка надходила в Україну різними каналами і з різних країн. Одного разу в 1990 році я прийшов до канцелярії Руху в Києві, а там Драч, Горинь і Павличко кажуть мені: “Підписали договір з німецькою фірмою на постачання комп’ютерів на суму сто двадцять п’ять тисяч доларів, а коштів не маємо.” Я запевнив їх, що все буде гаразд, і послав факс до своїх у Торонто, а вони відповіли: “Скажи їм, що гроші прийдуть”. І так воно сталося. Я сам одного разу перевіз шістдесят п’ять тисяч доларів готівкою, мене зустріли на літовищі депутати Горинь і Драч, щоб безпечно було доставити таку немалу суму для НРУ [532, с. 82]”*.

Сума коштів, виділених закордонними українцями на укомплектування опозиційних структур в Україні комп’ютерною технікою, перевищувала суму в 300 тис. доларів США. Величезні на той час кошти. Половину цих коштів надала українська діаспора США. По суті закордонні українці повністю сформували технічну та майже повністю видавничу і матеріальну базу НРУ. З діаспорних коштів оплачувалися візити лідерів національно-демократичних сил в США, Канаду, країни Західної Європи і Австралію, а також перебування в УРСР емісарів громадсько-політичних організацій української еміграції та закордонних фахівців з політичних технологій, що працювали на опозицію.

Оцінюючи внесок закордонного українства в підтримку опозиційного руху в УРСР, один з керівників НРУ Михайло Горинь зазначав: “КТПР зробило дуже багато, щоб Рух став на ноги. Без його допомоги ми не змогли б створити забезпечених технікою структур в областях, об’єднати

* Гуцуляк Е. М. Моя дерев’яна валізка : спомини / Е. М. Гуцуляк. – Рівне : Волинські обереги, 2008. – 156 с.

метрополію з периферією, що, безперечно, дало свій позитивний результат [532, с. 82]”*

Непересічне значення для становлення державної незалежності України мала діяльність закордонних українців, спрямована на формування позитивної громадської думки в Україні щодо цього питання. Найяскравіше це проявилось під час підготовки і проведення всенародного референдуму 1 грудня 1991 року, який мав підтвердити Акт про державну незалежність України, прийнятий Верховною Радою УРСР 24 серпня 1991 року. Народний Рух України ініціював створення Громадської Ради “Референдум”, яка мала популяризувати серед українців ідею державної незалежності України. Її співголовами стали письменник Іван Драч та ректор КПІ Петро Таланчук. Проте потрібні були кошти. Тим більше, що паралельно з референдумом проходили і перші загальнонаціональні вибори Президента України. 9–10 жовтня у будинку Спілки письменників України пройшли консультації між керівництвом НРУ, Громадської Ради “Референдум” та ККДУ США [296, с. 34]. Трохи раніше аналогічні переговори пройшли з канадськими українцями.

НРУ потребував на проведення агітаційної кампанії щодо підтримки державної незалежності України трохи більше 10 млн радянських рублів, що було еквівалентно 268 тисячам доларів США. Закордонні українці пообіцяли надати необхідні кошти. Проте вони наполягли, щоб гроші в першу чергу йшли на пропаганду участі в голосуванні, нейтралізацію політичної пропаганди щодо неучасті в референдумі або не підтримки державної незалежності, проведення спостереження за чесністю голосування та підрахунку голосів [296, с. 35].

Незважаючи на формальне невтручання закордонних українців у президентські перегони в Україні, можна стверджувати, що їх фінансова допомога йшла в тому числі і на підтримку опозиційних кандидатів. Адже ідея підтримки проголошення державної незалежності України була

* Гуцуляк Е. М. Моя дерев'яна валізка : спомини / Е. М. Гуцуляк. – Рівне : Волинські обереги, 2008. – .156 с.

домінуючою в передвиборчій агітації опозиційних політиків, зокрема, В.Чорновола. Крім того, забезпечення спостереження за чесністю проведення голосування та підрахунку голосів стосувалося як референдуму так і президентських перегонів.

Іншими словами, за гроші закордонних українців під виглядом референдуму неофіційно фінансувалися передвиборчі заходи, діяльність агітаційних груп та спостерігачів на виборах. Гроші поступали безперебійно. В США і Канаді були проголошені акції зібрання коштів на підтримку референдуму про державну незалежність України. За шість тижнів тільки українська громада США надала на підтримку референдуму майже 204 тис. доларів США. Приблизно таку ж суму надала і українська діаспора Канади. Якби часу було більше, допомога вимірялася б мільйонами доларів. Проте й цих грошей з лихвою вистачило на всі організаційні заходи. У січні 1992 року канадські та американські українці після перевірки бухгалтерії НРУ засвідчили, що зловживань не було. Гроші пішли на потреби України [296, с.38]. Тим більше, що результат референдуму, понад 90 % голосів за українську незалежність, продемонстрував перед українською громадою країн Заходу, ефективність діяльності НРУ.

3 грудня 1991 року Президент УНР в екзилі Микола Плав'юк привітав керівництво Народного Руху України та Громадської Ради "Референдум" із здобуттям державної незалежності України [385, арк. 12].

Програш опозиційних кандидатів на виборах через деякий час з лихвою компенсувався політикою, яку почав проводити новообраний Президент України Леонід Кравчук. Призупинення та наступна заборона діяльності КП(б)У, призначення на ряд провідних посад в державі представників національно-демократичних сил, а також підписання Біловезьких угод, які призвели до ліквідації СРСР, зробили його досить популярним в середовищі української діаспори. Цьому сприяли і розповіді Леоніда Кравчука про те, як в дитинстві він збирав гроші для УПА. Комуністичне минуле нової

української влади відійшло на другий план. Закордоні українці їй повірили та підтримали, зокрема, на міжнародній арені.

В листі на адресу новообраного Президента України Леоніда Кравчука Президент УНР в екзилі Микола Плав'юк підкреслив готовність ДЦ УНР в екзилі “допомогти Вам, Верховній Раді і Урядові України на базі єдності всіх сил в Україні і в розсіянні, щоб через визнання незалежної України державами Світу запевнити її належне місце в “народів вільних колі [385, арк. 11]”*.

Микола Плав'юк також повідомив Леоніда Кравчука про закінчення повноважень ДЦ УНР в екзилі в зв'язку з проголошенням державної незалежності України та підкреслив готовність екзильних органів влади УНР передати свої владні регалії органам влади України [385, арк. 11].

Важливим аспектом діяльності української діаспори було добитися визнання з боку органів влади країн Заходу державної незалежності України після її проголошення українським народом.

Президент УНР в екзилі Микола Плав'юк розгорнув активну міжнародну діяльність на підтримку державної незалежності України. В листах від імені Державного центру УНР в екзилі, адресованих лідерам країн Заходу Президенту США Джорджу Бушу, прем'єр-міністру Канади Брасну Малруні, прем'єр-міністру Італії Джуліо Андріотті, прем'єр-міністру Великобританії Джону Мейджору, прем'єр-міністру Японії Тосіку Кайфу, канцлеру ФРН Гельмуту Колю, Держсекретарю США Джеймсу Бейкеру він домагався підтримки демократичних сил в Україні, активного залучення її до Гельсінкського процесу та допомоги у становленні національної державності українського народу [384, арк. 4–79].

* Документи про політичну діяльність М. Плав'юка (тексти статей “Декларація X сесії УНРади Державного Центру УНР в екзилі”; інформації про Президента УНР в екзилі М.Плав'юка “Переказ з II засідання президії УНРади 6–7 жовтня 1990 р.”, “Годівниця для ідеологів”, “Чорнобиль –де знайдемо істину?” ; листування з різними кореспондентами). 1991 р. – ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 1204. – 121 арк.

З органами влади Канади в цьому напрямку проблем було значно менше, зважаючи на значний вплив української громади в канадському суспільстві та Консервативній партії Канади, яка перебувала в той час при владі.

Ще у березні 1991 року директор департаменту політики міжнародної безпеки та Комісії безпеки і співпраці в Європі уряду Канади Філіп Мак Кіннон звернувся до СКВУ з проханням сприяти в організації одноденного семінару-брифінгу в Торонто для представників організацій усіх східноєвропейських народів. СКВУ зібрала 29 березня представників 9 народів країн Центральної і Східної Європи. Перед ними виступили сам Філіп Мак Кіннон та секретар департаменту у справах СРСР і країн Східної Європи МЗС Канади Стефані Бек. Під час її проведення закордонні українці переконливо продемонстрували представникам канадського уряду, що Україна відіграє ключову роль у розвалі радянської системи і що українська громада Канади буде активно допомагати в цьому, вимагаючи допомоги органів влади країни в процесі демократизації Радянського Союзу та становлення незалежної України [464, арк. 3].

Зважаючи на події в країнах Балтії, наступ реакційних сил в СРСР КТПР та КПЛ СКВУ на початку 1991 року утворили групу “Crisis Task Force”. Її завданням було підготувати інформаційні матеріали та створити мережу зв'язку для швидкої мобілізації громадськості на випадок репресій проти демократичного руху в Україні. Підкомітет для зв'язків з федеральними та провінційними урядами Канади очолив Андрій Вітер. Христина Ісаїв взяла на себе обов'язок готувати інформаційні матеріали про розвиток подій в Україні. Після повалення ДКНС та проголошення Акту про державну незалежність України 24 серпня 1991 року ця група припинила своє існування [464, арк. 3].

У ніч на 24 серпня 1991 року керівник КТПР Ераст Гуцуляк надіслав факс до Голови НРУ Івана Драча, в якому гостро ставив питання про проголошення державної незалежності України: “Ми всі та цілий світ

чекаємо на проголошення Вільної та Незалежної України. Що діється, чому зволікаєте? Кращої нагоди не буде. Комуністична партія не перешкодить, бо її вже немає [532, с. 101]”*

Проголошення Верховною Радою України Акту про державну незалежність України 24 серпня 1991 року було надзвичайно позитивно зустрінуте українською діаспорою. Одна з керівниць в той час організації “Україна 2000“, колишня Перша леді України, Катерина Ющенко з цієї нагоди писала: “Це історичний і радісний день для української нації. Рішення Українського парламенту є великою перемогою Руху і фінальним ударом на зникнення Української комуністичної партії, а також кінцем домінування Москви над Україною [532, с. 102]”**.

Українська діаспора Канади відразу після проголошення Верховною Радою України державної незалежності України 24 серпня 1991 року розпочала активну діяльність, спрямовану на визнання Канадою державної незалежності України. Канадські українці під час зустрічей з керівництвом країни добивалися визнання Канадою України ще до проведення референдуму 1 грудня 1991 року, який повинен був підтвердити рішення українського парламенту. Крім того вони наполягали на запрошенні з боку уряду Канади Голови Верховної Ради України Леоніда Кравчука у вересні 1991 року до Оттави [283, с. 97].

Прем’єр-міністр Канади Браєн Малруні висловив позитивне ставлення до демократичного волевиявлення українського народу: виконав це прохання української громади та запросив Голову Верховної Ради України Леоніда Кравчука відвідати Оттаву у вересні 1991 року. Проте визнавати державну незалежність України до підведення підсумків всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 року Канада вважала несвоєчасним. Про це представникам

* Гуцуляк Е. М. Моя дерев’яна валізка : спомини / Е. М. Гуцуляк. – Рівне : Волинські береги, 2008. – 156 с.

*

** Гуцуляк Е. М. Моя дерев’яна валізка : спомини / Е. М. Гуцуляк. – Рівне : Волинські береги, 2008. – 156 с.

української громади наголосила міністр закордонних справ країни Барбара Макдугалл [283, с. 97]. Але уряд Канади висловив готовність надати “економічну і політичну підтримку Україні, як республіці, що починає розривати свої зв’язки з Радянським Союзом [283, с. 97]”*. 50 млн доларів було зарезервовано для кредитування приватних підприємств, готових співпрацювати з Україною, ще 5 млн доларів технічної допомоги були відразу передані уряду України [283, с. 97].

22 вересня 1991 року під час візиту Голови Верховної Ради України Леоніда Кравчука до Канади була підписана Декларація про відносини між Україною і Канадою, яка стала підвалиною майбутніх стратегічних відносин між двома країнами [493, с. 79–80]. 2 грудня 1991 року Канада першою серед країн Заходу визнала державну незалежність України. А вже 27 січня 1992 року була підписана Спільна Декларація про встановлення дипломатичних відносин між Україною і Канадою [494, с. 69–71]. Величезне значення в цьому належало українській діаспорі країни, яка активно лобіювала національні інтереси України.

Проте політику країн Заходу визначали, в першу чергу, США. Тому українська громада цієї країни розгорнула активну діяльність з метою переконати керівництво країни в необхідності підтримки державної незалежності України. На початку 90-х років ХХ століття українська громада США чітко поставила перед керівництвом цієї північноамериканської країни питання про необхідність визнання державної незалежності України. Це було представлено як стратегічний пріоритет в діяльності української громади цієї держави. Діяльність в цьому напрямку вели не лише УККА, УАКР, Державний Центр УНР в екзилі та Організації Українського Визвольного Фронту. В 1990 році невелика громада українців у Вашингтоні утворила організацію “Україна 2000”, метою якої було впливати на органи влади США

* Горбатюк Н. П. Роль української діаспори в формуванні українсько-канадських відносин : рукопис дис. на здобуття наук. ступеня канд.. істор. Наук : спец. 07.00.02. “Всесвітня історія” / Н. П. Горбатюк. – Одеса, 1999. – 169 с.

для формування їх сприятливої думки щодо створення незалежної демократичної Української держави. Очолив її відомий адвокат українського походження Роберт Мек Коннел. Він неодноразово заявляв: “Моя особиста мотивація є тверде переконання, що належна і сильна Україна є в найліпшому інтересі США та світового миру [296, с. 49]”^{*}.

Після того як Секретаріат НРУ звернувся до ККДУ США з проханням представляти у цій країні програми Руху щодо здобуття державної незалежності України, Роберта Мек Коннела було обрано заступником Голови ККДУ у зв'язках з урядом США. Він неодноразово виступав перед комітетами Конгресу США з роз'ясненнями щодо проблеми державної незалежності України, а також писав листи та готував документацію з цього питання. Вона щотижня надсилалася на адресу органів влади США [296, с. 49–50].

Навесні 1991 року подружжя Мек Коннелів отримало дозвіл та кошти на приїзд в США першої групи народних депутатів Верховної Ради УРСР з метою вивчення праці Конгресу США та ознайомлення американських законодавців із політичним становищем в СРСР і УРСР. У США прибули В'ячеслав Чорновіл, Іван Драч, Володимир Черняк, Олександр Ємець, Богдан Горінь, Лариса Скорик, Дмитро Павличко, Володимир Пилипчук, Іван Плющ та Олександр Мороз [296, с. 50].

Внаслідок подібної діяльності українській громаді країни вдалося заручитися підтримкою в питанні визнання державної незалежності України, в разі її проголошення, багатьох американських законодавців. В Конгресі США виникло неформальне об'єднання законодавців-прихильників незалежності України. На його чолі стояли сенатори Денніс де Кончіні і Роберт Кастен. Публічно про необхідність зміни державного статусу України заявили конгресмени Б. Гілман, Д. Боніор, сенатор А. Д'Амато. Один із претендентів на посаду Президента США від Республіканської партії

^{*} Тобі, Україно. Історія Координаційного Комітету Допомоги Україні в США 1991–2003 / [упорядкув. О. Сліпущко]. – К. : Аконіт, США – Україна, 2004. – 256 с.

П.Бьюкінен розпочав свою передвиборчу кампанію з гаслом необхідності визнання державної незалежності України [292, с. 168].

Значно сприяли цьому і висновки Комісії Конгресу США з розслідування Голодомору 1932–1933 років. У резолюції S.J.Res. 329 про відзначення 17–23 червня 1990 року Національного тижня пам'яті жертв Голодомору в Україні 1932–1933 рр., прийнятій Конгресом США, містилося звернення до уряду СРСР: “створити умови для реалізації законних прав і інтересів народу України [292, с. 168–169]”*

У вересні 1990 року українська громада США організувала подорож по країні та зустріч з Міністром оборони США Річардом Чейні голові Секретаріату НРУ Михайлу Гориню [292, с. 169]. Він виклав своє бачення майбутнього державного устрою України американському високопосадовцю.

Проте Держдепартамент США та Президент Джордж Буш не підтримували ідею державної незалежності України. Це яскраво проявилось у виступі Джорджа Буша перед Верховною Радою УРСР 1 серпня 1991 року, в якому фактично була підтримана ідея перебудови СРСР за проектом радянського лідера Михайла Горбачова. Українська громада США не пробачила американському президенту цей виступ. Вже того ж дня Голова ККДУ США Богдан Бурачинський взяв участь у прямому ефірі програми новин “Mc Neal-Lehrer News Hour”, яка транслювалася телеканалами США і Канади. Він гостро розкритикував цей “не зовсім вдалий і болючий” виступ Президента США у Києві, зазначивши про те, що постав “наявний конфлікт давнього американського принципу самовизначення народів із короткотерміновими інтересами держави”, пов'язаний із підтримкою М.Горбачова, якого намагалися позбутися прибічники Бориса Єльцина та радикальні комуністи [296, с. 48]. Була розгорнута масштабна інформаційна

* Лендъел М. О. Політична взаємодія української етнічної групи та державної влади США в 1945–1991 рр. : дис. ... канд. іст. Наук : 07.00.02 / Лендъел Мирослава Олександрівна. – Ужгород, 1998. – 189 с..

кампанія в мас-медіа. Чисельні престижні газети і журнали США опублікували коментарі і статті з незадовільною оцінкою виступу американського президента. Американський сенатор Денніс де Кончіні розкритикував візит Джорджа Буша до України в Сенаті США [841].

Тисячі листів з протестами від українських американців надійшли на адресу Білого Дому. Серед них були листи від УККА, УАКР, ККДУ та лідерів НРУ Івана Драча та Михайла Гориня [296, с. 48–49].

В листі до Президента США Джорджа Буша від 6 серпня 1991 року за наслідками його візиту до України Президент УНР в екзилі Микола Плав'юк підкреслив, що демократичні сили в Україні та український народ виступають проти підписання нового Союзного Договору, який не гарантує політичної та економічної незалежності України [384, арк. 87].

Президент УНР в екзилі Микола Плав'юк підкреслив, що демократичні сили в Україні виступають за державну незалежність України та розбудовують національну, політичну, соціальну, економічну, релігійну і культурну структуру, яка буде підтримувати добросусідські відносини як з Росією і російським народом, так і з іншими націями в Європі і на Заході, адже: “Україна є інтегральною частиною Європи [384, арк. 87–88]”*

Микола Плав'юк висловив сподівання, що Президент США Джордж Буш “буде продовжувати підтримувати демократичні процеси в Україні зважаючи на те, що перемога демократичних сил в Україні буде означати перемогу Сполучених Штатів Америки [384, арк. 88]”**.

Закордонні українці організували масштабні маніфестаційні акції у Вашингтоні та Чикаго з критикою політики адміністрації Президента США

* Листи М. Плав'юка до голов держав у справі України. Англ. мовою. 1990–1991 рр. – ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 1202. – 102 арк.

** Листи М. Плав'юка до голов держав у справі України. Англ. мовою. 1990–1991 рр. – ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 1202. – 102 арк.

Джорджа Буша щодо питання підтримки державної незалежності України [395, арк. 26].

Українська громада США активно підтримала Акт про державну незалежність України, прийнятий Верховною Радою УРСР 24 серпня 1991 року. 12 вересня того ж року десятки тисяч українських американців вийшли на вулиці найбільших міст США – Вашингтона, Нью-Йорка, Чикаго, Лос-Анджелеса, Детройта під гаслом “Тільки незалежність принесе свободу й демократію для України” [842].

Результати виборів до Сенату США у Пенсільванії, коли представник Демократичної партії Гаріс Вуфорт завдяки східнослов'янським голосам переміг представника Республіканської партії Діка Торнбурга в окрузі, який завжди надавав підтримку республіканцям, продемонстрував негативне ставлення українців до політики Джорджа Буша [292, с. 116].

Різка негативна реакція української громади країни на політику його адміністрації примусила Президента США Джорджа Буша змінити свою позицію щодо державної незалежності України [395, арк. 26].

20 листопада 1991 року під тиском української громади Сенат США прийняв резолюцію, яка закликала Президента визнати державну незалежність України в разі її підтримки народом України під час референдуму 1 грудня 1991 року. Всі ці події, а також зустріч Джорджа Буша та Леоніда Кравчука у вересні 1991 року, остаточно призвели до зміни політики американського керівництва стосовно державної незалежності України [292, с. 169].

27 листопада 1991 року відбулася зустріч представників української громади країни з американськими високопосадовцями на чолі з Президентом США Джорджем Бушем, ініційована ККДУ, УНС, УАКР і УККА. Українську громаду представляли Богдан Бурачинський, Роберт Мек Коннел (ККДУ), Аскольд Лозинський, Йосип Лисогір, Наталія Кормелюк (УККА), Уляна Дячук (УАКР), Тарас Шмагала, Євген Іванців (УНС), Володимир Баранецький (Український Інститут Америки), Богдан Футей (“Україна

2000”), Марія Савчак (СУА), Роман Раковський, Володимир Дудич (Українсько-американські ветерани), архієпископ Антоній (УАПЦ), єпископ Василь Лостен (УГКЦ). Закордонні українці передали Президенту спільний меморандум, в якому висловлювалася важливість для української громади країни визнання урядом США державної незалежності України, а також лист від НРУ за підписом М. Гориня. В ньому містилося подібне прохання. Президент США у відповідь підкреслив готовність не тільки визнати, за наслідками референдуму 1 грудня 1991 року, державну незалежність України, але й допомогти їй економічними важелями [296, с. 51].

25 грудня 1991 року державна незалежність України була визнана урядом США. Офіційні дипломатичні відносини між обома країнами були встановлені 23 січня 1992 року. Першим послом США в Україні був призначений українець Роман Попадюк, в минулому спеціальний помічник Президента США Джорджа Буша [292, с. 169].

У фарваторі закордонної політики США щодо визнання державної незалежності України перебував і уряд Австралії. Один із лідерів прихильної до австралійських українців Ліберальної партії Австралії сенатор Джим Шорт побував у Києві і Львові в липні 1989 року, де провів зустрічі з лідерами Народного Руху України Іваном Драчем, Михайлом Горинем, В'ячеславом Чорноволом та керівником “Комітету за легалізацію УГКЦ” Іваном Гелем. Під час зустрічі були обговорені питання майбутнього державного статусу України, дотримання прав людини в СРСР, ставлення уряду Австралії до державотворчих прагнень українського народу. Після повернення в Австралію Джим Шорт зазначив в статті “Рухи до незалежності” про те, що “багато в чому Україна є ключем до майбутнього Радянської імперії... [128, с. 193]”*.

17 жовтня 1991 року представник Ліберальної партії Австралії Філіп Раддок підняв питання, на вимогу української громади країни, про визнання

* Лаврівський Л. Зовнішні зв'язки українців в Австралії / Любомир Лаврівський // Українці в Австралії. Том 2. – Мельбурн, 1998. – С. 178–199.

державної незалежності України в парламенті Австралії. Проте вирішення цієї справи тоді відклали [128, с. 194]. До неї збиралися повернутися після завершення запланованого візиту міністра закордонних справ Австралії сенатора-лейбориста Гаррета Еванса до Києва.

Наприкінці листопада 1991 року міністр закордонних справ Австралії Гаррет Еванс прибув до Києва, де зустрівся з керівництвом України, яке проінформувало його про політичну ситуацію в країні та про наступний референдум щодо підтвердження Акту про Незалежність України від 24 серпня 1991 року. Проте глава МЗС Австралії перебував під впливом двогодинної розмови з керівниками МЗС СРСР Едуардом Шеварнадзе, який переконував його у необхідності створення на базі СРСР конфедеративної структури з оборонними та економічними функціями [128, с. 194]. Про це він заявив і після повернення до Австралії.

Проте 1 грудня 1991 року понад 90 % населення України проголосувало за державну незалежність України. 2 грудня 1991 року тіньовий міністр закордонних справ сенатор від Ліберальної партії Австралії Роберт Гілл закликав австралійський уряд визнати незалежну Українську державу [128, с. 194].

У відповідь на зволікання уряду Австралії з визнанням Української держави, українська громада країни вивела на вулиці Канберри, Сіднею, Мельбурна, Аделаїди, Перта, Вікторії тисячі українців, які організували мітинги і маніфестації на підтримку української державності. Українська діаспора наполягала на визнанні Австралією України. Ряд відомих австралійців, зокрема легенда футболу та капітан футбольної команди Австралії Алекс Єсавленко, підтримали прагнення українського народу до побудови незалежної Української держави. 26 грудня 1991 року Австралія визнала Україну [128, с. 194]. Величезна роль в цьому належала австралійським українцям.

Закордонні українці країн Західної Європи також активно підтримали державну незалежність України. Мітинги та маніфестації на підтримку

національної державності українського народу пройшли у Великобританії, Франції, Бельгії, ФРН, Данії, Швеції, Італії та Іспанії. Керівництву держав Західної Європи, а також депутатам Європарламенту у Страсбурзі були відправлені листи від українських громад цих країн з проханням про якнайшвидше визнання державної незалежності України.

Українська діаспора після підтримки на референдумі 1 грудня 1991 року українським народом Акту про державну незалежність України взяла активну участь у подальшому становленні національної державності. У січні 1992 року делегація представників української діаспори країн Заходу прибула до Києва для участі у Конгресі українців незалежних держав. Він відбувався 21–24 січня 1992 року. До складу делегації входили Президент УНР в екзилі Микола Плав'юк, віце-президент СКВУ Ярослав Скрипник, генеральний секретар СКВУ Василь Верига, президент КУК Дмитро Ципівник, виконавчий директор КУК Василь Вербенюк, голова ККДУ США Богдан Бурачинський з дружиною, голова Українського братського союзу Іван Олексин, а також представники політичних організацій діаспори Павло Дорожинський, Іван Вислоцький та Юрій Москаль.

Вони провели зустрічі з Президентом України Леонідом Кравчуком, Головою Верховної Ради України Іваном Плющем, міністром закордонних справ України Анатолієм Зленком. Одним із основних питань, яке піднімалося під час цих зустрічей, була потреба допомоги незалежній Україні з боку діаспори. Керівники України просили закордонних українців сприяти у налагодженні приязних стосунків з органами влади і мас-медіа країн Заходу, а також надати матеріальну допомогу українській дипломатії для відкриття закордонних представництв України. Це було актуальним зважаючи на те, що все закордонне майно колишнього СРСР забрала собі Російська Федерація. Українська діаспора обіцяла зробити все можливе для утвердження державної незалежності України. Про це вони заявили і під час урочистого відзначення на Софіївському майдані в Києві 74-ї річниці

проголошення IV Універсалу Центральної ради та 73-ї річниці Акту соборності України.

Незабаром після цього міністр закордонних справ України Анатолій Зленко звернувся з листом до голови ККДУ США Богдана Бурачинського, в якому, зокрема, зазначалося: "Йдеться про найневідкладніше: якнайшвидше придбання будинку для Посольства, меблів, обладнання для офісів, телексного і телефаксного зв'язку, помешкання та машин для посла і кількох дипломатів. Ваш внесок у створення умов для започаткування безпосередніх дипломатичних українсько-американських відносин буде капіталовкладенням у зміцнення незалежності української держави. Благородний вчинок щедрих співвітчизників завжди пам'ятатиме відроджена Батьківщина [296, с. 43]"*.

Закордонні українці швидко надали допомогу незалежній Українській державі. В лютому 1992 року було знайдено приміщення у Вашингтоні та отриманий дозвіл від Держдепартаменту США на його використання дипломатами України. ККДУ США виділив 20 тис. доларів на сплату оренди, ремонт, купівлю меблів та оргтехніки. Українським дипломатам, зважаючи на брак валюти, було передано 16 тис. доларів США, зібраних серед українців Коннектикуту та Флориди. Українські громади Нью-Йорка та Чикаго надали відповідно 900 тис. доларів та 370 тис. доларів на оренду, а пізніше купівлю приміщень для консульств України у цих містах [296, с. 44].

В 1992 році було також створено Фундацію підтримки дипломатичних представництв України, яка збрала понад 1 млн 700 тис. доларів США для закупівлі приміщення посольства України у Вашингтоні та Генерального консульства України у Нью-Йорку. Значну роль у цій діяльності відіграли Степан Ворох, Дем'ян Кордуба, Марта Шмігель, Роман Галібей, Богдан Стус, Євген Іванців, Юрій Чопівський, Андрій Ластовецький, Богдан Бурачинський, В'ячеслав Саленко, Осип Труш, Роман Данилюк. Їх зусилля та

* Тобі, Україно. Історія Координаційного Комітету Допомоги Україні в США 1991–2003 / [упорядкув. О. Сліпущко]. – К. : Аконіт, США – Україна, 2004. – 256 с.

матеріальна пожертва української діаспори сприяли також придбанню нового приміщення Постійного представництва України при ООН [296, с. 44–46].

Українська громада Канади купила будинки для посольства України в Оттаві та Генерального консульства в Торонто. Левову частку грошей на їх придбання пожертвувала родина Ераста Гуцуляка. Українська громада Великобританії передала будинок Організації українців у Великобританії у Лондоні під посольство України. Значну допомогу у придбанні будинків для дипломатичної служби України надали українські громади у Бельгії, Франції, ФРН та Італії. Австралійські українці згодом також сприяли облаштуванню дипломатичного представництва України в Австралії.

Необхідно відзначити, що українська діаспора США активно сприяла утвердженню міжнародного авторитету України та плідній взаємодії органів влади обох країн. Представництва ККДУ, УККА, УНР, УАКР та “Україна 2000” провели успішну кампанію протесту в Конгресі США та мас-медіа країни з метою змінити рівень першого офіційного візиту Президента України Леоніда Кравчука в США з робочого на державний. В квітні 1992 року Леонід Кравчук з Державним візитом прибув у США, де провів переговори з Президентом США Джорджем Бушем та взяв участь у прийомі в Державному департаменті США з участю членів американського уряду і Конгресу, представників української громади країни, а також офіційно відкрив посольство України у Вашингтоні. ККДУ США також сприяв організації візиту Міністра оборони України Костянтина Морозова в США на запрошення Міністра оборони цієї країни Річарда Чейні. Родини Богдана Футея та Роберта Мек Коннела опікувалися родиною українського високопосадовця під час всього терміну його перебування у США [296, с. 52–53].

З метою консолідації світового українства навколо незалежної демократичної України був створений організаційний комітет Всесвітнього Форуму Українців, до якого, зокрема, увійшли Президент СКВУ Юрій Шимко, Генеральний секретар СКВУ Василь Верига, віце-президент СКВУ

Ярослав Скрипник, голова СФУЖО Марія Квітковська, голова УБС Іван Олексин, президент КУК Дмитро Ципівник [468, арк. 4].

Тим часом, продовження існування в США Державного Центру УНР в екзилі – основною метою діяльності якого була боротьба за державну незалежність України, стало виглядати нонсенсом, зважаючи на появу незалежної демократичної України. Тому на Надзвичайній Сесії УНРади 10 скликання в березні 1992 року було прийнято рішення про припинення діяльності ДЦ УНР в екзилі та передачу владних повноважень органам влади незалежної України [843, с. 108–109].

У Декларації Надзвичайної Сесії Української Національної Ради 10 скликання від 14–15 березня 1992 року “До українського народу на Батьківщині і українців у розсіянні суцях!”, зокрема, зазначалося: “Ми, учасники – члени Української Національної Ради 10 скликання, що зібралися на Надзвичайній Сесії 14–15 березня 1992 року, висловлюємо свою велику радість з приводу відновлення Української Самостійної Суверенної Держави, що є власністю всіх її громадян, і що постала на підставі Акту 24 серпня 1991 року, проголошеного в Києві і підтвердженого всенародним голосуванням 1 грудня 1992 року, та є продовженням світлих тисячолітніх традицій державотворення... Актом передачі повноважень Державного Центру УНР в екзилі дня 24 серпня 1992 року в Києві буде закінчено довгий і важкий шлях праці Державного Центру УНР у вигнанні, а саме – Президента УНР, Української Національної Ради та Уряду УНР, що невтомно діяли для добра нашого народу і відновлення української державності, яку український народ своєю важкою боротьбою досягнув і тепер її закріплює за дуже складних обставин. Українська Національна Рада, що в екзилі на своїй Надзвичайній і останній сесії звернулась до всієї української діаспори і зокрема до всіх численних прихильників Державного Центру УНР в екзилі, щоб вони знайшли відповідні структурно-організаційні форми дії для моральної і фінансової допомоги Владі України в складній праці утвердження

самостійної і суверенної держави народу України як спільного добра всіх її громадян [844, с. 110–113]”*

27 липня 1992 року була проведена нарада лідерів організацій та мас-медіа української діаспори країн Заходу. Участь у ній взяли Юрій Шимко, Микола Плав'юк, Володимир Мацьків, Юрій Даревич, Василь Калимон, Мирослав Малецький, Ярослав Білак, Олег Романишин, Юрій Карманін, Богдан Онищук, Микола Кушпета, Василь Кирилюк, Богдан Кислиця, Василь Верига. В центрі уваги учасників наради був політичний і економічний стан України [468, 2].

За наслідками цієї зустрічі був підготовлений “Меморандум до вельми достойного Леоніда Кравчука Президента України, від Світового Конгресу Вільних Українців з Нагоди Всесвітнього Форуму Українців 21–24 серпня 1992 року”, який був йому вручений в серпні 1992 року.

Українська діаспора пропонувала створити новий тимчасовий коаліційний уряд народної довіри, щоб побороти економічні труднощі України [469, арк. 2]. Закордонні українці піднімали питання прийняття нової Конституції, до якої мали бути включені рекомендації західних експертів щодо повної незалежності судової влади та обмеження влади Генерального прокурора над органами правосуддя. Закордонні українці звертали увагу влади України на необхідність надання подвійного громадянства українцям, які проживали за межами України [469, арк. 3].

Українська діаспора пропонувала також провести “декадебізацію” Служби Безпеки України та створити Центральне інформаційне бюро в Києві, яке повинно було виконувати функцію офіційного речника України. По суті, зарубіжні українці піднімали питання інформаційної безпеки України, зважаючи на те, що переважну більшість інформації про Україну

* Декларація Надзвичайної Сесії Української Національної Ради 10 скликання 14–15 березня 1992 року. До Українського Народу на Батьківщині й Українців у розсіянні суціль! // Державний Центр Української Народної Республіки в екзильні : статті і матеріали / [під ред. Л. Винара і Н. Позуняк]. – Філадельфія – Київ – Вашингтон : Фондація ім. С.Петлюри в США, Веселка, 1993. – С. 110–113.

країни Заходу отримували від московських журналістів, які формували російську точку зору на процеси в Україні [469, арк. 3].

Одним із першочергових завдань органів влади України на зовнішньому напрямку, на переконання лідерів української діаспори, була поступова інтеграція України в політичну і економічну орбіту Західної Європи, входження до Європейського парламенту та Європейського спільного ринку. Закордонні українці вважали, що Україна повинна була стати співтворцем нової Об'єднаної Європи. Одночасно закордонні українці наполягали на започаткуванні поступового процесу виходу України із СНД. На їх думку, СНД виконала свою роль, як тимчасове об'єднання після розпаду СРСР, а подальший демонтаж союзних відомств повинен був відбуватися на основі двосторонніх угод між колишніми республіками Радянського Союзу [469, арк. 2–3].

Українська діаспора піднімала питання захисту прав українських національних меншин Югославії та Молдови, де в той час тривали збройні конфлікти. Не задовольняло закордонних українців і становище із дотриманням прав українських меншин у Російській Федерації та ряді інших республік колишнього СРСР. Вони закликали українських дипломатів докласти всіх зусиль на міжнародних форумах, в ООН і НБСЄ для того, щоб українська діаспора мала не менші права в іноземних державах, ніж національні меншини в Україні [469, арк. 3].

Також українська діаспора піднімала питання українізації всіх державних установ, зокрема, державної адміністрації, промислових, комерційних, освітніх, наукових установ та мас-медіа. Підкреслювалася потреба гарантування прав національних меншин в Україні для збереження, плекання та подальшого розвитку їх мовної, культурної та духовної спадщини. Меморандум підкреслював потребу: “Спільно протидіяти тим проявам великодержавного шовінізму, який поборює державну незалежність

та закликає до міжнаціональних конфліктів, сприяти відродженню духовності та самобутності України [469, арк. 2]”*

Лідери організацій закордонних українців пропонували використати фахівців української діаспори для економічної розбудови України. Зокрема, пропонувалася допомога у налагодженні відповідних міжнародних контактів, доступу до кредитів та інвестицій. Закордонні українці пропонували допомогу у підписанні угоди з Міжнародним валютним фондом, розробці комерційного законодавства для забезпечення прав власності для жителів України та створення сприятливого інвестиційного клімату для західних і діаспорних інвестицій в Україну [469, арк. 4].

Для виходу з економічної кризи та подальшої розбудови незалежної демократичної України українська діаспора пропонувала уряду України провести ряд політичних реформ, основою яких мали виступати повна демократизація суспільства, проведення демократичних виборів на багатопартійній основі, прийняття нової конституції Верховною Радою України.

Уряд України повинен був активно проводити необхідні економічні реформи на основі ринкової економіки шляхом прискореного роздержавлення, приватизації, введення власної грошової одиниці, контролю за економічними процесами в державі, створення приватних підприємств та кредитових спілок, припинення обвальної конверсії [469, арк. 2].

Основним напрямком діяльності діаспори мала стати всебічна моральна, професійна, технічна та матеріальна допомога Україні та вплив на надання відповідної підтримки від приватних та державних установ іноземних держав для політичних, промислових, бізнесово-комерційних, професійних, культурних, соціальних, наукових і освітніх установ, які діяли для розбудови національної державності [469, арк. 2].

* Меморандум до вельмидостойного Леоніда Кравчука, Президента України, від Світового Конгресу Вільних Українців з нагоди Всесвітнього Форуму Українців 21–24 серпня 1992 року. – ПА СКУ (Канада). – Ф. 1. – 4 арк.

Закордонні українці підкреслювали: “Ми згуртувалися в цей вирішальний час історії Батьківщини, коли вона робить перші кроки на нелегкому шляху розбудови своєї державності тому, що ми не байдужі до кращої долі українського народу. Віримо, що ця настанова діаспори, її досвід, потенціал та інтегрованість з народами та державами світу є оцінювані народом та правлінням України. Тому вважаємо нашим спільним моральним обов’язком докласти усіх зусиль, щоб скріпити відбудову державної незалежності України, удосконалити її політичний та економічний устрій, забезпечити її збереження, як єдиної гарантії міжнародної стабільності і миру в світі. Ми готові єднатися в конструктивній співпраці довкола ідеї будівництва демократичної української держави з новою ринковою економічною системою [469, арк. 1]”*. Пропозиції української діаспори країн Заходу були вручені Президенту України Леоніду Кравчуку під час його зустрічі з делегацією закордонних українців в рамках I Всесвітнього форуму українців 22 серпня 1992 року.

Всесвітній Форум Українців проходив з 21 по 24 серпня 1992 року. Він став важливою подією в суспільно-політичному житті Української держави та світового українства. У роботі форуму взяли участь 1352 делегати з 36 зарубіжних країн та України: 447 – з країн Заходу, 335 – з країн СНД та 470 – з областей України [396, арк. 172].

Як свідчать документи Адміністрації Президента України Л.М.Кравчука, в ході роботи Всесвітнього Форуму Українців його учасники висловили прагнення до взаємної злагоди, консолідації зусиль для досягнення спільної мети – побудови цивілізованої демократичної Української держави [395, арк. 78].

* Меморандум до вельмидостойного Леоніда Кравчука, Президента України, від Світового Конгресу Вільних Українців з нагоди Всесвітнього Форуму Українців 21–24 серпня 1992 року. – ПА СКУ (Канада). – Ф. 1. – 4 арк.

Голова Оргкомітету Всесвітнього Форуму Українців Микола Жулинський в листі Президенту України Леоніду Кравчуку зокрема підкреслив: “Слід відзначити одностайне прагнення до підтримки ідей національного відродження, побудови незалежної демократичної Української держави, єдності в ім’я кращого майбутнього українського народу [396, арк. 173]”*

В резолюції Всесвітнього Форуму Українців зокрема зазначалося: “повністю підтримати стратегічний курс керівництва України на побудову незалежної держави [395, арк. 78]”** . Резолюція закликала: “всі політичні та громадські організації України, всіх українців східної та західної діаспори... об’єднати свої зусилля в справі побудови незалежної демократичної цивілізованої Української держави [395, арк. 78]”*** .

Важливе політичне значення мало складення повноважень і припинення діяльності ДЦ УНР в екзилі під час проведення Всесвітнього Форуму Українців [396, арк. 174]. Таким чином, офіційно припинялися будь-які претензії на державну владу з боку закордонних діаспорних установ та визнавалася ними, вперше за 70 років, легітимність української влади та незалежний державний статус України.

22 серпня 1992 року в урочистій обстановці у Маріїнському палаці керівництво ДЦ УНР в екзилі на чолі з Президентом УНР в екзилі Миколою

* Документи про проведення нарад Президента України з представниками політичних партій і громадських організацій, проведення Всесвітнього форуму українців, конференції НРУ та товариства “Україна – Росія” і ін. (статут, інформації, стенограми, листування). 21 лютого – 29 грудня 1992 р. – ЦДАВОУ. – Ф. 5233. – Оп. 1. – Спр. 19. – 215 арк.

** Документи про підготовку матеріалів до візиту Президента до США, питання делегації України на 47-й сесії ГА ООН та ін. (угода, резолюція, довідка, інформація, листування). 9 березня – 2 грудня 1992 р. – ЦДАВОУ. – Ф. 5233. – Оп. 1. – Спр. 16. – 101 арк.

*** Документи про підготовку матеріалів до візиту Президента до США, питання делегації України на 47-й сесії ГА ООН та ін. (угода, резолюція, довідка, інформація, листування). 9 березня – 2 грудня 1992 р. – ЦДАВОУ. – Ф. 5233. – Оп. 1. – Спр. 16. – 101 арк.

Плав'юком передало владні регалії УНР Президенту України Леоніду Кравчуку. На церемонії були присутні також керівники Верховної Ради України та члени уряду України [845, с. 197–198].

Серед них, зокрема, Іван Плющ, Вітольд Фокін, Анатолій Зленко, Костянтин Морозов, Дмитро Павличко, Лесь Танюк, Володимир Яворівський, Богдан Горинь, Лариса Скорик та інші. Цей акт символізував визнання з боку української діаспори легітимності органів влади незалежної України та був виявом спадковості державотворчих традицій українського народу.

Іншим важливим наслідком I Всесвітнього Форуму Українців стала певна консолідація світового українства навколо незалежної Української держави. В організаційному плані це вилилося у створення Української Всесвітньої Координаційної Ради [468, арк. 8].

УВКР була зареєстрована як міжнародна організація в Міністерстві юстиції України 3 травня 1993 року [482]. Метою створення та діяльності УВКР було сприяння зміцненню та розбудові незалежної соборної демократичної Української держави, збереження національної ідентичності й задоволення національно-культурних потреб українців в країнах поселення, а також сприяння співпраці України із закордонним українством [482].

Найвищим органом управління УВКР є Всесвітній Форум Українців, який скликається раз на чотири роки. Представництво в УВКР здійснюється за кількісним принципом: 15 осіб від України, 15 осіб від східної діаспори, 15 осіб від західної діаспори. Серед основних напрямків діяльності УВКР, потрібно відмітити: організаційно-ідеологічний, економічно-виробничий, науково-освітній, молодіжно-спортивний, культурно-мистецький, правничий [846, арк. 3].

Документи Адміністрації Президента України Л. М. Кравчука свідчать про важливе політичне значення, яке приділялося з боку органів влади незалежної України створенню Української Всесвітньої

Координаційної Ради з центром в Києві, з метою впливати через неї на процеси в середовищі української діаспори [396, арк. 174].

В 1992–2001 роках УВКР очолював популярний письменник, політичний і громадський діяч І. Ф. Драч. В 2001–2006 роках керівництво УВКР здійснював відомий політик та правозахисник М. М. Горинь, з 2006 року керівництво УВКР здійснює знаменитий поет та політичний діяч Д.В.Павличко.

Восени 1992 року в Україні була утворена Федерація товариств зв'язків із зарубіжними країнами “Україна”, яка згодом змінила назву на Товариство зв'язків з українцями за межами України “Україна – Світ” [399, арк. 3–10]. Його теж очолив Іван Драч [399, арк. 2]. Воно відразу розгорнуло активну співпрацю з українською діаспорою [399, арк. 3–20]. Товариство зв'язків з українцями за межами України “Україна – Світ” стало правонаступником Товариства культурних зв'язків з українцями за кордоном, яке активно взаємодіяло із “прогресивними” організаціями закордонних українців у 1988–1991 роках [388–391].

Необхідно підкреслити, що І. Ф. Драч в період своєї каденції одночасно очолював і Товариство “Україна – Світ” і УВКР, яке здійснювало співпрацю з українцями поза межами України ще з часів УРСР. Зважаючи на те, що основні засадничі принципи існування обох організацій були майже ідентичними, вони брали спільну участь у проведенні науково-практичних конференцій, семінарів, круглих столів із актуальних проблем розвитку світового українства, його участі в розбудові Української держави, реалізації освітніх, інформаційних та культурно-мистецьких програм, співпраці із закордонними українцями на користь України [533].

28 жовтня – 1 листопада 1992 року в Торонто відбувся VI Конгрес СФУЖО – однієї з найвпливовіших організацій української діаспори. Учасниці Конгресу звернулися до Президента України Леоніда Кравчука з листом, в якому підкреслили: “українське жіноцтво всіма силами

моральними і матеріальними підтримує всі кроки Української Держави в напрямку закріплення державності і демократизації її [396, арк. 197]”*

Підсумовуючи все вищесказане, необхідно відмітити значний внесок української діаспори країн Заходу у поширення демократії та здобуття державної незалежності України. Велике значення в боротьбі за державну незалежність України належало допомозі з боку організацій зарубіжних українців, формуванню матеріально-технічної бази національно-демократичних сил в УРСР. Зусилля закордонних українців також були спрямовані на лобювання питання про визнання державної незалежності України органами влади країн Заходу, зокрема, Канади, США, Австралії, країн Західної Європи. Важливе значення для подальшого розвитку України мало налагодження плідної співпраці між закордонними українцями та керівництвом незалежної держави.

Висновки до розділу

Необхідно відзначити, що на активізацію державотворчих зусиль української діаспори суттєво вплинуло загострення політичного протистояння між СРСР і країнами Заходу наприкінці 70-х рр. ХХ ст. Організації української діаспори використали зміну міжнародного “клімату” для розгортання масштабних антирадянських інформаційних кампаній, яскравим прикладом яких стала діяльність української діаспори щодо дослідження, висвітлення правди та вшанування пам’яті жертв Голодомору 1932–1933 рр. в Україні. Їх метою була дискредитація радянської влади, популяризація давньої та новітньої української історії і культури, а також прагнень українського народу до незалежності.

* Документи про проведення нарад Президента України з представниками політичних партій і громадських організацій, проведення Всесвітнього форуму українців, конференції НРУ та товариства “Україна – Росія” і ін. (статут, інформації, стенограми, листування). 21 лютого – 29 грудня 1992 р. – ЦДАВОУ. – Ф. 5233. – Оп. 1. – Спр. 19. – 215 арк.

Іншим важливим напрямком у боротьбі за незалежну демократичну Україну продовжувала залишатися правозахисна діяльність. Завдяки Гельсінкському процесу закордонні українці отримали можливість брати участь у міжнародних переговорах в рамках НБСЄ як представники недержавних громадських організацій або у складі офіційних делегацій країн Заходу, зокрема США і Канади. Українська діаспора отримала унікальну можливість впливати як на органи влади країн Заходу, громадянами яких вони були, так і на владу СРСР, завдяки механізмам реалізації рішень НБСЄ, у формуванні яких брали участь закордонні українці. Навряд чи діяльність Української Гельсінкської групи мала б такий ефект і міжнародний резонанс, якби не організації української діаспори, які систематично під час міжнародних конференцій НБСЄ та інших заходів інформували органи влади, мас-медіа і громадськість своїх країн про постійні порушення прав людини одним із підписантів Заключного акта Гельсінкської конференції – Радянським Союзом. Це викликало постійні міжнародні скандали, до яких після початку політики “перебудови та гласності” керівництво СРСР стало дуже чутливим.

Потрібно підкреслити, що вироблені під час міжнародних конференцій НБСЄ “гельсінкські механізми” вели до “ерозії” тоталітарної радянської системи та сприяли звільненню політв’язнів, дотриманню прав людини, зокрема свободи слова, друку, переконань, появі можливості емігрувати, контактам між українською діаспорою і опозицією в УРСР, відносно чесному проведенню виборів завдяки міжнародному спостереженню. Це поступово руйнувало монопольне становище та владу КПРС, а також “союзного центру” в Москві й посилювало опозиційний рух в УРСР.

Організації української діаспори, які володіли значними матеріальними та організаційними ресурсами, активно включилися в процес допомоги опозиційним силам в УРСР. Останні були забезпечені валютними коштами, необхідною оргтехнікою і літературою, а також, за посередництва української діаспори, отримали необхідні зв’язки в країнах Заходу. В цих

умовах завадити досягненню державної незалежності України міг лише “силовий сценарій” Москви. На цей випадок для допомоги опозиції в УРСР українською діаспорою в Канаді був створений спеціальний “Кризовий центр”. Після повалення ДКНС та прийняття Акта про державну незалежність України українська діаспора здійснила значний тиск на органи влади країн Заходу з метою визнання ними державної незалежності України та налагодження добросусідських відносин з Українською державою.

Таким чином, застосований українською діаспорою механізм національного державотворення полягав у створенні складної світової структури українських національно-державницьких об’єднань, залученні її до участі у роботі міжнародних організацій та органів влади країн Заходу і використанні технології відновлення національної державності, що включала в себе:

1. Проведення масштабних міжнародно-інформаційних кампаній з метою демонстрації світових надбань давньої української історії і культури в контексті потреби відновлення державної незалежності України та дискредитації політики органів влади СРСР щодо України.

2. Організацію активної правозахисної діяльності та використання Гельсінкського процесу з метою звільнення з тюрем і таборів представників опозиції та забезпечення їм нормальних умов політичної та професійної діяльності в УРСР завдяки механізмам НБСЄ.

3. Забезпечення ідеологічної, матеріальної та організаційної підтримки опозиції в УРСР.

4. Лобіювання визнання державної незалежності України з боку органів влади та суспільств країн Заходу.

5. Сприяння у налагодженні добросусідських відносин між незалежною Україною і зарубіжними країнами та допомогу у розбудові національної державності.

Мрії багатьох поколінь закордонних українців здійснилися в грудні 1991 р. Завдяки, у великій мірі, зусиллям української діаспори Україна нарешті стала незалежною демократичною державою.

ВИСНОВКИ

У дисертації вперше сформульовано та розроблено нову актуальну наукову проблему, що не отримала свого висвітлення в історичній літературі, а саме здійснено комплексний теоретичний та фактографічний аналіз участі української діаспори у процесі відновлення державної незалежності України в середині 40-х – на початку 90-х рр. ХХ ст.

Необхідно відзначити, що протягом другої половини ХХ – початку ХХІ ст. в Україні та за кордоном сформувався новий перспективний напрям наукових досліджень – українське діаспорознавство. Він включає в себе вивчення історії, політичних та економічних процесів, побуту, розвитку науки, освіти і культури в середовищі зарубіжних українців.

Проте, не зважаючи на численні наукові праці, присвячені історії та сучасному становищу закордонного українства, поза увагою вітчизняних і зарубіжних дослідників опинилася напружена і багатолітня діяльність української діаспори щодо відновлення державної незалежності України. Згадана наукова проблема ніколи не була предметом спеціального історичного дослідження. Цю “білу пляму” історичної науки і намагається ліквідувати автор своїм науковим дослідженням.

Важливість і потреба представленої наукової праці визначена пріоритетами державної політики щодо закордонного українства, нормативно-правовими документами центральних органів влади України, постановою Президії НАН України, а також необхідністю розвитку вітчизняної історичної науки, потребою гідного вшанування зусиль української діаспори щодо становлення незалежної демократичної України.

У представленій науковій роботі вперше доведено, що діяльність української діаспори по відновленню державної незалежності України була об’єктивним історичним явищем, зумовленим самим ходом історичного процесу та подіями у світі. Боротьба за державну незалежність України стала національною ідеєю закордонних українців та провідною метою діяльності

їхніх організацій. Уперше розроблено періодизацію діяльності української діаспори щодо відновлення державної незалежності України.

Уперше виділено і проаналізовано комплекс політичних, соціально-економічних, військових, міжнародних, ідеологічних та морально-психологічних причин, що обумовили державотворчу діяльність української діаспори. З'ясовано, що після закінчення Другої світової війни в країнах Заходу активізувалося громадсько-політичне життя української діаспори, основною метою якого стала боротьба за незалежність України. Серед причин активізації цієї діяльності потрібно відзначити наступні: продовження активної боротьби загонів ОУН і УПА проти радянської влади на території Західної України; політику органів влади СРСР щодо осіб, які під час війни перебували під окупацією, у полоні, у концтаборах, на примусових роботах у нацистській Німеччині або ж в тій чи іншій мірі співробітничали зі збройним нерадянським підпіллям; амбіції лідерів національно-визвольної боротьби як в Україні, так і в діаспорі; сприятливу політичну ситуацію у світі, зважаючи на початок "холодної війни" між країнами Заходу та СРСР; наявність вкоріненої думки серед представників української політичної еміграції, сотень тисяч українців, які перебували в таборах військовополонених у західних зонах окупації Німеччини та Австрії про те, що їх важке становище і всі, пов'язані з цим проблеми, - це наслідок відсутності власної Української держави та експансіоністської політики сусідніх країн.

Уперше висвітлено цілісну структуру національно-державницьких об'єднань української еміграції, простежено її розвиток і трансформацію, а також взаємодію між її складовими елементами – організаціями діаспори, в питаннях боротьби за українську державність. Доведено, що чисельні новостворені українські крайові, громадські, допомогові, ветеранські, молодіжні організації потрапили під ідеологічний вплив провідних зарубіжних українських партій та почали відігравати важливу роль в політичному житті української громади, активно підтримуючи ідею

відновлення державної незалежності України. Діючі в діаспорі політичні партії, громадські організації, перш за все СКВУ, УККА, КУК, СУОА, КОУГЦУ, СФУЖО та державні установи у вигляді реформованого Державного Центру УНР в екзилі стали основою закордонних українських національно-державницьких об'єднань.

Уперше зроблений висновок про вплив міжнародного становища у світі на діяльність української діаспори, яка намагалася використати світові політичні процеси в інтересах боротьби за державну незалежність України, відповідним чином формуючи структуру своїх організацій та пріоритети їх діяльності.

Уперше системно висвітлено міжнародну діяльність закордонних українських організацій, спрямовану на досягнення державної незалежності України та її наступне приєднання як повноправного члена до Об'єднаної Європи. Зроблено висновок про формування закордонними українцями системи міжнародних організацій, які об'єднували представників еміграції СРСР та держав ЦСЄ, задля спільної боротьби за державну незалежність своїх країн та консолідований вплив в цьому питанні на органи влади країн Заходу. Провідну роль в них відігравали представники української діаспори. Вони намагалися добитися розгляду питання про відновлення незалежності України, використовуючи для цього Організацію Об'єднаних Націй, інші міжнародні організації, органи влади країн Заходу. Одним з основних пріоритетів зовнішньої політики ДЦ УНР в екзилі вважався європейський напрям, зокрема вступ майбутньої незалежної України до Об'єднаної Європи. З цією метою ДЦ УНР в екзилі була розгорнута активна діяльність, насамперед в Італії, Франції, Німеччині, Великобританії, Іспанії, Бельгії, з метою залучення органів влади, політичних сил, мас-медіа та громадськості цих країн до підтримки вимог української еміграції.

Багато уваги з боку громадсько-політичних організацій зарубіжних українців було приділено налагодженню співпраці українських емігрантських об'єднань з європейськими та американськими організаціями і

політичними партіями, органами влади США, Канади, Австралії, країн Західної Європи з метою інформування їх про визвольні змагання українського народу, а також здобуття підтримки в боротьбі за державну незалежність України. Організацією постійних акцій протесту, інформаційних кампаній в мас-медіа проти “поневолення” України українська діаспора привернула увагу органів влади, політичних сил та громадськості цих країн до української проблеми.

Уперше досліджено міжнародно-інформаційну політику ДЦ УНР в екзилі та його взаємодію з Європейським рухом, Паризьким блоком, Американським комітетом визволення від більшовизму, а також радіостанцією “Свобода” та Інститутом вивчення історії та культури СРСР. Серед основних напрямків діяльності ДЦ УНР в екзилі важливе місце відводилося інформуванню представників української еміграції, а також органів влади, політичних сил, громадськості і мас-медіа країн Заходу про визвольні змагання українського народу з метою отримання підтримки в боротьбі за державну незалежність України.

Уперше висвітлено наукову, освітньо-виховну та культурну діяльність української діаспори в контексті боротьби за демократію та державну незалежність України. З’ясовано, що боротьба української діаспори за відродження державної незалежності України вимагала належного науково-інформаційного забезпечення з метою здобуття підтримки з боку органів влади, науковців та громадськості країн Заходу. Для цього ДЦ УНР в екзилі розпочав співпрацю з АКВБ та ІВІК СРСР. Над цією проблемою працювали також вчені новостворених та відновлених наукових установ української еміграції. Науковці діаспори підготували та видали іноземними мовами значну кількість дослідницьких праць, в яких висвітлювали історію України, пригноблене становище УРСР у складі СРСР, переслідування і злочини з боку Російської імперії та СРСР по відношенню до українців, нехтування їхніми правами, обґрунтовуючи тим самим потребу державної незалежності України для ліквідації пригноблення та забезпечення вільного і

демократичного розвитку українського народу. Ці праці використовувались українською діаспорою з метою переконання органів влади, політичних сил, науковців та громадськості країн Заходу щодо необхідності відновлення української державності. Необхідно відзначити, що наукові дослідження діаспорних вчених збагатили українську історичну науку, а їхня праця відчутно сприяла відродженню державної незалежності України.

Українська діаспора організувала ряд акцій у культурній площині. Вони мали за мету зміцнити становище української громади в країнах Заходу, консолідувати еміграцію, послабити асиміляційні тенденції в її середовищі та прямо чи опосередковано вплинути на органи влади західних країн для підтримки державницьких прагнень українського народу, а також на керівництво СРСР для поліпшення ситуації в галузі культури, зокрема, припинення політики русифікації. Активну участь в цих процесах відігравали Асоціація діячів української культури та Рада для справ культури СКВУ. Вони об'єднали навколо себе переважну більшість українських митців в діаспорі, сприяючи їм в їхньому творчому розвитку на користь української громади і справи боротьби за відновлення незалежної демократичної України.

Важливу роль в процесі боротьби за демократію та державну незалежність України відігравала освітньо-виховна діяльність, яка забезпечувала підготовку національно-свідомого молодого покоління зарубіжних українців, здатного заповнити кадрові прогалини внаслідок відходу від активної громадсько-політичної діяльності старшого покоління еміграції та продовжити справу боротьби за українську державність. Завдяки наполегливим зусиллям української громади країн Заходу було створено дієву систему національної освіти та виховання. Подібна діяльність сприяла зростанню національної свідомості молодого покоління еміграції, протидії асиміляції, вихованню любові до української Батьківщини, усвідомленню себе членами української громади в країнах поселення, формуванню кадрової

бази нових молодих борців за державну незалежність України та продовженню визвольних змагань українського народу.

Уперше системно висвітлено комплекс міжнародно-інформаційних кампаній і акцій закордонного українства, метою яких було добитися підтримки країнами Заходу державної незалежності України шляхом популяризації національної історії і культури та дискредитації політики органів влади СРСР щодо українського народу. Доведено, що кінець 70-х – початок 90-х рр. ХХ ст. став часом масштабних міжнародно-інформаційних кампаній української діаспори, спрямованих на захист прав людини, поширення в країнах Заходу правдивої історії України, дискредитацію радянської влади та відродження державної незалежності України. Серед них, зокрема, чільне місце займали кампанія з висвітлення правди і вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 рр. в Україні, кампанія допомоги жертвам Чорнобильської катастрофи, “Акція деколонізації СРСР”, акція “Чорної стрічки”, акція висвітлення правди про Вінницьку трагедію.

Активну участь у них брали Світовий конгрес вільних українців, Державний Центр УНР в екзилі, ІСНО, СУВФ, УДР, “Американці в обороні людських прав в Україні”, Український конгресовий комітет Америки, Українсько-американська координаційна рада, Комітет українців Канади, Союз українських організацій Австралії, Координаційний осередок українських громадських центральних установ Європи, Світова федерація українських жіночих організацій, УГКЦ, УАПЦ, УПЦ США, УГПЦ Канади, Українське євангельсько-баптистське об'єднання Північної Америки, Український народний союз, Український братський союз, “Пласт”, Спілка української молоді, Українська вільна академія наук, Наукове товариство ім. Шевченка, Українське історичне товариство, Український католицький університет, Український вільний університет, Український науковий інститут Гарвардського університету, Канадський інститут українських студій Альбертського університету та багато інших.

З 1981 р. розпочалася масштабна кампанія української діаспори щодо дослідження і висвітлення правди про Голодомор-геноцид українського народу 1932–1933 рр. Вона мала на меті, поряд із вшануванням жертв цієї величезної трагедії українського народу, дискредитувати органи влади СРСР та продемонструвати міжнародній громадськості “злочинний характер радянської влади”, “постійні та жорстокі переслідування українського народу” і, відповідно, потребу створення незалежної Української держави, як єдину можливість зарадити повторенню подібного злочину у майбутньому.

Уперше висвітлено масштабну правозахисну діяльність української діаспори та доведене її визначальне значення в процесі боротьби української діаспори за демократію і державну незалежність України. Українська діаспора країн Заходу вела активну боротьбу за права людини і національне самовизначення української нації в УРСР. Українські правозахисні організації в країнах Заходу здійснили відчутний тиск на органи влади, громадськість та мас-медіа США, Канади і країн Західної Європи під час розвитку Гельсінкського процесу з метою здобути їх підтримку та порушити питання дотримання прав людини в Україні під час переговорів з СРСР наприкінці 70-х – на початку 90-х рр. ХХ ст.

Уперше простежено вплив закордонної української громади на хід і результативність Гельсінкського процесу. Доведено, що боротьба української діаспори за демократію в Україні суттєво вплинула на державотворчий процес. Уперше зроблено висновок, що завдяки Гельсінкському процесу закордонні українці справили вплив на міжнародні організації й органи влади країн Заходу і СРСР в питаннях забезпечення демократії в Україні, а також згодом завдяки “Гельсінкському механізму” змогли активно впливати на підтримку опозиції в СРСР. Необхідно відзначити, що правозахисна діяльність закордонних українців вела до поступової “ерозії” радянської системи. Під час більшості суттєвих міжнародних заходів порушувалося питання недотримання органами влади СРСР взятих на себе зобов’язань згідно з підписаним керівниками цієї країни Заключним актом Гельсінкської

конференції. Це псувало міжнародний імідж Радянського Союзу та його лідерів.

Привабливість комуністичного шляху розвитку, який СРСР пропагував у багатьох інформаційних кампаніях, розрахованих передусім на Захід і країни третього світу, нівелювалася повідомленнями закордонних українців про відверте нехтування тоталітарним режимом правами людини, наявність політв'язнів, відсутність свободи віросповідання та насильницьке насадження в Радянському Союзі атеїстичного світогляду. Тим більше, що інформація, надана українською діаспорою, оприлюднювалася досить часто високопосадовцями країн Заходу, зокрема, першими особами США і Канади.

Звичайно, все це було важливим елементом “холодної війни”, яку закордонні українці завдяки своїм зусиллям обернули на користь національного державотворення. Необхідно підкреслити, що закордонні українці стали тим “рупором”, який підняв на міжнародному рівні проблему недотримання прав людини в УРСР. Це відчутно сприяло становленню демократії та досягненню державної незалежності України.

Дії української діаспори увінчалися успіхом, про що свідчила реакція міжнародної спільноти та її тиск на органи влади СРСР для позитивного вирішення питань, які порушували зарубіжні українці під час міжнародних конференцій НБСЄ. МЗС, дипломатичні представництва при ООН, правозахисні організації та мас-медіа західних країн постійно актуалізували проблему порушення прав людини в СРСР, прямо чи опосередковано здійснюючи тиск на органи влади Радянського Союзу з метою її вирішення. Це дало свої результати. Політика СРСР в галузі дотримання прав людини зазнала суттєвих змін. Радянський Союз, як активний учасник Гельсінкського процесу, почав виконувати взяті на себе зобов'язання у гуманітарній сфері. Наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. ХХ ст. були звільнені останні політв'язні. Зокрема, у 1988 р. завдяки особистому втручанням Президента США Рональда Рейгана та наполегливим зусиллям української громади в світі, органи влади СРСР звільнили Левка Лук'яненка та Юрія Шухевича. У

листопаді 1990 р. був випущений на свободу останній український політв'язень Богдан Климчак. У 1989–1990 роках в УРСР були легалізовані УГКЦ і УАПЦ та отримало реальне законодавче забезпечення право на свободу віросповідання. Реальним результатом стали законодавчі зміни в СРСР, припинення порушення прав людини та релігійної свободи в УРСР, звільнення ряду ув'язнених українців, започаткування самостійної участі України як незалежної держави у Гельсінкському процесі на початку 90-х рр. XX ст.

Уперше простежено співпрацю української діаспори країн Заходу та опозиційного руху в УРСР, комплексно висвітлено міжнародну, фінансову, матеріально-технічну підтримку організаціями української діаспори процесу державотворення в Україні. Фінансова, організаційна та ідеологічно-інформаційна підтримка закордонними українцями зумовила швидку розбудову та активну діяльність національно-демократичних сил в Україні, насамперед Народного руху України, УГС, згодом Української республіканської партії, успішному проведенню референдуму про державну незалежність України 1 грудня 1991 р. Їх тиск на органи влади США, Канади, країн Західної Європи й Австралії у великій мірі сприяв зміні позиції та швидкому визнанню цими країнами державної незалежності України.

У 1992 р. Надзвичайна сесія УНРади 10-го скликання прийняла рішення про передачу повноважень ДЦ УНР в екзилі органам влади незалежної України. Це відбулося 24 серпня 1992 р. в Маріїнському палаці. Останній Президент УНР в екзилі Микола Плав'юк передав владні регалії УНР Президенту України Леоніду Кравчуку. Державний Центр УНР в екзилі припинив своє існування. Це свідчило про визнання закордонними українцями легітимності нового українського керівництва та незалежної Української держави і мало символізувати нерозривну, більш, ніж тисячолітню, державотворчу традицію українського народу та фактично стало об'єднанням державотворчих традицій УНР та УРСР в новій

незалежній демократичній Україні. Так завершилася напружена багаторічна діяльність української діаспори щодо відновлення державної незалежності України.

Рекомендації за наслідками дослідження:

1. Рекомендувати Верховній Раді України підтримати державотворчі прагнення української діаспори та виступити з законодавчою ініціативою щодо надання права закордонним українцям обирати до Верховної Ради України трьох представників зарубіжної української громади (по одній особі від: 1) Північної і Південної Америки, Австралії і Нової Зеландії; 2) країн СНД; 3) країн Євросоюзу).

2. Рекомендувати Кабінету Міністрів України підтримати державотворчі прагнення закордонного українства та реформувати урядову структуру, запровадивши у складі уряду посаду віце-прем'єр-міністра з питань співпраці з українською діаспорою, а також посилити фінансову підтримку закордонних українських громад шляхом виділення в повному обсязі коштів, передбачених на реалізацію Державної програми співпраці із закордонними українцями на період до 2010 р., затвердженої Кабінетом Міністрів України (постанова № 1034 від 26 липня 2006 р.).

3. Рекомендувати Верховній Раді України, за наслідками проведених у 2009 р. парламентських слухань із питань стану розвитку закордонного українства та перспектив його співпраці з Українською державою, розробити законодавчі механізми з метою активного залучення української діаспори до діяльності щодо створення позитивного міжнародного іміджу України та лобіювання її національних інтересів, зокрема, європейської та євроатлантичної інтеграції.

4. Рекомендувати Верховній Раді України виступити із законодавчою ініціативою щодо внесення змін до Закону України “Про вищу освіту”, передбачивши право представників української діаспори на безкоштовне здобуття освіти у вищих навчальних закладах України (згідно з встановленими урядом квотами).

5. Рекомендувати Верховній Раді України посилити кримінальну відповідальність за торгівлю людьми, секс-експлуатацію українських жінок і дітей за кордоном, звернути увагу керівництва МВС України на пріоритетність і потребу нещадної боротьби з цими ганебними явищами.

6. Рекомендувати МЗС України звернути увагу на потребу захисту прав українських національних меншин у Російській Федерації та Польщі, де вони постійно порушуються, а також необхідність укладання міжнародних угод про взаємне працевлаштування громадян із США, Канадою, Австралією та, особливо, Італією, де це питання стоїть найбільш жорстко.

7. Рекомендувати Президентові України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України та іншим центральним і місцевим органам влади під час визначення нагород за досягнення перед народом України в обов'язковому порядку враховувати діяльність щодо налагодження плідної співпраці між організаціями української діаспори й України, досягнення у сфері державно-політичного і національно-культурного розвитку світового українства, наполегливу працю вітчизняних науковців у напрямку дослідження історичних та сучасних процесів у середовищі зарубіжних українців.

8. Рекомендувати Президії Національної академії наук України, Інституту історії України НАН України приділити підвищену увагу дослідженню та висвітленню історії зарубіжних українців, зокрема їх зусиль, спрямованих на становлення та розбудову незалежної демократичної України. Рекомендувати Президії Національної академії наук України створити академічний Інститут дослідження світового українства, Інституту історії України НАН України створити у системі інституту відділ дослідження історії української діаспори.

9. Рекомендувати Міністерству освіти і науки України включити в програми з історії вищих і загальноосвітніх навчальних закладів докладне вивчення історії зарубіжних українців, зокрема їх зусиль, спрямованих на відродження та розбудову української державності.

10. Рекомендувати Державному фонду фундаментальних досліджень забезпечити проведення конкурсів науково-дослідних проектів, тематично присвячених історії та сучасному становищу зарубіжних українців, в рамках гранту Президента України для молодих вчених підтримувати проекти, метою яких є вивчення процесів у середовищі закордонних українців, висвітлення боротьби української діаспори за демократію і незалежність України, їх участі у висвітленні правди та вшануванні пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 рр. в Україні.

11. Рекомендувати Комітету з Державних премій України в галузі науки і техніки під час розгляду наукових праць, висунутих на здобуття Державної премії України в галузі науки і техніки та Премії Президента України для молодих вчених, підтримувати наукові роботи, присвячені дослідженню історії та сучасного становища української діаспори у світі.

12. Рекомендувати Міністерству у справах сім'ї, молоді та спорту розробити систему молодіжних заходів за участю молоді української діаспори, підтримувати проекти, висунуті на здобуття гранту Президента України для обдарованої молоді, метою яких є налагодження плідної співпраці між молодіжними організаціями діаспори й України, дослідження історичних та сучасних процесів у середовищі зарубіжних українців.

Представлена наукова праця відкриває перспективи для проведення системного історичного дослідження ролі української діаспори в процесі розбудови незалежної демократичної України на початку 90-х рр. ХХ – в першому десятилітті ХХІ ст.

Оцінюючи роль і місце діяльності української діаспори країн Заходу щодо становлення незалежної демократичної України, необхідно відзначити вагомий внесок, який здійснила українська громада країн Заходу у процес державотворення в Україні. Утвердження демократії та здобуття державної незалежності України стало провідною метою діяльності організацій української діаспори в країнах Заходу в середині 40-х – на початку 90-х рр. ХХ ст. Активна і наполеглива державотворча діяльність закордонного

українства у великій мірі сприяла відновленню державної незалежності України, поширенню на її теренах загальноєвропейських демократичних цінностей та, врешті, зумовила її поступове перетворення на повноцінну учасницю європейського цивілізаційного простору ХХІ ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України “Про правовий статус закордонних українців”// Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2004. – № 25. – С. 343.
2. Державна програма “Українська діаспора на період до 2000 року” : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 січня 1996 р. №119 // Етнополітика в Україні : документи та матеріали. – К.: Фенікс, 1998. – С. 266.
3. Національна програма “Закордонне українство” на період до 2005 року. Затверджена Указом Президента України від 24 верес. 2001 р. № 892/2001. – К., 2001.
4. Державна програма співпраці із закордонними українцями на період до 2010 року // Матеріали IV Всесвітнього форуму українців, 18–20 серп. 2006 р. – К. , 2006. – 40 с.
5. Указ Президента України від 13 жовтня 2006 року № 875/2006 “Про Національну концепцію співпраці із закордонними українцями” [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=875%2F2006>.
6. Конституція України : Прийнята на п’ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. – К. : Преса України, 1997. – 36 с.
7. Постанова Президії Академії наук України від 16 березня 1994 року №15-397к “Проблеми вивчення української діаспори в установах АН України” // Українська діаспора. – 1994. – Чис. 5. – С. 111–112.
8. Смолій В. А. Передмова до монографії Недужка Ю. В. “Державний центр Української Народної Республіки в екзилі (друга половина 40-х – 50-ті роки ХХ ст.). – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2007.”. – С. 5–7.
9. Hunchak, N. J. Canadians of Ukrainian Origin: Population / N. J., Hunchak. –Winnipeg : Ukrainian Canadian Committee, 1945. – 150 p.

10. Yuzyk, P. The History of the Ukrainian Greek Catholic (Uniate) Church in Canada / Paul, Yuzyk. Master's thesis, University of Saskatchewan, 1948. – 120 p.
11. Рудницький Я. Канадійські географічні назви українського походження / Ярослав Рудницький. – Вінніпег, 1948. – 70 с.
12. Білецький Л. Українські піонери в Канаді 1891–1951 / Леонід Білецький. – Вінніпег, КУК, 1951. – 167 с.
13. Kay-Kysilevsky, V. J. Slavic Groups in Canada / V. J., Kay-Kysilevsky. – Slavistica № 12. – Winnipeg : Ukrainian Free Academy of Sciences, 1951. – 65 p.
14. Yuzyk, P. The Ukrainians in Manitoba : A Social History / Paul, Yuzyk. – Toronto: University of Toronto Press, 1953. – 187 p.
15. Мірчук П. Українська визвольна справа і українська еміграція / Петро Мірчук. – ЛВУ, Торонто – Канада, 1954. – 54 с.
16. Книш І. На службі рідного народу / Ірена Книш. – Вінніпег, 1957. – 70 с.
17. Тесля І. Розселення українців у Канаді / Іван Тесля // Альманах Золотого Ювілею Українського Задопомогового Братства св. Миколая в Канаді 1905–1955. – Вінніпег, 1957. – 29 с.
18. Skvarok, J. J. The Ukrainian Settlers in Canada and Their Schools / J. J., Skvarok. – Edmonton : Basilian Press, 1958. – 189 p.
19. Кравчук П. П'ятдесят років служіння народу / Петро Кравчук. – Торонто, 1957.
20. Кравчук П. Поети Канади / Петро Кравчук. – К. , 1958.
21. Woycenko, O. Canada's Cultural Heritage: Ukrainian Contribution / Olga, Woycenko. – Winnipeg: UVAN, 1964. – 156 p.
22. Gregorovich, J. A Ukrainian Canadian in Parliament: Memoirs of Michael Luchkovich / John, Gregorovich. – Toronto : Ukrainian Canadian Research Foundation, 1965. – 80 p.

23. Darcovich, W. Ukrainians in Canada : The Struggle to Retain Their Identity / William, Darcovich. – 1967. – 120 p.
24. Назарук О. Перший Світовий Конгрес Українців / Осип Назарук. – Вінніпег – Нью-Йорк – Лондон, 1969. – 76 с.
25. Marunchak, M. H. The Ukrainian Canadians: A History / M. H., Marunchak. – Winnipeg : UVAN, 1970. – 360 p.
26. Kuropas, M. The Ukrainians in America / M., Kuropas. – Minneapolis : Lerner Publ. Co., 1972. – 86 p.
27. Лупул М. Українці в Канаді : історичний досвід та перспективи / М. Лупул // Українці в американському і канадському суспільствах : соціологічний збірник. – Джерсі -Сіті, 1976. – С. 17–123.
28. Українці в Австралії : матеріали до історії поселення українців в Австралії. – Накладом Союзу Українських Організацій Австралії (СУОА). Мельборн – Австралія, 1966. – 862 с.
29. Ткач В. Східна політика генерала де Голля / В. Ткач // Свобода. – 1968. – 29–30 трав.
30. Ткач В. Перемога генерала де Голля / В. Ткач // Свобода. – 1968. – 27 черв.
31. Ткач В. Нове “наближення” поміж Францією і СРСР / В. Ткач // Свобода. – 1969. – 25 січ.
32. Ткач В. Франція без де Голля / В. Ткач // Свобода. – 1969. – 7 трав.
33. Ткач В. Проблеми французької політики? / В. Ткач // Свобода. – 1969. – 2 лип.
34. Ткач В. Кілька слів про де Голля / В. Ткач // Свобода. – 1970. – 19 листоп.
35. Ткач В. Два аспекти німецької східної політики / В. Ткач // Свобода. – 1970. – 7–10 листоп.
36. Ткач В. Успіхи Брежнева в Бонні / В. Ткач // Свобода. – 1973. – 6 черв.

37. Ткач В. Європа поміж Америкою і СРСР / В. Ткач // Свобода. – 1970. – 11 лип.
38. Ткач В. Одра–Нісса і українські інтереси / В. Ткач // Свобода. – 1970. – 11 лют.
39. Ткач В. Сучасна Німеччина і українська справа / В. Ткач // Свобода. – 1968. – 23 берез.
40. Ткач В. “Реалітети” в чужих і в нас / В. Ткач // Свобода. – 1970. – 30 квіт. – 1 трав.
41. Ткач В. По Україні – Чехо-Словаччина і Польща / В. Ткач // Свобода. – 1968. – 20 берез.
42. Ткач В. Перемога “націонал-комунізму” в Чехо-Словаччині / В.Ткач // Свобода. – 1968. – 17–18 квіт.
43. Ткач В. Москва... не вірить / В. Ткач // Свобода. – 1968. – 26 лип.
44. Ткач В. Капітуляція Чехо-Словаччини? / В. Ткач // Свобода. – 1968. – 10 серп.
45. Ткач В. Окупація Чехо-Словаччини і її наслідки / В. Ткач // Свобода. – 1968. – 19 жовт.
46. Ткач В. Ян Палах і постріл у Москві / В. Ткач // Свобода. – 1969. – 1 лют.
47. Ткач В. Спротив у Чехо-Словаччині / В. Ткач // Свобода. – 1969. – 12 лип.
48. Ткач В. Коли прийде черга на Гусака? / В. Ткач // Свобода. – 1969. – 31 жовт.
49. Ткач В. Кінець Черніка і надії на “лібералізацію” в УРСР / В.Ткач // Свобода. – 1970. – 5 лют.
50. Ткач В. Родезія, Чехо-Словаччина, Бангладеш / В. Ткач // Свобода. – 1972. – 7 верес.
51. Ткач В. Непокірні Румунія / В. Ткач // Свобода. – 1970. – 26 берез.
52. Ткач В. Ніксон і поневолені народи / В. Ткач // Свобода. – 1969. – 14 серп.

53. Ткач В. “Чистка” в Румунії / В. Ткач // Свобода. – 1972. – 29 квіт.
54. Ткач В. Комуністичний конгрес і спротив сателітів / В. Ткач // Свобода. – 1969. – 5 черв.
55. Ткач В. Балкани, Китай, СРСР / В. Ткач // Свобода. – 1971. – 1 жовт.
56. Ткач В. Тіто в Києві / В. Ткач // Свобода. – 1973. – 30 листоп.
57. Ткач В. Комуністична агентура в Європі / В. Ткач // Свобода. – 1968. – 16 трав.
58. Ткач В. Чи можливі революції в комуністичних країнах? / В. Ткач // Свобода. – 1970. – 23 груд.
59. Ткач В. Зміни в Польщі / В. Ткач // Свобода. – 1970. – 29 груд.
60. Лівницький М. Відносини Захід – Схід і проблеми поневолених Москвою націй / Микола Лівницький. – Мюнхен : Українське інформаційне бюро, 1975. – 404 с.
61. Лівницький М. Перспективи української визвольної політики. Українська Народна Республіка – дороговказ на майбутнє / Микола Лівницький. – Нью-Йорк, 1965. – 48 с.
62. Лівницький М. Вимушена відповідь / Микола Лівницький. – Neu-Ulm/ Donau : “Ukrainiski Wisti”, 1960. – 32 с.
63. Lyznycky, G. Persecution and Destruction of the Ukrainian Church by the Russian Bolsheviks / G., Lyznycky. – New York, 1960.
64. Horak, S. Poland and her Nation Minorities, 1919–1939 / S, Horak. – Southern Illinois University Press, 1961.
65. Mirchuk, P. The Ukrainian Insurgent Army / P., Mirchuk. – New York, 1963.
66. Polonska-Vasylenko, N. Ukraine Rus’ and Western Europe in the Xth–XIIIth Centuries / N., Polonska-Vasylenko. – London, 1964.
67. Mackiw, T. Prince Mazepa, Hetman of Ukraine, in Contemporary English Publication / Theodore, Mackiw. – New York, 1967.

68. Polonska-Vasylenko, N. Two Conceptions of the History of Ukraine and Russia / N., Polonska-Vasylenko. – London, 1968.
69. Pritsak, O. The Origin of Russ / O., Pritsak. – Harvard University Press, 1975.
70. Savchuk, K. The Ukraine in the United Nation Organization – A Study in Soviet Foreign Policy, 1944–1950 / K., Savchuk. – Columbia University Press, 1975.
71. Hunczak, T. The Ukrainian Revolution / T., Hunczak. – Harvard University Press, 1977.
72. Potichny, P. Poland and Ukraine: Past and Present / P., Potichny. – Toronto, 1980.
73. Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по Другій світовій війні. Т. 1 Роки 1945–1951 / Володимир Маруняк. – Мюнхен : Академічне видавництво д-ра Петра Белея, 1985 – 429 с.
74. Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по Другій світовій війні. Т. 2 Роки 1952–1975 / Володимир Маруняк. – К. : Вид-во Олени Теліги, 1998. – 126 с.
75. Kuropas, M. The Ukrainian Americans Roots and Aspirations 1884–1954 / M., Kuropas. – Toronto – Buffalo – London, 1991. – 290 p.
76. Нарис історії Конгресу Українців Канади в Торонто / [ред. В.Дідюк]. – Канада – Онтаріо – Торонто, 1991. – 589 с.
77. Камінський Анатоль. Край, еміграція і міжнародні закуліси. З передмовою Дарії Ребет / Анатоль Каменський / Видання Політичної Ради ОУНз. Накладом Краєвої ПР ОУНз у Великобританії, Бібліотека імені О.Ольжича. – Манчестер – Мюнхен – Нью-Йорк, 1982. – 264 с.
78. Камінський Анатоль. Від насильної до мирної революції. З передмовою Мирослава Прокопа / Анатоль Каменський. Видання Політичної Ради Організації Українських Націоналістів за кордоном (ОУНз) – Нью-Йорк – Лондон – Сідней, 1996. – 143 с.

79. Боровик М. Століття українського поселення в Канаді (1891–1991) / Михайло Боровик. – Українська Могілянсько-Мазепинська Академія Наук (УММАН). – Монреаль – Оттава – Канада, 1991. – 485 с.
80. Маркус В. Українські політичні партії на еміграції в 1945–1955 роках / В. Маркус // Сучасність. – Мюнхен. – 1984. – Ч. 10. – С. 64–70.
81. Рудницький Яр. ДЦ УНР в екзилі між 1941 і 1991/2 роками / Яр. Рудницький. – Оттава, 1994. – 96 с.
82. Рудницький Я. Ще раз про екзильний уряд. (До статті В. Маркуся в “Сучасності”, 1986, ч. 12) / Я. Рудницький // Сучасність. – 1987. – Ч. 6 – С.123–126.
83. Маркус В. Екзильний уряд Української Народної Республіки в міжвоєнний період (1921–1939) : міжнародно-правова та порівняльна аналіза / В. Маркус // Сучасність. – 1986. – Ч. 12. – С. 70–84.
84. Городиський З. Українська Національна Рада. Історичний нарис / Зенон Городиський. – К. : Видавничий дім “КМ Academia”, 1993. – 98 с.
85. Паньківський К. Від комітету до Державного Центру / Кость Паньківський. – Нью-Йорк – Торонто, 1968. – 287 с.
86. Плав'юк М. Роль Державного Центру Української Народної Республіки в екзилі у відродженні української державності / Микола Плав'юк // У майбутнє – в ім'я України! : матеріали III Всесвітнього форуму українців, 18–20 серп. 2001 р. / редкол. М. Дробноход (голова) та ін. – К., 2001. – С. 307–309.
87. Прокоп М. Меморіал УНР і УГВР на мировій конференції в Парижі / Мирослав Прокоп // Сучасність. – 1987. – Ч. 10. – С. 74–93.
88. Енциклопедія українознавства : в 10 т. – Париж – Нью-Йорк, 1955–1984.
89. Encyclopedia of Ukraine. Vol. 1–5. Edited by W. Kubiyovich. – Toronto – Buffalo – London, 1985–1993.

90. Енциклопедія української діаспори. Т. 4. Австралія – Азія – Африка / [під ред. В. Маркуся]. – Київ – Нью-Йорк – Чикаго – Мельбурн, 1995. – 250 с.
91. A Thousand Years of Christianity in Ukraine. An Encyclopedic Chronology. – Compiled and Edited by Osyp Zinkevich and Andrew Sorokowski. – Smoloskyp Publishers and the National Committee to Commemorate the Millenium of Cristianity in Ukraine. – New York – Baltimore – Toronto, 1988. – 312 p.
92. Тисячоліття християнства в Україні. Уроцистості 1988 року. – Нью-Йорк, 1992. – 521 с.
93. Hvat, I. The Catacomb Ukrainian Catholic Church and Pope John Paul II / Ivan, Hvat. – Ukrainian Studies Fund Harvard University, Cambridge, Massachusets, 1984. – 45 p.
94. Sysyn, E. F. The Ukrainian Ortodox question in the USSR / E. Frank, Sysyn. Ukrainian Studies Fund Harvard University, Cambridge, Massachusets, 1987. – 36 p.
95. Vociurkiw, B. R. Historische Perspektive Der Sowjetischen religionspolitik in der Ukraine / Bohdan R., Vociurkiw. – Bern – Zurich, 1986. – 43 p.
96. Ortynskyj, J. Das Millenium des Christentums in der Ukraine 988–1988 / Johannes, Ortynskyj. – Munchen – Rom – Freiburg, 1988. – 70 s.
97. Жуковський А. Підсумки відзначення тисячолітнього ювілею хрещення Руси-України / Аркадій Жуковський // УІЖ. – 1993 – № 1. – С. 41–52.
98. Янів В. Нарис співдії НТШ та УВУ в екзилі / Володимир Янів // Матеріали Міжнародної наукової конференції [“Від Наукового товариства ім. Т.Шевченка до Українського Вільного Університету”] (Пряшів – Свидник, 12–15 черв. 1991 р.). – С. 179–199.
99. The Ukrainian Heritage in America. – New York, 1991. – 690 p.

100. Bazarko, I. and Bilinsky, I. The Establishment and Activities of the Ukrainian Congress Committee of America / Ivan, Bazarko and Ignatius, Bilinsky // The Ukrainian Heritage in America. – New York, 1991. – P. 23–71.
101. Skotzko, E. Ukrainian Revolutionary Movement and ODWU, its American Auxiliary / Eugene, Skotzko // The Ukrainian Heritage in America. – New York, 1991. – P. 454–467.
102. Poltava, L. Organization for the Defense of Four Freedoms for Ukraine / Leonid, Poltava // The Ukrainian Heritage in America. – New York, 1991. – P. 469–475.
103. Poltava, L. Ukrainian Cultural Association / Leonid, Poltava // The Ukrainian Heritage in America. – New York, 1991. – P. 165–168.
104. Kalynyk, O. Society for Ukraine's Liberation / Oleksa, Kalynyk // The Ukrainian Heritage in America. – New York, 1991. – P. 476–480.
105. Boyar, M. H. The Ukrainian Hetman Movement in America / Michael H., Boyar // The Ukrainian Heritage in America. – New York, 1991. – P. 447–453.;
106. Duplak, M. Organization for the Defense of Lemkivshchyna in America / Marie, Duplak // The Ukrainian Heritage in America. – New York, 1991. – P. 504–507.
107. Hallick, S. P. Ukrainians in American Politics / Stephen P., Hallick // The Ukrainian Heritage in America. – New York, 1991. – P. 508–522.
108. Kmit, A. A Tribute to Ukrainian American Women / Ann, Kmit // The Ukrainian Heritage in America. – New York, 1991. – P. 519–522.
109. Rak, D. Ukrainian Women's Movement in the United States / Dora, Rak // The Ukrainian Heritage in America. – New York, 1991. – P. 523–532.
110. Riznyk, P. The Ukrainian Gold Cross / Pauline, Riznyk // The Ukrainian Heritage in America. – New York, 1991. – P. 541–548.
111. Kuzmowycz, O. The Story of Plast in America / Olha, Kuzmowycz // The Ukrainian Heritage in America. – New York, 1991. – P. 549–556.

112. Shmigel, M. Ukrainian American Youth Association (SUMA) / Myroslav, Shmigel // *The Ukrainian Heritage in America*. – New York, 1991. – P. 557–567.
113. Dlaboha, I. Ukrainian Students in the United States: Doing Their Bit for Ukraine's Independence / Ihor, Dlaboha // *The Ukrainian Heritage in America*. – New York, 1991. – P. 571–577.
114. Sivulich, S. The Ukrainian Orthodox League of the U.S.A. – Its Contributions to the American Community / Stephen, Sivulich // *The Ukrainian Heritage in America*. – New York, 1991. – P. 568–570.
115. Sydor-Chartorysky, B. and Procyk, D. Women's Association for the Defense of Four Freedoms for Ukraine / Bohdanna, Sydor-Chartorysky and Dasha, Procyk // *The Ukrainian Heritage in America*. – New York, 1991. – P. 533–540.
116. Chirovsky, N. L. Contributions of the Shevchenko Scientific Society to American Scholarship / Nicholas L., Chirovsky // *The Ukrainian Heritage in America*. – New York, 1991. – P. 149–160.
117. Omelchenko, W. The Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S. / William, Omelchenko // *The Ukrainian Heritage in America*. – New York, 1991. – P. 161–164.
118. Sokolyszyn, A. Ukrainica in English / Alexander, Sokolyszyn // *The Ukrainian Heritage in America*. – New York, 1991. – P. 169–176.
119. Horak, S. M. Ucrainica in American Education and Scholarship: An Appraisal and Critical Review, 1945–1977 / Stephan M., Horak // *The Ukrainian Heritage in America*. – New York, 1991. – P. 177–189.
120. Pazuniak, N. An Overview of Ukrainian Studies in American Institutions of Higher Learning / Natalia, Pazuniak // *The Ukrainian Heritage in America*. – New York, 1991. – P. 192–194.
121. Kysileska-Tkacz, A. Schools of Ukrainian Studies in the U. S. / Alexandra, Kysileska-Tkacz // *The Ukrainian Heritage in America*. – New York, 1991. – P. 333–337.

122. Luzhnycky, A. Ukrainian Catholic Educational Institutions in the U.S.A. / Alexander, Luzhnycky // The Ukrainian Heritage in America. – New York, 1991. – P. 338–340.
123. Melnyk, M. Ukrainian American Association of University Professors / Myroslav, Melnyk // The Ukrainian Heritage in America. – New York, 1991. – P. 608–610.
124. Luchkiw, V. Ukrainian Free University Foundation / Vasyl, Luchkiw // The Ukrainian Heritage in America. – New York, 1991. – P. 341–343.
125. Dombrovsky, O. The Ukrainian Historical Association is Twenty-Five Years Old / Oleksander, Dombrovsky // The Ukrainian Heritage in America. – New York, 1991. – P. 603–607.
126. Ukraine and Ukrainians Throughout the World. Ed. by Ann Lencyk Pawliczko. – Toronto : Toronto Univ. Press, 1994. – 507 p.
127. Українці в Австралії. Том 2. – Мельбурн, 1998. – 1104 с.
128. Лаврівський Л. Зовнішні зв'язки українців в Австралії / Любомир Лаврівський // Українці в Австралії. Том 2. – Мельбурн, 1998. – С. 178–199.
129. Лаврівський Л. Українці та австралійська мідія / Любомир Лаврівський // Українці в Австралії. Том 2. – Мельбурн, 1998. – С. 200–231.
130. Болюх М. Комітет Допомоги Україні / Мирослав Болюх // Українці в Австралії. Том 2. – Мельбурн, 1998. – С. 291–302.
131. Семків С. Комітет Оборони Прав Людини в Україні (Сідней) / Стефан Семків // Українці в Австралії. Том 2. – Мельбурн, 1998. – С. 416–417.
132. Цап О. Пошук за новітніми методами в системі навчання та освіти в Канаді / Орест Цап // Український вимір : міжнародний збірник інформаційних, освітніх, наукових, методичних статей і матеріалів з України та діаспори. – Ч. 4. – Кн. 2. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2005. – С. 98–109.
133. Сотник Н. Вивчення української мови в Москві / Наталя Сотник // Український вимір : міжнародний збірник інформаційних, освітніх,

наукових, методичних статей і матеріалів з України та діаспори. – Ч. 4. – Кн. 2. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2005. – С. 126–130.

134. Костантюк І. Внутрішня та зовнішня мотивація студентів, які вивчають українську мову як іноземну в університеті Манітоли / Ірина Костантюк // Український вимір : міжнародний збірник інформаційних, освітніх, наукових, методичних статей і матеріалів з України та діаспори. – Ч. 4. – Кн. 2. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2005. – С. 203–209.

135. Винницька О. А. Роль Світового Конгресу Українців у розвитку середньої освіти в Україні / Оксана Винницька // Збірник доповідей Першої міжнародної наукової конференції [«Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті»], (Львів, 8–10 березня 2006 р.). – Львів : Сполом, 2006. – С. 305–311.

136. Жеребецький Ю. Освітні зв'язки Канади з Україною / Юрій Жеребецький // Збірник доповідей Першої міжнародної наукової конференції [«Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті»], (Львів, 8–10 березня 2006 р.). – Львів : Сполом, 2006. – С. 311–329.

137. Винар Л. Дослідження української наукової діаспори: вибрані проблеми / Любомир Винар // Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : Історичні науки. Вип. 5 : матеріали Першої міжнародної наукової конференції [«Українська діаспора : проблеми дослідження»] / відп. ред. : І. Пасічник, Л. Винар ; ред. А. Атаманенко. – Острог – Торонто – Нью-Йорк: Національний університет «Острозька академія», Світова Наукова Рада Світового Конгресу Українців, Українське Історичне Товариство, 2005. – С. 21–30.

138. Винар Л. Світова наукова рада при СКУ : 1998–2005: (огляд діяльності) / Любомир Винар // Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : Історичні науки. Вип. 5 : матеріали Першої міжнародної наукової конференції [«Українська діаспора : проблеми дослідження»] / відп. ред. : І. Пасічник, Л. Винар ; ред. А. Атаманенко. –

Острог – Торонто – Нью-Йорк : Національний університет «Острозька академія», Світова Наукова Рада Світового Конгресу Українців, Українське Історичне Товариство, 2005. – С. 108–120.

139. Когут З. Е. Канадський інститут українських студій : плани на майбутнє / З. Е. Когут // Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : Історичні науки. – Вип. 5 : матеріали Першої міжнародної наукової конференції [«Українська діаспора : проблеми дослідження»] / відп. ред. : І. Пасічник, Л. Винар ; ред. А. Атаманенко. – Острог – Торонто – Нью-Йорк : Національний університет «Острозька академія», Світова Наукова Рада Світового Конгресу Українців, Українське Історичне Товариство, 2005. – С. 65–70.

140. Когут З. Е. Діаспора та відродження українознавства на Сході України : роль програми ім. Ковальських при Канадському інституті українських студій / З. Е. Когут // Друга Міжнародна науково-практична конференція [«Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті. Українська діаспора у світовій цивілізації»], (Львів, 18–20 червня 2008 р.) : тези доповідей. – Львів, 2008. – С. 123–124.

141. Сисин Ф. Науково-публіцистична література української діаспори з проблем голодомору / Ф. Сисин // Голод 1932–1933 років в Україні: причини та наслідки. – К. : Наукова думка, 2003. – С. 148–164.

142. Єренюк Р. Українська церковна преса в Канаді і Голодомор та Геноцид 1932-33 / Роман Єренюк // Український вимір : міжнародний збірник інформаційних, освітніх, наукових, методичних статей і матеріалів з України та діаспори. У 3 т. – Т. 1. – Чернігів : ЧДПУ імені Т. Г. Шевченка, 2009. – С. 3–16.

143. Розумний Я. Українська Вільна Академія Наук у Канаді: резюме / Я. Розумний // Український вимір : міжнародний збірник інформаційних, освітніх, наукових, методичних статей і матеріалів з України та діаспори. – Ч. 4. – Кн. 1. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2005. – С. 71–79.

144. Pelensky, A. Project Outline / Adria Pelensky // Друга Міжнародна науково-практична конференція [«Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті. Українська діаспора у світовій цивілізації»], (Львів, 18–20 червня 2008 р.) : тези доповідей. – Львів, 2008. – С. 254–255.

145. Petryshyn, R. The Contribution of Canadians to Ukraine's System of Special Education / Roman, Petryshyn // Друга Міжнародна науково-практична конференція [«Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті. Українська діаспора у світовій цивілізації»], (Львів, 18–20 червня 2008 р.) : тези доповідей. – Львів, 2008. – С. 255–256.

146. Савченко О. Міжнародні літні інститути українсько-канадського альянсу – сприяння соціалізації глухих дітей у суспільстві / Олександр Савченко // Друга Міжнародна науково-практична конференція [«Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті. Українська діаспора у світовій цивілізації»], (Львів, 18–20 червня 2008 р.) : тези доповідей. – Львів, 2008. – С. 259–260.

147. Балан Ярс. Петро та Дорис Кулі заснували Вічний фонд для підтримки досліджень української діаспори / Ярс Балан // День. – 2006. – 17 листоп.

148. Інститут дослідження української діаспори Національного університету “Острозька академія” [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.uosa.uar.net/ua/institutes/diaspora>.

149. Україна в нас єдина : матеріали засідань наукових секцій IV Всесвітнього форуму українців, 18–20 серп. 2006 р. м. Київ / уклад. Д.В.Павличко, В.М. Зуєв, Л.М. Кононко. – К.: Екопаксервіс, 2007. – С. 211–215.

150. Armstrong, J. A. Ukrainian Nationalism / John, Armstrong. – New York and London : Columbia University Press, 1963. – 327 p.

151. Armstrong, J. Mobilized and Proletarian Diasporas / John, Armstrong // American Political Science Review. – 1976. – N. 2. – P. 393–409.

152. Levy, M. *The Ethnic Factor How America's Minorities Decide Elections* / M., Levy, M., Kramer. – NY : Simon & Schuster, 1972. – 255 p.
153. *Modern Diasporas in International Politics*. Ed. by Sheffer G. – New York : St. Martin's Press, 1986. – 349 p.
154. Riddell-Dixon, E. *The Domestic Mosaic : Interest Groups and Canadian Foreign Policy / Groups and Governments in Canadian Foreign Policy* / E., Riddell-Dixon. – Ottawa : Institute of International Affairs, 1982. – P. 18–25.
155. Hollinger, D. A. *Postethnic America Beyond Multiculturalism* / D. A., Hollinger. – Basic Books A Division of Harper&Collins Publishers, 1995. – P. 1–10.
156. Fuchs, L. *The American Kaleidoscope Race, Ethnicity, and Civic Culture* / L., Fuchs. – Hanover – London : Univ. Press of New England, 1990. – 618 p.
157. LeMay, M. *The Struggle for Influence* / M., LeMay. – Univ. Press of America, 1985. – 452 p.
158. Dinnerstein, L. *Ethnic Americans A History of Immigration and Assimilation* / Dinnerstein L., Reimers D. – NY – Cambridge – Philadelphia – San Francisco : Harpers&Row Publ., 1991. – 174 p;
159. Dinnerstein, L. *Natives and Strangers Black, Indians, and Immigrants in America* : 2nd ed / L., Dinnerstein, R., Nichols, D., Reimers. – NY – Oxford : Oxford Univ. Press, 1990. – 362 p.
160. Fink, S. *From "Chicken Kiev" to Ukrainian Recognition: Domestic Politics in U.S. Foreign Policy Toward Ukraine* / S., Fink // *Nationalities Papers*. – 1997. – Vol. XX. – P. 1–47.
161. Beschlott M. *At the Highest Levels The Inside Story of the End of the Cold War* / M., Beschlott, S., Talbott. – Boston – Toronto – London : Little Brown and Company, 1995. – P. 416.
162. Мейс Дж. Відзначення українською діаспорою 50-річчя голодомору / Дж. Мейс // *Голод 1932–1933 років в Україні : причини та наслідки*. – К. : Наукова думка, 2003. – С. 796–800.

163. Мейс Дж. Діяльність Комісії Конгресу США з вивчення голоду в Україні / Дж. Мейс // Голод 1932–1933 років в Україні : причини та наслідки. – К. : Наукова думка, 2003. – С. 800–816.
164. Groups and Governments in Canadian Foreign Policy. Ed. by D. Munton: Canadian Institute of International Affairs, 1982. – 115 p.
165. Dimock, B. Interest Groups in Canadian Foreign Policy Process : a Conceptual Overview / Groups and Governments in Canadian Foreign Policy / B.,Dimock. – Ottawa : Institute of International Affairs, 1982. – P. 20–26.
166. Esman, M. Ethnic Politics / M., Esman. – New York : Cornell University Press, 1994. – 277 p.
167. Lehr, J. The Government and the Immigrants : Perspectives on Ukrainian Block Settlements in the Canadian West / Canadian Ethnic Studies / J.,Lehr. – Toronto : Toronto Univ. Press, 1987. – P. 43–51.
168. Hibbitts, B. J. Ethnic groups and Canadian propaganda policy in the 1950s/Groups and Governments in Canadian Foreign Policy / B. J., Hibbitts. – Ottawa : Institute of International Affairs, 1982. – P. 100–104.
169. Holsti, K. Ethnithiti and Canadian Foreign Policy / Diasporas in World Politics / K., Holsti. – New York, 1993. – P. 138–170.
170. Роод Вим. Рим и Москва. Отношения между Святым Престолом и Россией / Советским Союзом в период от Октябрьской революции 1917 г. до 1 декабря 1989 года / Вим Роод ; [перевод с немецкого Ю. Авакумова]. – Львів : Видавничий відділ “Свічадо”, 1995. – 279 с.
171. Von Robert Hotz. Die “Taufe Russlands” // Wochenend Journal. – 1988. – Nr. 13. – S. 3–5.
172. Von Robert Hotz. Christentum in der Sowjetunion // Wochenend Journal. – 1988. – Nr. 13. –S. 6.
173. Гоц Р. Роздуми про папське послання до католиків–українців / Роберт Гоц // Патріярхат. – 1988. – Ч. 11. – С. 3–7.
174. Von Hansjakob Stehle. Der Papst und die Tausend-Jahr-Feier // Wochenend Journal. – 1988. – Nr. 13. – S. 9–10.

175. Міховілович М. Поява української Богородиці / Марос Міховілович // Патріярхат . – 1988. – Ч. 2. – С. 29–32.
176. Шлепаков А. М. Жовтнева революція і піднесення демократичного руху серед української еміграції в США і Канаді / А. М. Шлепаков. – К. : Видавництво Академії Наук Української РСР, 1957. – 52 с.
177. Шлепаков А. М. Українська трудова еміграція в США і Канаді (кінець XIX – початок XX ст.) / А. М. Шлепаков. – К. : АН УРСР, 1960. – 197 с.
178. Шлепаков А. Н. Иммиграция и американский рабочий класс / А.Н.Шлепаков. – М. : Мысль, 1966. – 500 с.
179. Шлепаков А. М. У джерел української трудової еміграції в Канаду / А. М. Шлепаков // УІЖ. – 1966. – № 6. – С. 49–57.
180. Ковальчук А. Українці за океаном. Минуле і сучасне української трудової еміграції у Канаді і США / А. Ковальчук. – К. : Політичне видавництво України, 1967. – 56 с.
181. Богина Ш. А. Иммигрантское население США 1865–1900 гг. / Ш. А. Богина. – Л. : Наука, 1976. – 276 с.
182. Кулинич О. І. Українські буржуазні націоналісти на службі сил антикомунізму та конфронтації (80-ті роки) / О. І. Кулинич // Український історичний журнал. – 1986. – № 3. – С. 137–144.
183. Шеремет Є. Екстремісти з УККА / Є. Шеремет // Безчестя. – К. : Політвидав України, 1983. – С. 41–49.
184. Соломатін М. М. Антикомунізм у націоналістичних шатах / М.М.Соломатін. – К. : Видавництво політичної літератури, 1983. – 144 с.
185. Чередниченко В. П. Контрреволюция на зкепорт / В. П. Чередниченко. – К. : Издательство политической литературы Украины, 1985. – 166 с.
186. Чернявский С. В. История УССР как объект антисоветских интерпретаций в конгрессе США / С. В. Чернявский // Актуальные вопросы исторической науки. – К. : Наукова думка, 1984. – С. 157–158.
187. Римаренко Ю. З ким і проти кого / Ю. Римаренко. – К. : Дніпро, 1983. – 348 с.

188. Горелов М. Є. Криза організацій українського буржуазного націоналізму на сучасному етапі / М. Є. Горелов. – К. : Наукова думка, 1985. – 134 с.
189. Камінський Є. Є. Український буржуазний націоналізм в психологічній війні американського імперіалізму / Є. Є. Камінський. – К: Наукова думка, 1983. – 138 с.
190. Критерії істини / [упоряд. А. Минайленко]. – Л. : Каменярь, 1986. – 300 с.
191. Гулько Я. “Грушівське чудо” / Я. Гулько // Людина і світ. – 1987. – № 9. – С. 44–48.
192. Суханова З. Переконають документи. Роздуми науковця-пропагандиста / З. Суханова // Людина і світ. – 1987. – № 2. – С. 32–37.
193. Вовк О. Л. Емігрантський вертеп Реакційна емігрантщина на службі ворогів миру і соціального прогресу в кінці 70-х – на початку 80-х років / О. Л. Вовк. – Одеса : Маяк, 1985. – 240 с.
194. Хміль І. С. Проти буржуазної фальсифікації історії. Критика буржуазно-націоналістичних тлумачень запровадження християнства у Київській Русі / Хміль І. С., Гломозда К. Ю. // Український історичний журнал. – 1984. – № 12. – С. 29–38.
195. Гломозда К. Київська Русь та її уніатські “хрестителі” / К.Гломозда // Людина і світ. – 1988. – № 6. – С. 47–50.
196. Возняк С. Симбіоз релігії і націоналізму / Степан Возняк // Людина і світ. – 1988. – № 12. – С. 25–29.
197. Дмитрук К. Жовто-блакитні терористи на службі імперіалістичних “яструбів” / К. Дмитрук // Пост імені Ярослава Галана : памфлети, статті, нариси. – Львів : Каменярь, 1982. – Кн. 9. – С. 41–56.
198. Дмитрук К. У глухому куті / К. Дмитрук // Людина і світ. – 1988. – № 1–5.
199. Новохацька Л. Антикомуністичні шати уніатства / Л. Новохацька // Людина і світ. – 1987. – № 8. – С. 45–46.

200. Петляков П. Антинародна суть уніатства / П. Петляков // Людина і світ. – 1989. – № 7. – С. 47–49.
201. Толочко П. П. Проблеми вивчення української діаспори: участь установ АН України / П. П. Толочко // Українська діаспора. – 1994. – Чис. 5. – С. 97–101.
202. Зарубіжні українці / [Лабезник С. Ю., Макар Ю. І. та ін.]. – К. : Україна, 1991. – 252 с.
203. Євтух В. Б. Українські канадці : проблеми соціально-демографічної інтеграції / В. Б. Євтух, О. О. Ковальчук // Український історичний журнал. – 1991. – № 8. – С. 64–75;
204. Євтух В. Б. Етнокультурна діяльність українських канадців : здобутки та проблеми / В. Б. Євтух, О. О. Ковальчук // Український історичний журнал. – 1991. – № 9. – С. 42–50.
205. Євтух В. Б. Концепции этносоциального развития США и Канады : типология, традиции, эволюция / В. Б. Евтух. – К. : Наукова думка, 1991. – 176 с.
206. Зберігаючи українську самобутність / [Євтух В. Б., Камінський Є. Є., Ковальчук О. О., Трощинський В. П.] ; під ред. В.Б. Євтуха. – К.: ШТЕЛ, 1992.–98 с.
207. Євтух В. Б. Українські канадці / В. Б. Євтух, О. О. Ковальчук. – К. : Будівельник, 1991. – 142 с.
208. Українська діаспора. Чис. 1–10. – Київ – Чикаго : Інститут соціології НАН України, Редакція енциклопедії української діаспори при НТШ (США), 1992–1997.
209. Історія української еміграції / [за ред. Б. Д. Лановика]. – К. : Вища школа, 1997. – 213 с.
210. Трощинський В. П. Українці в світі / В. П. Трощинський, А. А. Шевченко. – К. : Видавничий дім “Альтернативи”, 1999. – 352 с.
211. Євтух В. Б. Закордонне українство : навч. посіб. / [Євтух В. Б., Трощинський В. П., Попок А. А.]. – К. : ВІК, 2005. – 308 с.
212. Ключковська І. Концептуальні засади співпраці з українською діаспорою / Ірина Ключковська // Український вимір : міжнародний збірник

інформаційних, освітніх, наукових, методичних статей і матеріалів з України та діаспори. – Ч. 4. – Кн. 1. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2005. – С. 79–88;

213. Ключковська І. До питання стратегії розвитку взаємозв'язків України та діаспори / Ірина Ключковська // Збірник доповідей Першої Міжнародної Наукової Конференції [“Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті”], (Львів, 8–10 березня 2006 р.). – Львів : Сполом, 2006. – С. 20–23.

214. Ключковська І. Україна – діаспора : двовекторність стосунків / Ірина Ключковська // Український вимір : міжнародний збірник інформаційних, освітніх, наукових, методичних статей і матеріалів з України та діаспори. Вип. 5. – Ніжин – Київ : НДУ ім. М. Гоголя, 2006. – С. 19–21.

215. Попок А. Незаперечний чинник національного буття. Нові перспективи державницької взаємодії світового українства та етнічної Батьківщини / А. Попок // Президент. вісн. – 2001. – 2 листоп.

216. Попок А. Про захист прав та інтересів закордонних українців / А.Попок // Уряд. кур'єр. – 2004. – 2 верес.

217. Попок А. А. Формування державної політики у сфері взаємодії з українською діаспорою у 90-х роках ХХ ст. / А. А. Попок // Збірник наукових праць НАДУ. – 2005. – Вип. 2. – С. 442–447.

218. Вдовенко С. Управлінські механізми взаємодії Української держави із закордонним українством / С. Вдовенко // Зб. наук. пр. НАДУ / [за ред. В. І. Лугового, В. М. Князева]. – К. : Вид-во НАДУ, 2004. – Вип. 2. – С.251–256.

219. Вдовенко С. Чинники формування системи сучасних національно-державницьких відносин із закордонним українством / С.Вдовенко // Актуальні проблеми внутрішньої політики. – 2004. – № 3. – С.150–153.

220. Вдовенко С. Програмно-цільові методи реалізації політики сприяння закордонному українству / С. Вдовенко // Вісн. НАДУ. – 2004. – №3. – С. 104–108.

221. Вдовенко С. Фактори реалізації державної політики в контексті задоволення гуманітарних потреб пострадянського суспільства / С. Вдовенко // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. праць. – Х. : ХРІДУ НАДУ, 2004. – № 3. – С. 232–238.

222. Вдовенко С. М. Закордонне українство в національному державотворчому процесі : монографія / С. Вдовенко. – Чернігів: Вид-во ЧДТУ, 2004. – 209 с.

223. Атаманенко А. Українська діаспора : проблеми і напрями дослідження / Алла Атаманенко // Наукові записки Національного університету “Острозька академія” : Історичні науки. Вип. 5 : матеріали Першої міжнародної наукової конференції [“Українська діаспора : проблеми дослідження”] / відп. ред. : Пасічник І., Винар Л. ; ред. Атаманенко А. – Острог – Торонто – Нью-Йорк : Національний університет “Острозька академія”, Світова Наукова Рада СКУ, Українське Історичне Товариство, 2005. – С. 5–20.

224. Атаманенко А. Українське Історичне Товариство : 1965–2005 / Алла Атаманенко // Український історик. Т. XLII : Сорокаліття Українського Історичного Товариства. – 2005. – Ч. 2–4 (166–168). – С. 50–89.

225. Атаманенко А. “Бюлетень Українського Історичного Товариства” як джерело до його історії / Алла Атаманенко // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. – Львів, 2005. – Вип. 13. – С. 284–305.

226. Атаманенко А. Роль журналу “Український історик” у розвитку української історіографії (до 40-річчя видання) / Алла Атаманенко // II Міжнародний конгрес українських істориків [“Українська історична наука на сучасному етапі розвитку”], (Кам’янець-Подільський, 17–18 вересня 2003 р.) : доповіді та повідомлення / Українське Історичне Товариство, Інститут історії України НАН України, Кам’янець-Подільський державний

університет / ред. : Л. Винар, О. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський – Київ – Нью-Йорк – Острог : Вид-во НаУОА, 2006. – Т. 2. – С. 154–159.

227. Атаманенко А. Українська діаспора : актуальні напрями дослідження / Алла Атаманенко // Друга Міжнародна науково-практична конференція [«Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті. Українська діаспора у світовій цивілізації»], (Львів, 18–20 червня 2008 р.) : тези доповідей. – Львів, 2008. – С. 140–142.

228. Барановська Н. Чорнобильська трагедія і громадські організації в діаспорі / Наталія Барановська // Наукові записки Національного університету “Острозька академія” : Історичні науки. Вип. 9 : матеріали Другої міжнародної наукової конференції [“Українська діаспора : проблеми дослідження”] / Національний університет “Острозька академія”, Українське історичне товариство Світова наукова рада при СКУ, Українська американська асоціація університетських професорів / відп. Ред. : І. Пасічник, Л. Винар ; ред. А. Атаманенко. – Острог : РВВ Національного університету “Острозька академія”, 2007. – С. 19–27.

229. Макар Ю. Український Історик та Українське Історичне Товариство як фактор розвитку взаємодії українських вчених з України і діаспори / Юрій Макар // Наукові записки Національного університету “Острозька академія” : Історичні науки. Вип. 5 : матеріали Першої міжнародної наукової конференції [“Українська діаспора : проблеми дослідження”] / відп. ред. : І. Пасічник, Л. Винар ; ред. А. Атаманенко. – Острог – Торонто – Нью-Йорк : Національний університет “Острозька академія”, Світова Наукова Рада Світового Конгресу Українців, Українське Історичне Товариство, 2005. – С. 87–107.

230. Бажан О. Ініціативи української діаспори з протидії політиці русифікації УРСР (друга половина 1950 – 1970-ті роки) / Олег Бажан // Друга Міжнародна науково-практична конференція [«Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті. Українська діаспора

у світовій цивілізації»], (Львів, 18–20 червня 2008 р.) : тези доповідей. – Львів, 2008. – С. 108–113.

231. Заячук Ю. Освітня діяльність вищих українознавчих інституцій Канади : історичний контекст і тенденції сьогодення / Юлія Заячук // Український вимір : міжнародний збірник інформаційних, освітніх, наукових, методичних статей і матеріалів з України та діаспори. – Ч. 4. – Кн. 2. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2005. – С. 111–126.

232. Заячук Ю. Фактори розвитку українознавчих студій в університетах Канади / Юлія Заячук // Друга Міжнародна науково-практична конференція [«Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті. Українська діаспора у світовій цивілізації»], (Львів, 18–20 червня 2008 р.) : тези доповідей. – Львів, 2008. – С. 219–220.

233. Джус О. Провідні тенденції педагогіки українського зарубіжжя (друга половина ХХ ст.) / Оксана Джус // Друга Міжнародна науково-практична конференція [«Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті. Українська діаспора у світовій цивілізації»], (Львів, 18–20 червня 2008 р.) : тези доповідей. – Львів, 2008. – С. 217–219.

234. Щербяк Ю. Освітньо-культурна діяльність Української Католицької Церкви в Канаді / Юрій Щербяк // Збірник доповідей Першої Міжнародної Наукової Конференції [«Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті»], (Львів, 8–10 березня 2006 р.). – Львів : Сполом, 2006. – С. 283–289.

235. Петриченко К. Українська освіта у Канаді / Катерина Петриченко // Збірник доповідей Першої Міжнародної Наукової Конференції [«Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті»], (Львів, 8–10 березня 2006 р.). – Львів : Сполом, 2006. – С. 348–354.

236. Богданюк А. Роль української дитячої літератури Канади у національному вихованні підростаючого покоління / Антоніна Богданюк // Український вимір : міжнародний збірник інформаційних, освітніх, наукових,

методичних статей і матеріалів з України та діаспори. – Ч. 4. – Кн. 2. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2005. – С. 164–175.

237. Піскун В. Освіта українського зарубіжжя : питання взаємокультурного проникнення в країнах проживання / В. Піскун // Освіта в українському зарубіжжі : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції. – К., 2001. – С. 79–80.

238. Божук Л. Концептуальні засади розвитку української освіти в діаспорі / Людмила Божук // Український вимір : міжнародний збірник інформаційних, освітніх, наукових, методичних статей і матеріалів з України та діаспори. – Ч. 4. – Кн. 2. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2005. – С. 180–197.

239. Палієнко М. Г. Архівні центри української еміграції (створення, функціонування, доля документальних колекцій) / М. Г. Палієнко. – К. : Темпора, 2008. – 688 с., іл.

240. Стрільчук Л. Громадсько-політична та освітня діяльність українських емігрантів третьої хвилі у США та Канаді / Людмила Стрільчук, Михайло Куницький // Український вимір : міжнародний збірник інформаційних, освітніх, наукових, методичних статей і матеріалів з України та діаспори. Вип. 5. – Ніжин – Київ : НДУ ім. М. Гоголя, 2006. – С. 63–66.

241. Русначенко А. М. О. Ветухів і Інститут вивчення СРСР / Анатолій Русначенко // Михайло Ветухів перший Президент УВАН у США. – Нью-Йорк – Київ – Львів. : Місіонер, 2004. – С. 207–212.

242. Щигельська Г. Роль Союзу Українців Великої Британії у збереженні національної ідентичності української спільноти в Об'єднаному Королівстві / Г. Щигельська // Науковий вісник Чернівецького університету : [зб. наук. праць]. Вип. 123–124. – Чернівці : Рута, 2002. – С. 395–404.

243. Щигельська Г. Імміграція та початки організованого життя українців у Великій Британії в кінці XIX – першій половині XX ст. / Г. Щигельська // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного

університету імені В. Гнатюка. Серія : Історія / [за заг. ред. проф. М. М. Алексієвця]. Вип. 1. – Тернопіль : ТДПУ, 2004. – С. 217–222.

244. Щигельська Г. Передумови створення першої української громадської організації в Об'єднаному Королівстві / Г. Щигельська // Буковинський журнал. – 2004. – № 1. – С. 214–220.

245. Щигельська Г. До питання про українську імміграцію у Великій Британії (спроба історіографічного аналізу) / Г. Щигельська // Науковий вісник Чернівецького університету : збірник наукових статей. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. Вип. 229–230. – Чернівці : Рута, 2004. – С. 251–256.

246. Щигельська Г. Формування та розвиток організаційної структури Союзу Українців у Великій Британії (1946–1949 рр.) / Г. Щигельська // Історико-політичні проблеми сучасного світу : [зб. наук. статей]. – Чернівці : Рута, 2005. – Т. 10–11. – С. 474–484.

247. Щигельська Г. Інформаційно-видавнича та культурно-освітня діяльність Союзу українців у Великій Британії (1946–1949 рр.) / Г. Щигельська // Вісник Прикарпатського університету. Історія. Вип. ІХ. – Івано-Франківськ : Плай, 2005. – С. 171–181.

248. Щигельська Г. Участь Союзу українців Великої Британії у боротьбі з радянським тоталітарним режимом у 40-х – 80-х роках ХХ століття / Г. Щигельська // Український визвольний рух / Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів, 2005. – Збірник 4 : Боротьба народів Центрально-Східної Європи проти тоталітарних режимів у ХХ столітті. – С. 163–171.

249. Щигельська Г. Школи українознавства в системі Союзу Українців у Великій Британії // Буковинський журнал. – 2003. – № 2. – С. 219–227.

250. Щигельська Г. О. Союз українців у Великій Британії : етапи становлення, організація та діяльність (1945–1949 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02 / Щигельська Галина Остапівна. – Чернівці, 2006. – 218 с.

251. Совінська Н. В. До історії української еміграції європейського спрямування та її роль у розвитку національно-культурних та економічних відносин на зламі XIX–XX ст. / Н. В. Совінська // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка. Серія : Історія. – Тернопіль, 2001. – Вип. 12. – С. 70–81.

252. Совінська Н. В. Участь української діаспори західноєвропейських країн у розвитку економіки України / Н. В. Совінська // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка. – Серія : Історія. – Тернопіль, 2002. – Вип. 2. – С. 87–94.

253. Совінська Н. В. Українсько-польська еміграція наприкінці XX ст. / Н. В. Совінська // Україно-польські відносини в XX столітті : державність, суспільство, культура : матеріали міжнародної наукової конференції ТДПУ ім. В. Гнатюка, 15–16 квітня 1999 р. – Тернопіль : Лілея, 1999. – С. 57–62.

254. Совінська Н. В. Історичний вплив української еміграції на національну свідомість незалежної України / Н. В. Совінська // Українська наука : минуле, сучасне, майбутнє : щорічник : матеріали міжнародної наукової конференції. – Тернопіль: Екон. думка, 1999. – С. 26–31.

255. Совінська Н. В. Внесок української діаспори країн Західної Європи в розвиток економіки та культури незалежної України (1991–2001 рр.) : рукопис дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : спец. 07.00.01. “Історія України” / Н. В. Совінська. – Чернівці, 2002. – 225 с.

256. Совінська Н. Роль діаспори в поверненні на Україну історико-культурних цінностей із країн Західної Європи / Наталія Совінська // Збірник доповідей Першої міжнародної наукової конференції [«Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті»], (Львів, 8–10 березня 2006 р.). – Львів : Сполом, 2006. – С. 434–441.

257. Совінська Н. Українці – емігранти в країнах Європи : проблеми та перспективи адаптації / Наталія Совінська // Друга Міжнародна науково-практична конференція [«Діаспора як чинник утвердження держави Україна

у міжнародній спільноті. Українська діаспора у світовій цивілізації»], (Львів, 18–20 червня 2008 р.) : тези доповідей. – Львів, 2008. – С. 168–170.

258. Лагутов Ю. Е. Державна політика щодо української діаспори : тенденції та регіональні особливості / Ю. Е. Лагутов // Упр. сучас. містом. – 2004. – № 3/7–9 (15). – С. 118–124.

259. Лагутов Ю. Е. Розвиток взаємодії з українською діаспорою держав Європейського Союзу в контексті поглиблення євроінтеграції України / Ю. Е. Лагутов // Зб. наук. пр. НАДУ. – К. : Вид-во НАДУ, 2005. – Вип. 2. – С. 325–335.

260. Лагутов Ю. Е. Міжнародні договірно-правові засади державного управління у відносинах з українською діаспорою (на прикладі прикордонних з Україною держав-членів ЄС) / Ю. Е. Лагутов // Зб. наук. пр. НАДУ. – К. : Вид-во НАДУ, 2006. – Вип. 1. – С. 264–272.

261. Лагутов Ю. Е. Розвиток української діаспорної мережі в ЄС як необхідна складова державної євроінтеграційної політики України [Електронний ресурс] / Ю. Е. Лагутов // Державне управління : теорія та практика. – 2006. – № 2. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DUTP/2006-2/txts/POLITICHNI/06lyeepu.pdf>. – Заголовок з екрана.

262. Лагутов Ю. Е. Вплив політико-ідеологічної діяльності української діаспори держав ЄС на співпрацю з Україною у сфері євроінтеграції / Ю. Е. Лагутов // Вісн. НАДУ. – 2007. – № 1. – С. 152–159.

263. Лагутов Ю. Е. Принцип відповідальності як основа політико-управлінської взаємодії України з українською діаспорою / Ю. Е. Лагутов // Вісн. НАДУ. – 2007. – № 2. – С. 254–262.

264. Лагутов Ю. Е. Політико-управлінські засади взаємодії України з діаспорою у сфері реалізації стратегічних завдань національного розвитку держави / Ю. Е. Лагутов // Зб. наук. пр. НАДУ. – К. : Вид-во НАДУ, 2007. – Вип. 1. – С. 216–225.

265. Лагутов Ю. Е. Із досвіду Російської Федерації щодо правового регулювання сучасних етнонаціональних процесів / Ю. Е. Лагутов // Наукові

записки / Ін-т політ. і етнонац. дослідж. НАН України. – К. : ІПіЕНД, 1999. – Вип. 8. – С. 148–153.

266. Лагутов Ю. Е. Українці зарубіжжя і державна політика щодо них / Ю. Е. Лагутов // Трибуна. – 2004. – № 7–8. – С. 28–29.

267. Лагутов Ю. Е. Міждержавне правове забезпечення національного розвитку української діаспори / Ю. Е. Лагутов // Трибуна. – 2007. – № 3–4. – С. 38–39.

268. Лагутов Ю. Е. Державна програма “Українська діаспора на період до 2000 року” / Ю. Е. Лагутов // Етнополіт. довід. – К., 1997. – Ч. III. – С. 77–79.

269. Лагутов Ю. Е. Закон “Про іноземного українця” : яким йому бути? / Ю. Е. Лагутов // Вісн. Ін-ту дослідж. діаспори. – 1998. – № 2 (4). – С.4–5.

270. Лагутов Ю. Е. Державна політика щодо української діаспори : політико-правові та організаційно-управлінські шляхи вдосконалення / Ю. Е. Лагутов // Актуальні теоретико-методологічні та організаційно-практичні проблеми державного управління : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, 28 трав. 2004 р., Київ : у 2 т. / за заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. – К. : Вид-во НАДУ, 2004. – Т. 1. – С. 305–306.

271. Лагутов Ю. Е. Державне управління у сфері взаємодії з українською діаспорою в умовах поглиблення європейської інтеграції України / Ю. Е. Лагутов // Актуальні проблеми державного управління на новому етапі державотворення : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, 31 трав. 2005 р., Київ : у 2 т. / за заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. – К. : Вид-во НАДУ, 2005. – Т. 1. – С. 235–237.

272. Лагутов Ю. Е. Взаємодія України з діаспорою держав ЄС у контексті нових етнополітичних процесів в Євросоюзі / Ю. Е. Лагутов // Проблеми трансформації системи державного управління в умовах політичної реформи в Україні : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар.

участю, 31 трав. 2006 р., Київ : у 2 т. / за заг. ред. О. Ю. Оболенського, В. М. Князева. – К. : Вид-во НАДУ, 2006. – Т. 1. – С. 223–224.

273. Лагутов Ю. Е. Проблеми модернізації державно-управлінської взаємодії України з українською діаспорою / Ю. Е. Лагутов // Стратегія реформування системи державного управління на засадах демократичного врядування : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, 31 трав. 2007 р., Київ : у 2 т. / за заг. ред. О. Ю. Оболенського, С. В. Сьоміна. – К. : Вид-во НАДУ, 2007. – Т. 2. – С. 171–173.

274. Лагутов Ю. Е. Політико-управлінські засади взаємодії України з українською діаспорою в державах Європейського Союзу : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / Лагутов Юрій Ернестович. – К., 2008. – 257 с.

275. Балицька Ю. Розбудова української демократії в стратегіях Конгресу Українців Канади / Юлія Балицька // Друга Міжнародна науково-практична конференція [«Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті. Українська діаспора у світовій цивілізації»], (Львів, 18–20 червня 2008 р.) : тези доповідей. – Львів, 2008. – С. 113–114.

276. Макар В. Українці в державно-політичному житті Канади : спроба ретроспективного аналізу / Віталій Макар // Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : Історичні науки. Вип. 5 : матеріали Першої міжнародної наукової конференції [«Українська діаспора : проблеми дослідження»] / відп. ред. : І. Пасічник, Л. Винар ; ред. А. Атаманенко. – Острог – Торонто – Нью-Йорк : Національний університет «Острозька академія», Світова Наукова Рада Світового Конгресу Українців, Українське Історичне Товариство, 2005. – С. 249–261.

277. Макар В. Представники української етнічної групи в політичній еліті канадського суспільства / Віталій Макар // Збірник доповідей Першої міжнародної наукової конференції [«Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті»], (Львів, 8–10 березня 2006 р.). – Львів : Сполом, 2006. – С. 208–212.

278. Макар В. Роль української етнічної групи Канади у відстоюванні українських національних інтересів : персональний та організаційний рівні / Віталій Макар // Друга Міжнародна науково-практична конференція [«Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті. Українська діаспора у світовій цивілізації»], (Львів, 18–20 червня 2008 р.) : тези доповідей. – Львів, 2008. – С. 64–65.

279. Горбатюк Н. П. Українська діаспора в Канаді як фактор сучасних українсько-канадських відносин / Н. П. Горбатюк // Актуальні проблеми політики. – 1998. – Вип. 3–4. – С. 75–79.

280. Горбатюк Н. П. Діаспори як фактор в сучасній зовнішній політиці Канади (на матеріалах американо-канадської історіографії) / Н.П.Горбатюк // Записки історичного факультету. Вип. 9. – Одеса, 1999. – С.137–142.

281. Горбатюк Н. П. Українсько-канадські відносини на сучасному етапі (1991–1994 рр.) / Н. П. Горбатюк // Записки історичного факультету. Вип. 5. – Одеса, 1997. – С. 312–318.

282. Горбатюк Н. П. Розвиток концепції полікультурності в Канаді : уроки для південного регіону України / Н. П. Горбатюк // Матеріали науково-практичної конференції [“Сучасна етнокультурна та етнополітична ситуація на Півдні України і актуальні проблеми державного управління”], (Одеса, 10–11 грудня 1996 р.). – С. 245.

283. Горбатюк Н. П. Роль української діаспори в формуванні українсько-канадських відносин : рукопис дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : спец. 07.00.02. “Всесвітня історія” / Н. П. Горбатюк. – Одеса, 1999. – 169 с.

284. Чернова К. О. Співробітництво України з діаспорою США і Канади : витоки, еволюція і перспективи : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.03 / Чернова Катерина Олексіївна. – К., 1994. – 188 с.

285. Камінський Є. Є. Політика США в українському питанні (1917–1990) : автореф. дис. доктора іст. наук : 07.00.03 / Камінський Євген Євгенович. – К., 1993. – 36 с.

286. Камінський Є. Україна у зовнішньополітичних доктринах США [Електронний ресурс] / Євген Камінський // Українська державність у ХХ столітті (Історико-політологічний аналіз). – К. : Політична думка, 1996. / Режим доступу : <http://www.litopys.org.ua/ukrxx/zmist.htm>.

287. Лендшел М. Вашингтон і українсько-американська громада : реакція на етнічні запити / М. О. Лендшел // Вступ до етнополітики : матеріали до лекційних занять / Лендшел М. О. – Ужгород : Поліграфбанксервіс, 1997. – С. 33–49.

288. Лендшел М. О. Досвід самоорганізації української етнічної групи в США / М. О. Лендшел // Карпатський край. – 1998. – № 1–2. – С. 47–51.

289. Лендшел М. О. Потенціал і обмеженість етнічного лобізму (на прикладі української громади в США) / М. О. Лендшел // Ужгородський міськвиконком і громадські об'єднання : перспективи співпраці. – Ужгород : Поліграфбанксервіс, 1997. – С. 52–74.

290. Лендшел М. Українська громада в США : приклад етнічного лобізму / М. Лендшел // Матеріали науково-практичної конференції ["Державне регулювання міжетнічних відносин в Закарпатті"]. – Ужгород : Поліграфбанксервіс, 1997. – С. 72–78.

291. Лендшел М. Формування стратегії США в "українському питанні" / М. Лендшел // Політична думка. – 1997. – № 4. – С. 141–152.

292. Лендшел М. О. Політична взаємодія української етнічної групи та державної влади США в 1945–1991 рр. : дис. ... канд. іст. Наук : 00.07.02 / Лендшел Мирослава Олександрівна. – Ужгород, 1998. – 189 с.

293. Лендшел М. О. Українське питання в політиці США / М. О. Лендшел // Політика і час. – 1997. – № 11. – С. 67–74.

294. Лендшел М. О. Між Америкою та Україною (українська громада в США) як група політичного тиску / М. О. Лендшел // Нова політика. – 1998. – № 4. – С. 23–29.

295. Лендшел М. О. Політика президентів США стосовно етнічних груп (на прикладі української громади) / М. О. Лендшел // Наукові записки УжДУ Історія. – Ужгород, 1998. – Вип. 2. – С. 75–85.

296. Тобі, Україно. Історія Координаційного Комітету Допомоги Україні в США 1991–2003 / [упорядкув. О. Сліпушко]. – К. : Аконт, США – Україна, 2004. – 256 с.
297. Бойко І. С. Українська діаспора Австралії як суб'єкт політики : дис. ... канд. політ. Наук : 23.00.04 / Бойко Інна Семенівна. – О.: 2000 – 205 с.
298. Киричук Ю. Українські емігрантські партії повоєнного часу (1945 – кінець 1950-х років) / Ю. Киричук // Вісник Львів. ун-ту. Серія історія. – 2002. – Вип. 37/1. – С. 364–378.
299. Панченко О. Організація українських націоналістів за кордоном в контексті українського державотворення / Олександр Панченко. – Видавництво “Гадяч”, 2003. – 466 с.
300. Панченко О. Українська головна визвольна рада – Закордонне Представництво УГВР – Генеральний секретаріат Закордонних справ УГВР – Середовище УГВР / Олександр Панченко. – Видавництво “Гадяч”, 2004. – 420 с.
301. Касьянов Г. В. До питання про ідеологію Організації українських націоналістів (ОУН) : аналіт. Огляд / Г. В. Касьянов. – К., 2003. – 48 с.
302. Кульчицький С. Роль Джеймса Мейса у розкритті найбільшого злочину Сталіна / Станіслав Кульчицький // День. – 2004. – 9 черв.
303. Марочко В. І. Висновки Міжнародної комісії з розслідування голоду в Україні / В. І. Марочко // Голод 1932–1933 років в Україні : причини та наслідки. – К. : Наукова думка, 2003. – С. 816–820.
304. Сидорук А. Пристрасна правда Роберта Конверта / Аркадій Сидорук // Дзеркало тижня. – 2002. – 13–19 квіт.
305. Сидорук А. Як скресала крига неправди й забуття / Аркадій Сидорук // Україна Молода. – 2006. – 2 листоп.
306. Уткин А. И. Информационная деятельность политических, общественных и религиозных объединений украинской диаспоры в странах Запада (1945–1991 гг.) : дис. ... доктора ист. наук : 07.00.01 / Уткин Александр Иванович. – К., 1993. – 405 с.

307. Недужко Ю. В. Діяльність української діаспори по відзначенню тисячоліття хрещення Руси-України (кін. 70-х – 80-ті роки ХХ ст.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02 / Недужко Юрій Вікторович. – Луцьк, 2002. – 219 арк. – Бібліогр. : арк. 197–219.

308. Недужко Ю. В. Українська діаспора Західної Європи в кампанії по відзначенню тисячоліття хрещення Руси-України / Ю. В. Недужко // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки : Історичні науки. – Луцьк : Вежа, 2000. – № 3. – С. 32–36.

309. Недужко Ю. В. Роль засобів масової інформації в кампанії української діаспори по відзначенню тисячоліття хрещення Руси-України / Ю. В. Недужко // Україна ХХ ст. : культура, ідеологія, політика : збірник статей. Вип. 5. – К. : Інститут історії України НАН України, 2001. – С. 205–212.

310. Недужко Ю. В. Участь організацій української діаспори країн Заходу в підготовці кампанії з відзначення тисячоліття хрещення Руси-України (кін. 70-х – поч. 80-х рр. ХХ ст.) / Ю. В. Недужко // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки : Історичні науки. – Луцьк : Вежа, 2001. – № 5. – С. 48–52.

311. Недужко Ю. В. Відзначення тисячолітнього ювілею християнства та лібералізація релігійного життя в СРСР / Ю. В. Недужко // Історія України. Маловідомі імена, події, факти : збірник статей. Вип. 19. – Київ – Донецьк : Інститут історії України НАН України, 2001. – С. 320–331.

312. Недужко Ю. В. Українська діаспора та відзначення тисячоліття хрещення Руси-України в шкільному курсі історії / Ю. В. Недужко // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції ["Сільська школа : традиції та новаторство"], (24–25 жовтня 2000 р.). – Луцьк : Надстир'я, 2001. – С. 96–102.

313. Недужко Ю. В. Тисячоліття хрещення Руси-України. Відзначення світовою громадськістю всесвітньо-історичної події : монографія / Ю. В.

Недужко. – Луцьк : РВВ "Вежа" Волинського державного університету імені Лесі Українки, 2003. – 200 с.

314. Жулинський М. Рецензія на монографію Недужка Ю. В. "Тисячоліття хрещення Руси-України. Відзначення світовою громадськістю всесвітньо-історичної події". – Луцьк : РВВ "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2003. – 200 с. / Микола Жулинський // Спільний проект Національного університету "Києво-Могилянська академія" і видавництва "Мандрівець". Всеукраїнський науковий журнал "Мандрівець", 2006. – № 2. – С. 80–81.

315. Тронько П. Т. Рецензія на монографію Недужка Ю. В. "Тисячоліття хрещення Руси-України. Відзначення світовою громадськістю всесвітньо-історичної події". – Луцьк : РВВ "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2003. – 200 с. / П. Т. Тронько // Науковий журнал Всеукраїнської спілки краєзнавців "Краєзнавство". – 2006. – № 1–4. – С. 184–185.

316. Кремень В. Рецензія на монографію Недужка Ю. В. "Тисячоліття хрещення Руси-України. Відзначення світовою громадськістю всесвітньо-історичної події". – Луцьк : РВВ "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2003. – 200 с. / Василь Кремень // Україна ХХ ст. : культура, ідеологія, політика : зб. статей / [відп. ред. В.М.Даниленко]. – К. : Інститут історії України НАН України, 2007. – Вип. 11. – С. 529–530.

317. Толочко П. П. Рецензія на монографію Недужка Ю. В. "Тисячоліття хрещення Руси-України. Відзначення світовою громадськістю всесвітньо-історичної події". – Луцьк : РВВ "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2003. – 200 с. / П. П. Толочко // Український історичний журнал. – 2007. – № 5. – С. 223–224.

318. Томенко М. Рецензія на монографію Недужка Ю. В. "Тисячоліття хрещення Руси-України. Відзначення світовою громадськістю всесвітньо-історичної події". – Луцьк : РВВ "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2003. – 200 с. / Микола Томенко // Спільний проект Національного

університету “Києво-Могилянська академія” і видавництва “Мандрівець”.
Всеукраїнський науковий журнал “Мандрівець”. – 2009. – № 1. – С. 87–88.

319. Недужко Ю. В. Погляди Президента УНР в екзилі Миколи Лівіцького (1967–1989) на проблему відродження незалежної демократичної України / Ю. В. Недужко // Література та культура Полісся. Вип. 27. Регіональна історія та культура в українському та східноєвропейському контексті / [відп. ред. і упоряд. Г. В. Самойленко]. – Ніжин : Видавництво НДПУ ім. М. Гоголя, 2004. – С. 183–187.

320. Недужко Ю. В. Президент УНР в екзилі Микола Лівіцький (1907–1989) та східноєвропейські політичні процеси / Ю. В. Недужко // Наддніпрянська Україна : історичні процеси, події, постаті : [зб. наук. праць / ред. кол. : С. І. Світленко (відп. ред.) та ін]. – Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2006. – Вип. 4. – С. 263–270.

321. Недужко Ю. В. Погляди Президента УНР в екзилі Миколи Лівіцького (1967–1989) на “східну політику” канцлера ФРН Віллі Брандта в контексті національних інтересів України / Ю. В. Недужко // Дослідження і розробки у сфері євроатлантичної інтеграції України : [зб. наук. праць / за ред. В. Й. Лажніка]. – Луцьк : РВВ "Вежа" Волинського національного університету імені Лесі Українки, 2008. – С. 263–270.

322. Недужко Ю. В. Європейські політичні процеси та перспективи відродження незалежної демократичної України в працях Президента УНР в екзилі Миколи Лівіцького / Ю. В. Недужко. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2004. – 64 с.

323. Даниленко Віктор. Рецензія Недужко Ю. “Європейські політичні процеси та перспективи відродження незалежної демократичної України в працях Президента УНР в екзилі Миколи Лівіцького. – Луцьк, 2004.” // Спільний проект Національного університету “Києво-Могилянська академія” і видавництва “Мандрівець”. Всеукраїнський науковий журнал “Мандрівець”. – 2006. – № 6. – С. 80–81.

324. Кремень В. Г. Передмова до книги “Недужко Ю.В. Європейські політичні процеси та перспективи відродження незалежної демократичної України в працях Президента УНР в екзилі Миколи Лівницького. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2004”. – С. 5–7.

325. Недужко Ю. Створення і діяльність Державного центру УНР в екзилі (1945–1955) / Юрій Недужко // Національні Рухи Опору в Східній і Центральній Європі кінця 1930-х – середини 1950-х років : матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції. – К. : КМПУ імені Б.Д.Грінченка, 2005. – С. 171–177.

326. Недужко Ю. Взаємодія Державного центру УНР в екзилі з міжнародними організаціями та органами влади країн Заходу / Юрій Недужко // Тези доповідей Першої Міжнародної Наукової Конференції [“Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті”], (Львів, 8–10 березня 2006 р.). – Львів, 2006. – С. 32–35.

327. Недужко Ю. Міжнародна діяльність Державного центру УНР в екзилі наприкінці 40-х – на початку 50-х років ХХ століття / Юрій Недужко // Бористен. – 2005. – № 12. – С. 14–16.

328. Недужко Ю. Державний центр УНР в екзилі : боротьба за демократію та незалежність України / Юрій Недужко // Український вимір : міжнародний збірник інформаційних, освітніх, наукових, методичних статей і матеріалів з України та діаспори. – Ч. 4. – Кн. 1. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2005. – С. 129–147.

329. Недужко Ю. В. Взаємодія Державного центру УНР в екзилі та Американського комітету визволення від більшовизму в інтелектуальній альтернативі СРСР (в першій половині 50-х років ХХ століття) / Ю. В. Недужко // Історія України. Маловідомі імена, події, факти : збірник статей. Вип. 33. – К. : Інститут історії України НАН України, 2006. – С. 316–328.

330. Недужко Ю. Взаємодія об’єднань української діаспори країн Заходу та Американського комітету визволення від більшовизму в 50-х – 60-х роках ХХ ст / Юрій Недужко // Український вимір : міжнародний збірник

інформаційних, освітніх, наукових, методичних статей і матеріалів з України та діаспори. Вип. 5. – Ніжин – Київ : НДУ ім. М. Гоголя, 2006. – С. 28–33.

331. Недужко Ю. В. Євроінтеграційний курс зовнішньополітичної діяльності Державного центру УНР в екзилі (1948–1960 рр.) / Ю. В. Недужко // Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво : тези доповідей III Міжнародної наук.-практ. конф. студ., аспірантів і молодих науковців, 18–19 трав. 2006 р., Луцьк : у 2 т. / уклад. В. І. Лажнік, С.В.Федонюк. – Луцьк : РВВ "Вежа" Волинського державного університету імені Лесі Українки, 2006. – Т. 1. – С. 23–26.

332. Недужко Ю. Інформаційна діяльність Державного центру УНР в екзилі в другій половині 50-х років XX століття / Юрій Недужко // Матеріали V Буковинської Міжнародної історико-краєзнавчої конференції присвяченої 130-річчю заснування Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича : у 2 т. – Т. 2 : Всесвітня історія. Спеціальні історичні дисципліни. Політологія. Міжнародні відносини. – Чернівці : Книга XXI, 2006. – С. 257–262.

333. Недужко Ю. Інформаційна діяльність Державного центру УНР в екзилі наприкінці 40-х – на початку 50-х років XX століття / Юрій Недужко // Міжнародні зв'язки України : наукові пошуки і знахідки. Вип. 15 : [міжвідом. зб. наук. праць / відп. ред. С. В. Віднянський]. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2006. – С. 274–281.

334. Недужко Ю. Взаємодія Державного Центру УНР в екзилі та мас-медіа країн Заходу (1948–1965 рр.) / Юрій Недужко // Наукові записки Національного університету "Острозька академія" : Історичні науки. Вип. 9 : матеріали Другої міжнародної наукової конференції ["Українська діаспора : проблеми дослідження"] / Національний університет "Острозька академія", Українське історичне товариство Світова наукова рада при СКУ, Українська американська асоціація університетських професорів / відп. Ред. : І. Пасічник, Л. Винар ; ред. А. Атаманенко. – Острог : РВВ Національного університету "Острозька академія", 2007. – С. 405–415.

335. Недужко Ю. В. Державний центр Української Народної Республіки в екзилі (друга половина 40-х – 50-ті роки ХХ ст.) / Ю.В.Недужко. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2007. – 90 с.

336. Віднянський С. Рецензія на монографію Недужко Ю.В. “Державний центр Української Народної Республіки в екзилі (друга половина 40-х – 50-ті роки ХХ ст.). – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2007” / Степан Віднянський // Спільний проект Національного університету “Києво-Могилянська академія” і видавництва “Мандрівець”. Всеукраїнський науковий журнал “Мандрівець”. – 2008. – № 6. – С. 92–93.

337. Недужко Ю. В. Формування українського національно-визвольного руху в еміграції (1945–1950 рр.) / Ю. В. Недужко // Історія України. Маловідомі імена, події, факти : збірник статей. Вип. 30. – К. : Інститут історії України НАН України, 2005. – С. 318–328.

338. Недужко Ю. Жіночі організації української діаспори в контексті боротьби за відродження незалежної демократичної України (сер. 40-х – 50-ті рр. ХХ ст.) / Юрій Недужко // Спільний проект Національного університету “Києво-Могилянська академія” і видавництва “Мандрівець”. Всеукраїнський науковий журнал “Мандрівець”. – 2006. – № 1. – С. 23–29.

339. Недужко Ю. Боротьба української діаспори США за відродження державної незалежності України (кінець 50-х – початок 60-х рр. ХХ ст.) / Юрій Недужко // Спільний проект Національного університету “Києво-Могилянська академія” і видавництва “Мандрівець”. Всеукраїнський науковий журнал “Мандрівець”. – 2006. – № 4. – С. 55–61.

340. Недужко Ю. Діяльність української політичної еміграції Західної Європи по відродженню незалежної демократичної України (сер. 40-х – кін. 50-х рр. ХХ століття) / Юрій Недужко // Міжнародні зв'язки України : наукові пошуки і знахідки. Вип. 16 : [міжвідом. зб. наук. праць / відп. ред. С. В. Віднянський]. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2007. – С. 237–250.

341. Недужко Ю. В. Діяльність української діаспори Канади щодо відродження державної незалежності України (кін. 40-х – сер. 60-х рр. ХХ

ст.) / Ю. В. Недужко // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. – Луцьк : Вежа, 2007. – № 1. – С. 282–287.

342. Недужко Ю. Інформаційна діяльність Світового Конгресу Вільних Українців наприкінці 60-х – в 70-х рр. ХХ ст. / Юрій Недужко // Спільний проект Національного університету “Києво-Могилянська Академія” і видавництва “Мандрівець”. Всеукраїнський науковий журнал “Мандрівець”. – 2007. – № 3. – С. 44–49.

343. Недужко Ю. В. Діяльність української діаспори в США по відродженню державної незалежності України (сер. 40-х – сер. 50-х рр. ХХ ст.) / Ю. В. Недужко // Проблеми балканістики, сходознавства та міжнародних відносин : [зб. наук. праць пам’яті доктора істор. наук, проф. Пархомчука Станіслава Максимовича / відп. ред. В. А. Смолій]. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2007. – С. 75–84.

344. Недужко Ю. Українська діаспора США в боротьбі за демократію та державну незалежність України (сер. 50-х – кін. 60-х рр. ХХ ст.) / Ю. Юрій Недужко // Україна в нас єдина : матеріали засідань наукових секцій IV Всесвітнього форуму українців, 18–20 серпня 2006 р., Київ / уклад. Д. В. Павличко, В. М. Зуєв, Л. М. Кононко. – К. : Екопаксервіс, 2007. – С. 211–215.

345. Недужко Ю. Діяльність політичних та громадських об’єднань зарубіжних українців у контексті боротьби за державну незалежність України в 60–70-х роках ХХ ст. / Юрій Недужко // Спільний проект Національного університету “Києво-Могилянська академія” і видавництва “Мандрівець”. Всеукраїнський науковий журнал “Мандрівець”. – 2009. – № 3. – С. 54–62.

346. Недужко Ю. Боротьба української діаспори країн Заходу за відродження державної незалежності України в середині 40-х – на початку 90-х років ХХ ст. / Юрій Недужко // Тези доповідей Другої Міжнародної науково-практичної конференції [“Діаспора як чинник утвердження держави

Україна у міжнародній спільноті”], (Львів, 18–20 червня 2008 р.). – Львів, 2008. – С. 126–127.;

347. Недужко Ю. Міжнародно-інформаційні кампанії української діаспори щодо становлення державної незалежності України (кінець 70-х – початок 90-х років ХХ століття) / Юрій Недужко // Спільний проект Національного університету “Києво-Могилянська академія” і видавництва “Мандрівець”. Всеукраїнський науковий журнал “Мандрівець”. – 2008. – №7. – С. 15–22.

348. Недужко Ю. Діяльність української діаспори щодо становлення незалежної демократичної України (кінець 80-х – початок 90-х років ХХ ст.) / Юрій Недужко // Спільний проект Національного університету “Києво-Могилянська академія” і видавництва “Мандрівець”. Всеукраїнський науковий журнал “Мандрівець”. – 2009. – № 1. – С. 18–27.

349. Недужко Ю. Внесок вчених української діаспори у відродження державної незалежності України / Юрій Недужко // Спільний проект Національного університету “Києво-Могилянська академія” і видавництва “Мандрівець”. Всеукраїнський науковий журнал “Мандрівець”. – 2006. – № 3. – С. 31–36.

350. Недужко Ю. В. Культурні ініціативи інтелігенції української діаспори в контексті боротьби за відродження державної незалежності України (кінець 50-х – друга половина 60-х років ХХ ст.) / Ю. В. Недужко // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. ХХІ. Серія : Історія : [зб. наук. праць / за заг. ред. проф. П. С. Григорчука]. – Вінниця, 2006. – С. 299–304.

351. Недужко Ю. Освітньо-виховні аспекти діяльності української діаспори країн Заходу в контексті боротьби за державну незалежність України (середина 40-х – 80-ті роки ХХ ст.) / Юрій Недужко // Україна ХХ ст. : культура, ідеологія, політика : [зб. статей на пошану проф. П. П. Гузенка / відп. ред. В. М. Даниленко]. – К. : Інститут історії України НАН України, 2007. – Вип. 12. – С. 416–433.

352. Недужко Ю. Культурна діяльність СКВУ в контексті боротьби за відродження державної незалежності України (кінець 60-х – початок 80-х років ХХ ст.) / Юрій Недужко // Український вимір : збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції [“Українська діаспора : історичні пошуки, еміграційні явища, культурно-мистецькі набутки, функціонування наукових установ”]. – Вип. 6. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2007. – С. 132–135.

353. Недужко Ю. Діяльність закордонних українців щодо дослідження Голодомору 1932–1933 років в Україні та вшанування пам’яті жертв трагедії (середина 80-х – початок 90-х рр. ХХ ст.) / Юрій Недужко // Спільний проект Національного університету “Києво-Могилянська Академія” і видавництва “Мандрівець”. Всеукраїнський науковий журнал “Мандрівець”. – 2008. – № 5. – С. 13–19.

354. Недужко Ю. Діяльність української діаспори щодо дослідження, висвітлення правди та вшанування пам’яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні (початок 80-х рр. ХХ ст.) / Юрій Недужко // Спільний проект Національного університету “Києво-Могилянська Академія” і видавництва “Мандрівець”. Всеукраїнський науковий журнал “Мандрівець”. – 2008. – № 6. – С. 25–32.

355. Недужко Ю. Міжнародно-інформаційна кампанія української діаспори щодо дослідження, висвітлення правди та вшанування пам’яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні в контексті боротьби за відродження незалежної демократичної України / Юрій Недужко // Український вимір : міжнародний збірник інформаційних, освітніх, наукових, методичних статей і матеріалів з України та діаспори : у 3 т. – Т. 1. – Чернігів : ЧДПУ імені Т. Г. Шевченка, 2009. – С. 140–151.

356. Недужко Ю. В. Омелян Прицак та наукове відзначення Тисячоліття хрещення Руси-України / Ю. В. Недужко // Спадщина Омеляна Прицака і сучасні гуманітарні науки : матеріали міжнародної наукової конференції 28–30 трав. 2008 р. – К. : Національний університет “Києво-Могилянська академія”. – ТОВ “Видавництво Аратта”, 2009. – С. 199–208.

357. Недужко Ю. В. Боротьба української діаспори Канади за права людини та незалежність України (кін. 60-х – поч. 80-х рр. ХХ ст.) / Ю.В.Недужко // Наука, релігія, суспільство. – ІІШІ МОНУ і НАНУ “Наука і освіта”. – 2005. – № 2. – С. 43–48.

358. Недужко Ю. Діяльність Світового Конгресу Вільних Українців щодо забезпечення свободи і демократії в Україні. 1969–1979 / Юрій Недужко // Спільний проект Національного університету “Києво-Могилянська академія” і видавництва “Мандрівець”. Всеукраїнський науковий журнал “Мандрівець”. – 2007. – № 2. – С. 40–46.

359. Недужко Ю. Боротьба української діаспори країн Заходу за права людини в Україні (середина 70-х – початок 80-х рр. ХХ ст.) / Юрій Недужко // Спільний проект Національного університету “Києво-Могилянська академія” і видавництва “Мандрівець”. Всеукраїнський науковий журнал “Мандрівець”. – 2007. – № 6. – С. 14–20.

360. Недужко Ю. Правозахисна та державотворча діяльність української діаспори в умовах Гельсінкського процесу наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. ХХ ст. / Юрій Недужко // Спільний проект Національного університету “Києво-Могилянська академія” і видавництва “Мандрівець”. Всеукраїнський науковий журнал “Мандрівець”. – 2008. – № 2. – С. 55–62.

361. Недужко Ю. Боротьба української діаспори країн Заходу за права людини в Україні (середина 80-х – початок 90-х рр. ХХ ст.) / Юрій Недужко // Спільний проект Національного університету “Києво-Могилянська академія” і видавництва “Мандрівець”. Всеукраїнський науковий журнал “Мандрівець”. – 2008. – № 3. – С. 55–62.

362. Недужко Ю. В. Українська діаспора в процесі відновлення державної незалежності України (середина 40-х – початок 90-х років ХХ століття) / Ю.В.Недужко. – Луцьк : ВАТ “Волинська обласна друкарня”, 2009. – 620 с.

363. Протоколи засідань виконавчого органу Української національної ради та документи до них (листи, плани робіт, запрошення). 1 червня 1949 р. – 6 жовтня 1950 р. – ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 1. – 144 арк.

364. Протоколи засідань президії УНРади та документи до них (постанови президії УНРади, правильник президії, тексти виступів, життєпис І. Іножарського, листи). 1949 р. – ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 2. – 177 арк.

365. Протоколи засідань президії УНРади та документи до них (правильник президії УНРади, листи, запрошення). 1949–1950 рр. – ЦДАВОУ– Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 3. – 124 арк.

366. Протокол засідань II сесії УНРади та документи до нього (запрошення, додатки до протоколу I-го дня засідання пленуму УНРади, список членів УНРади та виконавчого органу, звіт УНРади за перший рік її існування, список постанов, листи). Машинопис, олівець. 23–27 червня 1949 р. – ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 4. – 168 арк.

367. Протокол засідання II сесії УНРади та документи до нього (доповнення до звіту УНРади за перший рік її існування (16.07.1948 р. – 22.06.1949 р.), постанови УНРади, додатки до протоколу II-го дня засідання УНРади, звіти ресортів, закон про Державний трибунал, заява Організації українських націоналістів (революціонерів), промови, листи). 1949 р. – ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 5. – 170 арк.

368. Протоколи засідань президії УНРади та документи до них (постанови, листи-запрошення, брошури Союзу конструктивно-творчих сил України та інш.). 1949–1957 рр. – ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 6. – 70 арк.

369. Протоколи засідань виконавчого органу УНРади (заяви, плани та звіти ресортів, тексти виступів, листи). 1951–1952 рр. – ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 7. – 190 арк.

370. Протоколи засідань президії УНРади та її виконавчого органу та документи до них (запрошення, звіти ресортів та ділових комітетів, листи). 1952–1953 рр. – ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 8. – 212 арк.

371. Протоколи засідань виконавчого органу УНРади (звіти ресортів та Головного комісаріату, позички визволення України, кошториси, текст пропозицій до президії УНРади від Організації українських націоналістів). 1952–1953 рр. – ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 9. – 285 арк.

372. Протоколи засідань президії УНРади та її виконавчого органу та документи до них (тимчасовий закон про реорганізацію Українського державного центру, листи). 1948–1949 рр., 1953 р. – ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 10. – 83 арк.

373. Документи про роботу УНРади (звіти та інформації про роботу ресортів: народного господарства, преси та інформації, внутрішніх справ; протоколи засідань президії УНРади та витяги з протоколів засідань ділового комітету виконавчого органу УНРади, листування президії УНРади з представниками Української селянської партії, Українським національно-державним союзом, Організацією українських націоналістів про представництво в УНРаді та інш.). 17 січня 1951 р. – 17 квітня 1954 р. – ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 68. – 199 арк.

374. Документи про діяльність представництва виконавчого органу УНРади у Великій Британії (фінансові звіти, листування, огляди, повідомлення). 11 грудня 1951 р. – 29 березня 1957 р. – ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 69. – 119 арк.

375. Документи про роботу ресорту військових справ (звіти, протоколи, накази, тимчасовий закон про найвище керівництво збройно-революційними силами (1949 р.), тимчасове положення про ресорт військових справ виконавчого органу УНРади та інш.). 1936–1960 рр. – ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 157. – 89 арк.

376. Документи ресорту преси та інформації (листування, комунікат інформаційного бюро, повідомлення та інш.). Укр. та англ. мовами. 26 липня 1952 р. – 16 червня 1955 р. – ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп.1. – Спр.174. – 42 арк.

377. Документи Світової федерації українських жіночих організацій (інформації, листування з виконавчим органом УНРади та інш.). 19 вересня 1953р. – 20 серпня 1955 р. – ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр.178. – 23 арк.

378. Документи про роботу УНРади (звіти про діяльність ресортів: закордонних справ, фінансів, народного господарства та інш., проект до питання упорядкування селянської фракції в УНРаді, рецензія на працю Ф.Гаєнка “Питання вартості в СРСР”, промова Президента УНР М.Лівицького на урочистому засіданні, присвяченому 51-й річниці самостійності УНР). 1958 р. – ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 244. – 125 арк.

379. Документи про роботу Українського інформаційного бюро (вісті Укрінформбюро, звіти про діяльність, плани роботи). 16 липня 1948 р. – 10 липня 1959 р. – ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 374. – 64 арк.

380. Документи про роботу Американського комітету по визволенню від більшовизму (листування комітету з Інститутом по вивченню історії і культури СРСР про співпрацю представників різних народів, історичні довідки, повідомлення, інформації, виступ Х. Сарджента – Президента Американського комітету визволення від більшовизму; рецензія Ф.Пігідо “Україна під більшовицькою окупацією”). 2 квітня 1954 р. – 22 липня 1955 р. – ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 860. – 81 арк.

381. Документи про роботу Американського комітету по визволенню від більшовизму (листування членів УНРади про роботу Інституту по вивченню історії і культури СРСР, про приїзд голови комітету п. Сарджента). 24 січня – 19 липня 1955 р. – ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 861. – 13 арк.

382. Документи Інституту по вивченню історії і культури СРСР (статут інституту, список стипендіатів (українців) та назви тем; протокол,

листи, інформаційні повідомлення). 29 серпня – 25 листопада 1954 р. – ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 862. – 43 арк.

383. Документи про політичну діяльність М. Плав'юка (тексти статей “Інформаційна записка про відвідини Англії і Франції Президентом УНР в екзилі 9-17 червня 1990 р.”, “Пропозиції представників Державного Центру УНР на нараді з Президією СКВУ Торонто 17 березня 1990 р.”, “Микола Плав'юк, виконуючий обов'язки Президента УНР в екзилі в Європі” та інші; листування з різними кореспондентами). 1989–1991 рр. – ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 1198. – 117 арк.

384. Листи М. Плав'юка до голов держав у справі України. Англ. мовою. 1990–1991 рр. – ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 1202. – 102 арк.

385. Документи про політичну діяльність М. Плав'юка (тексти статей “Декларація X сесії УНРади Державного Центру УНР в екзилі”; інформації про Президента УНР в екзилі М. Плав'юка “Переказ з II засідання президії УНРади 6–7 жовтня 1990 р.”, “Годівниця для ідеологів”, “Чорнобиль – де знайдемо істину?”; листування з різними кореспондентами). 1991 р. – ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 1204. – 121 арк.

386. Документи до виїзду делегації Державного Центру УНР в екзилі до Києва для передачі повноважень незалежної України (списки делегатів, листування, тексти повідомлень, статті в газетах). 22 лютого – 9 жовтня 1992 р. – ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 1280. – 41 арк.

387. Документи про роботу радіо “Свобода” (тексти статей; протоколи засідання комісії ради редакторів; листування). 1952–1957 рр. – ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 1311. – 83 арк.

388. Звіт про роботу Товариства за 1988 р. – ЦДАВОУ. – Ф. 4629. – Оп. 1. – Спр. 459. – 7 арк.

389. Звіт про роботу Товариства за 1989 р. – ЦДАВОУ. – Ф. 4629. – Оп. 1. – Спр. 485. – 7 арк.

390. Звіт про роботу Товариства за 1990 р. – ЦДАВОУ. – Ф. 4629. – Оп. 1. – Спр. 503. – 8 арк.

391. Звіт про роботу Товариства за 1991 р. – ЦДАВОУ. – Ф. 4629. – Оп. 1. – Спр. 523. – 7 арк.

392. Звіт про роботу відділу капіталістичних країн УТДКЗ за 1977 р. – ЦДАВОУ. – Ф. 5110. – Оп. 1. – Спр. 3118. – 16 арк.

393. Звіт про роботу відділу капіталістичних країн УТДКЗ за 1981 р. – ЦДАВОУ. – Ф. 5110. – Оп. 1. – Спр. 3292. – 16 арк.

394. Звіт про роботу відділу капіталістичних країн УТДКЗ за 1983 р. – ЦДАВОУ. – Ф. 5110. – Оп. 1. – Спр. 3384. – 25 арк.

395. Документи про підготовку матеріалів до візиту Президента до США, питання делегації України на 47-й сесії ГА ООН та ін. (угода, резолюція, довідка, інформація, листування). 9 березня – 2 грудня 1992 р. – ЦДАВОУ. – Ф. 5233. – Оп. 1. – Спр. 16. – 101 арк.

396. Документи про проведення нарад Президента України з представниками політичних партій і громадських організацій, проведення Всесвітнього форуму українців, конференції НРУ та товариства “Україна – Росія” і ін. (статут, інформації, стенограми, листування). 21 лютого – 29 грудня 1992 р. – ЦДАВОУ. – Ф. 5233. – Оп. 1. – Спр. 19. – 215 арк.

397. Листування Президента України з громадськими, політичними об’єднаннями і організаціями, рухами, творчими спілками. 18 січня – 20 липня 1992 р. – ЦДАВОУ. – Ф. 5233. – Оп. 1. – Спр. 62. – 191 арк.

398. Листування з представниками української діаспори за кордоном. 13 січня – вересень 1993 р. – ЦДАВОУ. – Ф. 5233. – Оп. 1. – Спр. 270. – 26 арк.

399. Документи про діяльність Ради Товариства зв’язків з українцями за межами України в 1993 році, вирішення деяких питань ветеранського руху в Україні та ін. (інформація, листування). 3 лютого – 23 лютого 1994 р. – ЦДАВОУ. – Ф. 5233. – Оп. 1. – Спр. 439. – 32 арк.

400. Протокол № 112 засідання секретаріату ЦК Компартії України від 30 серпня 1985 року "Про заходи по виконанню постанови ЦК КПРС від 13.08.1985 р. "Про хід виконання республіканськими крайовими та

обласними парторганізаціями постанови ЦК КПРС "Про роботу партійних організацій Компартії України по удосконаленню контрпропагандистської діяльності. (т.т. Кравчук, Капто, Титаренко). – ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 11. – Спр. 1267. – 36 арк.

401. Протокол № 5 засідання секретаріату ЦК Компартії України від 16 травня 1986 року "Про проведену в республіці роботу по здійсненню контролю за дотриманням законодавства про релігійні культури". – ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 11. – Спр. 1503. – 27 арк.

402. Матеріали до протоколу № 5 /пп.1-30, 1г.- 3г./ засідання Секретаріату ЦК Компартії України. – ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 11. – Спр. 1505. – 204 арк.

403. Докладная записка секретаря ЦК Компартии Украины о выполнении постановления ЦК КПСС "О мерах по упорядочению работы секций карате". Информации отделов ЦК о мерах по противодействию политике Ватикана в отношении социалистических стран; о борьбе с буржуазной, буржуазно-националистической, сионистской пропагандой и по другим вопросам. – ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 25. – Спр. 2228. – 74 арк.

404. Докладная записка Совета по делам религий при Совете Министров УССР и предложения отделов пропаганды и агитации и зарубежных связей ЦК Компартии Украины о мерах по преодолению униатства в православии. – ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 25. – Спр. 2403. – 54 арк.

405. Справки и информации отделов пропаганды и агитации, науки и учебных заведений ЦК Компартии Украины о порядке и планах работы Комиссии ЦК Компартии Украины по внешнеполитической пропаганде на 1984 год. – ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 25. – Спр. 2718. – 55 арк.

406. Звіт, огляд, інформації Львівського обкому партії, Ради в справах релігій при Раді Міністрів УРСР, Держтелерадіо УРСР до ЦК Компартії України про основні напрямки зарубіжної католицької та уніатської радіопропаганди, наслідки міжнародної церковної конференції, присвяченої 1000-річчю введення християнства на Русі, заходи в зв'язку з 40-річчям

Львівського собору, релігійний стан в республіці. – ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 25. – Спр. 2980. – 52 арк.

407. Плани роботи комісії ЦК Компартії України з зовнішньополітичної пропаганди та контрпропаганди. Доповідні записки відділів зарубіжних зв'язків, пропаганди та агітації ЦК КП України про заходи в зв'язку з відновленням діяльності, так званої, "центральної ради українського студентства" і тенденціях ворожої пропаганди на рішення ХХVІІІ з'їзду КПРС, заходи протидії їй. – ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 25. – Спр. 2981. – 71 арк.

408. Інформації, листи, огляди ЦК Компартії України до ЦК КПРС, Інституту суспільних наук АН УРСР, Держтелерадіо УРСР до ЦК Компартії України про релігійний фанатизм в деяких західних областях республіки, основні напрямки католицької і уніатської радіопропаганди, наслідки візиту папи Іоанна Павла ІІ до Польщі. – ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 25. – Спр. 3143. – 50 арк.

409. Листи, інформації ЦК Компартії України, обкомів партії, Ради в справах релігій при Раді Міністрів УРСР, митрополита Київського і Галицького, екзарха України Філарета про релігійний стан у протестантських об'єднаннях республіки, заходи по протидії спробам адміністрації США втручатись у внутрішні справи України, святкування у м. Києві 1000-річчя введення християнства на Русі. – ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 25. – Спр. 3329. – 35 арк.

410. Інформації, огляди ЦК Компартії України, обкомів партії, Держтелерадіо УРСР про діяльність уніатських екстремістів у західних областях республіки і заходи до їх нейтралізації, основні напрями закордонної католицької і уніатської радіопропаганди. В справі с фотографії про збір уніатів у с. Зарваниця Тербовлянського району Тернопільської області 17 липня 1988 р. – ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 25. – Спр. 3330. – 91 арк.

411. Записки, довідки, інформації, листи ЦК Компартії України до ЦК КПРС, відділів ЦК КП України, партійних органів, Міністерства закордонних

справ УРСР, Держтелерадіо УРСР, Ради у справах релігій при Раді Міністрів УРСР про загострення релігійної обстановки у ряді західних областей республіки та заходи щодо її нормалізації, про виступи на Заході за легалізацію української католицької церкви, про основні напрямки зарубіжної католицької та уніатської радіопропаганди українською мовою, інші питання релігій. – ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 32.– Спр. 2659. – 50 арк.

412. Информации, докладные записки и справки аппаратов Совета по областям и г. Киеву о деятельности религиозных объединений, процессах и явлениях происходящих в них (греко-католической, римо-католической). Дело № 8/2 за 1989 г. – ПА ДКУ СНР. – Ф. 1. – 156 арк.

413. Документи про стан додержання законодавства про свободу совісті та релігійні організації (інформації протоколи, заяви, подання, тощо) за 1990 р. – ПА ДКУ СНР. – Ф. 1. – 169 арк.

414. Матеріали ОУРДП США (листування, протоколи, резолюції, звіти, інформативні листки, акти та ін.). 5 червня 1952 – грудень 1955 р. – ЦДАМЛМУ. – Ф. 1186. – Оп. 2. – Спр. 51. – 205 арк.

415. Матеріали ОУРДП США (листування, протоколи, резолюції, звіти, інформативні листки, акти та ін.). 3 січня – грудень 1956 р. – ЦДАМЛМУ. – Ф. 1186. – Оп. 2. – Спр. 52. – 202 арк.

416. Матеріали ОУРДП США (листування, протоколи, резолюції, звіти, інформативні листки, акти та ін.). 18 лютого 1957 – 25 червня 1983 р. – ЦДАМЛМУ. – Ф. 1186. – Оп. 2. – Спр. 53. – 217 арк.

417. УРДП Канади. Матеріали VII, XVII, XIX, XXI крайових конференцій (програми, протоколи, звіти, резолюції учасників та ін.). 6 квітня 1951 – 29 грудня 1973 р. – ЦДАМЛМУ. – Ф. 1186. – Оп. 2. – Спр. 61. – 154 арк.

418. УРДП Канади. Листування з КК УРДП різних країн, УНРадою, ОДУМ-ом, ОУРДП США, КР УРДП та ін. 18 серпня 1954 – 16 грудня 1961 р. – ЦДАМЛМУ. – Ф. 1186. – Оп. 2. – Спр. 62. – 222 арк.

419. УРДП Канади. Листування з КК УРДП різних країн, УНРадою, ОДУМ-ом, ОУРДП США, КР УРДП та ін. 11 січня 1962 – 30 квітня 1963 р. – ЦДАМЛМУ. – Ф. 1186. – Оп. 2. – Спр. 63. – 212 арк.

420. УРДП Канади. Листування з КК УРДП різних країн, УНРадою, ОДУМ-ом, ОУРДП США, КР УРДП та ін. 1 травня 1963 – березень 1964 р. – ЦДАМЛМУ. – Ф. 1186. – Оп. 2. – Спр. 64. – 249 арк.

421. УРДП Канади. Листування з КК УРДП різних країн, УНРадою, ОДУМ-ом, ОУРДП США, КР УРДП та ін. березень 1964 – 27 квітня 1965 р. – ЦДАМЛМУ. – Ф. 1186. – Оп. 2. – Спр. 65. – 244 арк.

422. УРДП Канади. Листування з КК УРДП різних країн, УНРадою, ОДУМ-ом, ОУРДП США, КР УРДП та ін. 2 травня 1965 – квітень 1966 р. – ЦДАМЛМУ. – Ф. 1186. – Оп. 2. – Спр. 66. – 239 арк.

423. УРДП Канади. Листування з КК УРДП різних країн, УНРадою, ОДУМ-ом, ОУРДП США, КР УРДП та ін. 2 травня 1966 – грудень 1967 р. – ЦДАМЛМУ. – Ф. 1186. – Оп. 2. – Спр. 67. – 240 арк.

424. УРДП Канади. Листування з КК УРДП різних країн, УНРадою, ОДУМ-ом, ОУРДП США, КР УРДП та ін. 17 січня 1968 – січень 1970 р. – ЦДАМЛМУ. – Ф. 1186. – Оп. 2. – Спр. 68. – 228 арк.

425. УРДП Канади. Листування з КК УРДП різних країн, УНРадою, ОДУМ-ом, ОУРДП США, КР УРДП та ін. 2 лютого – грудень 1970 р. – ЦДАМЛМУ. – Ф. 1186. – Оп. 2. – Спр. 69. – 239 арк.

426. УРДП Канади. Листування з КК УРДП різних країн, УНРадою, ОДУМ-ом, ОУРДП США, КР УРДП та ін. 7 січня 1971 – грудень 1972 р. – ЦДАМЛМУ. – Ф. 1186. – Оп. 2. – Спр. 70. – 252 арк.

427. УРДП Канади. Листування з КК УРДП різних країн, УНРадою, ОДУМ-ом, ОУРДП США, КР УРДП та ін. 1 січня 1973 – грудень 1974 р. – ЦДАМЛМУ. – Ф. 1186. – Оп. 2. – Спр. 71. – 245 арк.

428. УРДП Канади. Листування з КК УРДП різних країн, УНРадою, ОДУМ-ом, ОУРДП США, КР УРДП та ін. 3 січня – 10 жовтня 1975 р. – ЦДАМЛМУ. – Ф. 1186. – Оп. 2. – Спр. 72. – 248 арк.

429. УРДП Канади. Листування з КК УРДП різних країн, УНРадою, ОДУМ-ом, ОУРДП США, КР УРДП та ін. 5 листопада 1975 – 28 жовтня 1980 р. – ЦДАМЛМУ. – Ф. 1186. – Оп. 2. – Спр. 73. – 251 арк.

430. Надзвичайна подія. Про пожежу в бібліотеці Академії Наук УРСР, травень 1964. Автограф. Маш. з авт. правкою. б/д.– ЦДАЗУ. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 20. – 5 арк.

431. Групове фото урядовців та делегатів 26 з'їзду "U.N.A." Чікаго (США), Івахнюк А. "Зам'яли звіт компартії Канади", "Становище компартій світу". Вирізки фото та статей з газ. "Свобода" (США), "Вільне слово" (Канада). 27 травня 1966 – 1 червня 1968. – ЦДАЗУ. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 25. – 3 арк.

432. Івахнюк А. "Банкрутство російського комунізму", "Заява про сучасну ситуацію на Україні", "Про Україну в англійській та французькій пресі Канади", Івахнюк А. "Українська католицька церква", "Підпал архіву в Тернополі". Вирізки статей з газ. "Вільне слово" (Канада), "Свобода" (Канада), виписка статті з місяч. "Сучасність" (Німеччина). 25 травня 1968 – 31 травня 1969. – ЦДАЗУ. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 26. – 10 арк.

433. "20 років у тюрмі – без процесу", "У Україні одержано нові інформації про самоспалення Василя Макуха і причини засуду Кукси й Москаленка", Стус В. "До Президії Спілки Письменників України", Стус В. "До Президії Спілки Письменників України (закін.). Вирізки статей з газ. "Вільне слово" (Канада), "Свобода" (Канада), "Українське слово". (Франція). 25 травня 1968 – 24 травня 1969. – ЦДАЗУ. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 27. – 4 арк.

434. "Голодівка В. Чорновола проти свавілля КГБ". Інфор. бюлетень "Смолоскип" (США). 17 липня 1968. – ЦДАЗУ.– Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 28. – 1 арк.

435. АБН. Из Устава АБН утвржденного конгресом АБН (вступительна часть). 1949. – ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 36. – Арк. 34–36.

436. Брошура УГВР "Україна в боротьбі" (меморандум УГВР для мирної конференції в Парижі). 1946 р. – ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 5. – Арк. 43–65.

437. Брошура "Українська Головна Визвольна Рада – єдиний революційний уряд України" (передрук з журналу "Революціонер-пропагандист", ч. 4). 1949 р. – ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 5. – Арк. 67–78.

438. Задачи АБН в области политической информации. Відпис з журналу АБН "Набат". 1949. – ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 36. – Арк. 92–96.

439. Звернення ЗП УГВР "Українцям на чужині до відома" про перехід влади над ОУН і УПА від Шухевича Р. до Ковалю В. 1950 р. – ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 5. – Арк. 10–13.

440. Комітет АБН. Смерть тиранії. Звернення комітету антибільшовицького блоку народів до емігрантів поневолених Москвою народів. 1946. – ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 29. – Арк. 37–46.

441. Лебедь М. Промова "Українська повстанча армія", виголошена в Йельському університеті, США (передрук з журналу "Вайтл спічіс", США, ч. 40, 1951 р.). 1951 р. – ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 5. – Арк. 79–86.

442. Матеріал ЗП УГВР "Українська національно-визвольна революція – важний чинник в боротьбі світу проти большевизму". 1940-і рр. – ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 5. – Арк. 38–39.

443. Матеріал "УГВР – важливий етап у визвольній боротьбі українського народу". 1940-ві рр. – ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 5. – Арк. 40–42.

444. Повідомлення ЗП УГВР про діяльність Антибільшовицького блоку народів (перший примірник). 1949 р. – ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 5. – Арк. 15.

445. Про центри української політичної, економічної еміграції в світі. 1944-1950 рр. – ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 7. – Арк. 373–376.

446. Стан справ в СРСР і міжнародні відносини. Українська визвольна справа і світ. Відносини серед української еміграції. Пропагандистські вказівки. СБ. Робота з кадрами. 1948р. – ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т.29. – Арк. 230–241.

447. Стаття про ЗП УГВР "Стан української визвольної справи" (передрук з журналу "Молодий революціонер", ч. 4). 1950 р. – ГДА СБУ. – Спр. 376. – Ф. 13. – Т. 36. – Арк. 37–46.

448. Листування пана Максима Бойка з Степаном Радіоном (Австралія), М.Сивіцьким (Варшава), Пилипом Шайдою, Броніславою Скорупською (США), Українською Вільною Академією Наук у Канаді, Науковим товариством ім. Т. Шевченка у Нью-Йорку та ін. за 1988–1997 роки. – ДАВО. – Ф. 3410. – Оп. 1. – Спр. 20. – 164 арк.

449. "Український часопис Вільне слово" Інформаційний бюлетень української бібліотеки ім. С. Петлюри в Парижі за 1972–1989, 1995–1996 роки". – ДАВО. – Ф. 3410. – Оп. 2. – Спр. 27. – 70 арк.

450. Публікації української преси в діаспорі про українську Православну церкву, про відкриття в Торонто IV конгресу вільних українців, про 100-річчя Українського поселення в Міннесоті. – ДАВО. – Ф. 3410. – Оп. 2. – Спр. 28. – 44 арк.

451. Тексти радіопрограм, підготовлені пані Наталією Тиравською на радіо в Сіднеї, Австралія (на українській мові) за 1987 рік. – ДАВО. – Ф.3410. – Оп. 3. – Спр. 33. – 414 арк.

452. Тексти радіопрограм, підготовлені пані Наталією Тиравською на радіо в Сіднеї, Австралія (українською мовою) за 1988 рік. Частина 1. – ДАВО. – Ф. 3410. – Оп. 3. – Спр. 34. – 248 арк.

453. Підсумки Надзвичайної Європейської Конференції УНРуху. – ПА ОУН. – Ф. 1. – 3 арк.

454. Інформаційні матеріали ПУН 1960–1968 рр. – ПА ОУН. – Ф. 1. – 270 арк.

455. Постанови Проводу Українських Націоналістів, схвалені 2–3 грудня 1967 року. – ПА ОУН. – Ф. 1. – 15 арк.
456. Документи Теренового проводу ОУН в Австралії 1949–1984 рр. – ПА ОУН. – Ф. 1. – 169 арк.
457. Документи культурної референтури ПУН 1947–1974 рр. – ПА ОУН. – Ф. 1. – 147 арк.
458. Інформаційні матеріали про Х ВЗУН та інші події 1981–1986 рр. – ПА ОУН. – Ф.1. – 97 арк.
459. Президія Секретаріату СКВУ. “1987 – рік жертв Чорнобиллю”. – ПА СКУ (Канада). – Ф. 1. – 1 арк.
460. Рекомендації Чорнобильської Комісії. – ПА СКУ (Канада). – Ф.1. – 3 арк.
461. Фільм про штучно створений голод в Україні 1932–1933 років. – Поточний архів СКУ (Канада). – Ф. 1. – 1 арк.
462. Звіт Комісії прав людини. Від квітня 1986 до травня 1987 року. – ПА СКУ (Канада). – Ф. 1. – 4 арк.
463. Звіт Комісії прав людини. Звіт Екзекутивного директора Комісії прав людини від 1 травня 1989 року до 30 квітня 1990 р. – ПА СКУ (Канада). – Ф. 1. – 5 арк.
464. Звіт Комісії Прав Людини за 1991 рік. – ПА СКУ (Канада). – Ф.1. – 5 арк.
465. Комунікат Президії Секретаріату СКВУ. Президент СКВУ Юрій Шимко в Парижі. – ПА СКУ (Канада). – Ф. 1. – 1 арк.
466. Звіт Христини Ісаїв про Конференцію людських прав у Парижі. – ПА СКУ (Канада). – Ф. 1. – 6 арк.
467. Звіт КПЛ про Гельсінську конференцію в Копенгагені. – ПА СКУ (Канада). – Ф. 1. – 5 арк.
468. Звіт з діяльності Канцелярії і Генерального секретаря СКВУ за час від 1 грудня 1991 року до 31 жовтня 1992 року. – ПА СКУ (Канада). – Ф. 1. – 8 арк.

469. Меморандум до вельмидостойного Леоніда Кравчука, Президента України, від Світового Конгресу Вільних Українців з нагоди Всесвітнього Форуму Українців 21–24 серпня 1992 року. – ПА СКУ (Канада). – Ф. 1. – 4 арк.

470. Зв'язкові “Смолоскипа”. – ПА “Смолоскип” (США – Канада – Україна). – Ф. 1. – 2 арк.

471. Комісія Прав Людини (КПЛ) Світового Конгресу Вільних Українців(СКВУ). – ПА “Смолоскип” (США – Канада – Україна). – Ф. 1. – 6 арк.

472. Комітет Гельсінкських Гарантій для України. – ПА “Смолоскип” (США – Канада – Україна). – Ф. 1. – 18 арк.

473. Світова Федерація Українських Жіночих Організацій (СФУЖО). – ПА “Смолоскип” (США – Канада – Україна). – Ф. 1. – 8 арк.

474. Український Олімпійський Комітет в Екзилу (УОК, Український Світовий Комітет для Справ Спорту). – ПА “Смолоскип” (США – Канада – Україна). – Ф. 1. – 5 арк.

475. Американці в Обороні Людських Прав в Україні. – ПА “Смолоскип” (США – Канада – Україна). – Ф. 1. – 500 арк.

476. Amnesty International. – ПА “Смолоскип” (США – Канада – Україна). – Ф. 1. – 29 арк.

477. Scholars in defense of Ukrainian intellectuals persecuted in the USSR. Petition to the Secretary General of the United Nations Honorable Kurt Waldheim United Nation, New York, N.Y. 10017. – ПА “Смолоскип” (США – Канада – Україна). – Ф. 1. – 7 арк.

478. Фотоматеріали. – ПА УККА в Україні (США – Україна). – Ф.1. – 10 арк.

479. Ukrainian Congress Committee of America. – ПА УККА в Україні (США – Україна). – Ф. 1. – 6 р.

480. Ukrainian National Information Service. – ПА УККА в Україні (США – Україна). – Ф. 1. – 11 р.

481. Європейський Конгрес Українців. – ПА УВКР. – Ф. 1. – 2 арк.
482. Статут Української Всесвітньої Координаційної Ради. – ПА УВКР. – Ф. 1. – 16 арк.
483. Українська діаспора в світі. – ПА ІДД. – Ф. 1. – 7 арк.
484. Українська діаспора Австралії і Нової Зеландії. – ПА ІДД. – Ф. 1. – 25 арк.
485. Українська діаспора Канади. – ПА ІДД. – Ф. 1. – 70 арк.
486. Українська діаспора країн Європи. – ПА ІДД. – Ф. 1. – 69 арк.
487. Українська діаспора США. – ПА ІДД. – Ф. 1. – 97 арк.
488. Документи щодо діяльності АОЛПУ. – Особистий архів Лідії Стебельської (США). – 12 арк.
489. Листування з керівництвом СКВУ, КОУГЦУ, СУБ, СУФ, ЦПУЕН, УВУ, УКЦ, УАПЦ. – Особистий архів Юрія Ковальчука (ФРН). – 29 арк.
490. Заява О. Матусевич до Президії ВР СРСР // Українка у світі. – 1985. – Ч. 86. – С. 8.
491. Збірник матеріалів і документів у 25-ліття діяльності КУК 1940–1965. – Вінніпег – Канада, 1965. – 310 с.
492. Лист до президента Регена в справі зустрічі з Генеральним секретарем Горбачовим // Патріярхат. – 1988. – Ч. 1 – С. 30.
493. Декларація про відносини між Україною і Канадою від 22 вересня 1991 року // Політика і час. – № 10. – 1991. – С. 79–80.
494. Спільна декларація про встановлення дипломатичних відносин між Україною і Канадою від 27 січня 1992 року // Політика і час. – № 2. – 1992. – С. 69–71.
495. Меморандум про взаєморозуміння відносно консультацій між Україною і Канадою від 23 вересня 1992 року // Політика і час. – № 10. – 1992. – С. 68.
496. Привітання Президента США Рональда Рейгана // Українське православне слово. – 1988. – № 9–10. – С. 3.

497. Привітання віце-президента Дж. Буша // Українське православне слово. – 1988. – № 9–10. – С. 4. ;
498. Тридцятиріччя УРДП або останній цвях у її домовину. Збірник документів. – Нью-Йорк, 1977. – 108 с.
499. Указ Президента України № 142/2006 «Про культурно-інформаційний центр у складі закордонної дипломатичної установи України» // Матеріали IV Всесвітнього форуму українців 18–20 серп. 2006 р. – К., 2006. – 40 с.
500. Про розвиток зв'язків з українцями, які проживають за межами України, щодо збереження, захисту та популяризації культурних надбань українства у світовому цивілізаційному просторі: Указ від 15 жовт. 2007 р. № 972/2007 // Уряд. кур'єр. – 2007. – 18 жовт. – С. 16.
501. Послання “Великий Дар Хрещення” Вселенського Архієрея Івана Павла II до українців-католиків з нагоди Тисячоріччя хрещення Київської Русі. – Ватиканська типографія “Поліглотта”, 1988. – 18 с.
502. Привіт–Благословення Вселенського Патріярха Димитрія I, надісланого Владиці митрополитові Мстиславу з нагоди Тисячоліття хрещення України // Українське Православне Слово. – 1988. – № 9–10. – С.2.
503. Сенат прийняв резолюцію в справі Тисячоліття // Свобода. – 1988. – 12 берез.
504. Палата Репрезентантів схвалила резолюцію про 1000-річчя християнства в Україні // Народна Воля. – 1988. – 12 трав.
505. Промова громадського міністра Бельгії Тийо Кельхтерманс з нагоди ювілею Тисячоліття християнства в Україні // Православне життя. – 1988. – № 15. – С. 12–14.
506. Канада офіційно проголосила і визнала ювілей 1000-ліття хрещення України // Вісник. – 1988. – 1–15 квіт.
507. Українська революційно-демократична партія (УРДП–УДРП) : збірник матеріалів і документів / [упоряд. О. Коновал]. – Фондація ім. Івана Багряного, 1997. – 856 с. : ілюстр.

508. Український Правозахисний Рух : документи і матеріали Української громадської групи сприяння виконанню Гельсінкських угод в Україні / [упоряд. О. Зінкевич, передм. А. Зваруна]. – Тор-Балт. : КГГУ, Смолоскип, 1978. – 478 с.

509. Aleksandr Ginsburg on the Human Rights Situation in the U.S.S.R.: Hearing before the Commission on Security and Cooperation in Europe. Ninety-Sixth Congress. First Session on Implementation of the Helsinki Accords. – Washington : U.S. GPO, 1979. – Vol. X. – 21 p.

510. The Persecution of the Ukrainian Helsinki Group. – Tor. : Human Rights Commission World Congress of Free Ukrainians, 1980. – 66 p.

511. Ukraine and Helsinki Accords, Soviet Violation of Human Rights: 1975–1980. – Tor. : HRC WCFU, 1980. – 325 p.

512. Ukrainian Catholic Church and Political Prisoners // Helsinki Monitors: Implementation of the Helsinki Accord, Hearing before the CSCE, 100th Congress, First Session. – Washington : U.S. GPO, 1988. – P. 1–99.

513. 1000 Jahre Christertum in der Ukraine. Botschaft des Papstes an Kardinal Josyf Slipyj vom 19. Mars, veröffentlicht am 4. April // L'OSSERVATORE Romano. – 1979. – 13 Jili.

514. Apostolisches Schreiben EUNTES IN MUNDUM von Papst Johannes Paul II. 25. Januar 1988. Bonn.– 27 p.

515. Notes for an address by the Honourable Don Mazankowski. Ecumenical service commemoration the millennium of christianity in Ukraine Toronto, May 29.1988. – 3 p.

516. Notes for a speech by the Right Honourable Joe Clark, secretary of State for Exrernal Affairs, to the Ukrainian Canadian Committee – National. Secretary of State for External Affairs. Ottawa October 7, 1988. – 3 p.

517. Speaking Notes for the Honourable Michael Wilson Minister of finanse at the Ukrainian National Millennium Celebration, Opening Ceremonies Ottawa. October 6. 1988. – 3 p.

518. Anglo-American on the Ukrainian question 1938–1951. A documentary collection / Lubomyr V. Luciuk, Bohdan S. Kordan. – Kingston, Ontario – Vestal, New York, 1987. – 242 p.

519. Державний Центр Української Народної Республіки в екзилі : статті і матеріали / [під ред. Л. Винара і Н. Позуняк]. – Філадельфія – Київ – Вашингтон : Фондація ім. С. Петлюри в США, Веселка, 1993. – 493 с.

520. На скрижалях історії : з історії взаємозв'язків урядових структур і громадських кіл України з українсько-канадською громадою в другій половині 1940–1980-ті роки : зб. док. та матеріалів. Кн. 1 / [упоряд. : О.Г.Бажан, Ю. З. Данилюк, П. Т. Тронько]. – К., 2003. – 862 с.

521. Тронько П. Т. Наша сила в єднанні / П. Т. Тронько // На скрижалях історії : з історії взаємозв'язків урядових структур і громадських кіл України з українсько-канадською громадою в другій половині 1940–1980-ті роки : зб. док. та матеріалів. Кн. 1 / [упоряд. : О.Г.Бажан, Ю. З. Данилюк, П. Т. Тронько]. – К., 2003. – С. 5–34.

522. Матеріали Першого Світового Конгресу Вільних Українців. – Вінніпег – Нью-Йорк – Лондон, 1969. – 478 с.

523. Матеріали Другого Світового Конгресу Вільних Українців. – Торонто-Нью-Йорк-Лондон, 1986. – 470 с.

524. Матеріали Третього Світового Конгресу Вільних Українців. – Торонто – Нью-Йорк – Лондон, 1988. – 437 с.

525. Матеріали Четвертого Світового Конгресу Вільних Українців. – Торонто – Нью-Йорк – Лондон, 1991. – 445 с.

526. Матеріали П'ятого Світового Конгресу Вільних Українців. – Торонто – Нью-Йорк – Лондон, 1993. – 446 с.

527. Матеріали Шостого Світового Конгресу Вільних Українців. – Торонто – Нью-Йорк – Лондон, 1998. – 476 с.

528. Третій Світовий Конгрес Українського Жіноцтва 26–29 трав. 1977 р., Торонто – Канада. – Філадельфія – Торонто, 1977. – 140 с.

529. X Конгрес Українців у ЗСА, 24–25 і 26 жовтня 1969 р. – Комодор Готель, Нью Йорк, Н.Й. – 1969. – 105 с.
530. Дванадцятий Конгрес українців у ЗСА, 8, 9 і 10 жовтня 1976 р. “Americana” Готель Нью Йорк, Н.Й. – 192 с.
531. Вітошинська Л. Ще раз підсумки 70-ліття / Л. Вітошинська // Наше життя. – 1955. – № 6. – С. 17.
532. Гуцуляк Е. М. Моя дерев'яна валізка : спомини / Е. М. Гуцуляк. – Рівне : Волинські обереги, 2008. – 156 с.
533. Драч І. Від Форуму до Форуму / Іван Драч. – К., 2006. – 270 с.
534. Міттенвальд 1946–1951. З нагоди 50-ліття Таборів Українських Біженців в Міттенвальді, Німеччина. – Воррен – Мічиган, 2001. – 753 с.
535. Новак М. П. На сторожі України : власні спогади, історичні матеріали, документи, листування, архів / Микола Новак. – Лос-Анджелес, 1979. – 604 с.
536. Павличко Д. Україна та Світовий Конгрес Українців / Дмитро Павличко // Друга Міжнародна науково-практична конференція [«Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті. Українська діаспора у світовій цивілізації»], (Львів, 18–20 черв. 2008 р.) : тези доповідей. – Львів, 2008. – С. 5–11.
537. Підлісний М. Союз Українців Жертв Російсько-Комуністичного Терору (СУЖЕРО) / М. Підлісний // Нарис історії Конгресу Українців Канади в Торонто. – Торонто, 1991. – С. 440–445.
538. Тачмырат Мырат. Воспоминания [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://turkmeny.h1.ru/memuar/m2.html>.
539. Стецько Я. Привіт з нагоди 70-річчя УНП / Ярослав Стецько // Шлях перемоги. – 1984. – 29 лип.
540. Стецько Я. Твори : у 2-х т. Українська визвольна концепція / Ярослав Стецько. – Мюнхен : ОУН, 1987–1991. Т.1. – 1987. – 528 с. Т. 2. – 1991. – 468 с.

541. Інтерв'ю Голови Проводу українських націоналістів Миколи Плав'юка для "Українського слова" // Українське слово. – 1986. – 15 черв.

542. Плав'юк М. Україна – життя моє. Т. 2. – Особисто причетний : вибрані статті, промови, інтерв'ю / Микола Плав'юк. – К. : Видавництво імені Олени Теліги, 2002. – 608 с.

543. Фостун Святомир М. Українській політичній і громадській діяч // Українська думка. – 1997. – 20 лют.

544. Багрянний І. Публіцистика : доп., ст., памфлети, рефлексії, есе. Друге видання / Іван Багрянний ; [упоряд. О.Коновал; передм. І. Дзюби; післямова Г. Костюка]. – К. : Смолоскип, 2006. – 856 с.: портрет.

545. Гришко В. Карби часу : історія, література, політика. Публіцистика. У двох томах. Том перший (1946–1952) / Василь Гришко. – К.: Смолоскип, 1999. – 868 с.: портр.

546. Dobriansky, Lev E. The Meaning of a Ukrainian Heritage / Lev E., Dobriansky // The Ukrainian Heritage in America. – New York, 1991 – P. 7–22.

547. Зінкевич О. В обороні української молоді (У справі масових виїздів на цілинні землі в Казахстані) / О. Зінкевич // Смолоскип. – 1956. – Ч.8. – С. 1–3.

548. Зінкевич О. Кудюю йти нашій підсоветській молоді? / О. Зінкевич // Смолоскип. – 1960. – Ч. 12. – С. 2–3.

549. Зінкевич О. За яку нашу активізацію? / О. Зінкевич // Смолоскип. – 1960. – Ч. 13. – С. 1–3.

550. Зінкевич О. Молода поезія в Україні / О. Зінкевич // Смолоскип. – 1962. – Ч. 3–4. – С. 4–7.

551. Зінкевич О. Наступ партії на молоду поезію / О. Зінкевич // Смолоскип. – 1962. – Ч. 5–6. – С. 4–5.

552. Зінкевич О. Літературна молодь України має слово / О. Зінкевич // Смолоскип. – 1963. – Ч. 1. – С. 3–5.

553. Зінкевич О. Говорить літературна молодь України / О. Зінкевич // Смолоскип. – 1963. – Ч. 3–4. – С. 4–5.

554. Зінкевич О. Розгром молоді літератури в Україні / О. Зінкевич // Смолоскип. – 1963. – Ч. 7–8. – С. 2–5;
555. Зінкевич О. Розгром і молоді поети в Україні / О. Зінкевич // Смолоскип. – 1963. – Ч. 9–10. – С. 8–10/
556. Зінкевич О. Останнє слово молодих творців / О. Зінкевич // Смолоскип. – 1963. – Ч. 11–12. – С. 3–4.
557. Зінкевич О. За політику наступу / О. Зінкевич // Українське життя. – 1964. – 30 трав.
558. Зінкевич О. Час перейти в протибольшевицьку офензиву / О.Зінкевич // Новий шлях. – 1964. – 4 лип.
559. Зінкевич О. Питання культурного обміну і молодь / О. Зінкевич // Смолоскип. – 1965. – Ч. 2. – С. 1–2.
560. Зінкевич О. Свободу молодим письменникам / О. Зінкевич // Смолоскип. – 1966. – Ч. 4–5. – С. 1–2.
561. Зінкевич О. В обороні політичних в'язнів в Україні / О. Зінкевич // Смолоскип. – 1966. – Ч. 6. – С. 1–2.
562. Зінкевич О. За їхню свободу! Захальні матеріали з України / О.Зінкевич // Смолоскип. – 1967. – Ч. 6. –С. 1–2.
563. Зінкевич О. З генерації новаторів: Світличний і Дзюба : У джерел модерної української критики / О. Зінкевич. – Балт. : Смолоскип, 1967. – 243с.
564. Зінкевич О. Дайте «Собор» народові України / О. Зінкевич // Українське слово. – 1969. – 6 лип.
565. Зінкевич О. На новій магістралі (Про правозахисний рух в Україні) / О. Зінкевич // Українське слово. – 1970. – 1 листоп.
566. Зінкевич О. За який «останній» обов'язок націоналістичної генерації / О. Зінкевич // Свобода. – 1974. – 25 жовт.
567. Зінкевич О. Проти блокади України / О. Зінкевич // Смолоскип. – 1980–81. – Ч. 10. – С. 1–2.

568. Зінкевич О. Влада СРСР в наступі і контрнаступі на українство / О. Зінкевич // Смолокип. – 1981. – Ч. 11. – С. 1–3.
569. Зінкевич О. Коли приїжджають «свої» з України (Про питання культурного обміну) / О. Зінкевич // Смолокип. – 1981. – Ч. 12. – С. 1–3.
570. Зінкевич О. Україна на перехресті газопроводів / О. Зінкевич // Смолокип. – 1982. – Ч. 17. – С. 1,2, 4.
571. Зінкевич О. Якою є їхня пропаганда – українською і російською мовами / О. Зінкевич // Смолокип. – 1982. – Ч. 15. – С. 1–2,4.
572. Зінкевич О. Про масові покаянні заяви в СРСР / О. Зінкевич // Смолокип. – 1982. – Ч. 16. – С. 1–2, 4.
573. Зінкевич О. Нова хвиля боротьби влади СРСР з інакодумством / О. Зінкевич // Смолокип. – 1983. – Ч. 19. – С. 4.
574. Zinkewych, O. With Andropov's Ascent – a Return to Stalinism? / O., Zinkewych // Smoloskyp. – 1983. – № 19. – P. 1, 10.
575. Zinkewych, O. Ukrainian Olympic Champions / O., Zinkewych. – N.-Y. – Par. : Smoloskyp, 1968. – 43p.
576. Zinkewych, O. Ukrainian Olympic Champions / O., Zinkewych. – Balt. : Smoloskyp, 1984. – 158 p.
577. Зінкевич О. Захист України на міжнародному форумі / О. Зінкевич // Українські вісті. – 1983. – 28 серп.
578. Зінкевич О. Параметри нашої зовнішньої діяльності у світлі подій в Україні / О. Зінкевич // Вільна думка. – 1984. – Ч. 3–4. – С. 10–12.
579. Зінкевич О. Проблема національної дискримінації в Україні / О. Зінкевич // Смолокип. – 1984. – Ч. 22. – С. 1,3.
580. Зінкевич О. Москва вбиває (Про загибель В. Стуса) / О. Зінкевич // Смолокип. – 1985. – Ч. 27. – С. 1.
581. Зінкевич О. Називаючи речі своїми іменами : дещо про Горбачова, Коротича й Михайленка / О. Зінкевич // Смолокип. – 1986. – Ч. 29. – С. 1, 4.

582. Васькович Г. Соціально-політичний стан в Україні та спроби нашої допомоги визвольній боротьбі українського народу / Григорій Васькович // Матеріали Першого Світового Конгресу Вільних Українців. – Вінніпег – Нью-Йорк – Лондон, 1969. – С. 134–143.

583. Семчишин М. Напрямні Української виховної системи / Мирослав Семчишин // Матеріали Другого Світового Конгресу Вільних Українців. – Торонто – Нью-Йорк – Лондон, 1986. – С. 238–247.

584. Галамай С. Конференції закордонних частин ОУН в Міттенвальді / Степан Галамай // Міттенвальд 1946–1951. З нагоди 50-ліття Таборів Українських Біженців в Міттенвальді, Німеччина. – Воррен – Мічиган, 2001 – С. 165–167.

585. Сесь Г. Повоєнний період нової еміграції / Ганна Сесь // Відродження на чужині : 15-ліття діяльності ОУЖ у Великій Британії (1948–1963) / [ред. інж. Г. Сесь та Н. Марченко]. – Лондон: Видання ОУЖ у Великій Британії (секції СУБ), 1967. – С. 9–13.

586. Сесь Г. Постанова та розвиток українського жіночого руху / Ганна Сесь // Відродження на чужині : 15-ліття діяльності ОУЖ у Великій Британії (1948-1963) / [ред. інж. Г. Сесь та Н. Марченко]. – Лондон: Видання ОУЖ у Великій Британії (секції СУБ), 1967. – С. 161–170.

587. Сесь Г. Організація українських жінок у Великій Британії / Ганна Сесь // Третій Світовий Конгрес Українського Жіноцтва, 26–29 трав. 1977 р., Торонто, Канада. – Філадельфія – Торонто, 1977. – С. 91–98.

588. Деремєнда О Українська жінка-героїня / Олена Деремєнда // Відродження на чужині : 15-ліття діяльності ОУЖ у Великій Британії (1948–1963) / [ред. інж. Г. Сесь та Н. Марченко]. – Лондон: Видання ОУЖ у Великій Британії (секції СУБ), 1967. – С. 264–266.

589. Чарторійська Б. Об'єднання жінок ОЧСУ / Богдана Чарторійська // Третій Світовий Конгрес Українського Жіноцтва, 26–29 трав. 1977 р., Торонто, Канада. – Філадельфія – Торонто, 1977. – С. 55–63.

590. Вітошинська О. Союз Українок Франції / Олена Вітошинська // Третій Світовий Конгрес Українського Жіноцтва, 26–29 трав. 1977 р., Торонто, Канада. – Філадельфія – Торонто, 1977. – С. 121–124.
591. Солонинка М. Об'єднання Жінок Ліги Визволення України у Канаді / Марія Солонинка // Третій Світовий Конгрес Українського Жіноцтва, 26–29 трав. 1977 р., Торонто, Канада. – Філадельфія – Торонто, 1977. – С. 51–54.
592. Пеленська І. СФУЖО у другому етапі існування / Ірина Пеленська // Третій Світовий Конгрес Українського Жіноцтва, 26–29 трав. 1977 р., Торонто, Канада. – Філадельфія – Торонто, 1977. – С. 9–43.
593. Ісаїв Х. Аналіза Мадридської конференції за роки 1980, 1981, 1982 / Х. Ісаїв // Віра. – 1983. – Ч. 3. – С. 14–15.
594. Пазуняк Н. Українки в Копенгагені / Наталія Пазуняк // Вісник Світового Конгресу Вільних Українців. – 1981. – Ч. 1. – С. 11–17.
595. Винар Б. Економічний колоніалізм в Україні та інші праці / Богдан Винар / Українське Історичне Товариство, Наукове Товариство ім. Шевченка в Європі, Національна Академія Наук України, Львівська наукова бібліотека ім. Стефаніка [ред. Любомир Винар]. – Нью-Йорк – Париж – Львів, 2005. – 476 с.
596. Історія ООЧСУ. – Нью-Йорк, 1977. – 235 с.
597. Нарис історії ЛВУ. – Торонто – Канада, 1984. – 719 с.
598. Українка у вільному світі 1884–1959. – New York : Видання СФУЖО, 1959. – 91 с.
599. Український голос. – 1945. – 26 груд.
600. Kirkconnell, W. The Suffering of Ukrainians / Watson, Kirkconnell // Toronto Telegram. – 1946. – 9 February.
601. Український голос. – 1946. – 20 лют.
602. Український голос. – 1945. – 29 листоп.

603. Мацука О. Розвиток націоналістичного руху за кордоном з кінця 40-х рр. по кінець 80-х рр. XX ст. / Олексій Мацука [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.lab.org.ua/article/date/2005/02/08/>
604. Стецько Я. Твори. Том перший. Українська визвольна концепція / Ярослав Стецько. – Мюнхен, 1987. – С. 146–148.
605. U.S. Objectives with respect to Russia. Topsecret NSC 20/1 August 18, 1948. // Thomas H. Etzold and John Lewis Gaddis, eds., Containment: Documents on American Policy and Strategy, 1945–1950. – P. 173–203.
606. Присяжний М. Візія України у публіцистиці української діаспори / М. Присяжний [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://www.franko.lviv.ua/faculty/jur/Internet/PART-5_3.htm.
607. За розподіл російської імперії // Гомін України. – 1951. – 24 листопада.
608. Гомін України. – 1957. – 16 листоп.
609. Попов А. В. Мюнхенский институт по изучению истории и культуры СССР и вторая волна эмиграции / А. В. Попов [Электронный ресурс] // Режим доступа : http://www.nivestnik.ru/2004_1/5.shtml
610. Яновский В. П. О Мюнхенском Институте / В. П. Яновский // Новое русское слово. – 1955. – 28 июля.
611. Лівницький М. Меморандум “Відносини Захід – Схід і проблеми поневолених Москвою націй” / Микола Лівницький // Відносини Захід – Схід і проблеми поневолених Москвою націй. – Мюнхен : Українське інформаційне бюро, 1975. – С. 9–16.
612. Лівницький М. Проблеми української визвольної політики / Микола Лівницький // Відносини Захід – Схід і проблеми поневолених Москвою націй. – Мюнхен : Українське інформаційне бюро, 1975. – С. 374.
613. Лівницький М. За побудову Української Духової Держави в діаспорі / Микола Лівницький // Відносини Захід – Схід і проблеми поневолених Москвою націй. – Мюнхен : Українське інформаційне бюро, 1975. – С. 399–401 .

614. Anti-Communists to demonstrate // The Ottawa Citizen. – 1967. – 7 November.
615. Amnesty International Newsletter. – 1974. – January. – No.1.
616. Amnesty International Newsletter. – 1974. – August . – No.8.
617. Amnesty International Newsletter. – 1980. – February. – No. 2.
618. Lista de Presos Rusos Entragaron al Gobierno // La Patria. – 1974. – 4 Octubre;
619. Al general Pinochet: Piden libertad de los presos politicos ucranianos en la URSS // La Tercera. – 1974. – 4 Octubre.
620. Declaro General Pinochet a Ucranianos Libres: Chile Seguirá Defensa de Presos en URSS y Cuba // El Mercurio. – 1974. – 4 Octubre.
621. Entregaron lista de 82 al Jefe de Estado: Un Millon de Presos Politicos en Ucrania! // Las Ultimas Noticias. – 1974. – 4 Octubre.
622. La URSS: Una gran carcel repleta de Presos // La Segunda. – 1974. – 8 Octubre.
623. La Esclavitud de Ucrania // El Mercurio. – 1974. – 9 Octubre.
624. Трагічна смерть Алли Горської // Українка у світі. – 1970. – Ч. 32. – С. 1–3.
625. Ніна Караванська засуджена // Українка у світі. – 1970. – Ч. 35. – С. 3.
626. Нелюдські присуди // Українка у світі. – 1970. – Ч. 36. – С. 2.
627. Целевич У. Положення жінки в Україні і дія опору / У. Целевич // Українка у світі. – 1970. – Ч. 36. – С. 8.
628. A Return to the Stalinist Era // Українка у світі. – 1973. – Ч. 40. – С. 4.
629. The Fate of a Political prisoner's Wife // Українка у світі. – 1973. – Ч. 40. – С. 13.
630. Важка праця для хворих. Старці без опіки // Українка у світі. – 1974. – Ч. 41. – С. 2.

631. Корінь О. Боротьба на життя і смерть / О. Корінь // Українка у світі. – 1974. – Ч. 42. – С. 2.
632. Погром української інтелігенції // Українка у світі. – 1975. – Ч. 45. – С. 2.
633. Страждання родини Мороза і Плюща // Українка у світі. – 1975. – Ч. 47. – С. 2–3.
634. Корінь О. Дружини ув'язнених / О. Корінь // Українка у світі. – 1977. – Ч. 58. – С. 18.
635. Наумович С. Українська жінка в підсоветській дійсности / С.Наумович // Українка у світі. – 1978. – Ч. 59. – С. 13.
636. Пазуняк Н. Із квіткою мук / Н. Пазуняк // Українка у світі. – 1978. – Ч. 59. – С. 18.
637. Ценко В. Оксана Мешко - символ і ідея / В. Ценко // Українка у світі. – 1978. – Ч. 62. – С. 4–5.
638. Світлична Н. Стан родини в Україні / Н. Світлична // Українка у світі. – 1982. – Ч. 75. – С. 8, 14.
639. М. Г. Змушують людину бути гвинтиком // Українка у світі. – 1985. – Ч. 86. – С. 9–10.
640. Yugoslavia Ousts 3 American seeking to Speak About Ukraine // The New York Times. – 1978. – 10 Marth.
641. Yugoslavs detain Chicago legislator, Yugoslavia expels Chicagoan, 2 others // Chicago Tribune. – 1978. – 10 Marth.
642. Soviet warn detente may become victim of human rights campaign // Philadelphia Inquirer. – 1978. – 10 Marth.
643. Her Protest Got Cops' Attention // Philadelphia Daily News. – 1978. – 10 Marth.
644. Russia Makes a Final Attack As Talks in Belgrade Finish // Herald Tribune. – Zurich. – 1978. – 10 Marth.
645. Moseley, R. Illinoisan hits Yugoslav police tactics / R., Moseley // Chicago Tribune. – 1978. – 11 Marth.

646. Tito ousts Illinois lawmaker // Chicago Tribune. – 1978. – 11 Marth.
647. Konolige, K. City Woman Exits Yugoslavia After Rights Tiff / K.,Konolige // Philadelphia Daily News. – 1978. – 11 Marth.
648. City student detained briefly at Belgrade parley // Minneapolis Tribune. – 1978. – 11 Marth; Fear, chase in Yugoslavia: Fegislator tells of captivity // Chicago Sun-Times. –1978. – 13 Marth.
649. Duty, J. E. City man is home after arrest abroad / J. E., Duty // Minneapolis Tribune. – 1978. – 13 Marth.
650. Yugoslav Police Foiled : Woman Won Publicity for Group // The Evening Bulletin. – Philadelphia. – 1978. – 16 Marth.
651. Carried Fight to Europe // Philadelphia Journal. – 1978. – 27 Marth.
652. Clark, D. U senior fights for Ukrainian rights / D., Clark // Minnesota Daily. – 1978. – 30 Marth.
653. Українська Гельсінкська Група. До 30-річчя створення : історія, документи / [упоряд. О.Зінкевич, В.Овсієнко]. – К. : Смолоскип, 2006. – С.117–119.
654. Солонинка В. Яка роля Канади? / В. Солонинка //Гомін України. – 1966. – 20 листоп.
655. The Telegram. – 1969. – 3 May.
656. Гомін України. – 1969. – 10 трав.
657. Протестуємо проти політики прем'єра Трудо // Гомін України. – 1971. – 5 черв.
658. Зінкевич О. Україна і 16 Олімпійські Ігри / О. Зінкевич // Новий шлях. – 1956. – 5 листоп.
659. Ukraine and the XVI Olympic Games. – Balt.: UOK, 1956. – 32 p.
660. Зінкевич О. До найближчих завдань УОК/ О. Зінкевич // Українські вісті. – 1957. – 10 берез.
661. За участь України в Олімпійських Іграх. – Балт. : Бюлетень УОК. – 1960 – 15 с.

662. Зінкевич О. Українська еміграція, спортсмени УРСР і Олімпійські Ігри / О. Зінкевич // Вісник СКВУ. – 1976. – № 1. – С. 10–14.
663. Рахманний Р. Рекорд української присутності у світі / Р.Рахманний // Свобода. – 1976. – 20 серп.
664. Деремєнда Я. Українські олімпійські акції в Монреалі / Я.Деремєнда // Гомін України. – 1976. – 2 жовт.
665. Войцеховский С. Украинская печать / С. Войцеховский // Новое русское слово. – 1976. – 10 августа.
666. For the Participation of Ukraine in Olympic Games. – Balt.: Bulletin UOK. – 1960 – 15 p.
667. Picou, T. Ukraine seeks Olympic bid / T., Picou // Daily defender. – London. – 1960. – 13 June.
668. Picou, T. Freedom Vs Superiority In Olympics / T., Picou // Daily defender. – 1960. – 26 June.
669. Talbott, B.Jr. Slavs detain Chicago lawmaker / B.Jr., Talbott // Chicago Sun-Times. – 1978. – 10 Marth.
670. USSR Violates I.O.C. Rules // The Montreal Star. – 1976. – 17 July.
671. Les Ukrainiens veulent représenter leur pays aux Jeux // La Presse. – 1976. – 23 Juillet.
672. Ukrainians in protest // The Montreal Star. – 1976. – 24 July.
673. Harris, L. Ukrainians burn Soviet flag / L., Harris // The Montreal Star. – 1976. – 26 July.
674. Protestors burn Soviet flag near Stadium // The Gazette. – 1976. – 26 July.
675. Fisher, J. On the scene: Russians protest Ukrainians' burning of flag / J.,Fisher // The Toronto Sun. – 1976. – 26 July.
676. Collister, E. "Free Ukraine" fans taunt Soviet team / E., Collister // The Gazette. – 1976. – 28 July.
677. Stewart, J. Soviet see red on blue, yellow / J., Stewart // The Montreal Star – 1976. – 28 July.

678. Fox, B. Ukrainians frustrate IOC with T-shirt billboard / B., Fox. – The Gazette. – 1976. – 29 July.
679. L'Ukraine reclame son autonomie // La Presse. – 1976. – 30 Juillet.
680. Des Ukrainiens veulent une delegation independante aux Jeux // Le Jour. – 1976. – 30 Juillet.
681. Levesque, R. Authorities expect flood of Games defector // The Montreal Star. – 1976. – 30 July.
682. Berlin 1936 & Moscow 1980 // The Montreal Star. – 1976. – 31 July.
683. All sporting events: Reds threatening to cut Canadian ties // The Winnipeg Tribune. – 1976. – 31 July.
684. Moscou herite d'un tres lourd heritage // Le Devoir. – Montreal. – 1976. – 3 Aout.
685. L'URSS se trouve des excuses // La Presse. – Montreal. – 1976. – 4 Aout.
686. Romer, T. Not all who won for U.S.S.R. are "Russian" / T., Romer // The Gazette. – Montreal. – 1976. – 10 August.
687. Голодові страйки українських студентів в Америці і Канаді в обороні В. Мороза набирають широкого розголосу. Канадська преса заповнена вістками про голодуючих. Цієї суботи у Вашингтоні відбудеться велика демонстрація // Свобода. – 1974. – 16 серп.
688. Зінкевич О. Оборона українських політичних в'язнів / О. Зінкевич // Свобода. – 1976. – 16 листоп.
689. Купчинський Р. Відбулася конференція оборони українських політичних в'язнів / Р. Купчинський // Свобода. – 1979. – 2 січня; Violation of Human Rights in Ukraine: Documents. – Winnipeg – N.Y. Human Rights Commission World Congress of Free Ukrainians:, 1970. – 67 p.
690. Scholars in Defense of Ukrainian Intellectuals Persecuted in the USSR.. – Balt.: Scholars in Defense of Ukrainian Intellectuals, 1973. – 16 p.;
691. Ukrainian intellectuals victims of Soviet jails, concentration camps and psychiatric wards. – N.Y. : Ukrainian Congress Committee of America, 1973.– 4 p.

692. Martin, A. Ukraine: Unrest & Repression / A., Martin. – London: Committee to Defend I. Dzyuba and V. Chornovil, 1973. – 24 p.
693. Appeal to World Public Opinion // The New York Times. – 1974. – 18 July.
694. Bulletin of the Committee for the Defense of Human Rights in the Soviet Union. – Chicago. – 1974. – 16 p.
695. 1975 International Women's Year: Will these women still be alive in 1976? // The New York Times. – 1975. – 8 March.
696. Tudorkovetska, Y. To: World Conference of the International Women's Year Mexico City / Y., Tudorkovetska. – Tor., 1975. – 24 p.
697. Una Declaración y una Farsa...: La "Paradisiaca" Vida de la Mujer en la Unión Soviética // La Nueva Provincia. – 1975. – 31 Octubre.
698. Mujeres Ucranianas que Sufren Prisión en la URSS por Disentir con el Régimen // Boletín Informativo. – 1975. – № 56. – Diciembre.
699. Soviet Repression of Religion in Ukraine. – Tor.: Human Rights Commission World Congress of Free Ukrainians, 1976. – 54 p.
700. Juicios en Ucrania. – Buenos Aires: SIS, 1976. – 32 p.
701. Juicios en Ucrania // La Nación. – 1976. – 28 Junio.
702. Cinco disidentes; Petition to the Signatories of the Final Act of the CSCE. – Tor. – N.-Y. : World Congress of Free Ukrainians, 1977. – 172 p.
703. Report # 1: Bulletin of the Helsinki Guarantee for Ukraine Committee / Red. B. Yasen, A. Zvarun. – Wash.: Helsinki Guarantees for Ukraine Committee, 1977. – 17 p.
704. Report # 2: Bulletin of the Helsinki Guarantee for Ukraine Committee / Red. I. Koshman, B. Yasen. – Wash. : Helsinki Guarantees for Ukraine Committee, 1977. – 17 p.
705. Terelya, Y. Notes from a Madhouse : A Firsthand Report from a Soviet Psychiatric Prisons / Y., Terelya. – Bal. – Wash. – Tor. : Smoloskyp, 1977. – 16 p.

706. Victims of Soviet Psychiatry. – Bal. – Wash. – Tor.: Smoloskyp, 1977. – 22 p.
707. Desde Ucrania un testimonio directo // Somos. – 1977. – 14 Enero.
708. Comite de Defensa de Prisioneros Politicos Ucranianos en Rusia // La Nueva Provincia. –1977. – 15 Enero.
709. Derechos Humanos: Rebelion en la URSS // Correo de la Semana. – 1977. – 31 Enero.
710. Los disidentes sovieticos. Libertad e Independencia: Dos anhelos diferentes // La Nacion. – 1977. – 18 Marzo.
711. Nacionalismo y Disidencia. Ucrania: en la lucha // La Nacion. – 1977. – 6 Abril.
712. Un anuncio sobre un canje Santiago-Moscu // La Opinion. – 1977. – 23 Abril.
713. Mientras se analiza en Belgrado la vigencia de lo pactado en Helsinki : La tragedia de un disidente sovietico // La Opinion. – 1977. – 21 Junio.
714. La Conferencia de Belgrado // La Prensa. – 1977. – 24 Junio.
715. Injerencia comunista // Radiograma. – 1977. – № 5. – Septiembre.
716. Pan, L. Solidaridad con los "resistentes"; "La Iglesia en las catacumbas" / L., Pan // Esquiú. – 1977. – 4 Septiembre.
717. Derechos humanos : Que pasa con Ucrania? // Ercillia. – 1977. – 21 Septiembre.
718. Presidente de la Academia de Letras: Declaraciones de Battistessa // Sur Argentino. – 1977. – 23 Noviembre.
719. Persecution Sovietique de F'Eglise en Ukraine. – Par. : HRC WCFU, 1978. – 66 p.
720. "Intimidaciones" de un campo de concentracion ruso en Ucrania // Sur Argentino. – 1978. – 3 Febrero.
721. Noticias del "Paraiso Socialista": I // Resistencia. – 1978. – 22 Febrero.
722. Noticias del "Paraiso Socialista": II // Resistencia. – 1978. – 24 Febrero.

723. Una entrevista al escritor Jorge Caldas Villar // El Intransigente. – 1978. – 28 Mayo.
724. Moscu, Enemigo de la Paz y de la Humanidad: Apelacion del Padre V. Romaniuk a S.S el Papa Paulo VI // El Pueblo. – 1978. – 22 Julio.
725. Destino de un Poeta: Carcel – Destierro – Vejamenes // La Ciudad Nueva. – 1978. – Agosto.
726. Peticion de Vasyl Stus al PEN Club International // La Ciudad Nueva. – 1978. – Agosto.
727. En Busca de su Destino Historico : Prospera en Ucrania el Deseo de Sacudirse el Yugo Sovietico // La Nueva Provincia. – 1978. – 19 Agosto.
728. Grupo Civico de Kiev // La Ciudad Nueva. – 1978. – Agosto.
729. Myjaylo Osadchyi acusa a la KGB por el asesinato de su hermano // La Ciudad Nueva. – 1978. – Septiembre.
730. Did Canada nominate "Criminals" for the Nobel Peace Prize? // The Globe and Mail. – 1978. – 28 July.
731. Information Bulletin of the Ukrainian Helsinki Group. – Balt. : Helsinki Guarantees for Ukraine Committee.– Smoloskyp, 1978. – №1. – 24 p.
732. Presentation to the Helsinki Parliamentary Group : Reunification of families. – Tor. : Ukrainian Canadian Committee, 1979. – 37 p.
733. Highlights of Georgij Vins' Testimony at the US Helsinki Commission // Smoloskyp. – 1979. – № 3. –P. 6.
734. Los Editores Estadounidenses en Defensa de Mykola Rudenko : Somos todos Sovieticos? // El Mundo. – 1979. – 30 Noviembre.
735. To the United Nations General Assembly. A Resolution with Appended Documents Concerning the Decolonization of the Union of Soviet Socialist Republics. – New York, 1978. – 148 p.
736. Америка. – 1978. – 28 листоп.
737. A Memorandum Concerning the Decolonization of the Union of Socialist Soviet Republics, Submitted to the Members of the 35-th U.N. General Assembly by the Ad hoc Committee Consisting of the World Councils of

Belorussians, Estonians, Latvians, Lithuanians, Turkestanians and Ukrainians. – New York – Toronto, October 1980. – 22 p.

738. The Soviet Union – a Russian Communist Empire, Not a “Federation of Free and Sovereign Nations”. A Memorandum on the 60th Anniversary of the Formation of the “Union of Socialist Soviet Republics, submitted to his Excellence Javier Peres Cuellar, Secretary General of the United Nations by the World Congress of Free Ukrainians. – New York – Toronto, 1982. – 13 p.

739. Зінкевич О. Посилюється російський шовінізм у спорті / О.Зінкевич // Українське слово. – 1981. – 6 верес.

740. Зінкевич О. Захистити Олімпійські ідеали / О.Зінкевич // Смолоскип. – 1984. – № 24. – С. 1.

741. Зінкевич О. Олімпійський потенціал України / О.Зінкевич // Смолоскип. – 1984. – № 24. – С. 2.

742. Зінкевич О. Україна і Олімпійські Ігри : Факти і цифри / О.Зінкевич // Смолоскип. – 1984. – № 24. – С. 4.

743. Боденчук В. «Америка юбер аллес!» або Смог наживи, шовінізму і провокацій над олімпійським Лос-Анджелесом / В. Боденчук // Дніпро. – Київ. – 1984. – № 11.

744. Олімпійські Ігри : І що далі? Зустрічі й інтерв'ю зі спортсменами на Універсіаді-85 (Японія) // Смолоскип. – 1985. – № 27. – С. 2, 4.

745. Кавалаяускас В. Репортаж из Лос Анджелеса: Свастика и Олимпиада / Кавалаяускас В., Симонов В. // Литературная газета. – Москва. – 1984. – 8 августа.

746. Причина смерти советских спортсменов – эксперименты с новыми препаратами? // Русская мысль. – Париж. – 1984. – 9 августа.

747. Arrests sweep USSR on the threshold of Olympics // Smoloskyp. – 1980. – № 6. – P. 3.

748. Zinkewych, O. Freedom of speech threatened at international sporting events : Transcript of the USSR press conference at Universiade'83 (Edmonton) / O., Zinkewych // Smoloskyp. – 1983. – № 20-21. – P. 10–11.

749. Smoloskyp's Olympic Issue // Smoloskyp. – 1984. – № 24. – P. 1–10.
750. Soviet Olympic death rate, National discrimination and the Ukrainian issue. – Balt. – Wash. – Tor. : Smoloskyp, 1984. – 125 p.
751. Talley, R. Soviet athletes die mysteriously / R., Talley // Daily News. – Los Angeles. – 1984. – 1 August.
752. Talley, R. Why did Olympians die?: Ukraine group blames Soviet "experiments" / R., Talley // Chicago Tribune. – 1984. – 1 August.
753. O'Donnel, B. Soviet may be shortening their athletes' lives with steroids / B., O'Donnel // The Evening Sun. – Baltimore. – 1984. – 3 August.
754. Downey-Laskowitz, Ch. Little proof backs claim Soviet training endangers Olympians / Ch., Downey-Laskowitz // The Register. – Los Angeles. – 1984. – 3 August.
755. Gorman, T. Olympics'84 : Notes / T., Gorman // Los Angeles Times. – 1984. – 4 August.
756. Nelson, J. Report: Steroid killed Soviet athletes / J., Nelson // The News-Times. – Danbury, Conn. – 1984. – 6 September.
757. Soviet athletes die young // Foreign Report. – London. – 1984. – 16 August.
758. Kehetian, M. Do Soviet use illegal drugs on athletes?: The mysterious death of Ukraine Olympics athletes / M., Kehetian // The Macomb Daily. – 1984. – 21 August.
759. Mortality rate creates mystery // The New York Times. – 1984. – 5 September.
760. Drug use boosts Soviet athletes' deaths, report says // The Evening Sun. – Baltimore. – 1984. – 6 September.
761. Slater, Ch. USSR athletes die young / Ch., Slater // Daily News. – New York. – 1984. – 9 September.
762. Soviet athletes die young // Washington Inquirer. – 1984. – 28 September.

763. Harvey, R. Runner banned for life, Soviet appeal uncertain / R.,Harvey // International Herald Tribune. – Zurich. – 1984. – 29–30 September.
764. Rich, V. Drugs in athletics: Mortality of Soviet athletes / V., Rich // Nature. – London. – 1984. – 4 October.
765. Kirshenbaum, J. About the death of those Soviet athletes / J.,Kirshenbaum // Sports Illustrated. – New York. – 1984. – 8 October.
766. Walmsley, A. A Soviet sports mystery / A., Walmsley // Maclean's. – Toronto. – 1984. – 19 November.
767. Universiade'85, Kobe, Japan : Ukrainian medal winners // Smoloskyp. – 1985. – № 27. – P. 11.
768. Барабаш М. Звіт Генерального Секретаря СКВУ. Президія Секретаріату СКВУ в Четвертій Каденції / Мирон Барабаш // Матеріали П'ятого Світового Конгресу Вільних Українців – 1988. – Торонто – Нью-Йорк – Лондон, 1993. – С. 263–278.
769. Рослицький Є. Підсумки праці Комісії Національних Прав / Євген Рослицький // Матеріали П'ятого Світового Конгресу Вільних Українців – 1988. – Торонто – Нью-Йорк – Лондон, 1993. – С. 327–329.
770. Виступ Є. Рослицького на V Конгресі СКВУ. Комісія Національних Прав // Матеріали П'ятого Світового Конгресу Вільних Українців – 1988. – Торонто – Нью-Йорк – Лондон, 1993. – С. 73–75.
771. Esther, B. Fane. Ukrainian Catholics on their route to recognition // The New York Times. – 1989. – 29 October.
772. Feierlicher Gottendienst im Ritus der Ostkirche // Bonner General-Anzeiger. – 1988. – 5 Dezember.
773. Ikonen in Neuwiedenthal // Hamburger Anzeigen und Nachrichten. – 1988. – 1 September.
774. Paul Hartmut Sommer. Beim “Hopak” verbluffte die Virtuositat // Sudwestpresse. – 1988. – 6 September.

775. Paul, Roth. Mehr Glaubige als Parteimitglieder. Die heutige Situation der Katholiken in der Sowjetunion / Roth, Paul // Kirchenzeitung Koln. – 1988. – 3 Juni.

776. Dittmar, P.. Plotzlich fuhlt sich Moskau wieder als das Dritte Rom / Peter, Dittmar // Die Welt. – 1988. – 15 August.

777. Ruge, P. Paris. Der psychologische Krieg hat fur Moskau Prioritat. Neues Personal fur die Desinformation. Dokumentation / Peter, Ruge. // Die Welt. – 1987. – 15 Oktober.

778. Prof. Madey, Padenborn. Gesamtrussische Entwicklung ist uberhaupt nicht vorhanden // Kirchen Zeitung. – 1988. – 8 Mai.

779. Von Carl Gustaf Strohm. Gibt Moskau die ukrainische Unierte Kirsche endlich frei? // Welt. – 1988. – 8 Juni.

780. Von Christoph Balde. Mit Fahren und Ikonen zum Marienplatz. Ukrainer begehen in Munchen Bekehrung ihnes Volkes von tausend Jahren // Suddeutsche Zeitung. – 1988. – 25 Juli.

781. Ukrainer feiern // Kirchenzeitung Koln. – 1988. – 2 Dezember.

782. Ukrainische Kultur im Edwin-Scharff-Haus: Musicalisches Festival der Erfolge // Neu-Ulmer Zeitung. – 1988. – 2 September.

783. Ukrainische Messe im Dom // Kolnische Rundschau. – 1988. – 5 Dezember.

784. Von Dr. Rudolf Grulich. Moskau sucht Millenium vorab zu verfalschen // Sudetendeutsche Zeitung. – 1987. – 3 April.

785. Saile, W. Die Ukrainer rufen um Hilfe / Wolfgang, Saile // Wissenschaft und Bildung. – 1987. – 3 Oktober.

786. Perkovac, B. Christianisierung wurdig gefeiert / Barbara Perkovac // Schwabische Zeitung. – 1988. – 5 September.

787. Perkovac, B. Zur 1000-jahrigen Christianisierung der Ukraine: Ergriffenheit und Hochstimmung im Wechsel / Barbara Perkovac // Neu Ulmer Zeitung. – 1988. – 6 September.

788. Bischof der Ukrainer kommt zur 1000-Jahr-Feier Pontifikalamt in Herz-Jesu // Pforzheimer Kurier. – 1988. – 15 Februar.
789. Zalizniak, J. Millenium in der Ukraine / Jaroslaw, Zalizniak // Rheinischer Merkur / Christ und Welt. – 1987. – 3 April.
790. 1988 Jubiläum für Ukrainen: 1000 Jahre Christentum // Hamburger Anzeigen und Nachrichten. – 1987. – 18 Dezember;
791. Kristelicht Dagblad.– 1985.– 8 Juli.;
792. Ruth Kreuzberg. Im Wasser des Dnieper begann der Glaube der Rus-Ukraine // Kirchen Zeitung. – 1988. – 5 Juni.
793. Seit 1000 Jahren Christen in Ukraine // Pforzheimer Zeitung. – 1988. – 18 Februar.
794. Данкович Ю. Звіт Комісії "Чорнобиль"/ Ю. Данкович // Матеріали П'ятого Світового Конгресу Вільних Українців – 1988. – Торонто – Нью-Йорк – Лондон, 1993. – С. 315319.
795. Виступ Ю. Данковича на V Конгресі СКВУ. Чорнобильська Комісія // Матеріали П'ятого Світового Конгресу Вільних Українців – 1988. – Торонто – Нью-Йорк – Лондон, 1993. – С. 99–101.
796. Голод 1932–1933 років в Україні : причини та наслідки. – К. : Наукова думка, 2003. – 887 с.
797. У 50-річчя Голодової облоги України Москвою // Вісник Світового Конгресу Вільних Українців. – 1983. – Ч. 1 (11). – С. 4.
798. Ukrainian Weekly. – 1983. – 12 February.
799. Teacher's Guide Ignores 7 Million Victims of Russian – Made Genocide // The Ukrainian Quarterly. – 1985. – № 3–4. – P. 281.
800. The Ukrainian Life In the United States // The Ukrainian Quarterly. – 1984. – № 2. – P. 208.
801. Голодова маніфестація // Матеріали Четвертого Світового Конгресу Вільних Українців, 1983. – Торонто – Нью-Йорк – Лондон, 1991. – С. 384–385.

802. Слово посла Степана Терлецького. Під час маніфестації в Торонті в 50-ліття жертв Великого Голоду в Україні 1932–1933 рр. // Матеріали Четвертого Світового Конгресу Вільних Українців, 1983. – Торонто – Нью-Йорк – Лондон, 1991. – С. 396–397.

803. Пам'ятник жертвам Голодомору в Канберрі // Українці в Австралії. Т. 2. – Союз Українських Організацій Австралії, Мельбурн, 1998. – С. 172–173.

804. Кальба С. Я. СКВУ – Комісія Голодового Геноциду в Україні 1932-1933 / С. Я. Кальба // Матеріали П'ятого Світового Конгресу Вільних Українців 1988. – Торонто – Нью-Йорк – Лондон, 1993. – С. 299–302.

805. International Commission of Inquiry into the 1932–1933 Famine in Ukraine. The Final Report. – Toronto – Canada, 1990.

806. Міжнародний Трибунал Розслідування Голодового Геноциду в Україні. Звернення Світового Конгресу Вільних Українців до Української спільноти у Вільному світі // Вісник Світового Конгресу Вільних Українців. – 1987. – Ч. 1(15) – С. 10–11.

807. Звіт Контрольної Комісії СКВУ з перевірки господарки і фінансів СКВУ – Комісії голодового геноциду в Україні 1932–1933 рр. // Матеріали Шостого Світового Конгресу Вільних Українців. 1993. – Торонто – Нью-Йорк – Лондон, 1998. – С. 354–356.

808. Звіт Комісії голодового геноциду // Матеріали Шостого Світового Конгресу Вільних Українців, 1993. – Торонто – Нью-Йорк – Лондон, 1998. – С. 167–168.

809. Report to Congress Commission on the Ukraine Famine. – United States Government Printing Office, Washington, 1988. – 524 p.

810. Oral History Project of the Commission on the Ukraine Famine edited for the Commission by James Mace and Leonid Heretz. – Volume I–III. – United States Government Printing Office, Washington, 1990. – 1734 p.

811. Як ви можете допомогти українським політв'язням в СРСР? // Смолоскип. – 1980. – № 8. – С. 3–4.

812. Сенатори ЗСА в обороні України // Шлях перемоги. – 1981. – 12 квіт.
813. Інформаційні бюлетені Української громадської групи сприяння виконанню Гельсінкських угод / [упоряд. О. Зінкевич, післясл. Н. Строкатої]. – Тор-Балт. : КГГУ, Смолоскип, 1981. – 199 с.
814. Our Appeal to the Participants of the Helsinki Review Conference in Madrid // Smoloskyp. – 1980. – № 9. – P. 1–2.
815. Information Bulletin (of the Ukrainian Helsinki Group). – № 2. – Balt. : Helsinki Guarantees for Ukraine Committee, Smoloskyp, 1981. – 103 p.
816. Kaczmar, P. A. US Reaffirms Human Rights Stance / Kaczmar, P. A. // Smoloskyp. – 1981. – № 11. – P. 4, 9.
817. Ukrainian Activists Appear Before Congressional Panel // Smoloskyp. – 1981. – № 12. – P. 11.
818. Monitoring the Helsinki Process : An Interview with Orest Deychakiwsky // Smoloskyp. – 1984. – № 23. – P. 10.
819. Smoloskyp and Helsinki Guarantees for Ukraine Committee : Memorandum to Vienna Conference // Smoloskyp. – 1986. – № 31. – P. 1–2, 12.
820. Is this Glasnost? // The New York Times. – 1987. – 4 December.
821. The Ukrainian Helsinki Group : Five Years of Struggle in Defense of Right. Bal. – Wash. – Tor. : Smoloskyp, 1981. – 44 p.
822. Fifth Anniversary of the Formation of the Ukrainian Helsinki Group: Hearing before the CSCE, Ninety-seventh Congress, First Session. – Wash. : U.S. GPO, 1982. – 196 p.
823. Українська Гельсінкська Група. До 30-річчя створення : історія, документи / [упоряд. О. Зінкевич, В. Овсієнко]. – К. : Смолоскип, 2006. – 128с.
824. Українці на Мадридській конференції // Вісник Світового Конгресу Вільних Українців. – 1981. – Ч.1. – С. 19–21.

825. Persecution of the Ukrainian Helsinki Group: Fifth Anniversary Update. – Tor. : Human Rights Commission World Congress of Free Ukrainians, 1981. – 36p.
826. Strokata, N. A Family Torn Apart / N., Strokata. – Tor. : Human Rights Commission World Congress of Free Ukrainians, 1981. – 44 p.
827. Комісія прав людини СКВУ. Звіт з діяльності від 1 січня до 31 грудня 1982 р. // Вісник Світового Конгресу Вільних Українців. – 1983. – Ч. 1. – С. 19.
828. Прокламація Президента ЗСА Р. Регена // Вісник Світового Конгресу Вільних Українців. – 1983. – Ч. 1. – С. 5.
829. Globe and Mail. – 1981. – 29 June.
830. Isajiw, Ch. Violation of Human Rights in Ukraine / Ch., Isajiw // Subcommittee on Human Rights in Eastern Europe. – Ottawa : Canadian Government Publ. Centre, K1 A 0S9, 1984. – P. 14–32.
831. Isajiw, Ch. Continued Repressive Policies of Government of the USSR toward Ukraine / Ch., Isajiw // Human Rights : Minutes of Proceeding and Evidence of the Standing Committee. – Ottawa : QPC, 1985. – №1. – P. 44–53.
832. Isajiw, Ch. Violation of Human Rights – Resolution of the Ministry of Education of the Ukrainian SSR / Ch., Isajiw // Human Rights in Eastern Europe. – Ottawa : House of Common, QPC, 1985. – №1. – P. 33–55.
833. Recommendations of Human Rights Commission of WCFU // Implementation of the Helsinki Accords: Hearings before CSCE, 99th Congress, Second Session. – Washington : U.S. GPO, 1986. – P. 31–36.
834. Isajiw, Ch. Artistic Freedom in the Soviet Union / Ch., Isajiw // Implementation of the Helsinki Accord: Hearing before the CSCE, 99th Congress, First Session. – Washington : U.S. GPO, 1986. – P. 118–127.
835. Загальноєвропейський процес у 80-ті роки. Гельсінкський процес на рубежі 70–80-х років [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://kimo.univ.kiev.ua/MVZP/82.htm>

836. Human Rights Behind the Iron Curtain // First Report of the Standing Committee on Human Rights. – Ottawa : QPC, 1988. – № 35. – P. 1–25.

837. Isajiw, Ch. Ukrainian Issues Within the Nationalities Problems in the USSR / Ch., Isajiw // The Nationalities Issue in the Soviet Union – the Limits of Reforms. – Washington : CSCE, 1988. – P. 105–112.

838. Soviet Repression of the Ukrainian Catholic Church // Special Report. – Washington : U.S. Department of State, 1987. – № 159 – 40 p.

839. Isajiw, Ch. Soviet Policies under Gorbachev: Democratization vs. Democracy / Ch., Isajiw // Minutes of Proceedings and Evidence of Standing Committee: Human Rights. – Ottawa : Canadian Publishing Centre : K1 A 0S9, 1987. – № 13. – P. 35–51.

840. Іваницька О. П. Новітня історія країн Європи та Америки (1945–2002) : навч. посіб / О. П. Іваницька. – Вінниця : Фоліант, 2003. – 559 с.

841. U.S. President's visit to Ukraine. Statement in the U.S. Senate by Senator Dennis DeConcini, Co-Chairman, Helsinki Commission. Congressional Record. Proceedings and Debates of the 102nd Congress, First Session Washington, Friday, August 2, 1991 Senate. – 3 p.

842. Свобода. – 1991. – 17 верес.

843. Постанова Надзвичайної Сесії Української Національної Ради 10 скликання про передачу повноважень Державного Центру УНР в екзилі Державній владі в Києві та припиненні діяльності ДЦ УНР на вигнанні // Державний Центр Української Народної Республіки в екзилі : статті і матеріали / [під ред. Л. Винара і Н. Позуняк]. – Філадельфія – Київ – Вашингтон : Фондація ім. С. Петлюри в США, Веселка, 1993. – С. 108–109.

844. Декларація Надзвичайної Сесії Української Національної Ради 10 скликання 14–15 березня 1992 року. До Українського Народу на Батьківщині й Українців у розсіянні суцях! // Державний Центр Української Народної Республіки в екзилі : статті і матеріали / [під ред. Л. Винара і Н. Позуняк]. – Філадельфія – Київ – Вашингтон : Фондація ім. С. Петлюри в США, Веселка, 1993. – С. 110–113.

845. Складення повноважень Державного Центру УНР // Державний Центр Української Народної Республіки в екзилі : статті і матеріали / [під ред. Л. Винара і Н. Позуняк]. – Філадельфія – Київ – Вашингтон : Фондація ім. С. Петлюри в США, Веселка, 1993.– С. 197–198.

846. Українська Всесвітня Координаційна Рада (УВКР) // Українська Всесвітня Координаційна Рада між форумами 1997–2001. – К. , 2001. – 24 с.
